

Geachte lezeressen en lezers,

Op 18 september 2010 deed de bekende auteur/journalist Ewoud Sanders de mooie oproep aan zijn Nederlandse collega's in de NRC om hun boeken gratis beschikbaar te stellen als e-boeken in pdf formaat (www.ewoudsanders.nl).

Als 85 jarige auteur van een serie Nederlandse en Spaanse boeken, alsmede vele vertalingen vind ik het een eer dat ik hier ook aan mee kan en mag doen.

Uiteraard hoop ik dat vele auteurs ons zullen volgen.

Al mijn oudere Nederlandse uitgaven zijn geheel gratis beschikbaar in pdf-formaat op o.a. www.digiboeken.org

Mocht u toch een gedrukt exemplaar willen hebben, dan is dat mogelijk nog wel via de tweede handsboekwinkel te koop. Maar u kunt natuurlijk ook aan ons vragen of we een herdruk proberen te regelen.

U bent geheel vrij om mijn e-boeken te kopiëren (eindelijk kopiëren met toestemming!), aan anderen te geven en om er uit te citeren (mits met naamsvermelding). Maar u mag ze niet zomaar afdrucken en dan gaan verkopen.

Ik wil ook nog een keer mijn boeken als luisterboek maken. beschikbaar stellen. Dit kost echter geld, maar als iemand wil sponseren of op een andere manieren wil helpen?

Veel plezier met het lezen van mijn boeken en ook nu nog bent u welkom om commentaar te geven via ons email adres:

info@jeanschalekamp.com

Mijn nieuwste boek, Dood van een Hengelaar, is nu te koop!

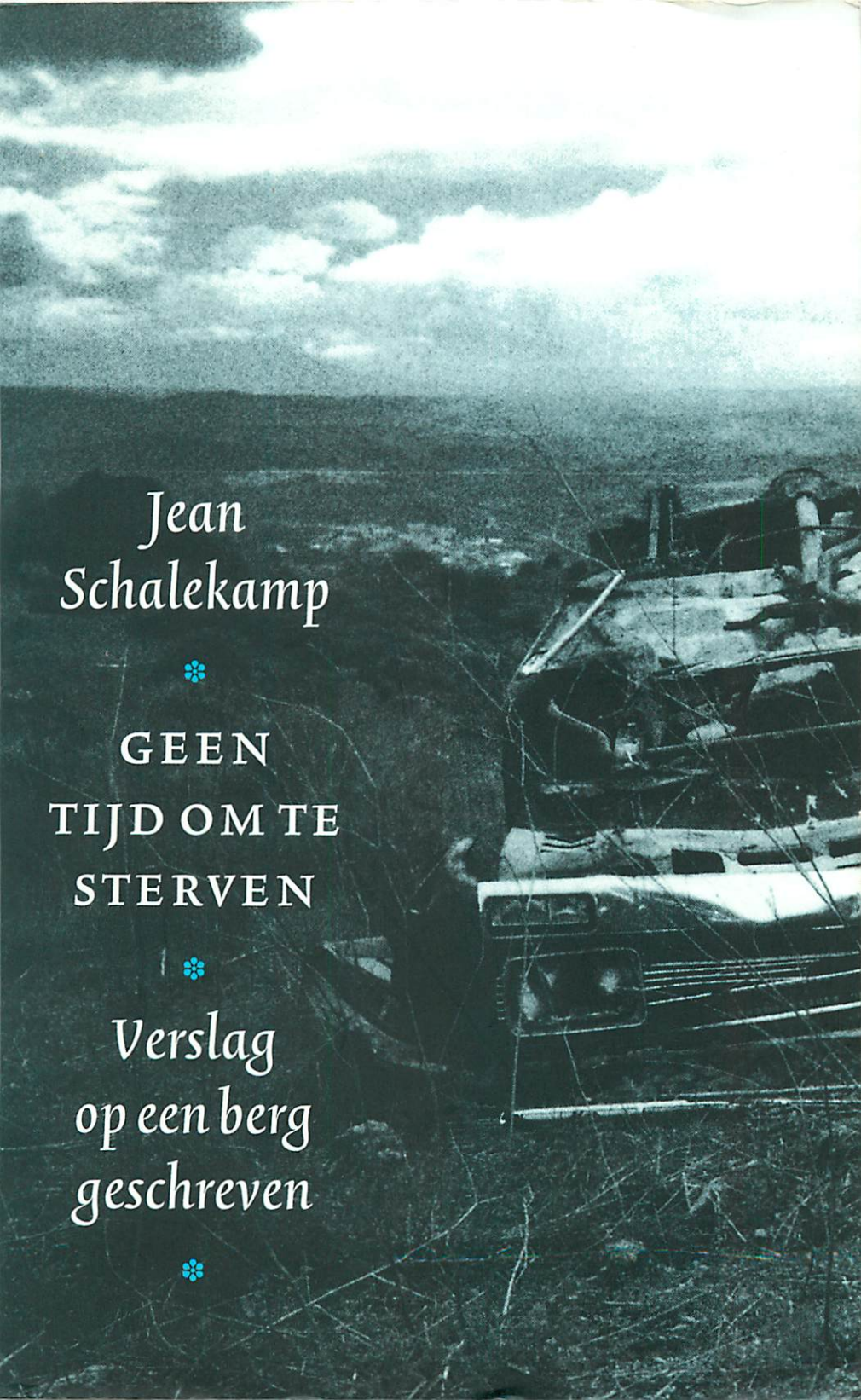
Met vriendelijke groeten,

Jean Schalekamp
Mallorca, augustus 2011

Copyright: Jean Schalekamp / Paraplu Producties 1926 – 2011

info@ digiboeken.org

Dit boek is beschikbaar als e-boek en hopelijk binnenkort als luisterboek.

A black and white photograph of a car wreck in a field under a cloudy sky. The car is heavily damaged, with its front end crushed and its body twisted. The scene is desolate, with tall grass and a dark, overcast sky. The text is overlaid on the left side of the image.

Jean
Schalekamp

GEEN
TIJD OM TE
STERVEN

Verslag
op een berg
geschreven

Geen tijd om te sterven

Van Jean Schalekamp verscheen eerder bij De Arbeiderspers:

Dr. Freud heeft hier gewoond. Een Parijse kroniek uit de jaren vijftig
(Privé-domein nr. 223)

Jean Schalekamp

Geen tijd om te sterven

VERSLAG OP EEN BERG GESCHREVEN

UITGEVERIJ DE ARBEIDERSPERS
AMSTERDAM • ANTWERPEN

Copyright © 1999 Jean Schalekamp

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van bv Uitgeverij De Arbeiderspers, Herengracht 370-372, 1016 CH Amsterdam. *No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from bv Uitgeverij De Arbeiderspers, Herengracht 370-372, 1016 CH Amsterdam.*

Omslagontwerp: Nico Richter
Omslagfoto: Duarte Belo

ISBN 90 295 3739 6 / NUGI 300

De toekomst is ook niet meer wat hij geweest is
(uit een krantenartikel)

Inhoud

DECEMBER	Dorp, rustend op acht gouden zuilen	9
JANUARI	Een zorgelijke levensgenieter	30
MAART	Heilig water dat stinkt	49
APRIL	Vader	60
APRIL, NOG STEEDS	De jonge dichter Raspoetin	72
MEI	La Liberté guidant le peuple	84
JUNI	De maand van de Kreeft	98
JULI	Het gezicht van Radovan Karadžić	109
JULI, OOK NU NOG	Lusteloos bewegende waaier	122
AUGUSTUS	Boer met vogeltje	134
SEPTEMBER	Gedeelde dood is halve dood	147
OKTOBER	Ik ben een beest, in 't diepst van mijn gedachten	161
NOVEMBER	Muzikale nostalgie	172
DECEMBER	De dorpsbelangenvereniging	181
JANUARI	Drie biggetjes	190
FEBRUARI	Geen tijd om te sterven	201
MAART	De maand van het grote oculaire lijden	210
APRIL	Oklahoma	221
MEI	Verboden zich buiten de paden te begeven	229
JUNI	Met naald en draad	241
JULI	Krijsende krengen	248
AUGUSTUS	De patiënt leeft nog	258
NOVEMBER	Annus horribilis	269
DECEMBER	Het zwarte bos	283

Dorp, rustend op acht gouden zuilen

Soms verschuilt het grote, lelijke huis dat, niemand weet meer precies wanneer, een rijke Zweed hoog op de berghelling heeft laten bouwen, zich gedeeltelijk achter de nevelwolken die om de top zweven, en plotseling wordt het dan, vaag en onzeker schemerend achter de dunne, witte sluiers, bijna mooi. Een tijdelijke schoonheid, die weer verdwijnt als de nevels optrekken en de zon te voorschijn komt. Dat huis is eigenlijk het enige onesthetische, ronduit anti-esthetische element in de hele omgeving. Verder is alles wat ik, als ik even van mijn computerscherm opkijk, door de balkondeuren in de schuine hoekmuur van mijn pentagonale werkkamer kan zien, mooi en vooral harmonisch: het in een flauwe bocht omhooglopende straatje met aan de ene kant de lage, okergele huizen en aan de andere de eeuwenoude, gedeeltelijk met klimop en mos begroeide tuinmuur, die van ongelijke, los op elkaar gestapelde stenen is gemaakt; de twee platanen met hun helgele herfstbladeren en de nog groene acacia's; het zachte, tere, geleidelijk terugwijkende perspectief van bomen en berghelling, steeds vager in het doorschijnende grijs en wit van wolken en nevelflarden; en het daarmee contrasterende, uitbundige groen van de tuin aan de overkant. Vandaag is de winter begonnen.

Vier bejaarde buurmannen staan op hun gebruikelijke plekje op de hoek te praten. Ik hoor hun stemmen in het kwekkende, knauwende dialect van het eiland, maar kan ze niet verstaan. Dit dorp is zo klein dat iedereen elkaars buur is. Door het straatje loopt een oude vrouw met in iedere hand een plastic kan naar de bron. Even later komt ze terug. Een buurman, een uit het groepje, helpt haar door de volle kannen van haar over te nemen. Ze protesteert, maar laat hem begaan. De anderen lachen even, knipogen. Twee toeristen, bleek en kouwelijk in hun zomerse kleding, stappen uit

hun gehuurde auto en leggen het liefelijk tafereeltje met de videocamera vast. Ze nemen ook de huizen, de tuin vol rijpe sinaasappels, de in wolken gehulde top van de berg en, nu ze toch bezig zijn, ook maar meteen mijn balkon met de smeedijzeren balustrade. Dan stappen ze weer in en ze rijden verder.

Dit is nu sinds enkele maanden mijn nieuwe uitzicht. Het oude, door een veel kleiner raam gezien – de hoge bomen van mijn eigen tuin, een stukje amandelboomgaard en de lage heuvels van de zuidwestelijke horizon – waarvan ik dacht dat het tot het eind van mijn leven mijn uitzicht zou zijn, is verdwenen en dit is ervoor in de plaats gekomen. Ook het verdriet om het verloren gaan van het oude is uiteindelijk verdwenen, want wat nu is, is nog mooier dan wat was.

In de muur links van de balkondeuren, de muur die langs de zijstraat loopt, is in de meer dan driekwart meter dikke, witgekalkte steen een soort nis uitgehakt met taps toelopende wanden. Aan het eind daarvan bevindt zich een klein, vierkant raampje dat met een houten luikje kan worden afgesloten. Voor het glas is aan de buitenzijde een rasterwerk van dunne, elkaar diagonaalsgewijs kruisende tralies aangebracht, dat als de ochtendzon erdoor schijnt een merkwaardig schaduweffect op de vloer van mijn kamer levert. Voor het raampje heb ik een driehonderd jaar oude kruik geplaatst. Het geheel doet denken aan een van die kleine vensters zoals je ze wel in de dikke muren van een middeleeuws kasteel ziet, of meer nog aan dat van een kloostercel.

Ik kijk omhoog. Weer vormt zich een ijle, witgrijze nevelsluier voor het huis van de Zweed, waar nooit een teken van leven te bespeuren is. De man die het heeft laten bouwen, is er niet meer. Dood, verdwenen, terug naar zijn eigen land. Niemand in dit maar zestig zielen tellende dorp weet er het ware van. Ze zijn het er zelfs niet over eens wat de Zweed was. Een schrijver, zegt de een. Een musicus, zegt de ander. Een componist of een filosoof misschien.

In het enige huis dat direct aan het onze grenst, woont een kort, dik wijfje van ver in de negentig. Ze kijkt ons nog steeds een beetje wantrouwig aan en beantwoordt ons vriendelijk groeten met een nors knikje. Maar ze heeft haar sleutel dag en nacht aan de

buitenkant van haar deur zitten. Vroeger was dit in alle dorpen van het eiland de gewoonte. Het was een symbool van vertrouwen en ook van: wij hebben niets te verbergen. Iedereen kon zomaar bij iedereen binnenlopen. Al sinds jaren kan dat nu nergens meer. Overal zijn veiligheidssloten en vaak ook nog tralies voor de ramen aangebracht. Dit dorp moet zo ongeveer het enige zijn waar nog een sleutel aan de buitenkant van een deur zit.

Zestig inwoners, voor het merendeel oude mensen. Randa is een vergrijsd dorp, schilderachtig gelegen op de altijdgroene berg-helling, met een kerkje zoals je ze nog wel op ouderwetse kerstkaarten ziet. En twee beroemde restaurants. Op zon- en feestdagen wordt het plaatsje overstroomd door een zee van auto's vol gourmets en gourmands die uit de stad en van het hele eiland komen.

Het oudste restaurant, een eindje lager in de straat, is een eenvoudige gelegenheid met een kleine, al sinds tientallen jaren niet meer vernieuwde kaart van eerlijke, voedzame boerengerechten, waar de gourmands aan hun trekken komen, die van de traditionele pot houden en wie het niet kan schelen jaar in jaar uit altijd weer hetzelfde te eten, als het maar veel is. De gourmets gaan naar Het Hoekje, dat wat hoger op de berg ligt. Ik kan het vanuit mijn kamer net niet zien, alleen vanuit het atelier op de hoogste verdieping boven mij. Een heel complex van in Provençaalse stijl verbouwde huizen, met terrassen, palmen, cipressen, een zwembad en een tennisbaan, waar rijke, meestal Duitse gasten logeren en aan een luxueuze vorm van agrotourisme doen. In het restaurant worden verfijnde gerechten op basis van de *nouvelle cuisine* geserveerd en de faam ervan is zo groot dat zelfs de koning, als hij in zijn zomerpaleisje op het eiland vertoeft, er wel eens komt eten.

Wanneer je 's avonds de zijweg naar het dorp in rijdt, zie je, rechts van de verlichte kerktoren, iets boven de drie of vier straatlantaarns en de huizen, dat hele complex als een langgerekt netwerk van lichten, alsof er een tweede, veel groter dorp dreigend aan de bergwand boven het eigenlijke gehucht hangt. Daar boven heerst Blai Calafat, de dorpscacique voor wie iedereen bang is en die onophoudelijk zijn bedrijf verder uitbreidt, tot het eens als een poliep het hele dorp zal omstrengelen en verstikken.

Honderd jaar geleden werd Franco geboren. Zeventien jaar geleden stierf hij. Kranten en tijdschriften staan vol over hem. Terugblikken. Omzien in wrok, wat milder nu, door de afstand in tijd. Beschouwingen over wat er van de invloed van veertig jaar franquisme en nationaal-katholicisme nog merkbaar is. Een hele generatie heeft het nooit meegemaakt, het grootste deel van de bevolking moest nog geboren worden toen de burgeroorlog al afgelopen was.

In dit dorp werd in de tweede zomermaand van 1936 een tuinman van het huis aan de overkant door gewapende falangisten van zijn bed gelicht en tegen de muur van het schattige kleine kerkhofje, honderd meter voorbij ons huis, doodgeschoten omdat hij lid van een linkse vakbond was en nooit naar de mis ging. Het moet gebeurd zijn op een van die mooie, stille ochtenden, want zulke dingen gebeuren altijd 's morgens in alle vroegte. De zon was misschien nog niet boven de donkere bergwand in het oosten uit gestegen, maar het zachte strijklicht lag al op de westelijke berghellingen, op die kleine, trapeziumvormige akker tussen de donkere bossen waar we vanaf ons balkon op uitkijken. Die man moet precies hetzelfde hebben gezien als wat wij nu zien, toen ze hem naar het muurtje brachten, want hier is in al die zesenvijftig jaar niets veranderd. In zijn laatste ogenblikken, voordat de schoten knalden, moet hij hebben uitgekeken over die door de eerste zonnestralen beschenen heuvels, over de nog nevelige vlakte met aan de horizon de glinsterende streep van de zee, de lucht vol van het kwetteren en zingen van vroege zomervogels, ergens het kraaien van een haan misschien, het rinkelen van een emmer in een waterput. In die laatste ogenblikken van een mooie, veelbelovende morgen, tot op het laatste moment niet echt gelovend in zijn dood. Later op de dag werd hij met een kar weggehaald en in het overlijdensregister ingeschreven als: 'Man, identiteit onbekend, leeftijd circa dertig jaar, gevonden in de wegberm te Randa ter hoogte van de begraafplaats, doodsoorzaak: hersenbloeding.'

Hij was het enige slachtoffer van dit dorp, dat toen een paar honderd inwoners telde, terwijl elders op het eiland enkele duizenden mensen om dezelfde redenen en op dezelfde manier werden vermoord. Wat toen gebeurde, gebeurt nu weer, ergens an-

ders in Europa, en om andere redenen, etnische bijvoorbeeld, en nog wreder, cynischer, openlijker, met een nog dieper en hartgrondiger haat en verachting. De geschiedenis herhaalt zich wel degelijk, maar altijd weer een beetje anders.

De lieve oude mensen in dit dorp begrijpen het allemaal niet meer zo goed. Ze zijn geen nostalgische aanhangers van het oude regiem. Van politiek moeten ze niets hebben; ze zijn alleen maar erg vroom en conservatief. Het hele dorp is altijd erg vroom geweest, op zijn betrekkelijk geïsoleerde berg met drie kloosters en bedevaartskapellen, de 'heilige berg', de 'magische berg', al sinds de prehistorie 'heilig', of 'magisch'. De 'gelukkige berg', zoals ik in momenten van euforie soms geneigd ben hem te noemen.

Laatst kwam buurman Bernat met zijn vrouw Antonia een glaasje drinken. We gingen in de *sala* zitten, om de ronde tafel waaronder de *brasero* gloeide, met het zware kleed over onze knieën getrokken zodat de gloed langs onze benen optrok en ons helemaal verwarmde. Buurman, met zijn slimme, grijze snorretje en met twee eigenwijze bruine tandstompjes in de voortdurend prattende mond, is vroeger bij de guardia civil geweest, dat gevreesde paramilitaire korps. Maar de guardia civil is ook niet meer wat hij geweest is. Ze hebben nu rare petjes op in plaats van de beruchte driekante lakhoeden, af en toe wordt een van hen gearresteerd wegens moord of corruptie, en onlangs werd vrijwel de volledige antidrugsbrigade van het korps, met inbegrip van de commandant en andere hoge officieren, wegens drugssmokkel in hechtenis genomen.

Buurman schudt daar zijn hoofd over. Hij begrijpt het niet meer. Vroeger waren zulke dingen toch niet mogelijk?

'Ach ja,' zegt hij, als het gesprek onvermijdelijk op Franco en de burgeroorlog komt. Hij wrijft zich een beetje aarzelend over zijn grijze snor. 'Wij hebben ook dingen gedaan waarvoor we ons nu schamen. Er is aan allebei de kanten gemoord.'

'Maar Franco heeft toch ook veel goeds gedaan,' zegt zijn vrouw, en ze neemt met preuts getuite lippen nog een slokje.

'Nee,' zegt de gepensioneerde guardia civil, 'de democratie, dat is toch ook niet alles.' En dan komt weer de bekende opsomming: de werkeloosheid, de drugs, de misdaad, het verval der ze-

den, de hondenpoep op straat, dat had je toch allemaal niet onder Franco. En hij zegt het niet, want hij kan nog niet zo goed hoogte krijgen van ons, vreemdelingen, maar ik zie het hem denken: voor een geordende samenleving is toch altijd een harde hand nodig.

De veranderingen gaan zo snel. Die oude mensen kunnen het niet meer bijhouden. Ze hebben het gevoel achter te blijven in hun kleine wereldje vol herinneringen. Alles lijkt in een versnelde beweging gekomen, waarin alle oude, traditionele waarden, die hun enige houvast vormden, radicaal overboord worden gegooid.

Verandering in een maatschappij, beweging, is altijd vooruitgang, beweert men, nooit teruggang. Zou er nog iemand zijn die echt daarin gelooft? Soms lijkt het alsof alles niet vooruit, maar juist teruggaat. Terug naar de jaren dertig, de vorige eeuw, de Middeleeuwen. Crisis, werkeloosheid, racisme, nieuwe nazi's, nieuwe fascistten, nieuwe barbaren die in de veroverde dorpen vrouwen en kinderen verkrachten om het moreel van de troep hoog te houden. Leningrad heet weer Sint-Petersburg, kozakken lopen in 'rare tsaristische uniformen' door het Kremlin, terwijl anderen alweer van een nieuwe bolsjewistische revolutie dromen, het middeleeuws integrisme rukt op, en niet alleen onder de islamieten, en in de Balkan wordt met moderne middelen een middeleeuwse stammenoorlog gevoerd. *l'Histoire se répète toujours*, maar altijd weer een beetje anders. Of is het zo dat de geschiedenis zich telkens weer terugspoelt, 'se rebobine' zoals Baudrillard in *l'Illusion de la fin* beweert?

Er is inmiddels een lange dag voorbijgegaan. Het bijna horizontale licht van de late middagzon valt nu op de wollige, groene bergelling. De bijna volmaakt ronde top is voor het eerst vrij van wolken. Het Zweedse huis blaakt in al zijn glorieuze, betonnen lelijkheid, met zijn wanstaltige loggia van zeven protserige bogen, daarboven nog een tweede van evenzovele rechthoekige arcaden, allemaal veel te groot, te agressief, te allesoverheersend, alles eromheen wegdukkend, zonder enige proportie met een omgeving waar verder alles volmaakt en harmonisch is. Toch wordt mijn blik er telkens opnieuw onweerstaanbaar naartoe getrokken. Het huis

heeft de fascinatie van iets wat weerzinwekkend, angstaanjagend, gevaarlijk is.

Aan de overkant, een heel eind schuin beneden dat Zweedse wanproduct, staat het huis dat bij de tuin met de sinaasappelbomen hoort. Het heeft alles wat het Zweedse huis niet heeft. Het is oud, het is harmonisch, het is prachtig, haast organisch gebouwd, zodat het één geheel vormt met de natuur, met de eeuwenoude bomen, de reusachtige parasolden, de cipressen en de palmen, de immens hoge, statige araucaria, die nog een eind boven de kerktoeren uitsteekt. Het geheel is een haast onwaarschijnlijk eind-acht-tiende-eeuws plaatje van volmaakte romantiek: de muren van grijze, ruwe stenen, met klimop begroeid, de tuin met, tussen het groen, oude verweerde poortjes, trappetjes, pilaartjes, pergola's, stenen balustrades. Toch zie je er haast nooit iemand, alleen af en toe een tuinman met één of twee helpers. En eenmaal zag ik er een slanke, rijzige vrouw in een lange, tot de enkels reikende jurk, die langzaam over de paden liep en af en toe even bleef staan om een dor blaadje weg te halen.

Moe van het zoeken naar de juiste woorden kijk ik even op en ik zie in het straatje een paard lopen, een glanzend bruin, slank dier met een witte bles op het voorhoofd. Het loopt niet, het danst aan een lange lijn die wordt vastgehouden door een vrij kleine, niet al te dikke man van een jaar of vijftig. Ik herken hem. Een paar maanden geleden, aan het begin van de herfst, toen ik even op mijn balkon stond, keek hij naar boven. Hij groette me en zei met een verrassend sonore stem: 'Welkom in ons dorp.' Dat vond ik erg aardig. Daarna heb ik hem nooit meer gezien.

Ik loop naar beneden, de deur uit en ben in drie stappen bij het paard.

'Wat een prachtig dier,' zeg ik.

'Ja,' antwoordt hij trots. 'Zijn vader is nog van koning Hoessein geweest. Een volbloed Arabier.' Hij legt me uit waaraan je dat zien kunt.

Ik aai het paard over zijn neus, maar het is daar duidelijk niet van gediend. Het trekt schichtig zijn hoofd terug en kijkt me vreemd aan met zijn immens grote, glanzende ogen.

Muriel is er ook bij gekomen. Ze kijkt vol bewondering naar die

aristocratische, dierlijke schoonheid, maar blijft op respectabele afstand. Het paard is erg nerveus.

‘Ga mee,’ zegt de eigenaar van het dier gedecideerd. ‘Dat is mijn huis, daar aan de overkant. Ik breng het paard even thuis en dan mogen jullie sinaasappels plukken. Neem maar een paar flinke grote zakken mee. Ze hangen er toch maar voor niets.’

‘Verkoopt u ze niet?’

‘Ach nee, dat is zo’n gedoe.’

Hij gaat ons voor over de lange oprijlaan, met het druk bewegende, onwillige paard aan de lijn. Het is niet één, het zijn wel drie sinaasappeltuinen. De bomen hangen vol, de grond ligt er ook vol mee. ‘Nee, niet van de grond rapen,’ zegt hij. ‘Waarom zou je? Aan de boom zijn ze beter.’

Over een van de paden loopt, in het vage licht van de ondergaande zon, een rijzige, slanke vrouw die hier en daar loom een dor blaadje van de rozenstruiken plukt. Ze doet dat met twee vingers, waarbij ze haar pink omhooghoudt, heel precieus, alsof ze uit een kostbaar theekopje van doorschijnend Chinees porselein drinkt. Ze staart er even naar, dan openen haar vingers zich langzaam en aarzelend, en het blaadje fladdert traag naar de grond.

‘Françoise,’ zegt hij. ‘Mijn vrouw.’ En tegen haar: ‘Onze nieuwe overburen.’

Ze is bleek en heeft lang, zwart haar, donkere ogen. Ze is ten-ger, veel jonger dan hij, en ja, mooi, van een raadselachtige schoonheid die niet meer van deze tijd is. Nee, zegt hij, ze is geen Françoise, ondanks haar naam. Ze is in Algiers geboren.

Ik zeg tegen haar: ‘Een van de redenen waarom we het huis gekocht hebben is dat we op uw huis en tuin uitkijken. Het is het mooiste uitzicht dat we ooit hebben gehad.’

‘Dank u,’ zegt ze, ‘wat aardig dat u dat zegt.’ Haar stem is heel zacht. Zou ze ziek zijn? Het is allemaal zo onwezenlijk ineens, het paard, het schemerige, nostalgische licht, water dat ergens onzichtbaar klaterend stroomt, de geur van vochtige aarde, de ijle prikkeling van smeulende herfstbladeren, waarvan de rook omhoogkringelt in de avondhemel. En nu ook nog die vrouw, die misschien wel aan een tragische, slepende ziekte lijdt, net als de tere, bleke vrouwen in de illustraties van romantische, begin-ne-

gentiende-eeuwse verhalen, vrouwen die smachtend liefhadden en ten slotte aan de tering stierven.

De man, Sebastián heet hij, wijst omhoog, naar de met pijnbomen begroeide berghelling aan de overzijde. 'Kijk,' zegt hij, 'die bossen daar, dat is allemaal van mij. De ruïne daarboven, met het bos eromheen, heb ik vorig jaar erbij gekocht.' Hij wijst ook naar de berg boven zijn tuin, naar het huis van de Zweed, dat vaag en dreigend opdoemt tegen de helling vol steeneiken. 'Als mijn vader dat tijdig had gekocht, zou dat monster daar nooit gebouwd zijn.' Hij wendt zijn blik van het huis af en kijkt ons aan. 'Ik zal Juan, mijn tuinman, zeggen dat jullie overal mogen komen. En alles wat je wilt, sinaasappels, brandhout, vraag het hem. Hij heeft de plicht om ja te zeggen. Zelfs als je mijn paard zou willen,' voegt hij er na enig nadenken aan toe.

Recht tegenover ons, een paar honderd meter ver en een beetje lager, ligt, hoe langer hoe vager in het avondlicht, het dorp, de kerk, een zwart silhouet tegen de nog nagloeïende, naar dieprood neigende westelijke hemel, de lange, grillige, donkerpaars getinte bergketen aan de horizon en, dichterbij, wat huizen en ons eigen huis op de hoek. We zien het nu eens van de andere kant, alsof het een vreemd huis is, met de hoge, boven de rest uitstekende gevel, de grote boogdeur, de balkons, de rokende schoorsteen, de terrassen met hun stenen balustrades, mijn raam, het enige dat verlicht is.

Een uurtje later zit Sebastián in de keuken bij ons knetterende haardvuur. Ja, een glaasje port lust hij wel, en een tweede gaat er ook nog wel in. Hij is een snelle drinker, de inhoud van de fles slinkt zienderogen. Hij kijkt goedkeurend om zich heen, gaat er nog eens extra makkelijk bij zitten, voelt zich duidelijk op zijn gemak bij ons. Dat bevalt me. Hij vertelt dat het huis aan de overkant eigenlijk het zomerhuis van de familie is. Het oudste gedeelte dateert uit de veertiende eeuw, ja, dat van die grote ruwe stenen, aan de achterkant. Zelf is hij er maar zelden. Daarom zien we hem zo weinig. Hij heeft het ook te druk. Altijd op reis. Zaken. Vorige maand nog in Tokio, vorige week in Düsseldorf. Nee, ook geen tijd om te genieten van het reizen, van de andere landen. Altijd

gespannen, voortdurend gespitst op zakendoen. Miljoenen, tientallen miljoenen vaak. Peseta's natuurlijk, maar toch, miljoenen. En daarbij is hij ook nog agronoom, want daar heeft hij uiteindelijk voor gestudeerd. Maar dat is meer een hobby van hem.

Fabián, onze zoon, is er ook bij komen zitten en hoort met zijn stille, ietwat sceptische glimlach de verhalen aan. Gelukkig praat Sebastián niet alleen over zaken. Hij heeft het ook over andere dingen. Over zijn angsten voor het opkomende nazisme in Duitsland, het nieuwe en oude fanatisme, de oorlog in de Balkan, de overal bedreigde natuur, het gevoel dat er geen toekomst meer is. Hij praat ook over poëzie, over kunst en muziek. Of speelt hij, speciaal voor ons – die, weet hij, anders zijn – een rol?

'U praat, u gedraagt zich helemaal niet als een zakenman,' zegt Muriel.

'In mijn vrije tijd ben ik een romanticus,' antwoordt hij. 'Maar niemand mag dat weten.'

Hij is, denk ik, vooral een huiskamerfilosoof. Hij zegt waarheden waar niets tegen valt in te brengen. Telkens als hij iets verklaard heeft, verschijnt er een nauwelijks merkbaar, half verlegen maar ook een beetje slim glimlachje om zijn mond en dan kijkt hij je aan met iets afwachtends op zijn gezicht, alsof hij wil weten wat je daar nu op te zeggen hebt. Voordat je iets kunt antwoorden, praat hij alweer verder. Zo oreert hij, denk ik, ook in de cafés voor zijn vrienden, voor de boeren, voor iedereen die maar wil luisteren.

Als we hem uitlaten, staat hij in de deuropening nog even naar zijn eigen huis te kijken, aan de overkant, vaag grijs nu, bijna onzichtbaar in het zwart van de tuin en de nacht, zonder ook maar een enkel lichtje. Misschien ziet hij zijn eigen huis nu ook even alsof het een vreemd huis is. Vlak boven het huis en het zwarte silhouet van de parasolden staat Venus, de avondster met haar koude, witte licht.

'Het is een gelukkig huis,' zegt hij ineens. 'Sommige huizen, hoe mooi en groot ook, zijn triest. Dit huis heb ik nog nooit triest gezien. Het is altijd gelukkig.'

Dan loopt hij langzaam naar zijn auto, hij stapt in en rijdt naar zijn huis in de stad.

Onze berg, de heilige, de magische berg, is volgens de geologen aan het begin van het Tertiair uit de zeebodem omhooggestuwd, nog voordat de hoge noordwestelijke bergketen en de bergen in het oostelijk deel van het eiland ontstonden. Je zou dus kunnen zeggen dat onze berg zo'n beetje de oorsprong van het eiland is.

Onze berg is, uit welke richting je ook komt, altijd en overal duidelijk zichtbaar als een reusachtige bult die plotseling uit het landschap oprijst. Dat geeft op de een of andere manier een prettig, vertrouwenwekkend gevoel. Van hoe ver we ook komen (maar van zo heel erg ver kun je op een eiland natuurlijk nooit komen, hooguit een kilometer of tachtig), de berg is er altijd, als een bakken. We zouden nooit kunnen verdwalen.

Het is overigens niet één enkele berg. Als je wat dichterbij komt, zie je dat het een klein, compact complex van bergen is, een soort minimassief dus eigenlijk. Een van die bergen, een paar kilometer van die met de drie kloosters verwijderd, wordt *Es Puig de ses Bruixes* genoemd, de Heksenberg, en zijn vormen doen inderdaad een beetje aan de Brocken denken. De benedenhellingen bestaan uit zacht glooiend grasland en amandelboomgaarden, maar dan is er ineens, vrijwel zonder overgang, die steile, grijze top van slordig op elkaar gestapelde rotsblokken, alsof een reus een primitief grafmonument heeft willen oprichten. De heksen woonden in een rode grot, ergens tussen de steenblokken verborgen. Het waren heksen die van een grapje hielden, want telkens als ze over de weg langs de berg een paard en wagen zagen aankomen, fladderden ze op hun bezemstelen onzichtbaar omlaag en hielden ze de kar tegen. Verder deden ze geen kwaad, maar het was natuurlijk wel lastig. Niemand kon meer ongehinderd langs die weg. Dat duurde tot het de koning ter ore kwam, Jaime I, de eerste koning van het eiland. De koning, die een paar jaar tevoren de moren had verjaagd, dacht dat hij die heksen ook wel de baas kon. Vergezeld van twee priesters en een misdienaar beklom hij moedig de berg en hij plantte vlak voor de grot een kruis in de grond, waarop de heksen in paniek wegfladderden en nooit meer terugkwamen. Het gat waarin het kruis heeft gestaan moet nog te zien zijn.

Ons minuscule dorpje ligt op de zuidwesthelling van de hoogste berg, de heilige. Een goede honderdvijftig meter hoger ligt het

eerste van de drie kloosters, Nostra Senyora de Gràcia. Het ligt precies onder een klein, vooruitstekend rotsplateau dat als de boeg van een schip – of als een kaap, maar dan honderden meters boven de zeespiegel – over de vlakke zuidoostkust van het eiland uitziет. Het klooster is voor een deel in de verticale, okergele rotswand uitgehouwen, die zich dreigend over de lage, witte gevels welft.

Weer een goede honderd meter hoger, op een kleine hoogvlakte aan de oostkant van de berg, ligt het klooster van Sant Honorat, veel minder spectaculair dan Nostra Senyora de Gràcia, maar met een langere geschiedenis, hoewel er van die eerste veertiende-eeuwse kapel weinig is overgebleven. Op het terrein van dit klooster komen op de zondag na Pasen alle inwoners van het dorp samen om gratis van een reuzenpaëlla, brood, vruchten en wijn te genieten. Ook wij, de vreemdelingen, zijn alvast uitgenodigd.

Nog weer een paar honderd meter hoger, op de top van de berg en aan het einde van een weg met lastige haarspeldbochten, ligt het grootste van de drie kloosters, Nostra Senyora de Cura, vlak tegenover de geheimzinnige, sciencefictionachtige torens, bollen en koepels van een radar- en radiorelaiscomplex dat, naar men zegt, de hele westelijke Middellandse Zee, van Noord-Afrika tot Frankrijk en Italië, onder controle heeft. Het uitzicht vanaf de top is naar alle richtingen onbeperkt en adembenemend. Alleen in het noordwesten wordt het begrensd door de lange, hoge bergketen. De zonsondergangen, als witte nevels de vlakke binnendringen en de grillige bergtoppen er als blauwpaarse eilanden boven zweven, scherp afstekend tegen de rode gloed van de hemel, zijn legendarisch. Dat zijn ook de momenten waarop het stil is op de esplanade van het klooster. Overdag vergapen de bustoeristen zich aan het uitzicht en de prullerige souvenirs van het kloosterwinkeltje.

Even beneden het klooster ligt de grot waar in 1288 Ramón Llull acht dagen lang mediteerde en de Goddelijke Verlichting ontving. De heilige plek, al sinds lang niet meer beschermd door een half weggeroest hek, is in een vuilnisbelt veranderd en de wanden zijn overdekt met obscene graffiti en politieke leuzen van het stelletje fanatieke idioten die van het eiland een onafhankelijke staat willen maken maar gelukkig nog niet met autobommen en machinepistolen tekeergaan. De spelonk zelf staat op instorten.

Twee schuingeplaatste ijzeren stutbalken voorkomen voorlopig erger. Van het beeld van de heilige, dat voor de ingang staat, is alleen nog maar de romp over. Hoofd en armen zijn er door vanden dalen afgeslagen. Maar vlak bij de grot groeit nog steeds een *pistacia lentiscus*, in de volksmond *sa mata escrita* genoemd, de beschreven struik. Op de blaadjes ervan zou op bovennatuurlijke wijze het hele filosofische stelsel van de Verlichte Doctor onthuld staan. Als ik mijn bril afzet en mijn ogen een beetje toekniip, lijken de grillige witte vlekjes en streepjes op de groene blaadjes inderdaad een beetje op de lettertekens van een onbekend maar ongetwijfeld hemels alfabet.

Volgens het vrome boekje dat ik in het souvenirwinkeltje van het klooster koop, heeft de heilige berg vóór de komst van Ramón Llull nooit menselijke bewoning gekend. De primitieve mens, die in de hele omtrek zijn cyclopische sporen van bewoning achterliet, kwam er niet, en ook de Romeinen en de moren waagden zich de hellingen niet op. Integendeel, ze gingen er in een wijde boog omheen. 'Het is dus wel duidelijk,' schrijft het vrome boekje, 'dat God deze berg alleen voor Zichzelf heeft gemaakt. Daarom is het een Heilige Berg, een tweede Sinai.'

Ik weet niet of Ramón Llull, als eens Mozes, ooit met zijn stok op de rotswanden heeft geslagen, maar een feit is dat er water uit de berg stroomt. Daarom heeft ons dorp geen waterleiding. Ieder huis heeft zijn eigen bron, die wordt gevoed door de hoofdbron, die zich ondergronds ergens op de helling, enkele tientallen meters boven het dorp, bevindt. De meeste andere bronnen van het eiland beginnen na langdurige droogte te verzilten en het waterpeil daalt zienderogen. Onze bron, in de patio vlak achter de keuken, is altijd vol. Als we de kraan opendraaien, komt de elektrische pomp in werking en stroomt er zoet, heilig water uit.

Naar het schijnt ligt het hele dorp boven een soort onderaards meer, dat onder een groot deel van de berg doorloopt. Ook de ronde bergtop tegenover het dorp schijnt een soort gatenkaas te zijn, grotendeels hol van binnen. Volgens de legende rust het plafond van het onderaardse meer waarboven het dorp is gebouwd, op acht zuilen van massief, zuiver goud. Als ooit een van die zuilen breekt, stort niet alleen het dorp in, maar vergaat de wereld.

Vanmiddag ben ik een eindje naar boven gelopen, naar het huis van de Zweed. Er loopt een geasfalteerd zijweggetje heen, dat de Zweed zelf heeft laten aanleggen. Aan het begin staat een bord van vaalgroene houten plankjes, waarop in al haast niet meer leesbare letters met witte verf *Vägen Opphör* staat geschreven of iets dergelijks, helemaal zeker ben ik er niet van. Waarschijnlijk later toegevoegd, want beter leesbaar, staat wat wel de vertaling in het Spaans zal zijn: *Carretera cortada*, afgesloten weg. Maar omdat nergens expliciet 'Verboden toegang' staat, loop ik gewoon door.

Het uitzicht naar west en noord wordt hoe langer hoe weidser. Het dorp, heel laag beneden nu, de vlakke met de grotere dorpen en stadjes, als lichte vlekken tussen het groen en bruin, en aan de horizon, heel ver weg, de bergketen, waarvan de toppen achter grote witte stapelwolken schuilgaan. Dichterbij, tussen de donkere bomen op de berghellingen, zweven witte nevelslierten als op een Chinese aquarel.

Rondom het huis, er iets beneden, staan enkele lage boerenhuisjes, als vroeger de stulpjes van de lijfeigenen rondom het kasteel van de landheer. Maar het heeft niets van een kasteel, meer van een bunker. De muren, die van beton lijken, zijn in een onbestemde, beigeachtige kleur geschilderd. De benedenverdieping is hoog en vrijwel raamloos, wat het bunkerachtige ervan nog versterkt. Daarboven torenen de drie woonverdiepingen met hun ontzaglijke loggia's en galerijen. Schuin boven het huis is een steile helling, dichtbegroeid met donkergroene steeneiken. De oprijlaan is afgesloten met een hoog traliehek. Nergens is een spoor van leven te bekennen, ook niet in de boerenhuisjes. Maar als ik wat dichterbij naar het hek toe loop, begint een onzichtbare hond te blaffen en woest aan zijn ketting te rukken.

Voel ik me tevreden, nu ik het huis van de Zweed van dichtbij heb gezien?

De zon daalt achter de wolken die boven de bergen hangen. Er steekt een koude wind op, die met een hoog fluitend geluid door de toppen van de pijnbomen giert. Van de helling aan de overkant komt het geklingel van schapenbelletjes. Hier en daar tussen het donkere groen zie ik de vage, vuilwitte vormen van de beesten

over de smalle bergterrassen scharrelen. Langzaam loop ik weer naar beneden, naar mijn eigen warme, comfortabele huis.

Als ik in het dorpscafé het ochtendblad zit te lezen – luisterend naar het knetteren van de aanmaakhoutjes in de grote schouw, de geluiden die uit de keuken komen, het grommend keelschrapen van de oude man die een paar tafeltjes verder de andere krant zit te lezen, terwijl de vroege ochtendzon in smalle horizontale licht- en schaduwstrepn door de plastic jaloezieën schijnt – komt buurman Pepe binnen, die op de andere hoek van onze straat, schuin tegenover mijn werkkamer woont. Ik bied hem een kop koffie aan, maar hij schudt zijn hoofd en wrijft over zijn dikke buik.

‘Nee, nee,’ zegt hij, ‘vandaag neem ik niks, ik heb last van mijn maag.’

‘En dat zo vlak voor de feestdagen, wat een pech is dat.’

‘Ja,’ lacht hij, ‘de meeste mensen krijgen de maagpijn erna, maar ik moet het weer precies andersom doen. Dat wordt geen kalkoen, morgen. En geen champagne.’

‘En geen *turrón*. Ga je niet naar je kinderen?’

‘Nee, ik blijf rustig thuis, ik kan toch niet meedoen met die maag van mij.’

Pepe is vriendelijk, goedlachs, altijd in voor een grapje, een beetje sarcastisch soms, een tikkeltje cynisch af en toe, vol zelfspot ook, maar nu kijkt dat brede, ietwat kwabbige gezicht onder de witte haardos zorgelijker dan anders.

Iets meer dan een jaar geleden, een paar weken voor Kerstmis, stierf zijn vrouw. Hij is eenzaam en verwerkt zijn verdriet in stilte. Soms komen zijn kinderen even op bezoek, hij maakt op de hoek een praatje met twee of drie buurmannen, en ’s zomers sleept hij een stoel naar de overkant van de straat en gaat in de schaduw van de acacia zitten lezen. Hij kookt zijn eigen potje, verzorgt zijn kippen, scharrelt zo’n beetje rond. Soms hoor ik hem houthakken in zijn garage, soms zie ik hem er met zijn oude Renault op uitgaan om sprokkelhout te halen in het bos of om naar de markt in het grote dorp te rijden.

Het is duidelijk dat de eenzaamheid nu zwaarder drukt. Hij ziet op tegen de feestdagen, zonder het vertrouwde gezelschap van zijn

vrouw, die veertig, misschien wel vijftig jaar lang dag en nacht bij hem was. Vandaar de maagpijn, niet na, maar voor het feest. Een psychosomatische reactie, maar vooral een excuus om niet, zonder haar, aan de feestelijkheden te hoeven deelnemen. Ze moeten het maar zonder hem stellen.

Ik heb, denk ik met een gevoel van bijna-angst, nog nooit iemand verloren die ik echt liefhad, die deel uitmaakte van mijn leven. Nog nooit een echt verlies geleden, nooit die holte, die leegte, dat zwarte gat in mijn leven gevoeld. Het maakt me bang, ik weet niet wat het is, hoe ik erop zal reageren, en toch zal het eens gebeuren, onherroepelijk, of ik zou zelf als eerste moeten gaan.

Ik drink mijn koffie op en vouw de krant dicht. In Bosnië vallen duizenden zwarte gaten in duizenden levens. Ik vouw de krant dicht en sluit me ervoor af. Zelfs dat, zo ver weg, is al te veel. Morgen is het kerstavond.

Dertig of meer jaren lang hebben we al geen kerstfeest meer gevierd, gewoon, uit een bars beginsel dat wel iets met jeugdtrauma's te maken zal hebben, maar dat ook en vooral op het principe berust dat we lekker en buitensporig willen eten als we daar toevallig zelf zin in hebben en niet op een door hogerhand vastgestelde datum, als iedereen het doet. De laatste keer dat we het vierden, moet nog in Amsterdam zijn geweest. Om het etentje ten minste een enigszins parodistisch karakter te geven had ik een tafeltje voor de poes gedekt, een met rood crêpepapier, dennentakjes en een brandend kaarsje versierd voetenbankje waarop een bordje met stukjes kip stond. Maar de poes vond het allemaal nogal raar en gooide het kaarsje om, zodat er nog bijna brand kwam ook.

Er zijn een heleboel andere redenen waarom we Kerstmis niet leuk vinden, en die hebben vooral te maken met de vervelende herhaling van wat er ook in alle voorgaande jaren al gebeurde en in alle komende jaren nog zal gebeuren: ieder jaar weer hetzelfde kakelende gelach van de voor de kersttafel bestemde kalkoenen, hetzelfde gezang van de *Niños de San Ildefonso*, die als een religieuze litanie de winnende nummers van de kerstloterij opzingen, op het journaal altijd weer dezelfde soort juichende, dansende, lallen-

de en goedkope champagne drinkende mensen in een of ander buurtcafé, die elk hun deel van de 400 miljoen gewonnen hebben, in de hypermarkten steeds weer dezelfde compacte, dringende mensenmassa met tot walgens toe volgestouwde boodschappenkarretjes vol inferieure massaproducten van de voedsel- en drankindustrie, in de winkels altijd weer hetzelfde weerzinwekkende, antipedagogische en exorbitant dure speelgoed, in de straten ieder jaar weer de ondanks alles nostalgische herinneringen oproepende, intens treurig stemmende guirlandes van gekleurde lichtjes, en in de kranten steeds weer de obligate artikelen over de betekenis van het kerstgebeuren en hoe de Lappen en de Polynesiërs het vieren en waar bekende persoonlijkheden de feestdagen doorbrengen. We zijn eens naar Marokko gevlucht in de hoop dat daar geen kerstsfeer zou zijn, maar daar brandden ook gekleurde lichtjes, al was het om andere redenen, en bovendien regende het er al die dagen lang zonder ophouden, zelfs in de woestijn.

Persoonlijk haat ik de christelijke feestdagen ook nog eens om dezelfde reden waarom ik de zondagen haat, omdat het leven dan stil lijkt te staan, niet meer functioneert, alles tijdelijk, alweer door hogerhand en niet omdat ik het wil, is lamgelegd. Voor mij moet alles voortdurend in beweging zijn, zelf moet ik onophoudelijk het gevoel hebben actief te zijn, zelfs de momenten waarop ik niets doe, moeten ergens toe dienen. Passiviteit kan ik niet verdragen, stilstand is dood.

Overigens, feest of niet, ik werk gewoon door alsof er niets aan de hand is, en zo vergeet ik het soms. Tot ik bijvoorbeeld ineens dringend naar het postkantoor moet om een aangetekend stuk, resultaat van mijn werk, weg te brengen, en dat postkantoor blijkt dan gesloten te zijn, en niet voor één dag, maar, zoals met Kerstmis of Pasen, wel drie of vier dagen achtereen.

Maar nu is er een familielid van Muriel komen logeren dat gelovig is en, weten we, heel erg aan het kerstgebeuren en al zijn paraferalia is gehecht. Bovendien is het haar eerste bezoek aan ons nieuwe huis. Wat te doen? Na rijp beraad hebben we besloten om voor deze ene keer de feestdagen niet alleen passief en onder protest te ondergaan, maar er ook actief aan deel te nemen. We hebben een boom gekocht en die met gekleurde lichtjes en andere

frutsels opgesierd, in de keuken wordt een kersteend gebraden, en mijn opoffering gaat zelfs zo ver dat ik achter de piano plaatsneem om het vreselijk kerstgezing van de dames te begeleiden.

Het familielid is opgetogen, vooral als we ook nog besluiten om met haar mee te gaan naar de nachtmis, *Sa Missa d'es Gall*, zoals ze hier zeggen, de Mis van de Haan. Onder protest natuurlijk, maar vreemd genoeg is er ook een eigenaardige bijna morbide nieuwsgierigheid die me drijft. Het heeft op de een of andere manier iets opwindends, hier in dit minuscule gehuchtje, dat ons dorp is, samen met al die aardige oude mensen naar dat kerstkaartenkerkje te lopen. Een onbewust verlangen misschien ook wel om, al is het maar voor enkele ogenblikken, me opgenomen te voelen in hun vrome gemeenschap, voor even het vreemdeling-zijn, die soms toch wel vermoeiende afzijdigheid, af te leggen.

Als we erheen lopen – niet meer dan honderd stappen door de merkwaardig zachte nachtlucht, de sterren koud en helder boven ons, in de verte de rossige weerschijs, alsof er een grote brand woedt, van de onzichtbare stad, en om me heen het zachte geschuifel van voetstappen – denk ik aan vroeger, maar voor het eerst zonder wrok. Het is al zo ontzettend lang geleden. Er lag bijna altijd sneeuw. Om de een of andere reden denk ik ook ineens met vertedering aan de grote, prachtige, glanzende oranje sinaasappel die ik als kerstgeschenk in mijn handje gedrukt kreeg. Hier hangen de sinaasappels, mat glanzend in het blauwige lantaarnlicht, aan de bomen van de kleine boomgaard waar we langs lopen. Wat zou het mooi zijn als er in dit dorpje sneeuw lag, denk ik. Voor de ingang van het kerkje staan in lange, dubbele rijen de auto's van kerkgangers geparkeerd. Die komen natuurlijk niet uit het dorp. Uit de wijde omtrek stromen ze toe om juist hier de Mis van de Haan bij te wonen en de Sibylle te horen zingen. Het is nog net geen toeristische attractie geworden.

In de grote plataan op het kleine voorplein van de kerk branden gekleurde lichtjes. Mooi toch eigenlijk. Ook in de cipressen van de tuin aan de overkant zijn kleurige lampjes gehangen. Ik kijk achter me en omhoog, naar het huis van de Zweed. Daar is niets. Het kolossale gebouw staat zwart tegen een blauwzwarte achtergrond. Er brandt zelfs niet het kleinste lichtje.

We gaan naar binnen, groeten hier en daar een bekend gezicht en nemen plaats in een van de houten banken, niet te ver van het butagaskacheltje, want het is kil in de kerk, veel kouder dan erbuiten. De orgelmuziek komt van een elektronisch orgeltje, dat wordt bespeeld door een lange, bleke man met een ernstig gezicht. Het klinkt heel anders – gelukkig, denk ik toch nog weer even –, en vooral ieler dan de overweldigende, in de gewelven weergalmende orgelklanken van vroeger, die ik zo intens haatte dat ik nog jaren daarna geen orgelmuziek heb kunnen verdragen. Maar verder zijn er wel de bekende geluiden, geschuifel van voeten over de plavuiten, hol klinkend gehoest en gekuch, gedempt gepraat. Alleen de geuren van pepermunt en eau de cologne ontbreken.

Ik kijk om me heen. Hoe is het mogelijk, denk ik, dat zo'n piepklein kerkje nog zoveel krullerige, prullerige protserigheid kan bevatten. Overal blinkt het namaakgoud. Maar de twee koperen kroonluchters zijn behangen met haast vertederend eenvoudige kerstversieringen die de pastoor eigenhandig uit wit en rood crêpepapier heeft geknipt.

Een dikke, ongeveer tachtigjarige koorknaap in een lang wit hemd en met een nogal kwaadaardig gezicht, loopt met een popje dat hij eerbiedig met beide handen vasthoudt, naar voren en legt het op het altaar.

'Ik wist niet dat koorknaapjes zo oud konden zijn,' fluister ik.

'Dat is geen koorknaapje, dat is een diaken,' legt het familielid geduldig uit.

Dan begint, begeleid door het orgeltje, een aanbiddelijk vierjarig kleutertje met engelenvleugeltjes aan zijn schouders te zingen, en kijkt daarbij voortdurend verbaasd om zich heen met zijn ovormig mondje. Het ventje kan ternauwernood wijs houden en het linkervleugeltje dreigt telkens een beetje af te zakken, maar het zingt dapper door. Als het klaar is, gaat het na een bemoedigend schouderklopje van de bejaarde koorknaap met trillende vleugeltjes af. Daarna stapt de Sibylle naar voren, het onderdeel van de kerkdienst waar iedereen van heinde en verre voor gekomen is. Geen nachtmis zonder de heldere, zuivere zang van de Sibylle. Hoewel het woord vrouwelijk klinkt, is het gewoonlijk een jonge knaap.

‘Een gecasteerd jongetje toch?’ fluister ik pesterig tegen het familielid.

‘Welnee,’ zegt ze verontwaardigd, ‘gewoon een jongen die nog niet de baard in zijn keel heeft.’

Maar deze Sibylle is geen jongen, maar een meisje van een jaar of zestien. Ze zingt mooi. Ik krijg onwillekeurig de neiging om te applaudisseren, maar dat kan natuurlijk niet in een kerk.

De pastoor houdt zijn preek in het plaatselijke dialect, dus we verstaan er niet veel van. Het duurt gelukkig niet zo lang als de preken van mijn vader. Aan het slot wordt het poppetje in een mandje gelegd en moet iedereen erlangs lopen om het te kussen of even met een vingertop aan te raken, en vooral ook om wat geld in het mandje te gooien. Geld voor het kindeke Jezus. Als beloning krijg je dan een hostie op de tong gelegd. Nou, laat het familielid maar gaan, en die gaat dan ook. Ze weet gelukkig niet dat het Spaanse woord voor hostie, *hostia*, veelvuldig als vloek of uitroep van verbazing wordt gebruikt.

Mijn verbazing, telkens weer opnieuw, dat deze dingen na bijna tweeduizend jaar nog steeds bestaan.

Vandaag, tweede kerstdag, komt de pastoor op bezoek. Het was niet te vermijden. Hij had waarschijnlijk al eerder willen komen, maar pas nadat hij ons gisteravond in de kerk heeft gezien, durft hij de stap te wagen. Hij ziet er nu heel anders uit, in een gewoon grijs pak met een donkerblauwe coltrui eronder. Een jaar of vijftig, schat ik. Op zijn gezicht, achter het doorzichtige masker van zalvende welwillendheid, een onmiskenbare uitdrukking van voorzichtige schroom, van verwarring. Hij weet niet wat hij aan ons heeft. We waren wel in zijn kerk, maar zijn niet naar voren gekomen om het poppetje te kussen en een van zijn ouweltjes te proeven. We zijn dus duidelijk niet katholiek. Vreemdelingen bovendien. Oppassen. Voorzichtig aanpakken.

Hij geeft me een handdruk die net iets te lang duurt, maar ik wil hem niet direct al voor het hoofd stoten door mijn hand abrupt terug te trekken. Pastoors houden altijd je hand te lang en te klef vast. Daar schuilen geen kwade bedoelingen achter, denk ik dan maar. Het zal wel met de liefde te maken hebben die ze al

Gods schepselen toedragen.

Welk geloof we aanhangen, wil hij weten. Hij vraagt het aarzelend, voorzichtig, alsof hij bang is voor het antwoord.

Terecht, want ik antwoord opgewekt: 'Geen enkel.'

Ik zie zijn gezicht betrekken.

'Ja, maar we zijn wel gedoopt,' voegt Muriel er relativerend aan toe.

'Aha, protestants dus zeker.' Zijn gezicht klaart een beetje op. Dat is altijd beter dan niets, zie ik hem denken. Niets, dat kan helemaal niet, daar weet hij niet mee om te gaan.

'Maar dat geeft niet,' voegt hij er warm aan toe. 'Protestants of katholiek, we zijn allemaal broeders. Zonen van één Vader.'

'Ja, en zijn vader was dominee,' verklapt het katholieke familielid.

'O.' De pastoor richt zich tot mij. 'Wat interessant. Maar dan wil ik beslist kennis met hem maken als hij eens hier komt.'

'Hij is al negenenveertig jaar dood,' zeg ik, en denk: hij had een paap zeker niet de hand willen drukken als hij nog geleefd had.

We bieden de pastoor iets te drinken aan, maar nee, hij moet nog meer bezoeken afleggen, nee, een andere keer graag, misschien. Hij nodigt ons uit hem eens een bezoekje te brengen, in het klooster boven, waar hij woont, het tweede, dat op de helling tussen de andere in ligt. En dan vertrekt hij, na weer zo'n lang aangehouden handdruk en na er nog eens nadrukkelijk op gewezen te hebben dat we allen broeders zijn, zonen van één Vader.

De pastoor is, merken we enkele dagen later, blijkbaar ook bij onze buurvrouw op bezoek geweest om haar uit te leggen dat alle mensen broeders zijn, zelfs vreemdelingen en protestanten, want ze heeft plotseling een radicale verandering ondergaan en haar norse, achterdochtige houding laten varen. Haar hele uitgezakte, kwabbige, van twee of drie reusachtige, behaarde wratten voorzien gezicht lacht en straalt van oprechte vriendelijkheid als ze ons groet en ons een zalig uiteinde toewenst.

Een zorgelijke levensgenieter

Vanmorgen is de berg, en dus ook het huis van de Zweed, geheel achter zware, grauwe wolken verdwenen. Deze keer zijn het geen nevels, maar echte regenwolken, hoewel er geen druppel regen uit valt. Ze drijven laag over de boomkruinen van de hellingen, dalen nog verder en dringen ons straatje binnen. Huizen en tuinmuur verdwijnen en plotseling is alles in een grijswitte mist gehuld. De wolk blijft als een dik, wollig gordijn voor mijn raam hangen.

Ik voel me opgesloten in een veilige, knusse beslotenheid, in de warmte van mijn kamer, tussen mijn boeken, de schilderijen van Muriel, alle mooie dingen die ik in de afgelopen jaren heb verzameld, de klanken van *Das wohltemperierte Klavier* voller en duidelijker om me heen dan voordat de wolk me het uitzicht op de buitenwereld benam.

Even later trekt de wolk verder, de huizen en het straatje komen geleidelijk weer tevoorschijn, maar alles blijft grijs. Het is het soort grijsheid dat altijd weer dezelfde nostalgische gevoelens in me oproept. Niet speciaal nostalgie naar de grijsheid van Nederland, maar wel naar bepaalde korte momenten, momenten waarop er niets gebeurde, niets dat belangrijk genoeg was om in de herinnering boven te komen, maar beleefd in eenzelfde soort grijsheid in uiteenlopende plaatsen en perioden, hoewel het grijs toch overal weer anders was. Ik bedoel, het grijs van Amsterdam is anders dan het grijs van Parijs, van Wenen, van Minneapolis, maar de nostalgische gevoelens die het weer zo heel andere grijs van het eiland oproept zijn allemaal hetzelfde, om het even of ze betrekking hebben op een moment in Amsterdam, in Wenen, in Parijs, in Minneapolis.

De man die dit huis, ons huis, eens voor zichzelf heeft laten bouwen, woont nu op het vasteland. Hij is achter in de negentig. Zijn handtekening, onder een document dat ik zojuist ontving, is versierd met ingewikkelde krullen en arabesken, maar onmiskenbaar beverig en onzeker.

Eens was hij de eerste en nog jarenlang de enige inwoner van het dorp die een auto bezat. En een telefoon (waarvan hij de rechten en plichten nu door middel van zijn handtekening aan ons overdraagt). Hij was een notabele. Het huis dat hij liet bouwen moest het mooiste en het grootste van het dorp worden. Het is hoog, imponerend, met een monumentale voordeur, immens hoge ramen met smeedijzeren balkons, brede, granieten trappen met krullerige, smeedijzeren balustrades en mahoniehouten leuningen die eindigen in de kunstig beeldhouwde kop van een griffioen, waarvan moeilijk is vast te stellen of de uitdrukking een welwillende glimlach of een boosaardige grijns vertoont. Er zijn zeer hoge, eikenhouten deuren met kolossale koperen scharnieren. In de vele kamers met hun plafonds van krullerig stucwerk liggen glanzende tegelvloeren, die in iedere kamer weer anders gekleurd en gedecoreerd zijn, en in een van de slaapvertrekken staat nog een antiek hemelbed compleet met hemelsblauw baldakijn.

Kortom, de woning van een notabele. Daar wonen wij nu. Is dat een al oud, onbewust verlangen van me dat ik nu eindelijk door louter toeval verwezenlijkt zie? Voel ik me nu zelf een notabele, als ik op het balkon sta bijvoorbeeld, vanwaar ik het volk toe zou kunnen spreken als er een volk was om toe te spreken en ik een notabele was?

In een van de reusachtige dekenkisten vonden we een foto van de man die dit huis liet bouwen, in een vergulde maar door houtworm aangetaste lijst. De foto zelf is sepiakleurig. Een sterke, fors gebouwde, nog jonge man die, breeduit zittend, bijna in heersershouding, een hand op een hoog tafeltje legt. Aan de andere kant daarvan staat zijn vrouw, klein, in het zwart, een deemoedige uitdrukking op haar gezicht, zoals het hoort. De foto moet gemaakt zijn ongeveer in de tijd waarin hij het huis liet bouwen, ergens tussen de zestig en zeventig jaar geleden.

Ik bezit een foto van mijn vader, even bruin en sepiakleurig van

tint, waarop hij net zo zit, trots, kaarsrecht in zijn stoel, recht voor zich uit kijkend vanonder de nog weelderige witte haardos, met de hand op een tafeltje. Aan de andere kant daarvan staat mijn moeder, klein en deemoedig, in het zwart, het witte haar hoog opgekamd. Ook die foto moet gemaakt zijn in de tijd waarin mijn vader zijn huis liet bouwen, kleiner, veel bescheidener dan het huis dat we nu bewonen, aan de rand van Boven-Hardinxveld, midden tussen de weilanden en de sloten, niet ver van de rivier. 'Eben Haezer' liet hij in een steen boven de deur beitelen: tot hier toe heeft de Heere ons geholpen. Ik moet toen vier of vijf jaar zijn geweest en herinner me vooral de geur van verse cement.

Dit huis heeft geen naam.

Vandaag is het de laatste ochtend van het jaar. De zon schijnt fel op de okerkleurige huizen, de laatste gele bladeren van de platanen bewegen zacht in het windje, tussen de takken hangen nog steeds de resten straatversiering van de zomerfeesten, gerafelde slierten van wit crêpepapier. Op het asfalt, op een zonneplekje tussen de lange schaduwen van de bomen, ligt een hond te slapen en in de strakblauwe hemel boven de berg zweven traag en geluidloos een felrode en een felgroene parapente.

Zonder uitzicht zou ik niet kunnen leven. Dat uitzicht belangrijk is, is vanzelfsprekend, om voor de hand liggende redenen. Wat ik het eerst zie als ik bij het wakker worden door het raam kijk, bepaalt hoe ik me de rest van de dag zal voelen. Als ik op reis ben, heb ik een eigenaardige manie. In ieder hotel fotografeer ik het uitzicht van mijn kamer, om het even of het mooi is of lelijk. Het is alsof ik een verzamelaar van uitzichten ben, maar later kijk ik nooit meer om naar die foto's. Ze liggen ergens, vergeten.

Het uitzicht op een sombere betonnen muur, een naargeestige rij huizen, een lelijk flatgebouw, werkt deprimerend, dat weet iedereen. Ik zou het niet lang volhouden met zo'n uitzicht, en toch zijn er tientallen miljoenen die er hun leven lang mee moeten doen. Maar de onwaarschijnlijk mooie uitzichten aan de grillige noordwestkust van het eiland zouden me mateloos melancholiek maken als ik er iedere dag naar zou moeten kijken. Ik zou er niet tot werken kunnen komen.

De uitzichten die we in dit huis hebben zijn, geloof ik, volmaakt. Ze zijn open, wat het belangrijkste is, maar zonder de droefgeestig stemmende oneindigheid van zee of vlakte. Alles waar je op uitkijkt is op een prettige manier dichtbij, zonder té dichtbij en dus benauwend te zijn. Het leeft allemaal, het verandert bovendien steeds, het geeft mogelijkheden.

In ons eerste huis op dit eiland sliepen we in de serre, omdat de slaapkamer te somber was. Door de enigszins kaduke serreramen, die over de hele lengte van de kamer liepen, konden we de tuin zien: een jungle van metershoge geraniums die het hele jaar door bloeiden, de pijnbomen, de alles dominerende, een paar honderd jaar oude palm met zijn reusachtige kroon, de hoge muur die de tuin omgaf en die met klimop en druivenranken was begroeid. Het was een mooi maar begreinsd uitzicht, waardoor we ons in zekere zin ingesloten voelden, afgesneden van contact met de buitenwereld.

In de slaapkamer van het tweede huis was alleen een klein, getralied raam waardoor we niet meer konden zien dan een van de zeven witte pilaren van de patio en een gedeelte van de oude druivenranken, 's winters kaal, met dikke, knoestige takken, in de lente vol lichtgroen blad en aan het einde van de zomer vol zware druiventrossen. Het was een beperkt uitzicht, maar erachter wisten we de bijna onbegrensde vlakte met amandelbomen, de ruimte, de openheid.

Hier zien we, als we 's morgens wakker worden en nog even blijven liggen, door het grote, hoge raam de spitse blaadjes van de altijd lentegroene eucalyptus die voor het huis staat, de donker-groene, met steeneiken begroeide berghelling, de grijze terrasmuurtjes op die helling en, als we ons een beetje oprichten, de vruchtbomen in de tuin aan de overkant, zwaar van sinaasappels en mandarijnen en de helgele wolk van een mimosaboom. Van alle uitzichten die we gehad hebben, heb ik dit het meest lief.

In een kleine boomgaard aan de kant van de weg zag ik vandaag de eerste amandelbloesems. Begin januari, bijna een maand te vroeg. 's Nachts vriest het één of twee graden, 's morgens is het gras met rijp bedekt en op de hoogste bergtoppen aan de horizon ligt

sneeuw, maar die ene kleine, dappere amandelboom heeft het tegen alle verdrukking in op een bloeien gezet.

Vandaag, 3 januari, is het exact drieëndertig jaar geleden dat we op dit eiland aankwamen, na een lange, eindeloos lijkende reis met drie treinen en een boot, zeulend met reusachtige hutkoffers en twee kleine kinderen, net als de emigranten van de jaren twintig. Het was precies zulk weer als het nu is, een strakblauwe hemel, felle zon, sneeuw op de bergtoppen. Wij vonden het warm, maar iedereen zei ons dat het erg koud was. Toen begrepen we dat niet. Nu wel.

Alles was nieuw voor ons. Soms heb ik nog wel eens een gevoel van heimwee, naar dat korte moment toen alles nog nieuw was. Drieëndertig jaar, precies de helft van wat ik nu ben. Als kind was ik er, ik weet niet waarom, absoluut zeker van dat ik nooit ouder dan drieëndertig zou worden. Dat was de leeftijd waarop Jezus stierf, wist ik, en om duistere redenen concludeerde ik daaruit dat ik onmogelijk ouder zou kunnen worden.

Nu ben ik echt oud, maar op de een of andere manier word je je daar toch niet echt bewust van. Misschien komt dat ook doordat we altijd met jongere mensen omgingen, die ons niet echt ouder schenen te vinden en ons gezelschap zochten. De meeste mensen van onze eigen leeftijd kwamen ons als oud en afgeleefd voor. Het scheen onmogelijk om met hen te praten. Vrijwel de enige leeftijdgenoten die net zo jong leken als wij, waren kunstenaars, maar niet alle kunstenaars die even oud waren als wij leken jong.

Dat je oud wordt, merk je hoofdzakelijk aan uiterlijke dingen. Ik bedoel niet zozeer je grijze haren, je rimpels, maar bijvoorbeeld de kleinkinderen, die vragen: 'Opa, toen jij klein was, waren er toen al auto's? Was er al elektriciteit? Waren er al vliegtuigen? En was er televisie?' 'Ja, ja, ja, nee,' antwoord je dan, maar het dringt tot je door dat je toch wel heel oud moet zijn als ze je zulke vragen stellen.

Je merkt het ook aan vrienden, bekenden die doodgaan. Als je korting krijgt wanneer je een vliegticket koopt (in het begin nog met de geïrriteerde neiging om het niet aan te willen nemen, later niet meer). Aan mensen die je als kind, als baby hebt gekend, die je, zoals je eigen kinderen, bij wijze van spreken geboren hebt zien

worden en die dan ineens volwassen blijken te zijn, zelf al kinderen hebben en een heel leven achter de rug.

En toch, zelfs als ik in de spiegel naar dat oudemannengezicht staar, dat als van een vreemde is, voel ik mijn ouderdom niet echt, want eigenlijk is mijn ik-gevoel nog steeds hetzelfde als toen ik een jaar of zestien, zeventien was, in wezen voel ik me nog altijd dezelfde jongen van toen, achttien, negentien, twintig, dertig op zijn hoogst, die aarzelend probeerde zijn weg te zoeken.

De onmogelijkheid om jezelf te zien zoals anderen je zien. Kom ik op anderen over als arrogant, gereserveerd, gesloten? Als verlegen, al te bescheiden, of misschien als een tikkeltje te zelfverzekerd? Zien ze me als innemend of juist als onsympathiek, stug, afwerend? Ben ik zachtaardig, welwillend, flexibel, of voor sommigen juist een kleine dictator, een miniatuur huistiran die altijd zijn zin doordrijft en die weliswaar niet door geschreeuw of erger, maar in elk geval door een subtiel trekje op het gezicht zijn ongenoegen kenbaar maakt als er niet naar hem wordt geluisterd?

Ik beschouw mezelf als een tamelijk opgewekt mens, geneigd overal de vrolijke, zelfs de grappige kant van te zien. Ik hoop overal het beste van, verwacht nooit het ergste, kan soms even wat mopperig of zeurderig doen over kleinigheden, maar leg me bij grotere rampen vrij gemakkelijk neer. Iedere ochtend vroeg spring ik bij wijze van spreken juichend uit mijn bed om vol energie aan het werk te aan. Niet de minste neiging tot gedeprimeerdheid, dat is wel duidelijk. Toch zegt Muriel dat mijn ogen zo droevig staan, ook zeiden anderen, vroeger, dat het was of ik een sluier voor mijn ogen had, waarachter altijd iets treurigs, iets tragisch schuilging. Zelf voel ik dat niet, en ik zie het ook niet als ik in de spiegel naar mijn ogen kijk, wat ik trouwens niet graag doe, alsof ik er bang voor ben.

Op foto's zou ik mezelf toch enigszins moeten kunnen zien zoals anderen me zien, foto's die een vreemde onverwacht heeft genomen, het objectiefst in hun beeld van het moment, of een televisieopname, gemaakt op een ogenblik waarop ik even, een fractie van een seconde, moet nadenken over mijn antwoord op de vraag die me door de interviewer gesteld is. Of het kleine, ietwat kwaadaardige fotootje dat ze boven mijn soms even kwaadaardige kran-

tenstukjes plaatsen. Zo zien anderen me dus, zo ben ik, anders dan het gezicht in de spiegel. En toch ben ik het niet. Die jongensfoto, in plusfour, met dat lullige brilletje op en de nieuwe fiets die ik voor mijn verjaardag had gekregen aan de hand, de pasfoto op mijn Franse collegekaart met dat hanige snorretje, ik ben het niet, ik ben het nooit geweest, ik ben het al evenmin als die kleine, kwaadaardige krantenfoto die niet meer dan een image is.

Toen ik veertig werd, was ik bang voor de ouderdom. Ik kon me niet voorstellen hoe het zou zijn als ik ooit zestig was. Ik wist alleen maar dat het verschrikkelijk zou zijn, te erg om aan te denken. Om mijn angst voor de ouderdom te bezweren en van me af te schrijven schreef ik een roman waarin ik mezelf projecteerde in een toekomst van twintig, dertig jaar later, maar juist de gedeelten waarin ik mezelf als oude man beschrijf, zijn mislukt. Toen ik vijftig werd, had ik vooral haast. Haast om nog iets te bereiken, om nog van alles mee te maken, vooral op het gebied van seks en wat ik voor liefde hield. Nu ben ik niet bang meer, want ik ben al oud, ook al voel ik het niet, en ik heb ook geen haast meer. Het komt allemaal wel zoals het komt, of niet.

Ik voel me goed, ik zie er, geloof ik, ook nog wel redelijk goed uit. Ondanks mijn witte baard en rimpels en ouderdomsvlekjes denkt haast iedereen dat ik vijf of tien jaar jonger ben. Ik voel me gezond, ik heb niets, ben nooit ziek. Mijn gezondheid heeft, zo voel ik het soms, bijna iets agressiefs als ik kijk naar mensen in mijn naaste omgeving, naar anderen die even oud zijn of zelfs jonger, en die aan alle mogelijke kwalen lijden. Soms schaam ik me er bijna voor, voor dat gevoel van superioriteit dat het je onwillekeurig geeft.

Het is waar, ik heb een beginnend buikje, maar een constant gewicht dat al jaren rond de zestig kilo ligt. Ik slaap goed. Ik ga liggen, lees tien of vijftien minuten omdat ik me ertoe dwing en val dan als een blok in slaap, om de volgende morgen weer fris en vrolijk wakker te worden. Mijn bloeddruk is normaal, geen ouderdomskwaaltjes, niets. En toch is er soms een vage angst voor alles wat er onverwachts met me zou kunnen gebeuren: hart, hersens, een plotseling gezwel ergens in me, dat maandenlang heeft gewoekerd zonder dat ik er iets van merkte en dan ineens kwaadaardig

en terminaal blijkt te zijn. Het kan allemaal, het zijn dingen die gebeuren. Ik schud de gedachte van me af. Ik ben er nog niet aan toe, heb het veel te druk om ziek te zijn, geen tijd om te sterven. Ik heb nog zoveel te doen, zoveel plannen, zoveel projecten, ik ben nog zo *nieuwsgierig* vooral.

De communicatie met de dorpsgenoten gaat soms nog wat moeizaam. Toen ik gisteren de oude Joan met zijn sneeuw witte haardos en glimmende rode appelwangetjes de hand drukte en een gelukkig nieuwjaar wenste (*¡Molts d'anys!* in het eilanddialect), lachte hij vriendelijk en hij antwoordde: 'Ja, koud, hè?'

Vanmorgen, in het eerste, nog bijna horizontale licht van de zon, was de top van de Heksenberg gehuld in een dunne, goudkleurige wolk waardoorheen je vaag, in datzelfde gefilterde gouden licht, de vormen van de opeengestapelde rotsblokken kon onderscheiden. Vanmorgen was de vlakte achter de Heksenberg niet wit van rijp of lage ochtendnevels, maar van de amandelbloesems, alsof die in één nacht allemaal tegelijk in bloei zijn geraakt.

Het ritje naar het grote dorp Lluchmajor, dat eigenlijk meer een kleine stad is, duurt maar vijf minuten, maar ik geniet er iedere keer weer even intens van. Voorbij de kerk en het laatste grote huis is er ineens de openheid van de groene heuvels en de blauwe bergketen in de nevelige verte. Dan, na wat bosjes, hoge struiken en groepjes bomen, valt altijd weer het gouden strijklicht van de vroege zon op de kleine weide even onder de top van de Heksenberg, die meestal bespikkeld is met slordige groepjes schapen. Achter de volmaakt horizontale vlakte glinstert een streep zee. Als het helder is zijn aan de horizon de grillige contouren van het andere eiland te zien, dat net even boven het water lijkt te zweven.

Precies midden op de vlakte ligt het grote dorp – of de kleine stad – met zijn reusachtige, sombere, massieve vestingkerk en, een eindje links daarvan, de minaretachtige toren van de kleinere, oudere kerk. Het dorp, eerst klein en laag beneden, komt snel omhoog tot het bijna plotseling op gelijk niveau is. Even voordat ik er binnenrijd, kom ik de gedrongen, ietwat vierkante, altijd een beetje somber kijkende oude man in trainingspak tegen, die iedere

morgen de tien kilometer heen en terug van Lluchmayor naar Randa loopt, behalve op woensdag, want dan is het café daar gesloten en loopt hij nog vijf kilometer verder naar het dorp Algaida, dat aan de andere kant van de berg ligt.

Lluchmayor, waar ik bijna iedere ochtend vroeg heen rijd, heeft een mooi, trapeziumvormig plein, omringd door hoge, statige huizen met modernistische balkons en Jugendstilachtige erkers. Daar staat het gemeentehuis, dat in dezelfde stijl van de vorige eeuwwisseling is gebouwd, en dat ook nog een grappig, opengewerkt klokkentorentje op het dak heeft. De noordkant van het plein wordt grotendeels afgesloten door de imponerend hoge, deprimerend zware en raamloze, okergele muren van de kerk. Op het plein zelf staat een krullerige muziektent, en op marktdagen, driemaal per week, is het plein vol kraampjes onder veelkleurige parasols. Alle boeren uit de wijde omtrek stromen dan naar dit van oorsprong boerendorp.

Ik geniet intens van ieder moment van de morgen: de auto parkeren, wat nooit een probleem is, over het drukke, rommelige marktplein lopen, me tussen de kraampjes met bloemen, groenten, levende kippen, konijnen en patrijzen, strobalen en bossen klaver door dringen, de ochtendbladen kopen en naar het mooiste van de acht cafés gaan die om het plein heen liggen, het café Colón. Daar ga ik aan een van de antieke marmeren tafeltjes bij het raam zitten, breek een puntje van mijn met poedersuiker besneeuwde croissant af, sop dit heel even, vooral niet te lang, in de koffie, en breng het naar mijn mond. Dan begint het hoogtepunt van de morgen: langzaam, savourerend, dat smakenmengsel van croissant, poedersuiker en koffie proeven en de warmte van de koffie door mijn slokdarm laten glijden terwijl ik tegelijkertijd het ochtendnieuws begin door te nemen. Die combinatie is voor mij al sinds tientallen jaren onontbeerlijk. Zonder ochtendblad is het ontbijt ongenietbaar, en zonder ontbijt kan ik niet echt van de krant genieten.

In die oude cafés rond het plein, waar – afgezien van de espressomachine, de televisie en een paar elektronische speelautomaten – sinds het begin van de eeuw niets veranderd is, heerst een eigenaardig gebruik dat ook in andere dorpscafés van het eiland voor-

komt. Veel tafeltjes zijn vrijwel de hele dag bezet door oude mannen die nooit iets gebruiken. Ze zitten daar te praten, te kaarten, te dominoën, de krant te lezen of gewoon maar wat suffig voor zich uit te staren. Ook al kunnen klanten die wel iets willen gebruiken geen plaats vinden, de oude mannetjes worden nooit verjaagd door de caféhouder. Het café is hun tehuis, waar ze rustig moeten kunnen zitten zonder dat ze iets van hun schamele pensioentje hoeven uit te geven.

Enkele tafeltjes naar achteren, in het donkerder gedeelte van de cafézaal, zit Ana hetzelfde te doen als ik: koffie, croissant, krant. Ze is een klein, breekbaar dametje, het sneeuw witte haar in een knoetje op het achterhoofd, in altijd dezelfde beige wintermantel. Hoofdschuddend neemt ze de ellende van de wereld in zich op terwijl ze, net als ik, haar croissant in de koffie sopt. Als ze klaar is, staat ze op, blijft altijd nog even aan de bar staan om een praatje met die of gene te maken, en komt dan naar mijn tafeltje toe om me te begroeten.

Vanmorgen is ze triest. José María Llompарт is dood, de Prins der Dichters van het eiland.

‘Wist u het al?’ vraagt ze.

‘Ja, ik had het gisteravond al gehoord,’ zeg ik, en ik zie mezelf weer staan op die receptie in de grote stad, een beetje verloren tussen de rokende, drinkende massa. Weinig bekenden deze keer, nog minder vrienden, wat praten met die en gene, me een houding geven, me aanstellen, me vervelen, me afvragen: wat doe ik hier, me plotseling weer voldaan voelen als een bekende persoonlijkheid me vriendelijk groet en dan ineens iemand die zegt: ‘Llompарт is dood.’

‘Hebt u hem gekend?’ vraagt ze.

‘Ja,’ zeg ik, ‘twee weken geleden heb ik hem nog gesproken, hij was nog zo vrolijk, zo energiek, mankeerde niets, ogenschijnlijk, een beetje moe misschien, van al die huldigingen die voor hem georganiseerd werden, te veel in zo korte tijd, misschien.’

‘Hij was nog zo jong. Nog maar net in de zeventig.’ Ze zwijgt een ogenblik, zucht. ‘Het maakt me zo treurig. Het doet me eraan denken hoe weinig jaren ik nog maar heb.’

Ze loopt abrupt weg, zonder op mijn antwoord te wachten. Ik

zou ook zo gauw niet weten wat ik had moeten antwoorden zonder in domme, quasi-troostende complimentjes te vervallen. Ze is vierentachtig. Ook ik ben jong voor haar begrippen, jonger nog dan Llompart. Ik begin pas. Zij is de Grandma Moses van het dorp. Nog geen tien jaar geleden, al veel ouder dan ik nu ben, is ze begonnen te schilderen en het lijkt of ze de schade van al die tientallen jaren waarin ze dat niet gedaan heeft, wil inhalen, of misschien ook heeft ze er al die jaren zonder het te weten naartoe gewerkt. Een razendsnelle evolutie van tere bloemstukken en landschappen naar bijna abstract, en alles vol leven, licht, beweging en een mysterieuze, onpeilbare diepte. Ze schildert als een bezetene, probeert alle technieken uit maar blijft bij haar eigen, persoonlijke stijl. Bomen vooral. De boom, van vorm tot essentie, tot punt waar alle leven uit explodeert. Een laat ontdekt natuurtalent. Nu is ze bang om te sterven, niet omdat ze bang voor de dood is, maar omdat ze nog zoveel te doen heeft. 'Ik voel me nog zo jong,' zegt ze.

Ik zet de gedachte van me af en wijd me weer aan het ochtendblad, waarin de dood van Llompart drie pagina's vult en de dood in Bosnië een kwart kolom. In Bosnië sterven mensen, terwijl ik mijn koffie drink, genietend van mijn in de koffie gedoopte croissant proef, iedere ochtend weer opnieuw. De adrenaline van mijn woede en verontwaardiging om wat ik lees, houdt gelijke tred met het kleine, fysieke genot dat de koffie en de croissant me bezorgen. Is dit mogelijk? Ja, blijkbaar is het mogelijk. Moet ik me nu schamen omdat ik een cynicus en een hypocriet ben? Ja, natuurlijk moet ik me daarvoor schamen en ook het oude, niet weg te branden calvinistische schuldgevoel komt weer naar boven kruipen, maar morgen doe ik het weer. Trouwens, wat moet ik dan doen? Hebben ze er daar in Bosnië, in Angola, in de Soedan, in Ossetië of waar ook maar, iets aan als ik niet van mijn koffie met croissant geniet terwijl ik over hen lees? Zou het mij deren als anderen, in Parijs bijvoorbeeld, van hun koffie met croissant zouden genieten terwijl ze lezen hoe ik tegelijk met andere naamlozen door een groepje opstandelingen werd afgeslacht? Zelfs als ik dat zou weten, zou het me nog niet deren. Het zou voor mij volstrekt onbelangrijk zijn vergeleken bij het feit dat ik werd afgeslacht. Maar

natuurlijk, het is het idee. En mijn ochtend is door die gedachten nu toch weer een beetje bedorven. Altijd weer de oude, zorgelijke, zich eeuwig schuldig voelende levensgenieter.

Het straatje waar ik vanuit mijn werkkamer op uitkijk, maakt nog geen honderd meter verder een flauwe bocht naar links, zodat ik het verdere verloop ervan niet meer kan zien, maar ik weet dat daar het asfalt ophoudt en de eeuwenoude keien beginnen waarmee vroeger alle straten van het dorp waren geplaveid. Aan de linkerkant staan nog een paar huizen, aan de rechterkant is een bron, en daar is ook de openbare wasplaats, een schilderachtig steenen gebouwtje met drie ronde bogen, ontelbare malen door toeristen en kunstenaars op foto, video, papier of doek vereeuwigd, vooral als er, wat een enkele maal nog gebeurt, één of twee dorpsvrouwen de was staan te doen. Enkele meters verder loopt het keienstraatje ineens steil omhoog en dood.

's Zomers worden er, omdat het straatje daar erg breed is en de kerk geen plein heeft, de zomerfeesten gehouden: gekleurde lampjes, papieren slingers, kraampjes met snoep en prulletjes. Het hoogtepunt ervan is het jaarlijkse toneelstuk, opgevoerd door een rondtrekkend gezelschap dat, in een op planken opgebouwd huiskamerdecor, het soort blijspelen brengt dat in de smaak valt bij het dorpse publiek .

Maar ook nu, in het hartje van de winter, kondigen zich activiteiten aan. Vanmorgen zijn eerst en vooral voor de ingang van de kerk de dieren gezegend: een paard, een ezel, een paar geiten, twee honden en een kat, een oud vrouwtje met een haan, een klein meisje met een parkiet en een jongetje met een schildpad. Dat was alles. Niet het massale dierengebeuren dat in grotere dorpen en vooral in de hoofdstad plaatsvindt, waar een kilometerslange processie van dieren en hun begeleiders zich naar de kerk begeeft. En nu wordt alles in gereedheid gebracht voor de Vuren van San Antonio. Van achter mijn computer zie ik een vrachtauto het straatje in rijden, die even voor de bocht een hoop zand deponeert. Even later worden uit een bestelwagen schragen en planken geladen, en na nog enkele minuten staan de lange tafels al opgesteld. Kinderen rennen springend en dartelend tussen alles door. Twee politie-

agenten uit het dorp Algaida plaatsen borden en dranghekken om te voorkomen dat er auto's in het straatje parkeren. De laatst overgebleven auto, waarvan de eigenaar niet te vinden is, wordt met vereende krachten opgetild en een eindje verder neergezet. Dan komt Lorenzo met zijn tractor en een aanhangwagen vol stronken en boomstammen. Een reusachtige, metershoge brandstapel wordt op de zandhoop opgericht. Mannen klimmen met ladders in de bomen om de feestverlichting op te hangen. Als laatste komt er een brandweerauto aanrijden, die voor alle zekerheid aan het begin van het straatje, vlak onder mijn balkon, postvat.

Het is inmiddels donker geworden. We gaan naar beneden. Het hele dorp is er al, en meer dan het dorp. Ook vrienden en familieleden van elders zijn toegestroomd. Het dorp is één grote familie. In een van de huizen mogen we het vlees en de worsten bewonderen, alles op lange tafels uitgestald en met zout en kruiden bestrooid. Straks, na de mis, wordt het geroosterd, gratis voor de dorpsbewoners en tegen betaling voor degenen die van buiten komen, en iedereen mag eten zoveel hij wil.

Lorenzo, of Llorenç in het eilanddialect, de verantwoordelijke gemeentelijke klusjesman, besprenkelt het hout van de brandstapel met petroleum en houdt er een brandende krant bij. Ook de kleinere vuren en barbecues worden aangestoken. Het vuur laait hoog op in de winternacht. De muren van ons huis worden door de weerschijn verlicht, de vlammen weerspiegelen zich in onze ramen.

Er zijn wel een paar honderd mensen. Iedereen loopt door elkaar met stukken vlees en worst en brood aan stokjes geprikt en bukt zich over de rode gloed van de vuren, de wijn stroomt uit het vat, plastic bekertjes worden geheven, heerlijke, aan Noord-Afrika herinnerende geuren stijgen op. We voelen ons opgenomen in de kleine gemeenschap. Het dorp neemt ons op, omhult ons met zijn hartelijke, haast beschermende vriendelijkheid. We zijn nu echt lid van de dorpsfamilie geworden. Het is vreemd, na de soevereine, allerindividueelste afzondering waarin we vroeger in ons eenzame boerenhuis leefden, althans ten opzichte van het naburige dorp. We zijn er in het begin een beetje huiverig voor geweest, voor het leven midden in een dorpsgemeenschap, waren bang dat het be-

nauwend zou worden. Maar nee, nog niet in elk geval. We voelen ons er prettig bij, en de mensen van hun kant lijken het op prijs te stellen dat we bij hen willen horen, ons niet hooghartig afzijdig houden zoals andere vreemdelingen. Soms voelen we ons voor het eerst bijna geen vreemdeling meer.

Later op de avond zit Pepe bij ons haardvuur. Nee, hij mag nog steeds niet drinken, en de geroosterde worstjes zijn slecht gevallen. Hij voelt het, dat had hij beter niet kunnen doen. Een glas kruidenthee dan? Ja, dat wil er wel in, is goed voor de maag. De kleine oogjes in het enorme, brede gezicht kijken nieuwsgierig rond in de grote, antiek betegelde keuken. Hij is hier vaak geweest, vroeger, in de tijd toen de eigenaars er zelf niet meer woonden en het benedenhuis verpacht hadden aan iemand die er een kruidenierswinkel annex dorpscafé, tabakszaak en telefooncentrale begon. Toen was er nog een beetje leven in het dorp. Er woonden wel een paar honderd mensen, veel kinderen ook. En 's avonds was het een gezellige drukte in het café, op vier passen van zijn huis. Ja, dat is waar, zeggen we, toen we hier kwamen stond de bar van dat oude café er nog, een reusachtig, massief, hardstenen geval waarvan we vreesden dat er een lading dynamiet voor nodig zou zijn om het weg te krijgen, maar dat viel mee, na het loswrikken van één of twee stenen stortte de hele zaak in elkaar.

Het grote huis, dat van de Zweed? Ja, die woonde er toen al. Julio Sylvain heette hij. Nee, hij was geen schrijver. Hij was pianist. En hij componeerde ook. Filmmuziek, onder andere. En hij gaf concerten. Dat huis was toen nog niet zo groot, maar er was wel een zaal waar hij de concerten gaf. Er kwamen veel mensen, meestal buitenlanders, maar ook rijke mensen uit de grote stad. Soms kwamen ze met bussen. Die bleven dan in het dorp staan, want ze konden het pad niet op. De mensen moesten verder lopen.

Julio Sylvain, vreemde naam voor een Zweed, denk ik. Julio, dat is Spaans, maar het kan ook zijn dat ze hem in het dorp zo noemden omdat ze zijn Zweedse voornaam niet uit konden spreken. Maar Sylvain, dat klinkt meer Frans. Hij spreekt het op zijn Spaans uit, natuurlijk, Sielvaajn.

Pepe drinkt voorzichtig slurpend van de hete kruidenthee en strekt zijn benen naar het vuur. Ik gooi er een nieuw blok op. Hij spreekt langzaam, heel bedachtzaam, met kleine stiltes af en toe, alsof hij ieder woord wikt en weegt. Soms herhaalt hij een woord of een zin een paar keer, om er zeker van te zijn dat het goed tot ons doordringt. Misschien denkt hij dat hij langzaam moet praten omdat we vreemdelingen zijn, maar het is ook mogelijk dat het Spaans hem moeite kost. In afgelegen dorpen zijn er nog oude mensen die alleen dialect kunnen spreken.

‘Toen hij oud werd,’ vervolgt hij, ‘Sielvaajn, de componist, toen hij oud werd, verkocht hij het huis, het huis, aan een rijke landge-noot, ook een Zweed. Zeventig jaar was die man toen hij het kocht. Toen hij het kocht. Die heeft dat grote stuk eraan laten bouwen, dat grote stuk met al die bogen en arcaden. Hij kwam er iedere maand voor één week, en iedere keer, iedere keer kwam hij weer met een andere vrouw, of twee soms, twee tegelijk. Iedereen in het dorp sprak er schande van. Sprak er schande van. Zeventig was die man, zeventig, en die meisjes waren twintig op zijn hoogst. Gezelschapsdames waren het dus eigenlijk, of zeg maar gerust hoeren, met permissie.’ Hij schrikt zelf van het woord en kijkt verontschuldigend naar Muriel, die glimlacht, en dan lacht hij ook. ‘*Putas*,’ zegt hij nog eens, en hij spuwt het woord eruit, vooral de p. ‘*Putas*.’ Ze lagen de hele dag bij het zwembad, bij het zwembad lagen ze, je kon ze zien als je over het weggetje boven achter het huis langs liep, maar normaal kwam daar nooit iemand, daarom lagen ze soms naakt, met permissie, naakt zoals ze door God geschapen waren.’

‘Hoe weet je dat, Pepe, als je er nooit kwam?’

‘Nou ja, ik moest er wel eens langs om hout te sprokkelen, en ik moest er ook wel eens dingen aan huis bezorgen voor die Zweed, en dan kijk je natuurlijk niet, maar onwillekeurig zie je het toch. Die meiden verveelden zich, trouwens. Hij sloot ze op, geloof ik. Sommigen protesteerden en liepen weg. Die liepen weg. Later verkocht hij het huis aan zijn zoon. Zelf ging hij naar Rome, en daar is hij gestorven. Daar is hij gestorven. In zijn hotelkamer. Ineens was hij dood. Sommigen zeggen dat hij vermoord is. Het zal best. Hij was geen goed mens, zoals die ander, Sielvaajn.’

Als ik hem uitlaat, gloeien de resten van het grote vuur buiten nog na. Geuren van verkoold hout en geroosterd vlees zweven door de lucht. Er lopen nog steeds mensen en kinderen als vage schimmen door de rode gloed en de rook. Pepe sjokt de vier stappen naar zijn huis, een beetje gebogen, moe. Als hij de sleutel in de deur steekt, draait hij zich nog even om en steekt hij zijn hand op.

Ik kijk omhoog. Er zijn geen sterren vannacht. Het huis van Sebastián is donker, een vage vlek in de weerschijn van de lantaarns. Links achter het huis van de Zweed, een lange donkere rechthoek tegen de zwarte bergwand, brandt een gelig lichtje, maar er is niemand. Ik denk aan al die meisjes, die helemaal uit Zweden kwamen om hier, in dat grote lelijke huis op de helling van de heilige berg, met een oude man te slapen en naakt bij het zwembad te liggen, en vraag me af of ik die oude man had willen zijn, al was het maar zo af en toe. Ik probeer me die meisjes voor te stellen, lichtblond waarschijnlijk, een beetje vulgair misschien, sexy, maar koud, hard, dom, steriel, dus toch eigenlijk ook niet echt sexy, nee dus, toch maar niet. Vroeger misschien, vroeger zou ik het wel gewild hebben, nu niet meer, hoewel toch even weer de oude puberale wensvisioenen opkomen van een ontzaglijk breed bed met niet twee, maar wel drie, vier, vijf naakte meisjes erop, een kluwen van blanke dijen, billen en borsten en ik daar tussenin en eronder en erbovenop, en ik voel mijn geslacht opstandig worden.

Muriel komt achter me staan en legt een heerlijk warme hand op mijn schouder.

‘Kom mee naar binnen,’ zegt ze. ‘Het wordt koud.’

Op de linkerhoek van mijn bureau staat sinds vanmorgen een jam-potje met drie kleine bloeiende amandeltakken. Ze zijn alledrie verschillend van lengte en wijzen elk een andere richting uit: een, de langste, horizontaal naar rechts, een bijna recht omhoog en de derde, de kortste, schuin naar links. Ze zitten vol witte bloemen die allemaal een klein roze hartje en een krans van gele meeldraden hebben, en hier en daar tussen al dat wit beginnen de bladknopjes al groen uit te lopen. Als ik diep ademhaal ruik ik de in-

tens zoete geur. Het wit van de bloemen tegen de witte achtergrond van de muur. Eén bloemblaadje maakt zich los en fladdert langzaam naar de papieren op mijn bureau.

Ik denk aan de hand die vol liefde de takken voor me heeft geplukt, het jampotje met water heeft gevuld, de takken heeft geschikt tot die volmaakte, simpele, haast Japanse compositie en ze, toen ik er even niet was, op het hoekje van het bureau heeft gezet. Dezelfde hand die ik, als ik midden in de nacht even wakker word, soms zoek en die dan, alsof hij het voelt, over het onderlaken langzaam mijn richting uit komt en zich opent om de mijne te ontvangen, en dan is er heel even dat warme, vertrouwde gevoel, zonder dat er iets gezegd wordt. Daarna slapen we, ternauwernood wakker geworden, allebei weer verder, hand in hand.

Te denken dat ik die hand al negenendertig jaar ken, terwijl hij toch heel lang vreemd voor me is gebleven. Ik denk aan de band die zo tergend langzaam is ontstaan, na jaren van onverschilligheid, onbegrip, machteloosheid, walging, afkeer, weerzin, haat, afstand, scheiding, steeds weer opnieuw half geheelde breuken, verzet, weerstand, toenadering, gehechtheid, liefde ten slotte. Of zou ook dit een illusie zijn?

Zo leven we nu met ons drieën, Muriel, Fabián en ik. Fabián, na jarenlange afwezigheid weer in het ouderlijk huis terug, ouder geworden, volwassener, eenzamer ook. De eenzaamheid straalt uit zijn werk. Hij schildert als een bezetene, boven in zijn atelier, naast dat van Muriel. Het is een andere wereld daar, een wereld waar ik geen toegang heb.

Soms, als ik aan hem denk, overvalt me een zwaar gevoel van triestheid, van eenzaamheid ook. Een treurig stemmend gevoel van zinloos langs elkaar heen leven. Een afstand die niet te overbruggen is, een muur die hij om zich heen optrekt en waar ik nooit doorheen kan breken. Ik weet dat ik het zelfs niet hoeft te proberen. Het lijkt of het vertrouwen, de openheid die er vroeger waren, verdwenen zijn. Op zulke momenten voel ik me machteloos, omdat ik hem zou willen helpen, maar het niet kan. En het niet kan omdat hij het niet wil.

Al sinds een paar dagen jagen zware, loodgrijze wolken langs de hemel. Dorre bladeren en papiersnippers huppelen ritselend door het straatje. Op de weg buiten het dorp sneeuwt het witte en roze amandelbloesembladjes. De wolken, in alle nuances van wit, grijs en bijna zwart, drijven van oost naar west hoog over de bergtop heen. Maar de atmosfeer is kurkdroog, alle contouren zijn hard, scherp en koud, agressief bijna, angstaanjagend. De berghelling met haar wollige boomkruinen is vandaag zo donkergroen dat ze zwart lijkt, en de harde, bruingele muren van het Zweedse huis steken er haast vijandig tegen af.

Er zijn zware regens en onweersbuien voorspeld met kans op overstromingen waar droge rivierbeddingen zijn, zodat zelfs alarmfase 3 is afgekondigd. Maar dat hebben ze al zo vaak gezegd dat niemand er nog in gelooft. Uit de wolken, die zwaar lijken van regen, valt nooit een druppel. In sommige dorpen worden al bidstonden voor regen gehouden. De Maagd wordt uit de kerken gehaald en in processie door de straten gedragen, maar zelfs dat helpt niet. Uit het Zuiden rukt het woestijnklimaat onverbiddelijk op. Eens zal dit groene eiland alleen nog maar uit kale rots en zand bestaan, en zelfs de twintig of dertig achttienholes golfbanen die er de laatste jaren zijn aangelegd, zullen dan verdwenen zijn.

Twaalf dagen later. Het is al acht uur, maar nog bijna donker. Muriel slaapt nog, dicht tegen me aan genesteld, met haar hoofd half op mijn rechterarm, half op mijn schouder. Als ik door het raam naar de loodgrijze hemel kijk, zie ik dat het sneeuwt. Ik sta voorzichtig op en loop naar het raam. Grote dikke vlokken dwarrelen langs het glas, maar smelten zodra ze het asfalt raken. Alleen op de top van de berg, ver boven het huis van de Zweed, blijft het liggen. De groene kruinen van de steeneiken worden langzaam met een grijsachtig wit waas overdekt.

Vandaag heb ik geen zin om vroeg op te staan. Trouwens, ik heb me toch al verslapen. Ik kruip weer in bed en staar naar het raam. Het kijken naar dat wilde gedwarrel bezorgt me ineens een gevoel van hevige opgewondenheid, alsof ik weer een kind ben. Beelden en geluiden van vroeger, een mensenleven lang geleden. Ik lag in bed. Buiten was het nog donker, maar van de straat kwa-

men regelmatig, schurende geluiden. Dat moesten de buren zijn die aan het sneeuwruimen waren op hun stoep. Sneeuw! dacht ik, ongelovig nog. Later het eerste morgenlicht dat door het raam kwam, grijs, maar anders grijs, vermengd met een witachtige weerschijs. Eerst nog onzekerheid, dan de plotselinge, hevig opwindende zekerheid dat het gesneeuwd had. De angst dat het zou smelten voordat ik buiten kwam.

Muriel kreunt, beweegt, wordt een beetje wakker, opent haar ogen, die heel groot en glanzend zijn en de kleur van oud, donker hout hebben.

‘Het sneeuwt,’ zeg ik.

‘O nee,’ zegt ze, ‘dat niet.’

Ze kijkt door het raam, gruwet en verbergt snel haar hoofd onder de dekens. Ze is een zeldzame tropische vogel, die bruusk van de vochtige, beschermende warmte naar de harde, agressieve kou van Europa is overgebracht.

Heilig water dat stinkt

Gisteren ben ik even langs ons vroegere huis gereden, dat plotseling vreemd kaal, naakt en eenzaam in de vlakke opdoemde. Dit kan niet, dacht ik, en ik stopte even aan de kant van de weg. Toen begreep ik het. De bomen en de metershoge haag waarachter het vroeger schuilging waren verdwenen. Weg. Het werk van jaren. Die hele tuin die ik zelf had aangelegd waar eerst niets was, dat hele ecowereldje waarvan ik eens de illusie had tot mijn dood de ontwikkeling ervan te kunnen volgen, die hele jungle van te dicht op elkaar geplante bomen en struiken, de palmen, de rode, paarse en oranje bougainvillea's, de oleanders, de hibiscushagen, de vijver met de goudvissen en de karpers en de Chinese bamboe. Het was allemaal verdwenen, omgehakt en uitgeroeid alsof het onkruid was. Een zwembad en een tennisbaan waren ervoor in de plaats gekomen, en hier en daar een paar sprietige boompjes die het, hoopte ik, nooit zouden doen. Bij de ingang waren arbeiders bezig een belachelijke, helemaal niet bij het huis passende monumentale poort te bouwen. Ik startte de auto en reed snel verder.

Nu, in mijn kamer, terwijl ik naar buiten staar – een rode weerschijn van het laatste winterzonlicht op de oude grijze tuinmuur aan de overkant – denk ik eraan terug en zie het nog weer even voor me zoals ik het daar zag staan, vreemd, kaal, koud, bijna vijandig, en ik realiseer me dat het me niets meer doet. Een afgesloten periode.

Wie zei daar nog niet zo lang geleden dat ik nooit ziek werd, nooit iets had, zelfs al in geen twintig jaar een griepje of zo? Nu lig ik al drie dagen machteloos, inactief, nutteloos, passief, suf en soezig, af en toe wegdromend. Zojuist reed ik in een auto langs de Grote Markt van Haarlem. Het plein was leeg en in een grijs

licht gehuld. Het was avond, maar nog niet helemaal donker. Ik zag de gebouwen om het plein, de Sint-Bavo, waarvan de zwarte massa vlak langs de raampjes van de auto gleed. Ik herinnerde me dat daar een café moest zijn waar ik Rico soms ontmoette. We reden langzaam om de kerk heen en toen zag ik dat het café zich onder in het gebouw bevond. Boven de ingang waren de van binnenuit verlichte, gebrandschilderde ramen van de kerk. Wat mooi, dacht ik, wat prachtig is dat, die warme, haast brandende, gloeiende kleuren. Toen herinnerde ik me dat ik vroeger, in Amsterdam, wel eens dacht: laat ik naar Haarlem gaan, de cafés daar verkennen, op avontuur uit. Met de trein ben ik er zo. Maar het kwam er nooit van. En ineens voelde ik een groot, overweldigend verlangen in me opkomen om weer eens een vreemd café in te gaan, in Haarlem of waar ook maar, aan de bar te zitten, een meisje te ontmoeten, een nieuw, opwindend avontuur te beleven, en tegelijkertijd voelde ik me onmetelijk triest, want ik realiseerde me dat dat nu allemaal niet meer kon, en ik dacht, ik dacht op de een of andere manier in grootkapitalen: **ZELFS HIERIN BEN IK MISLUKT.**

Het gevoel bij het wakker worden is nog treuriger. Ik staar voor de zoveelste keer naar het schilderij van Fabián, dat vlak voor me hangt, jongen met ontbloot bovenlijf zittend op blauw bed in gele kamer met klein, vierkant, getralied raampje op de achtergrond, waarom toch altijd weer dat raampje?

Ik slaap weer en droom van Juana, die op bezoek kwam. Toen ze even weg was met Muriel, pakte ik het schetsboek op dat ze op tafel had laten liggen, en ik keek het in. Voorin stonden zwartwittekeningen van Muriel, die heel mooi waren, maar de rest was gevuld met pasteltekeningen van Juana, de meeste een beetje somber, veel licht- en donkerbruin, een schip op een bruine zee, maar ook een kleinere met vrolijk geel en paars. Juana kwam binnen toen ik nog met het boek in mijn hand stond. Ik zei maar gauw: 'Sorry, ik ben zo vrij geweest het even in te kijken. Sommige zijn heel mooi.'

Juana legde uit wat ze met haar tekeningen bedoelde. Ze zei met haar hoge, soms iets overslaande stem: *Se trata de una relación entre el tú y el yo*, een relatie tussen het jij en het ik. En dat symboliseerde ze door treinen en schepen. 'Ja, treinen,' zei ik, 'dat is

mooi.' Ik probeerde een tekening met een trein te zoeken maar kon die niet vinden. Daarna kreeg ik zelf een opdracht om schilderijen te maken waar iets speciaals in moest zitten, iets heel dieps, maar wat was het ook weer? Ik werd een beetje wanhopig want ik kon geen thema vinden. Alles wat ik maakte was op hetzelfde thema gebaseerd en ik wist dat dat het niet was. Toen dacht ik: als ik eerst maar heel veel boeken lees, dan vind ik het wel.

De logica van dromen. De vreemde, absurde logica van dromen. De absurditeit van de op een of andere manier altijd toch consequente logica van dromen. De consequente absurditeit van de logica.

Vanmiddag, toen ik me wat beter voelde, las ik in een interview met José-Luís Vilallonga, een op het eerste gezicht zo frivole, decadent-aristocratische charmeur: 'Enkele jaren geleden lag ik in het ziekenhuis voor een kankergezwell. Ik leerde daar een meisje kennen van een jaar of dertig, dat een maand later stierf. Aan kanker. Op een dag vroeg ze me: "Weet je wat de buitengewone dingen van het leven zijn?" "Nee." "De gewone," zei ze. "De dingen waaraan we gewend zijn. Opstaan 's morgens, koffie drinken, een sigaret opsteken, met je zoon praten." Vanaf die dag leef ik bij de dag. Ze had gelijk. Het is de enige manier om gelukkig te zijn.'

Dat was vijf jaar geleden voor José-Luís Vilallonga. Hoe lang is het geleden dat ik de dood onder ogen heb gezien? Drie jaar, nog niet eens. Nadat ik uit die verschrikkelijke, onophoudelijk aanrollende, hoog boven me uit torenende, beukende, me telkens weer overstelpende en meesleurende muren van water was gered en op het strand weer bijkwam, was ik niet alleen verbaasd, maar zag ik ook letterlijk alles anders dan het ooit geweest was: het groen van de bomen, de kleuren van de huizen, de bergen, de mensen, Muriel die zich over me heen boog, het was alsof ineens alles nieuw voor me was, alsof ik – het lijkt op een cliché maar het was werkelijk zo – opnieuw geboren was, en ik dacht toen ik weer een beetje denken kon: vanaf nu zal alles anders zijn, niets zal meer zijn zoals het vroeger was. Het was een beetje alsof ik eigenlijk geen recht meer had om te leven, alsof het leven daarna niet meer vanzelfsprekend was, iets wat ik geleend had en me ieder ogenblik kon worden afgenomen. Alsof het leven me gedurende een kort mo-

ment werkelijk was afgenomen.

Maar dat gevoel duurde maar heel kort. De volgende dag was het er al niet meer. Alles was weer heel gewoon en vanzelfsprekend, zoals het altijd geweest was. En ik was weer dezelfde als altijd, ongeduldig, altijd haast hebbend, me druk makend over kleinigheden. En ook nu, terwijl ik machteloos en passief in bed lig met zo'n stom griepje, denk ik er, nu ik me al weer een beetje beter begin te voelen, alleen maar aan hoe ik straks het beste al die kostbare verloren tijd zo snel mogelijk weer in kan halen.

Er was nog een detail, belangrijk, maar zo klein dat ik het bijna vergeten was. Toen ik, na ik weet niet hoe lang vechten om niet voorgoed weg te zinken, begreep dat het toch niet meer hielp, dat het nu werkelijk afgelopen was, alles, ALLES, en de absolute zekerheid had dat ook dat bootje, dat ik daar heel in de verte uiterst langzaam naar me toe zag komen, me niet tijdig meer zou kunnen bereiken, werd ik een moment heel rustig en aanvaardde ik het, alsof ook dat vanzelfsprekend was.

Ik heb de balkondeuren van mijn kamer wijd opengezet. De ochtendzon schijnt fel naar binnen, op mijn werktafel, op mijn handen, op het verblindend witte papier, op het gouden puntje van de vulpen die zich over het papier beweegt, soms even aarzelend erboven blijft hangen, dan weer verderglijdt, met kleine, nerveuze bewegingen, schokjes eigenlijk meer, trillinkjes soms, schuin omhoog en omlaag, maar in bijna rechte hoek met de gelijktijdig bewegende zwarte schaduw van de pen. Langzaam maar zeker vult het papier zich met donkerblauwe letters, woorden, zinnen, terwijl de zon mijn voeten verwarmt, de schaduwen van het balkonhek onmerkbaar over de tegelvloer kruipen. Er is vrijwel geen geluid. Alleen het onafgebroken getsjilp, getsjiirp, getwiet en gekwetter van de vogels en een regelmatig geklop van hamer op steen, een paar huizen verder, een zacht, hol geluid zoals je alleen in een hoge, lege ruimte kunt horen.

Door het straatje loopt Xisco, de dorpsgek, met een lange stok waaraan een klein bundeltje hangt over zijn schouder en een draagtas van de supermarkt in zijn hand. Zonder die plastic tas zou het een plaatje uit vroeger eeuwen kunnen zijn, een illustratie in

een boek uit de begintijd van de Romantiek. Het is zo stil dat ik het zachte, snelle schuifelen van zijn schoenzolen over het asfalt kan horen.

Xisco is niet echt gek, je zou hem hooguit een beetje eigenaardig kunnen noemen. Hij is klein, niet veel meer dan anderhalve meter, loopt altijd in dezelfde versleten trui van onbestemde kleur, met hetzelfde witte wollen mutsje op zijn hoofd, een tikkeltje gebogen, altijd recht voor zich uit kijkend, met kleine, schuifelende stapjes, langzaam en toch gehaast, alsof hij een trein moet halen, en op zijn kleine, donkere gezicht vol grijze stoppels ligt altijd een uitdrukking alsof er zojuist een drama heeft plaatsgevonden of ieder ogenblik kan plaatsvinden. Maar als je hem groet, kijkt hij even op en lacht dan vriendelijk, glunderend, een beetje babyachtig, maar ook met de trieste vrolijkheid van een clown.

Zijn bewegingen, zijn gebaren, zijn vaak een beetje vreemd, een tikkeltje ongecoördineerd, net iets te nadrukkelijk, als van een acteur in een amateurgezelschap. Zijn verhalen zijn ook een beetje vreemd en onsamenvattend, maar wekken de indruk dat hij een soort zwart schaap is geweest: nooit naar de mis ging misschien, er in zijn jeugd een beetje linkse, revolutionaire ideeën op na hield, of naar de hoeren ging, of gewoon te veel dronk, de hemel mag het weten.

De kleine dorpsgemeenschap tolereert hem kennelijk, maar meer niet. Toen we hier pas woonden, begingen we in onze onschuld de fout hem even binnen te vragen toen hij een praatje met ons begon. De volgende dag waarschuwden de burens ons in de allervriendelijkste bewoordingen voor hem en gaven ons de welgemeende raad ons niet te veel met hem in te laten. Hij was niet te vertrouwen, daar kwam het op neer, maar wat er precies met hem was, of ooit was geweest, daar bleven ze nogal geheimzinnig over doen. We kwamen het niet te weten, op wat vage insinuaties over een verblijf in de gevangenis na.

In een dorp blijft altijd een muur bestaan waar je niet doorheen kunt breken. Hoe kleiner het dorp, des te hoger en ondoordringbaarder de muur, en des te groter en onoplosbaarder het mysterie dat erachter verborgen zit. Hoe aardig en hartelijk, hoe behulpzaam en zelfs mededeelzaam de mensen ook zijn, er is altijd de

muur. Je blijft een vreemdeling, een indringer, een nieuwe kip in het kippenhok. Je kunt net zo goed proberen je in een familie in te dringen om als volwaardig lid ervan te worden opgenomen. Trouwens, het dorp is een familie. Iemand zei me laatst dat vrijwel alle inwoners, al is het in de verte, op de een of andere manier elkaars verwanten zijn.

Laatst had Muriel wat mensen uitgenodigd: Bernat, de gewezen guardia civil met zijn vrouw, de burens achter, Coloma en Joan en nog een paar oudjes, een jong echtpaar met een baby. Aardige, lieve mensen allemaal, voorzichtig van alles proevend en nippend, keurend, lovend, pratend, en toch, je zegt onwillekeurig wat je denkt dat zij zullen verwachten dat je zult zeggen en zij idem. Het blijft een voorzichtig, wederzijds aftasten. Zij weten nog niet echt goed wat ze aan ons hebben en wij blijven omzichtig proberen de vrome gevoelens van de dames niet te kwetsen als het gesprek, ondanks alle pogingen dit te vermijden, op de religie komt. Tot Marina, een gezellige dikke tante met een oorverdovend harde stem, ineens met de bevrijdende opmerking komt dat de paus ook maar een mens is, niets meer of minder dan de dorpspastoor, en dat de paters ook niet de wijsheid in pacht hebben, wat natuurlijk niet wegneemt, voegt ze er relativerend aan toe, dat zij evengoed als ieder ander in de Maagd gelooft.

De meeste huizen in het dorp hebben geen tuin, maar iedere woningbezitter heeft recht op een stukje grond, een partje van de *comuna*, het gemeenschappelijke dorpsterrein dat ergens hoog tegen de steile berghelling moet liggen. Een smal paadje, links van de weg die naar de drie kloosters voert, leidt erheen. Het is overwoekerd door onkruid. Moeilijk begaanbaar kronkelt het langs steile afgronden, tussen de met grijsgroene zwammen begroeide, al half dode steeneiken door, hoe langer hoe hoger. Een eindje verder is er geen onkruid meer, alleen maar mos en dorre bladeren die het paadje bedekken en gevaarlijk glibberig maken.

Het is warm. We zweten in de koesterende gloed van de late winterzon, rusten even uit op een steen, luisteren naar de vogels, de verre geluiden uit het dal, diep beneden ons, geluiden als van een vrouw die met een zinken emmer water uit een lege put pro-

beert te halen, alsmäär door, zonder ophouden, als een vrouwelijke Sisyphus. Een haan kraait, insecten zoemen, kruiden geuren, Muriel warm, zacht en levend in mijn armen, één heel lang moment van rust en geluk.

Maar waar is nu ons lapje grond?

Sebastián is van het dorp, maar hij woont niet in het dorp. Hij is insider en outsider tegelijk. De minuscule dorpsgemeenschap beschouwt hem als een vreemde omdat hij er zelden of nooit is, maar heeft respect voor hem omdat hij tot de oude landadel behoort en reusachtige stukken grond rond het dorp bezit, plus natuurlijk dat mooie oude huis dat het kroonjuweel van ons uitzicht is.

Sebastián drinkt zijn eerste glaasje port in één teug leeg en schenkt zichzelf met een volmaakt natuurlijke vanzelfsprekendheid een tweede in. Grootmoedig biedt hij ons er ook nog eentje uit onze eigen fles aan, maar nee, dank u, we hebben nog, onze glaasjes zijn nog bijna vol, wij zijn niet van die snelle drinkers. Hij rookt nu ook, snel, nerveus, de ene sigaret na de andere, maar breekt ze na twee of drie trekken doormidden en drukt ze uit. Ik haal snel een tweede asbak.

‘Ik denk niet dat jullie dat stukje grond van de zoon van de vorige eigenaar kunnen kopen,’ zegt hij. ‘Nee, niet alleen omdat hij het eerst aan zijn broers moet vragen, die mede-eigenaars zijn, maar vooral omdat hij officieel helemaal geen eigenaar is. Niemand in het dorp staat als eigenaar van die stukken grond geregistreerd, en er zijn ook helemaal geen papieren van, want eigenlijk is het allemaal gemeenschapsgrond.’

‘Aha,’ zeg ik. ‘Zit dat zo.’ Ik begrijp het. Iedere woningbezitter heeft recht op zo’n lapje grond, maar nieuwe woningbezitters niet. Alle woningbezitters zijn gelijk, maar sommige woningbezitters zijn meer gelijk dan andere.

We zitten aan de grote tafel in de eethoek van die reusachtige, balzaalachtige huiskamer. Sebastián neemt een slokje port, laat zijn grote, brede hoofd met de kin op zijn rechterhand rusten en staart peinzend voor zich uit. De ramen trillen langdurig door de motor van een langzaam voortrijdende en manoeuvrerende tou-

ringcar, die nauwelijks de hoek om kan.

‘Het is heel ingewikkeld,’ zegt hij na een tijdje. ‘Ik weet niet of jullie hebben gemerkt hoe dit dorp in elkaar zit. Er is de hoofdstraat, die tegelijkertijd de weg is, en er zijn een paar zijstraatjes, dat is alles. Geen enkel huis heeft grond of zelfs maar een tuin. Maar de landerijen van de drie grondbezitters lopen tot vlak aan de huizen van het dorp. De mijne ook, tot vier meter van jullie huis, de breedte van de weg, meer niet. Er is alleen een smal stukje tuin dat mijn grootvader eens aan de pastoor heeft gegeven en dat nu van de oude Juan is.’

Hij kijkt ons strak aan, alsof hij ons goed van het feit wil door-dringen. ‘Al dat land, vlak bij huizen die geen land hebben, dat zet kwaad bloed. Niet bij jullie, buitenlanders, en ook niet bij de vorige eigenaar van jullie huis, want die had weer ergens anders flinke stukken grond, en zelfs een kleine textielfabriek, die is er nog, al staat hij al jaren leeg, een kilometer achter het dorp, maar bij de andere dorpsbewoners. Geen centimeter grond die ze de hunne kunnen noemen, en wij hebben honderden hectaren waar we weinig of niets mee doen. Het dorp heeft alleen wat gemeenschapsgrond op de berg, waar de mensen hout mogen sprokkelen en vruchten rapen. Al eeuwen is dat zo. Het dateert van kort na de moren, toen koning Jaime I, de Veroveraar, alle grond van het eiland onder zijn edelen verdeelde.’

Hij zwijgt een ogenblik om zich nog een glas in te schenken. De inhoud van de fles mindert angstig snel, maar vooruit, niet kinderachtig zijn. Uiteindelijk krijgen we gratis college geschiedenis en dorpspolitiek.

‘In 1948,’ vervolgt hij plechtig, steeds meer op de toon van een hoogleraar, ‘besloot de eigenaar van het landgoed ’s Heretat een eind aan de situatie te maken door alle dorpsbewoners bijeen te roepen en een klein gedeelte van zijn grond onder hen te verde-len. Het was natuurlijk niet zijn beste grond. Ieder kreeg een smal, bijna verticaal stukje berg, waar niets mee te doen viel. Maar die van het landgoed Son Reus waren het er niet mee eens. Ze waren gewend om daar op konijnen en patrijzen te jagen en beschouwden het als gemeenschapsgrond. En zo is het ten slotte tot een moord gekomen.’

Hij kijkt ons aan, geniet kennelijk van onze verbaasde blikken. 'Een moord?' vragen we allebei.

'Ja zeker,' vervolgt hij. 'Een moord, in dit kleine, vredige dorp. Drie huizen achter jullie huis is het gebeurd. Iemand legde in opdracht van die van Son Reus een bom of granaat uit de Burgeroorlog voor het huis van de administrateur van 's Heretat. Die man bukte zich uit het raam en pakte de bom op om hem onschadelijk te maken. Dat had hij niet moeten doen. De bom ontplofte en hij was op slag dood. De daders werden gearresteerd maar na een eigenaardig proces vrijgesproken. Ze hadden alleen maar schrik aan willen jagen, zeiden ze. Maar ze werden vooral vrijgesproken omdat die van Son Reus beschermelingen waren van je weet wel, van Franco.'

'Wat interessant,' zeg ik, 'een moord met een bom, in dit dorp. Ik zou er wel meer van willen weten.'

Maar hij schudt heftig zijn hoofd en kijkt me met grote schrikogen aan. 'Nee,' zegt hij beslist. 'Ik heb al te veel verteld. Dit is in strikt vertrouwen, omdat jullie buitenlanders zijn, maar praat er met niemand over. Het is vijfenveertig jaar geleden, maar niemand in het dorp praat erover. Niemand wil dat dit weer wordt opgerakeld. En bovendien...' Hij fluistert nu bijna. 'Bovendien, Xisco, je weet wel, hij is een beetje raar, maar verder een goeie kerel die nooit iemand kwaad heeft gedaan, maar goed, Xisco dus, Xisco is een zoon van de moordenaar, de enige van die familie die nog leeft.'

Er stopt een reusachtige bus in het straatje. Een stuk of veertig toeristen stappen uit, allemaal oude mensen in kleurige windjacks, sommigen kleumend in zomerhemd met korte mouwen, allemaal met een naamkaartje op de borst gespeld, de fototoestellen en videocamera's in de aanslag. Eerst lopen er twee doelbewust de oprijlaan van Sebastiáns landgoed op, dan, na een korte aarzeling, volgt de rest van de kudde. De gids, een blond meisje, springt panisch uit de bus, rent hen achterna en wenkt hen met heftige gebaren terug. Nee, nee, dat mag niet, dat is particulier terrein. Dan slenteren ze in groepjes door het straatje, richting café en kerk, onderweg druk fotograferend en filmend, de sinaasappels van Se-

bastián, mijn balkonnetje met de bloemetjes, allemaal obligaat omhoog kijkend zoals toeristen altijd en overal doen, alsof ze bang zijn een karakteristieke gevel of daklijst te missen. Het is wel het betere soort toeristen, moet ik toegeven, niet de domme zomer-massa's, maar wintertoeristen van iets meer niveau, elk afzonderlijk zijn er best aanvaardbare figuren bij, van het type vermoeide, vaag artistieke, bejaarde intellectueel, maar als collectief vormen ze op de een of andere manier toch weer een domme massa. Ze verdwijnen uit het gezicht en een halfuurtje later, na een wandeling door het dorp en een drankje in het karakteristieke café, komt de hele kudde weer terug en stapt gehoorzaam in de bus.

Vanmiddag was er iets vreemds. Ik had dorst, vulde een glas water uit de kraan en bracht het naar mijn mond, maar aarzelde. Het zuivere, zoete water uit onze heilige bron had een nauwelijks merkbare, eigenaardige geur. Ik kon het niet thuisbrengen, maar het was geen geur van heiligheid, zoveel is wel zeker. Ook de smaak was anders dan normaal, maar dat kan ook aan mij hebben gelegen. Toch gooide ik na twee slokjes het glas met een vies gezicht in de gootsteen leeg.

Overal waar we langs reden op weg naar het verre dorp Calvia, barstte met een haast explosieve uitbundigheid van kleuren de lenste los, maar het kerkhof daar is met de directe omgeving in een dikke, witgrijze mist gehuld, als om het cliché te bevestigen dat dood en grauwe somberheid onafscheidelijk bij elkaar horen. Terwijl de doden hier toch gewoonlijk een riant uitzicht hebben, want ergens achter die grijze muur van mist moeten de met witte villa's bespikkelde heuvels zijn en de schilderachtige blauwe baai.

Familieleden en vrienden, allemaal Nederlanders, lopen als schimmen door de grijsheid, langs de zerken met hun voor het merendeel buitenlandse namen: 'Lt. Colonel John B. Littlewood, 1910-1987, His Loving Family', 'Sheila Ronson, 1921-1991, Her Bereaved Husband and Children', 'Hermann Poppelreuter, 1891-1963'.

Iedereen fluistert. 'Waarom eigenlijk?' grapt iemand. 'Van ons praten worden de doden heus niet wakker.' Maar zelf fluistert hij

ook. Niemand kan het laten. Ik ook niet. Een vrouwenstem, ineens, iets luider: 'Pardon, bent u niet...?' Ik kijk haar aan: bleek, lang, zwart haar, diepe zwarte ogen, onbestemde leeftijd, ergens tussen de dertig en de vijftig. Onbekend. 'Nee, het spijt me,' fluister ik, 'die ben ik niet.'

Ik voel me vreemd, onbehaaglijk, bang. Toch betekende de doede weinig voor me, zo erg goed kende ik haar niet. Een zekere bewondering wekte ze in me op, omdat ze ondanks haar ouderdom en haar ziekte, ondanks haar eenzaamheid, tot het einde toe zo flink, zo moedig, zo optimistisch, zo vrolijk bleef, en soms nog zo lekker cynisch uit de hoek kon komen. Als ik verdriet voel om haar dood, dan is het om Muriels verdriet, die een vriendin heeft verloren. Als ik angst voel, dan is het de angst om eens ook iemand te verliezen die ik niet wil verliezen. Ik denk: ik wil dit nooit zelf meemaken. Ik wil nooit aan het graf staan van iemand die ik liefheb. Ik zou liever zelf dood willen zijn.

Ik denk ook aan de twee keren, zo lang geleden al, dat ik aan het graf stond van iemand die ik, normaal gesproken, had moeten liefhebben. De eerste keer was het mijn vader, de tweede keer mijn moeder. Beide keren voelde ik niets. Niets. Nee, niets. In elk geval niet het verdriet dat ik eigenlijk zou hebben moeten voelen.

Die eerste keer, in januari, kort na nieuwjaar, voelde ik alleen maar de intense kou van die op één na laatste oorlogswinter, de kleine scherpe sneeuwvlokjes die in mijn wangen prikten, de pijn van mijn gezwollen wintervoeten, de ergernis om de mensen die om me heen stonden, om de dingen die ze zeiden. En het onmetelijke verlangen om weg te gaan en eindelijk normaal te kunnen leven. De tweede keer was ook een winterdag, niet lang voor Kerstmis. Een fijne, grijze motregen, dat is alles wat ik me herinneren kan. De rest heb ik verdrongen, ik weet zelfs niet meer in welk jaar het was, maar als ik er erg goed mijn best voor doe zal het allemaal weer boven komen. Alleen, ik wil het niet, ik ben er bang voor.

Juist als we langzaam naar de aula lopen, breekt de zon door de nevels heen en plotseling is er dat stralende uitzicht over de intens blauwe, glinsterende baai en de groene bergen. Ik sla mijn arm om Muriels schouder en druk haar heel dicht tegen me aan.

APRIL

Vader

Nog maar een paar jaar en ik ben even oud als mijn vader was toen ik nog een kleuter was die zich voor het eerst bewust werd van zijn aanwezigheid. Ik weet niet precies wanneer dat moment kwam. Waarschijnlijk zat ik op zijn knieën en speelde met zijn horlogeketting. Die ketting was heel dik en zwaar en had afwisselend gouden en zilveren schakels, maar ik wist toen nog niet wat goud en zilver was, alleen dat het mooi blonk. Het goud was glad, in het zilver zaten minuscule zwarte streepjes of groefjes. De schakels waren rond en ze waren enigszins afgeplat op de plaatsen waar ze met elkaar verbonden waren. Merkwaardig dat juist zulke details je bijblijven.

Ik herinner me van dat wat het eerste moment geweest moet zijn vooral ook het gevoel van de enigszins harde, ruwe stof van zijn pak tegen de nog babyzachte huid van mijn gezicht. De stof van zijn pak was zwart. Misschien herinner ik me ook een vage, enigszins zurige geur. Zowel die geur als de ruwe hardheid van de stof straalde iets uit wat me een groot gevoel van vertrouwen gaf, van geborgenheid. Hij moet toen ongeveer zeventig zijn geweest, en ik was drie, of misschien nog net niet.

Van zijn gezicht – de rimpels, de bruine ouderdomsvlekken onder de ogen, die grijze ogen met de grote zwarte pupillen achter de strenge brillenglazen, de borstelige witte wenkbrauwen boven de donkere randen van het brilmontuur, de dikke, sneeuwwitte haardos op zijn hoofd – zal ik me waarschijnlijk pas later bewust zijn geworden. Ook daarvan kan ik me niet het exacte moment herinneren.

In die tijd hield ik van hem op de manier waarop een kleuter van zijn vader houdt: zonder me ervan bewust te zijn. Bewust misschien alleen als de bescherming, de geborgenheid, de zekerheid

die hij bood plotseling weg dreigden te vallen. Mijn panische schrik op de morgen toen hij plotseling aan de ontbijttafel, midden onder het gebed, een kleine beroerte kreeg en met zijn hoofd op zijn bord viel. Wat er verder gebeurde weet ik niet meer, alleen dat moment: zijn witte hoofd, bewegingloos, het kopje thee dat omviel, de zich snel uitbreidende bruine vlek op het tafellaken, mijn moeder die met uitgestrekte armen op hem toe holde. Meer niet. En mijn hysterische gegil op die middag toen hij plotseling uit het bootje viel en ineens in zijn zwarte pak, de zwarte hoed nog op het hoofd, tot zijn schouders in het water stond. Ik was niet tot bedaren te brengen. Mijn wereld stortte blijkbaar ineen.

Later, veel later pas, toen ik dertien, veertien werd en, zonder er met iemand over te durven praten, tot de overtuiging kwam dat er geen god bestond terwijl hij juist wilde dat ik hem in het predikambt, zoals hij dat noemde, zou opvolgen, toen pas begon ik hem te haten en naar zijn dood te verlangen.

Ik begon zijn dood te zien als een bevrijding waar ik even reikhalzend naar uitzag als naar de bevrijding van de Duitsers. Later, toen ik bewust begon te denken en te twifelen aan alles wat me als absolute, onaantastbare waarheid werd opgedrongen, voelde ik zijn aanwezigheid als een ontzaglijke, absoluut ondraaglijke druk, die me verhinderde te zijn zoals ik wilde zijn, te denken zoals ik wilde denken.

Nu, vijftig jaar na zijn dood, voel ik soms een zekere bewondering voor hem. Hij was zo oud en zo dapper. En hij wist niet beter, hij bedoelde het allemaal goed. Soms ben ik zelfs dankbaar. Want er is veel dat ik van hem heb. Die dikke haardos van hem, bijvoorbeeld, die hij tot zijn dood behield, en die me de geruststellende bijna-zekerheid geeft dat ik in elk geval niet kaal zal worden. Ook het schrijven heb ik van hem, al schreef hij heel andere dingen en zou hij de mijne zeker niet waarderen.

Christelijke feuilletons en romans schreef hij, getuigenissen, traktaten, theologische verhandelingen, alle 365 blaadjes van de scheurkalender *Honingdruppels*, die in alle christelijke gezinnen aan de muur hing, schreef hij vol. En vermaningen: *Gezinnen die den Nederlandschen jeugd bedreigen*, ik zie het boekje nog voor me. En die drang om te getuigen en te protesteren, niet alleen van de kan-

sel maar ook in de vorm van pamfletten en brochures: tegen het fascisme, tegen de oorlog in Abessinië, tegen het vloeken, tegen dansmuziek op de radio, tegen het zondagse autorijden van prins Bernhard, tegen de vlucht van de *Uiver*. Diezelfde, van hem overgeërfd drang moet het zijn die de neiging in me doet opkomen om bij alles wat er in de wereld gebeurt – Bosnië en ander redeloos geweld, discriminatie en ander onrecht, een vlammend artikel te schrijven, wat ik soms ook werkelijk doe, hoewel het er vaker niet van komt en dan blijft het schuldgevoel altijd nog even knagen: waarom niet direct? Nu is het alweer door andere, nog verschrikkelijker actualiteiten naar de achtergrond gedrongen. Schuldgevoel, ja, dat heb ik ook van hem, van die loodzware, pikzwarte calvinistische achtergrond die hij me gegeven heeft en die ik wel altijd met me zal blijven meeslepen. Als ik me niet schuldig voelde, zou ik me schuldig voelen omdat ik me niet schuldig voelde. En zijn koppigheid, en die licht autoritaire trekjes, bij mij wat subtieler misschien dan bij hem, maar toch onmiskenbaar aanwezig.

Ik was zeventien in de maand toen hij stierf. Het was de op één na laatste oorlogswinter. Hij was vierentachtig. Ik droeg een brilletje met donkere randen en een belachelijke plusfour waarvan een pijp een beetje afzakte. Ik keek altijd een beetje bangig en heimelijk uit mijn ogen en mijn stem, vooral als ik het woord tot vreemden of hoger geplaatsten moest richten, was heel zacht, nauwelijks verstaanbaar, en soms kon ik dan helemaal geen geluid voortbrengen.

Het was kerstvakantie, maar er was al lang geen school meer. Duitse troepen gebruikten het kleine, sombere gebouw van het stedelijk gymnasium als kazerne. Ik verveelde me te pletter, maar had in elk geval een prettig vooruitzicht: over enkele dagen mocht ik bij oom en tante in Pernis gaan logeren. Natuurlijk waren ze ook daar christelijk, maar de sfeer was er aanzienlijk minder benauwend dan thuis, en er waren neefjes en nichtjes van mijn leeftijd. Alleen al op de reis erheen verheugde ik me mateloos. Voor het eerst helemaal alleen onderweg, zonder toezicht, in de trein en de kleine witte passagiersboot. En het verblijf daar, in betrekkelijke vrijheid, zonder het strenge oog en de harde stem van mijn vader. De piano, glanzend, luxueus en vooral werelds instrument

vergeleken bij het bespottelijke, krullerige harmonium met de piepende trappers thuis, waar ik alleen maar psalmen en gezangen van Johan de Heer op mocht spelen.

Toen werd mijn vader ziek. Het was de jaarlijkse bronchitis, die hij iedere winter kreeg, maar nu kwam er ook een hardnekkige diarree bij. Zijn scheurende hoest daverde door het huis, de vreselijke stank van zijn ziekte drong overal in door, de dokter kwam iedere dag en vertrok hoofdschuddend. Mijn moeder, zo klein, zo zwak, zo oud ook toen al – ze was net eenenzestig geworden – sloofde dag en nacht, zuchtend en huilend af en toe, bang en getiranniseerd door de driftbuien en de harde schreeuwstem van mijn vader, die haar tussen de hoestbuien door voortdurend kwaad en ongeduldig riep. Ondanks zijn ziekte kon hij nog behoorlijk tekeergaan.

Ik dacht: als hij doodgaat, wil ik er niet bij zijn. Ik was er bang voor. Tegelijkertijd hoopte ik dat hij beter zou worden, maar alleen omdat dan de reis misschien toch nog door zou kunnen gaan.

De dokter kwam. Ik keek vol verwachting naar zijn gezicht. Ja, het leek wel iets vooruit te gaan deze keer, het grootste gevaar was nu toch wel geweken.

‘Mag ik nu toch gaan?’ vroeg ik.

‘Laat hem maar, als hij zo graag wil,’ hoorde ik mijn vader vanuit de slaapkamer brommen.

Die avond speelde ik jazzmuziek op de piano in het huis van mijn oom. Die jazz had ik mezelf geleerd, door bij vriendjes naar platen te luisteren en het thuis, als er niemand was, op het harmonium te oefenen.

Ik speelde, maar voelde me niet gelukkig. Niemand zei iets. Ze keken me vreemd aan, oom, tante, de neven, de nichtjes, ik zag het ze denken: hoe kan hij dat doen, van die wereldse muziek spelen terwijl zijn vader... Een akelig, schuldig gevoel bekreep me. Ik hield abrupt op en zei dat ik maar eens naar bed ging. Boven, in het logeerkamertje onder de dakpannen, dagdroomde ik dat ik een van de nichtjes betastte en masturbeerde ik mezelf in slaap.

Twee ochtenden later kwam de oudste neef, zelf vader van drie jongens zo oud als ik, me met een ernstig gezicht wekken. Al voordat hij iets zei begreep ik wat er gebeurd was.

‘Ik zal je vandaag nog met de auto thuisbrengen,’ zei hij.

Ik zat naast hem. We reden langs de olieraffinaderijen, die stil-lagen. De vlam uit de hoge schoorsteen was gedoofd. Er was geen wolkje in de strakblauwe januarihemel, waarin alleen de witte strepen van hoog overvliegende bommenwerpers te zien waren en de grijze wolkjes van de ontploffende luchtafweergrenaten die de machteloos blaffende *Flak* omhoogschoot.

Onder het rijden sprak mijn neef me ernstig toe: over de grote verantwoordelijkheid die vanaf nu op me rustte, de zorg voor mijn oude, ziekelijke moeder, en dat ik me nu toch zo langzamerhand eens een beetje volwassen moest gaan gedragen. Ik zei braaf: ‘Ja, oom, nee, oom’ maar had mijn eigen gedachten. Tegelijkertijd genoot ik van de rit en wilde ik dat die eeuwig zou duren, want ik zag verschrikkelijk op tegen de thuiskomst en de confrontatie met mijn moeder. Wat ik vooral ook niet wilde, was mijn dode vader zien. Ik voelde geen spoor van verdriet. Ik was blij dat het gebeurd was terwijl ik niet thuis was.

Ik voelde ook opluchting, een eerste, nog vaag gevoel van bevrijding, van opgewondenheid als ik dacht aan het oneindige scala van mogelijkheden dat straks voor me zou opengaan, als ik maar eerst een aantal vervelende dingen achter de rug had, zoals de confrontatie met mijn moeder, de begrafenis, en al die mensen die een verdriet van me verwachtten dat ik niet kon opbrengen. En als maar eenmaal die ellendige oorlog voorbij was, natuurlijk, die andere bevrijding waar ik naar uitzag. Dan zou ik eindelijk alles kunnen doen wat me altijd verboden was, drinken, dansen, films en toneel zien, alle boeken lezen die ik lezen wilde, met meisjes naar bed gaan.

Ik voelde ook angst, een onbewuste angst voor het enorme schuldgevoel dat ik zo ontzettend veel jaren zou blijven verdringen. Want bij alles wat ik voelde, was geen enkel gevoel voor mijn ouders. Ze waren vreemden voor me, die me alleen maar in mijn vrijheid belemmerden.

Ik probeer nu mezelf te zien, zoals ik daar naast die lange, ernstige neef in de auto zat, in die belachelijke pofbroek, met die altijd scheefgedraaide stropdas en dat afzakkende brilletje, waar ik een beetje overheen keek met die bange, wegstrookende ogen.

Terwijl ik dit schrijf kijk ik met diezelfde ogen af en toe naar buiten, waar het blauwige licht van de straatlantaarn op de glimmende daken van de auto's schijnt en op de blaadjes van de bomen die in de avondwind bewegen, en met diezelfde oren waarmee ik, zonder het te willen horen, naar de vermanende stem van neef luisterde, luister ik nu naar de zuivere, bijna niet te verdragen zo mooie stem van James Bowman die Vivaldi's *Stabat Mater* zingt, en dit is allemaal ineens zo vreemd, zo onwezenlijk, ik bedoel, dit kan toch niet, dit is toch onmogelijk, dat ik dezelfde ben als die afschuwelijke jongen, van toen?

Dit huis is zo groot dat we elkaar soms een hele dag niet zien. Ieder van ons werkt in zijn eigen ruimte, bang de anderen te storen. Soms komen we elkaar toevallig even tegen op een van de trappen, op weg naar een badkamer of naar de keuken om koffie te maken of sinaasappels te persen. 'Dag.' 'Dag.' En soms: 'Wie kookt er vandaag?' 'O, ik denk dat het mijn beurt is.'

Iemand die ons op zo'n moment zou zien, zou misschien denken: drie vreemden die toevallig samenwonen in hetzelfde kosthuis met gemeenschappelijke keuken.

Toch heerst er geen koelheid, geen onverschilligheid. Soms, als Muriel en ik elkaar ergens in het huis tegenkomen, houden we elkaar even staande, kussen elkaar, wrijven of krabben elkaars rug, zonder woorden, die overbodig zijn. Eén minuut, twee minuten misschien, maar het contact is heel intens. Soms ook is het: 'Zullen we even een glaasje sherry drinken op het balkon?'

We hebben alledrie ons eigen werk. We leven in een betrekkelijke onafhankelijkheid van elkaar, ontbijten alleen en op verschillende tijdstippen, al naar het uitkomt, proberen de huishoudelijke taken zo eerlijk mogelijk te verdelen, wat niet altijd tot ieders tevredenheid lukt, zodat er af en toe kleine strubbelingen voorkomen, en toch is er samenhang, saamhorigheid, een soort liefde zelfs. En het warme weten dat we er alledrie zijn, ook al zien we elkaar niet.

Vanmorgen vroeg was ik terug in Minneapolis. Het ontroerde me alles weer te zien, te herkennen, maar vreemd genoeg was het toch

niet Minneapolis. Het leek meer op een dorpje of stadje ergens in Midden-Europa. Ik zat in een stadsbus, die langzaam langs al die herkenningspunten reed (die dus eigenlijk geen herkenningspunten waren, want ik zag heel andere dingen dan de campus, Pillsbury Avenue, Dinkytown, en ze waren het op de een of andere manier toch wel). Ik herkende het kerkje, oud, van donkerbruine, bijna zwarte baksteentjes gebouwd, de kerktoeren, maar 'het kapelletje hebben ze blijkbaar afgebroken', zei ik tegen iemand die naast me zat.

Even later zat ik op een muurtje in de zon, vlak bij Folwell Hall, dat er ook heel anders uitzag. Ik las een boek. Iemand, een hoogleraar die langsliep, bleef staan, keek naar de titel van het boek, keek me toen strak aan en zei in het Nederlands: 'Jij houdt van bramen en van vrouwen, hè?' Ik antwoordde: 'Ja, van beiden, van beiden.'

Ook het grote dorp heeft zijn dorpsgek. Hij is een jaar of veertig, schat ik, slank gebouwd, niet onknap van gezicht, goed gekleed, duidelijk iemand uit de betere kringen. Iedere dag flaneert hij over het plein, voortdurend in zichzelf mompelend, en soms, plotse-ling, schreeuwt hij iets. Het is onverstaanbaar, maar klinkt buitengewoon kwaadaardig. Als hij bij de terrasjes komt, blijft hij meestal even staan om ruzie te maken met de mensen die daar zitten of zomaar wat om zich heen te kijken, het hoofd altijd iets omhooggeheven, een beetje schuin. Zijn houding, en vooral de uitdrukking op zijn gezicht, is die van de *señorito* van veertig, vijftig jaar geleden, de landjonker in Andalusië of Extremadura, die met soevereine minachting op het landvolk neerkeek. Als hij loopt, beweegt hij zijn armen en benen als een Parijse boulevardier uit de jaren twintig. Het enige wat ontbreekt is de strohoed en de wandelstok met zilveren knop.

Ook gezien vanmorgen op het plein: een kleine, gedrongen man van een jaar of vijfendertig, met een hoofd als een knobbelige aardappel, een lichaam als een reusachtige, wanstaltige knolraap en twee kromme, knoestige, sterk behaarde benen onder een korte, gebloemde short die een beetje afzakte en een obscene bilnaad bloot liet. Dat menselijke monstrem liep met potsierlijk parmanti-

ge stappen over het plein en bleef toen staan om naar de jonge meisjes op het terras te kijken. Op zijn rode aardappelgezicht verscheen de typisch mediterrane veroveraarsgrijns en in zijn ogen blonk de absolute zekerheid dat als hij wilde (maar hij had nu even geen tijd) al die meisjes op slag voor zijn charme zouden vallen.

Vanmorgen zei Muriel 'oemm' in haar slaap, en toen ik naar haar keek, leek ze te glimlachen, maar ze sliep rustig door. Ik ben heel zachtjes opgestaan, om haar niet te wekken en die glimlach te bewaren.

Fabián is weer terug van een reis naar het vasteland. Hij vertelt dat hij in het vliegtuig heel even bang was geweest. Op een gegeven moment begon het toestel hevig te trillen en heen en weer te schudden, en in een flits had hij weer datzelfde gevoel gehad als die keer, veertien jaar geleden, toen ergens tussen New York en Detroit de Boeing waarin hij met zijn broer zat precies zo begon te trillen en plotseling achtduizend meter loodrecht naar beneden dook waarna de piloot het toestel, laag boven de grond al, weer recht wist te trekken. O nee, niet weer een ongeluk, was zijn onmiddellijke gedachte, zoiets lukt geen tweede keer, nu gaat het echt fout, en toen had hij aan zijn vriendin gedacht. 'Niet aan ons?' vraag ik, even jaloers. 'Nee, niet aan jullie,' zegt hij eerlijk, 'of toch wel, maar niet direct, eerst van al aan Montserrat.'

Vanmiddag heb ik een eindje over de weg naar het dorp Montuiri gelopen, met rechts de donkere bergwand, links de vlakke met, op een rijtje achter elkaar, als slordige vlekken tussen het groen, de dorpen en kleine steden. Boven de vlakke, als zwarte stippen, soms even blinkend in de zon, de vliegtuigen die de een na de ander uit het noorden aankwamen en in de richting van het vliegveld daalden. Op de terugweg kwam ik een paar oudere dames van het dorp tegen, die ik nog niet vaak had gezien. Groeten, een kort, vriendelijk gesprek, informeren naar de wederzijdse gezondheid. Het aanvankelijke wantrouwen tegen de vreemdeling begint snel te verdwijnen.

Nu zit ik op het balkonnetje van de salon van ons huis, dat mijn

lievelingsplekje is geworden. Het kerkklokje klept even en is dan weer stil. Tussen de bladeren van de eucalyptus en de platanen door zie ik de heuvels in een soort gouden nevel. Het is vrijwel windstil.

Ruim zeven maanden wonen we nu in dit huis en toch proef ik nog een enkele keer weer even die charme van het nieuwe, het onbekende, waarnaar je later vergeefs terugverlangt doordat het, nu alles vertrouwd en bekend is geworden, nooit meer terug kan komen. Ik voel me hier tevreden, gelukkig zelfs, aan alle kanten omringd door de uitbundige schoonheid van de natuur, en tegelijkertijd voel ik een vage angst. Ik herinner me het moment waarop we voor het eerst het huis kwamen bezichtigen en, boven in de salon en in wat later mijn werkkamer zou worden, door de geopende balkondeuren ineens dat overweldigende, onwezenlijk groene uitzicht zagen. Dat beeld was als een soort geluksvisioen, een ongrijpbaar ideaal. Ik kon me nog niet voorstellen dat het eens van ons zou zijn. Maar toen we het huis hadden gekocht en ook het uitzicht tot de dagelijkse werkelijkheid was gaan behoren, kwam plotseling de angst dat het te mooi was om waar te kunnen zijn, dat het niet voor altijd kon duren, er dingen zouden gebeuren waardoor we er maar heel kort van zouden genieten. Diezelfde angst voel ik nu, zonder enige aanwijsbare aanleiding, opnieuw.

Er was vanmiddag nu toch echt een onmiskenbaar vreemde geur aan het water. Het kan geen verbeelding zijn geweest. Ik had me net een glas ingeschonken uit de kraan, bracht het naar mijn mond maar zette het onmiddellijk weer terug. Toen pakte ik het opnieuw op en rook zorgvuldiger. Een eigenaardige geur, die aan mottenballen deed denken of aan een rattenverdelgingsmiddel. Ik nam voorzichtig een slok en spuwde het onmiddellijk walgend weer uit. Ons heerlijke, zuivere bronwater dat regelrecht van de heilige berg in onze kranen stroomt, smaakte vies. Ik hield het glas tegen het licht. Het water was kristalhelder. Muriel kwam de keuken binnen, zag me kijken.

‘Zie je iets?’ vroeg ze.

‘Nee. Het is zo helder als wat, maar het smaakt vies, en het stinkt.’

‘Er is iets met ons water gebeurd,’ zei ze. ‘Ik heb het al eens eerder gemerkt, soms proef je niets, en soms zit er een raar smaakje aan. Laat eens ruiken.’

Ik gaf haar het glas.

‘Bah,’ zei ze, ‘zo erg is het nog nooit geweest. We moeten het onmiddellijk laten analyseren. En er niet meer van drinken. Ik zal de burens vragen of ze ook iets gemerkt hebben.’

‘Ik heb vanmorgen even met Joan gepraat,’ zegt Muriel. ‘Je weet wel, die met dat heel erg witte haar.’

‘En de roze appelwangetjes,’ vul ik aan. Ik zie hem in gedachten voor me, met dat inderdaad sneeuwwitte, ietwat dunne haar waar de roze hoofdhuid doorheen schemert, en die bijziende, altijd half toegeknepen oogjes, een beetje gebogen, op zijn geruite pantoffels voorzichtig schuifelend en sloffend naar zijn kleine bloementuin aan de overkant, de lange smalle tuin met het hoge hek en de scheefgezakte pilaren, waar altijd toeristen blijven staan om foto’s te nemen. Een lieve oude man, alleen lijkt hij een beetje op die verschrikkelijke Poolse paus.

‘Ik vroeg hem of hij iets aan het water had gemerkt, maar hij verstond het niet. Hij is zo doof. Wist je trouwens dat hij burgemeester geweest is?’

‘Nee, dat heeft hij me nooit verteld.’

‘Ja, en hij is er geloof ik nog steeds erg trots op. Het moet heel lang geleden zijn geweest, in de tijd dat het dorp nog een eigen burgemeester had en er nog kinderen waren. Hij zei dat hij feesten organiseerde met wedstrijden voor de kinderen en dat hij dat allemaal uit zijn eigen zak betaalde. Met de vorige burgemeester, zei hij, kregen alleen de kinderen die wonnen een prijs, en de andere kinderen huilden dan. Daar kon hij niet tegen, en daarom besloot hij alle kinderen een prijs te geven, ook die niet gewonnen hadden. Het was niet veel, zei hij, een *caña* met een *ensaimada* en een mooi kleurig lintje erbij, maar ze waren er blij mee. Er was een buitenlands kind bij, dat kreeg ook een prijsje. En de moeder, die stond voor de deur van wat nu ons huis is met andere mensen te praten en zag dat, en ze was zo ontroerd dat haar kind, hoewel het buitenlands was, toch een *caña* met een *ensaimada* en een lintje

kreeg, dat ze begon te huilen.'

'Wat een ontroerend verhaal,' zeg ik. 'Het lijkt wel een sprookje.'

'Ja, maar wat zou hij toch met een *caña* bedoelen? Een *caña*, dat is een rietje, of een bamboestengel, of een glas bier van de tap, of een glaasje van die heel sterke drank, maar dat geef je toch niet aan kinderen, en zeker niet bij zo'n besuikerde koek?'

'Misschien een stuk suikerriet?' opper ik.

De wijn wordt gebracht en zes dadels, die in reepjes rookspek zijn gerold, die aan het voorgerecht voorafgaan. We toosten.

'Op het boek.'

'Op het schilderij.'

We eten voor de verandering eens in Het Hoekje en kijken door de serreramen uit op de bergen, de daken van het dorp, het kerktorentje en het dak van ons eigen huis. De koning van het land heeft hier gegeten, de president van het autonome eilandenrijk komt er wel eens, Michael Douglas was er met aanhang, en Claudia Schiffer en meer beroemdheden. Hun foto's, van handtekeningen voorzien, hangen in het trappenhuis. Even knaagt nog het oude calvinistische gevoel: mag dit wel, kunnen we het ons wel permitteren? Maar ach, we hebben iets te vieren, en dan mag het.

Muriels vingers glijden over het tafelkleed naar de mijne toe. Onze vingertoppen raken elkaar. Ik kijk haar aan. Ze lacht.

Dit is een van de schaarse momenten waarop ze zich gelukkig voelt. Haar onmetelijk grote, bruine ogen glanzen, haar gezicht is plotseling weer jong en glad, en als van binnenuit stralend. Ik denk: je mag nooit meer verdriet hebben, nooit meer huilen, nooit meer pijn hebben, nooit meer bang zijn, nooit meer moe zijn, je moet altijd blijven zoals je nu bent, maar ik zeg: 'Ik geloof dat ik van je hou.'

Op dat moment komt Blai Calafat, de eigenaar van het restaurant, eraan. Hij blijft bij ons tafeltje staan en groet vriendelijk, vraagt hoe het gaat, of we al gewend zijn in het dorp en of alles naar wens is. Ja, zeg ik, alles is naar wens.

Hij is klein, mager en donker. Zijn gezicht doet denken aan dat van een sombere, zeer hardnekkige bromvlieg.

Er glijdt een schaduw over haar gezicht. 'Ik mag die man niet,'

zegt ze, als hij weer verder is gelopen.

‘Waarom niet?’

Ze haalt haar schouders op. ‘Ik weet het niet. Het is intuïtief, ik heb hem nooit gemogen, op het eerste gezicht al niet.’ Ze aarzelt even, neemt een slok wijn, vervolgt dan, met het glas nog in haar hand: ‘Ik heb het rare gevoel dat hij iemand is die ons veel kwaad zal kunnen doen.’

Ik haal mijn schouders op. ‘Waarom zou hij? En zijn eten is lekker.’

‘Ja,’ antwoordt ze. ‘Jij denkt alleen maar aan eten.’

De jonge dichter Raspoetin

Alle dagen zijn eender, en iedere dag is weer anders. Ik ben een gewoontemens, ik geef het toe. Ik ben gehecht, verslaafd aan mijn gewoontes. Iedere morgen om zeven uur sta ik op, hoewel niets of niemand me ertoe dwingt en ik zelfs geen wekker bezit. Het wakker worden op zichzelf is voor mij al een feest, terwijl het voor velen een vloek is. Ik word wakker met de illusie, de prille opgewondenheid van een kind: ha, weer een nieuwe dag, wat zal die weer voor leuks brengen? Ik was me met ijskoud water, doe mijn ochtendgymnastiek, eet mijn yoghurt met gezonde granen terwijl ik naar het vroege ochtendnieuws kijk, helemaal opgewonden van nieuwsgierigheid naar wat er nu weer allemaal gebeurd zal zijn. Dan werk ik plichtsgetrouw een uur, alvast verlangend uitkijkend naar mijn tweede ontbijt in het grote dorp, de koffie met croissant en het ochtendblad. Terwijl ik daarvan geniet, begin ik alweer het nieuwe verlangen te koesteren om naar huis terug te rijden en weer aan het werk te gaan, en dat doe ik dan ook, hoewel, alweer, niets of niemand me ertoe dwingt. Ik zou evengoed de hele morgen in het café of op het terras in de zon kunnen blijven zitten, want wat maakt het uit of het werk een dag later klaarkomt? Heb ik een paar uur gewerkt, dan begin ik alweer naar de ochtendsherry te verlangen, en daarna naar de lunch, de korte siësta (nooit langer dan twintig minuten), het middagwerk, het avondeten, het avondnieuws, het avondwerk, de nacht. Mijn hele leven lijkt uit minuscule, gemakkelijk te vervullen verlangens te bestaan. Hoe dan ook, ik ben vrij, maar heb zelf, geheel vrijwillig, mijn vrijheid beperkt door me aan een even streng en strak schema te binden als wanneer ik op een kantoor zou werken. In wezen is het een eenvoudige schema van zelfopgelegde plichten en beloningen die ik mezelf in het vooruitzicht stel, eigenlijk zo calvinistisch als de

pest. En als iets of iemand dit ritme verstoort, dan voel ik me zeer geërgerd, hoewel ik meestal natuurlijk zo beleefd ben dat niet te laten merken.

Het merkwaardige is dat ik ernaar streef dit ritme onder alle omstandigheden te handhaven, zelfs als ik niet thuis ben, hoewel het werken dan natuurlijk wegvalt. Ook in Turkije, Algiers, Lissabon, Mexico, Marrakech of Minneapolis kocht ik als er maar even de gelegenheid toe was een ochtendblad en dronk ik er mijn koffie bij met wat de plaatselijke ontbijtcultuur ook maar te bieden had. En gedurende die maand in Hawthornden Castle, waar ik bijna een kluzenaarsbestaan leidde, verlangde ik 's avonds alweer naar het ontbijt van de volgende morgen, zorgend als eerste beneden te zijn opdat maar niemand het ochtendblad had ingepikt. Daarna volgde weer hetzelfde ritme als thuis: werken, maar tegelijkertijd alweer naar de volgende hoogtepunten van de dag toe leven: de lunch, de siësta, de *tea* met *scones*, de sherry en het diner, de koffie, de whisky en de gesprekken met de anderen bij de haard.

Is het erg dat ik zo ben? Ik denk het niet. Niet voor mezelf in elk geval, want ik voel me er wel gelukkig bij, en bovendien is ondanks alle vaste routine iedere dag toch weer nieuw voor me. Anderen ergeren zich eraan en vinden dat het getuigt van een grenzeloze oppervlakkigheid en verachtelijke buikmensmentaliteit. Wie beschouwt er nu de maaltijden als hoogtepunten van de dag?

Maar ik denk dat ik, juist omdat ik vrij ben, die vaste punten in mijn bestaan, dat vaste ritme en die zelfopgelegde discipline nodig heb. Waarschijnlijk heeft ook het feit dat ik geen religie meer heb er iets mee te maken. Vandaar die behoefte aan een houvast, een schijnvastheid om me aan vast te klampen, vandaar ook het leven met de illusie van telkens weer een verrassende nieuwe dag in plaats van de illusie van een hemel na dit leven.

Blijkbaar heeft ieder mens iets nodig, zoals ook Eckermann al opmerkte in zijn gesprekken met Goethe, iets wat hoger en sterker is dan hij en hem leidt. We kunnen alleen maar hopen dat er eens een type mens zal zijn die niets meer nodig heeft: geen hoger wezen, geen houvast, geen autoriteit, geen geloof of ideologie, niets dat hem leidt, gidst, stuurt, richting geeft. Een mens die volledig, voor de volle honderd procent vrij en zelfstandig is – dat zal

dan misschien het absolute hoogtepunt, de hoogst bereikbare trap in de menselijke evolutie zijn, de mens die, zoals ze dat nu nog noemen, god is, en niet alleen in het diepst van zijn gedachten. Over een half miljoen jaar of zo. Een duizelingwekkende gedachte eigenlijk.

Nu is het twaalf uur, tijd voor het glaasje sherry op het balkon. De zon schijnt uitbundig. Het is bijna al te warm om erin te zitten. In de bomen klinkt een onafgebroken gekwetter, getsjilp, getsjirp, gekweel en gefluit in alle mogelijke toonaarden en melodieën. Nergens zijn geloof ik zoveel vogels als hier.

Muriel en Fabián komen er even bij zitten en drinken ook een glaasje mee. Er is, zoals we daar met ons drieën zitten, even een groot gevoel van saamhorigheid en ook van iets wat op de een of andere manier volmaakt is, al is dat maar heel tijdelijk zo. Ik kijk naar hun gezichten, tevreden, genietend van de lentezon en de vogelgeluiden. We zwijgen alledrie. Eén woord kan dit moment verstoren.

Nu lees ik over een van de laatste telefoongesprekken die Adriaan Venema kort voor zijn aangekondigde zelfmoord voerde. 'Ik ben niet nieuwsgierig meer' was zijn laatste en blijkbaar doorslaggevende argument om eruit te stappen. Ik ben niet nieuwsgierig meer.

Ik heb het nog nooit zo duidelijk verwoord gezien. Ik ben niet nieuwsgierig meer. Nieuwsgierigheid als reden van bestaan. Ik kan het me zo heel goed voorstellen. Ik begin nu inderdaad te geloven dat nieuwsgierigheid een van de belangrijkste dingen is die een mens niet alleen doet evolueren, maar zich ook tegen alle verdrukking in aan het leven doet vastklampen. Ik denk aan mijn eigen weinig serieuze zelfmoordpoging, tientallen jaren geleden, toen ik nog niet of nauwelijks de puberteit ontgroeid was. Ik geloof dat de belangrijkste reden waarom ik het mesje niet wat dieper doordrukte niet de angst voor pijn en langzaam doodbloeden was, maar mijn nieuwsgierigheid.

Vanavond ben ik een eind naar boven gelopen in het licht van de bijna volle maan, in de absolute stilte. Er klonk geen enkel geluid,

zelfs geen krekels of vogels meer, alleen af en toe een zacht geritsel in de struiken waar ik langs loop. Voor me uit de kronkelende asfaltweg, zacht en grijs glimmend in het maanlicht, rechts de hoge bergwand met vreemde licht- en schaduwplekken en een stenig paadje dat steil naar boven loopt, links de andere, in het donker gehulde berg, dan een hooggelegen dal tussen twee toppen in, zwarte silhouetten van bomen, scherp afgetekend tegen de zilvergrijze nevels die erachter zweven, andere bomen, vervagend in de nevelsluiers. Aan de andere kant, waar de haarspeldbochten beginnen, ligt het dal diep beneden, met de knusse lichtjes van het dorp, het rossige schijnsel van de grote stad. Het fascinerende van maanlicht, vooral in de bergen, waar hun toch zo vertrouwde vormen anders lijken in die vreemde witte gloed, mysterieus, met iets van een vage dreiging en tegelijkertijd een onweerstaanbare aantrekkingskracht.

Hier en daar in de straat worden flambouwen neergezet: een ijzeren paal in een brok beton, op de paal een ijzeren mandje en in dat mandje wat houtblokken, die Lorenzo met petroleum aansteekt. Eén flambouw staat vlammend en walmend voor ons huis te branden, een andere aan de achterkant in het steegje, tussen het hek en de pruimenboom in. In de verte nadert een langzaam en dreigend trommelen.

Het is, vergeleken bij de passieprocessies die nu in alle Spaanse steden plaatsvinden, maar een miserabel miniprocessietje, maar misschien juist daardoor des te indrukwekkender. Vanaf ons balkon zien we ze naderen, met die langzame, dreigende, heen en weer wiegende tred, de flakkerende kaarsen en lantarentjes, de lange gewaden en de sinistere hoge puntmutsen, de man in bruine pij die, onder het zware houten kruis gebukt, moeizaam voortsloft op zijn blote voeten, een andere die rinkelende kettingen aan zijn enkels heeft, dan het aandoenlijk kleine, met bloemen versierde Mariabeeld, Pedro, anders meestal in wielrennersoutfit, nu in zwart pak en met ernstig besnord en bebrild gezicht, de oude kwezeltjes van het dorp, een paar kinderen. Langzaam schuifelen ze onder ons balkon voorbij, af en toe zingend. De pastoor dreunt zijn litanieën op. In het schijnsel van lantaarns, fakkels en kaarsen

glinsteren de ogen in de smalle uitgespaarde openingen van de onwillekeurig aan inquisitie en Ku Klux Klan herinnerende puntmutsen. Ze kijken stiekem even naar ons en we voelen het stille verwijt, de onuitgesproken vraag waarom we niet achter het kruis meelopen en de litanieën meezingen, in plaats van als goddeloze toeristen toe te kijken.

De Heer is waarlijk opgestaan. Paasmorgen in het grote dorp: twee processies die op het plein elkaar tegemoet komen, de ene met een Mariabeeld, de andere met een Jezusbeeld, voorafgegaan door trommelslagen en daverende schoten met de haakbus. Voor het gemeentehuis, waarvoor *Es Gegant i sa Gegante*, de Reus en de Reuzin, twee poppen van enkele meters hoog in klederdracht, staan opgesteld, ontmoeten de processies elkaar en op dat moment worden uit tientallen kooien honderden duiven losgelaten, die eerst even verbaasd om zich heen kijken en dan klapwiekend opvliegen en in de hemel verdwijnen. Zo gaat dat, al eeuwen, jaar in jaar uit.

Ik heb een nieuwe cd gekocht en probeer ernaar te luisteren. Het is om te huilen zo mooie muziek: drie fluitsonaten van een Nederlandse aristocraat die in de achttiende eeuw leefde, die meest hoopvolle van alle eeuwen. Heel even gaat het goed en dringen niets anders dan de zuivere klanken van de fluit, de viola da gamba en de zachte, donkere, rustgevende ondertoon van het klavecimbel tot me door. Dan gaat het mis. Gedachten komen weer, en rusteloosheid.

En toch zou dit een subliem moment van geluk moeten zijn. De balkondeuren staan open, een zacht lentewindje speelt met de viooltjes en de geraniums op het balkon, buiten blaken de okergele huizen in de zon, overal kleurt en geurt en tsjilpt het, en de klanken van de muziek vullen mijn kamer. Toch lukt het me niet me er helemaal aan over te geven, mijn gedachten eindelijk eens stil te zetten. Mijn geest moet voortdurend bezig zijn, rusteloos, rusteloos, mijn vingers jeuken alweer om de vulpen te pakken of de toetsen van het computertoetsenbord aan te tippen. Nooit ergens tijd voor, altijd haast, altijd snel lopen alsof ik voortdurend een trein moet halen.

En toch, ondanks al die haast, al die rusteloze activiteit, die onrust, is rust eigenlijk alles wat ik wil, al is het dan niet de rust van het nietsdoen. Met rust gelaten worden, daar komt het op neer. Vanavond komen er mensen. Vrienden. Vlees roosteren in de haard, drinken, praten, lachen, en ik zal mee moeten doen, ik kan me niet blijven terugtrekken in mijn kamer. Ik zie ertegen op, want het verstoort mijn rust en mijn ritme. Maar ik weet ook dat als het eenmaal zover is, ik me voortreffelijk zal amuseren en ook de anderen zal weten te vermaken, en dat iedereen me weer erg aardig zal vinden. Toch is er altijd weer dat eerste gevoel van onwil, van tegenzin. Zelfs als de kleinkinderen komen heb ik aanvankelijk onwillekeurig dat irriterende gevoel dat ze mijn rust zullen verstoren.

Toen ik, nu al weer bijna vijftien jaar geleden, in dat verschrikkelijke conflict was verwickeld, waarin ik het gevoel had door de twee vrouwen die ik liefhad, of meende lief te hebben, in tweeën te worden gescheurd, zelfs toen was, realiseer ik me nu, in wezen mijn diepste verlangen eens mijn rust terug te vinden.

's Morgens in alle vroegte, lang voordat ik naar het dorp rijd om koffie te drinken en de ochtendbladen te lezen, komt de buurvrouw uit haar huisje om haar ochtendwandeling te maken. Door mijn raam zie ik haar door het straatje gaan, uiterst langzaam, voetje voor voetje. Ze loopt schuifelend, schuivend bijna, scharrelend, een beetje zijwaarts ook, als een krab, haar stok telkens weer voor zich uit stekend en dan met een kort, boos tikje op de grond zettend. Ze loopt ongeveer honderd meter heen en honderd meter terug en doet daar een uur over. Als ik naar mijn auto loop, komt ze meestal net terug. Ze groet vriendelijk met haar in verhouding tot het lichaam reusachtige gezicht vol kwabben en wangzakken en grote donkergrijze, behaarde wratten. Als ik terugkom, zit ze op haar stoeltje in de schaduw voor haar huis te haken aan een langzaam groeiende beddensprei. Pas als de schaduw te smal wordt en de zon te heet, pakt ze haar stoeltje op en gaat ze haar donkere, koele huis in.

'Ik heb in mijn leven al honderden spreien gehaakt,' zei ze in een openhartige bui eens tegen Muriel. 'Mijn huis is er vol mee,

de huizen van mijn kinderen, neven en nichten ook. Ik weet niet wat ik er mee aan moet, maar ik kan het niet laten en trouwens, wat zou ik anders moeten doen?’

Nu zie ik Pepe naar zijn huis sloffen. Hij heeft net de krant gehaald in het café. Hij loopt gebogen, langzaam, zorgelijk. De kleur van zijn gezicht is grijs, zijn ogen staan dof, hij wordt steeds magerder in zijn al veel te ruim zittende kleren. Ik vraag me af of hij het volgende kerstfeest nog wel zal halen.

Vandaag, zondag is het de dag van de *romería*, de bedevaart naar het klooster van Gràcia, een eindje hoger op de berg. Volgens de traditie moet de tocht lopend worden afgelegd, maar die traditie is ontstaan in een tijd toen er nog geen auto's waren. Nu zijn er auto's, dus waarom zou je gaan lopen? Een paar duizend mensen gaan nog wel te voet, hoofdzakelijk kinderen uit de naburige dorpen, met stevige stappers aan en rugzakjes om. Een paar oude mensen uit het dorp lopen ook. Maar de rest neemt de auto. Ze komen van heinde en verre toestromen, bij duizenden. Sommigen parkeren hun auto in het dorp en gaan te voet verder, als een soort compromis, maar de meesten rijden de smalle bergweg op. Om de chaos nog groter te maken voegen zich ook bussen met toeristen in de stroom. Eén bus laadt zijn mensen in het dorp uit en rijdt leeg verder, een stuk of veertig toeristen lopen een beetje verdwaasd rond, allemaal met een zwart koffertje in de hand, waarin, denk ik, hun lunchpakket zit.

De organisatoren van het nieuwe fietstoerisme – vervloekt zij de man die dat heeft uitgevonden: op de smalle, bochtige wegen zonder rijwielpad of zelfs maar een berm maken ze alle normale verkeer onmogelijk – hebben blijkbaar ook gedacht dat dit een uitermate geschikte dag is om een paar honderd Duitse wielrijders los te laten op het dorp en de omgeving. Ze komen in kleine busjes met aanhangwagens, waarop de rekken met mountainbikes staan. *Romantisch Reisen mit dem Fahrrad* staat er op die busjes. Een parkeerterrein vlak voor de deur van Pepe's huis, zodat Pepe, die net de krant is gaan halen, zijn huis bijna niet meer in kan. Hij heft een paar keer in machteloze woede zijn armen op en wringt zich dan tussen de uitstekende fietsrekken en de muur naar zijn deur. Op

het moment dat hij de sleutel in het slot steekt, blijven twee toeristen staan om te kijken. Dat is leuk, een inlander die zijn huisdeur openmaakt. Gauw een kiekje voor thuis.

Muriel is naar Asja gevlucht, Fabián is op excursie met vrienden, ik ben alleen achtergebleven om te werken, maar van werken komt niet veel. Ik kijk uit mijn raam en zie het allemaal aan, de naar boven sjokkende bedevaartgangers, de chaos van auto's en bussen en fietsen, het getoeter, gepiep van remmen, de ruzies om een parkeerplaats, het lijkt wel of ik midden in een grote stad woon. Alleen het geloei van politiesirenes en ambulances ontbreekt.

Merkwaardig hoe hij op Raspoetin lijkt, een beetje in elk geval. Mateu bedoel ik, de jonge dichter van het dorp. Met zijn lange golvende, zwarte haren, slordige zwarte baard, altijd intens bleke gezicht en felle lichtgrijze ogen die soms een vreemd soort bezetenheid uitstralen. We maakten een praatje met hem op een van onze eerste dagen in het dorp, en daarna zagen we hem maandenlang niet meer. Nu, terwijl ik op het balkon mijn plantjes water geef, zie ik hem ineens door het straatje lopen, met een oude, breedgerande strohoed op zijn hoofd, een rieten mand aan zijn arm, ongeveer zoals Robert Graves vroeger door de straatjes van zijn dorp liep. Hij is geheel in gedachten verzonken, zoals het een dichter betaamt. Als hij onder mijn raam komt, kijkt hij ietwat dromerig omhoog en hij ziet me staan. Hij steekt zijn arm op, groet lachend. Ik wenk hem.

Hij bekijkt kritisch mijn boekenkasten, gaat regelrecht op de dichtbundels af, weet onmiddellijk de Spaanse en Catalaanse op te sporen, neemt er een paar uit, bladert erin, leest prevelend, de woorden proevend, zet ze weer terug, knikt goedkeurend.

'Hoe komt het dat we je zo weinig zien?' vraag ik. 'In dit kleine dorp.'

Hij zegt dat hij lesgeeft aan een school in het naburige dorp Montuiri. Gaat 's morgens vroeg weg, komt pas in de namiddag terug en blijft dan thuis. En als hij niet thuis is, wandelt hij in de bergen of zit hij te lezen en te mediteren onder een boom voor de grot van Ramón Llull. Vaak ook is hij in zijn studio om stiltevens

te fotograferen. En tussen dat alles door schrijft hij zijn gedichten. Een druk leven. Geen wonder dat ik hem nooit zie. Publiceert hij? Nee, waarom? Hij hoeft niet zo nodig in het circuit te komen, het is hem voldoende als vrienden zijn verzen lezen.

Hij leest mijn artikelen, zegt hij. Af en toe, als hij toevallig de krant onder ogen krijgt en niets beters te doen heeft. Hij houdt wel van mijn stijl, zegt hij. Die is zo helder, zo direct. Het is me vaker gezegd, maar ik relativeer zijn compliment door uit te leggen dat de taal waarin ik mijn stukjes schrijf nu eenmaal niet mijn moedertaal is, dat ik me daardoor niet de exorbitante woordenrijkdom en barokke zinswendingen kan permitteren waarmee veel schrijvers van dit land hun bedoelingen verhullen, zodat mijn stijl door beperking noodgedwongen helder en concies is. Dat heeft natuurlijk ook zijn voordelen, want nu begrijpt tenminste iedereen wat ik bedoel. Maar hij luistert al niet meer en begint over iets anders.

Hij vraagt of ik meega om zijn huis te zien. We lopen langs het huis, een straatje verder, waar volgens Sebastián eens een bom is ontploft.

‘Hier is eens een bom ontploft,’ vertelt Mateu, en hij wijst op de oude, verweerde deur van het lage huis, dat een paar meter van de weg af staat. Er is niets meer te zien dat op de sporen van een ontploffing zou kunnen wijzen.

‘Ik heb het gehoord,’ zeg ik.

‘In 1946 of 1947 is het gebeurd,’ vervolgt hij. ‘Ik was toen nog niet geboren. Mijn ouders hebben het me verteld, maar pas toen ik al volwassen werd, alsof het een streng bewaard familiegeheim was. Een belachelijke affaire. Sicilië in het klein. De daders liggen al op het kerkhof. Alleen een zoon loopt hier nog rond, door sommige gemeden alsof hij de pest heeft. Een goeie jongen, hij kon er ook niets aan doen. Zo, we zijn er.’

In de kleine huiskamer is het vol. Hij woont bij zijn ouders, jongere broer en zusje, maar er zijn zo te zien ook de nodige ooms en tantes, neven en nichten op bezoek. Het jongste broertje studeert geschiedenis en heeft een gezicht vol jeugdpuistjes, waar hij zich duidelijk diep voor schaamt. Het jongste zusje is beeldschoon maar straalt aan alle kanten opstandigheid, onwelwillendheid en

voorlopig nog onvervulbare verlangens uit. Wat is dat voor ouwe zak, zie ik haar denken als ik haar een hand geef. De ouders zijn moe en uitgeblust en hebben alle hoop opgegeven nog ooit iets van hun kinderen te begrijpen. Als de introductie achter de rug is, gaat Mateu me haastig voor de trap op, zijn kamertje in, dat volgepropt is met boeken, platen, foto's, vazen, schedels van beesten, gedroogde planten en fotolampen. De wc is zijn donkere kamer. Ergens, in een hoekje bij de deur, heeft hij zijn plekje om te schrijven, zo klein dat hij er nauwelijks kan zitten.

Ik vraag hoe het dorp zijn uiterlijk accepteert, zijn lange haren, zijn onverzorgde baard, dat moet toch allemaal wel wat vreemd overkomen.

Vroeger was het dorp anders, zegt hij. Vroeger, nog niet zo lang geleden, zo tussen de vijf en tien jaar misschien, was het veel geslotener dan nu. Afwijkende meningen, afwijkend gedrag, afwijkende kleding en haardracht werden niet geduld. Maar vroeger was hij zelf ook anders. Vroeger zat hij op het seminarium om voor priester te studeren, drie verloren jaren lang.

'En toen?'

'Toen begon ik na te denken,' zegt hij.

'En nu?'

'Nu geloof ik al tien jaar nergens meer in, vanzelfsprekend.'

'Alleen in jezelf?'

'Zelfs dat niet.'

Als ik thuiskom, begint het al te schemeren. Het is stil, zelfs de vogels kwinkeleren niet meer. Een dunne, parelgrijze wolkenluier komt uit het zuiden aanglijden, verdrijft langzaam het bleke blauw van de avondhemel en schuift zich voor de donkergele, al afnemende maan, die net boven de rand van de zwarte bergmassa tevoorschijn komt.

Ik neem me voor om nog wat te gaan werken, maar plotseling is er een hele drukte in het straatje onder mijn raam, een geluid van vele stemmen. Beneden wordt op de deur geklopt. Ik loop naar het balkon en buig me over de rand. Een groepje van twintig, dertig mensen vult opgewonden pratend de hele breedte van het wegdek. Nu zou ik het volk toe kunnen spreken, denk ik, na het

eerst met een gebiedend gebaar tot stilte te hebben gemaand, en ik vraag me onmiddellijk daarna verontrust af hoe ik aan die rare neiging kom.

Ik ga naar beneden en open de deur. Muriel komt ook de trap af. Of we mee willen gaan, vraagt de voorste. Naar het huis van de burgemeester, om tegen de verontreiniging van de bronnen te protesteren. Natuurlijk gaan we mee. Een demonstratie in dit stille gehucht, waar nooit iets gebeurt. Een demonstratie zonder spreekkoren, spandoeken, leuzen of rijmende slogans. Er is alleen maar een onverstaanbaar en daardoor des te dreigender geroezemoes van stemmen.

En masse lopen we de nog geen honderd meter lange afstand naar het huis van de burgemeester, die vlak tegenover de bron en de openbare wasplaats woont. Het huis ziet er afwerend uit. De groene persiennes voor deur en ramen zijn gesloten, er schijnt geen licht door de spleten. We blijven op de eeuwenoude keien staan, voor ons het huis, achter ons de zacht klaterende bron en het donkere, spiegelende water onder de arcaden van de wasplaats. Water dat, volgens de analyse die wordt rondgedeeld, nitrieten en nitraten, colibacteriën, fecale streptokokken en andere gevaarlijke stoffen in levensbedreigende concentraties bevat. En het is bekend wie de schuldige is: Blai Calafat, de eigenaar van Het Hoekje. De beerputten van zijn zich voortdurend uitbreidende luxe-etablisement zijn in de bronnen van de heilige berg overgestroomd. Heilig water dat stinkt.

De burgemeester is een vrouw, en eigenlijk is ze ook geen echte burgemeester. De echte burgemeester zetelt in het grote dorp waaronder ons gehuchtje ressorteert. Paquita is dus meer een soort wijkburgemeester, die verondersteld wordt de belangen van onze kleine gemeenschap bij het grote gemeentebestuur te behartigen. En dat doet ze niet, zoals ik uit het gemompel om me heen meen op te maken.

Ik had haar natuurlijk al eens gezien. Het viel me toen op dat ze jong was, vooral te midden van al die oude mensen. Het viel me ook op dat ze een heel klein mondje had met felrood geverfde lipjes, en een wijd uitstaande bos krullend zwart haar. Het was in het begin van de herfst, die eerste keer dat ik haar zag, en nog erg

warm. Ze droeg een heel kort broekje en ik kon niet anders dan constateren dat ze tamelijk mooie, zongebruinde benen had. Dat zie je natuurlijk niet zo vaak, een burgemeester in een kort broekje en met mooie zongebruinde benen. Ze groette me in het voorbijgaan, die vreemde, nieuwe figuur in haar dorp, en keek me even aan met een paar ronde, bruine ogen waar, meende ik, een ietwat ondeugend lichtje in glimmerde.

Het valt me, als ik nu zo om me heen kijk, ook op hoeveel mensen er in dit dorp blijken te wonen die we nog nooit gezien hebben, maar dat komt natuurlijk doordat het zondag is en alle weekendbewoners er ook zijn. Pedro, de woordvoerder van het gezelschap, met zijn bril, blonde snor en wielrennersuitrusting, alsof hij net van zijn racefiets is gestapt, maakt zich uit de menigte los, loopt een beetje wijdbeens, als iemand die uren achtereen op een paard heeft gezeten, op Paquita's deur af en klopt voor alle zekerheid ietwat aarzelend aan. Daar staat hij in zijn glimmende, felkleurige, strak om zijn lichaam gespannen racepak, met zijn oor tegen de spleten van de persiënnes gedrukt om eventuele geluiden van binnen op te vangen, de ogen van de demonstrerende volksmassa op zich gericht. Een buurvrouw komt naar buiten en zegt dat ze Paquita al aan het begin van de middag met man en kinderen heeft zien weggrijden.

Pedro haalt zijn schouders op en komt terug. Wat nu? Wachten tot ze thuiskomt?

'Dat heeft toch geen zin,' zegt iemand. 'Ze zal niets doen. Ze is veel te goeie vriendjes met Calafat.'

Toch komt er geen beweging in de menigte. Ze blijven allemaal een beetje aarzelend staan, soms doet iemand een paar stappen, keert dan weer terug. De frustratie van de vergeefse demonstratie is zo groot dat het bijna niet te verwerken is.

'Kom,' zegt Muriel, 'we gaan maar, hier is niets meer te doen.'

Samen lopen we naar huis en waarachtig, nu gaat ineens iedereen. Achter ons klinkt het gemompel en geschuifel. Bij de hoek zie ik Mateu, de jonge dichter, met zijn broer aankomen.

'Ik hoorde dat er een demonstratie was,' zegt hij, 'maar het is al afgelopen, zie ik.'

'Ze was niet thuis,' zeg ik.

La liberté guidant le peuple

Vanmiddag in de auto op weg naar huis, en ook later nog, thuis, zittend op mijn balkonnetje, was er ineens een haast overstelpend geluksgevoel, dat samenging met een geweldige, tomeloze, onweerstaanbare golf van energie, maar zonder dat die resulteerde in iets concreets. Het was een golf die, om het Franse cliché te gebruiken, 'in het zand doodliep', een energie die me het gevoel gaf dat ik alles aan kon, alles zou kunnen ondernemen, maar zonder de drang om dat ook werkelijk te doen.

Misschien was het ook alleen maar de euforie en had het niets met energie te maken. Het moet de kleur groen zijn die soms dat plotselinge gevoel van geluk in me opwekt, het uitbundige groen in alle mogelijke nuances dat ik hier altijd, zomer en winter, om me heen zie. Vreemd, als kind waren het de kleuren geel en blauw die me gelukkig maakten, vooral de combinatie ervan. Een van mijn allervroegste herinneringen aan kleur moet de blauw-met-gele jojo geweest zijn die ik eens kreeg, ik dronk die kleuren haast in en zelfs nu, als ik de juiste combinatie blauw en geel zie, komt dat primitieve geluksgevoel nog wel eens bij me op. Blauwe irissen met hun gele hartje bijvoorbeeld, hoewel het blauw ervan eigenlijk iets te donker is. Iets later, of misschien wel in dezelfde tijd, was het het geel van de roeiboot die mijn vader had laten bouwen en waar in blauwe letters mijn naam op stond, JOHAN, die naam die ik later zo zou gaan haten dat ik hem nooit meer wilde gebruiken.

Er was ook een andere kleur, een vreemd soort paars, van een kleurkrijtje waarschijnlijk, die een bijzonder gevoel van ontroering in me opwekte, een vreemd mengsel van blijde opgewondenheid en vaag verdriet. Als ik dat speciale, donkere paars terugzie (maar het gebeurt heel zelden, het is geloof ik een weinig voorkomende tint) dan komt ook dat gevoel van ontroering weer terug, maar zo

vluchtig dat het absoluut ongrijpbaar is. Het is misschien te vergelijken met een andere ontroering, even vaag en vluchtig, die een heel enkele keer nog bij me wordt opgewekt door een bepaalde, niet thuis te brengen, ternauwernood waarneembare geur in combinatie met een bepaald soort licht op een vroege herfstavond, en die ik dan onmiddellijk associeer met het beeld van een meisje dat verdriet had, maar dat beeld is er maar een fractie van een seconde, het verdwijnt onmiddellijk weer, ik weet alleen dat het er geweest is, op dat moment en ook heel, heel lang geleden, in een vroeg stadium van mijn kleutertijd, en het enige wat nog een tijdje blijft hangen is dat vreemde gevoel van ontroering, een soort melancholisch geluk dat overgaat in een zacht verdriet en, ja, in medelijden op de een of andere manier, een smeltend gevoel waarvan het enige object dat onbekende meisje moet zijn geweest, een ingewikkeld soort medelijden bovendien, dat vermengd was, en nog steeds is, met een vage seksuele opwindning.

Er zijn bepaalde data uit mijn vroeger leven die ik, zelfs hier in Spanje, nooit vergeet. Ieder jaar als het 10 mei is, hoor en zie ik automatisch weer die grote zwarte Junkers-52 in de blauwe ochtendhemel en zodra het 14 mei wordt, komt vanzelf de associatie in me op: bombardement van Rotterdam. Ook dat 10 mei op een vrijdag viel en dat het zondag 12 mei Pinksteren was vergeet ik niet. Het zit er voorgoed ingebrand. Die pinkstermorgen, na kerkgang, zaten we bij de burens, mijn vader, moeder en ik. De burens hadden evacués uit het oosten des lands. Op een gegeven moment was er luchtalarm en vrijwel op hetzelfde ogenblik begon een hevig luchtgevecht vlak boven het dorp, een oorverdovend gehuil en geloei van duikende Stuka's, gebrul, geronk, geratel en geknetter van mitrailleurs, zware knallen van ontploffende bommen, iedereen was doodsbang. Mijn vader ging voor in het gebed en terwijl hij bad gaf een jonge, in het zwart geklede vrouw, een van die evacués, haar baby de borst. Ik keek stiekem tussen de vingers van mijn in gebed gevouwen handen door en zag die zwarte jurk opengaan, een blanke borst met grote roze tepel tevoorschijn komen. Mijn adem stokte, ik had nog nooit een blote vrouwenborst gezien, en dat gebeurde terwijl boven mijn hoofd dat kolossale

geweld plaatsvond en ieder ogenblik een vliegtuig of een bom op het dak kon vallen. Ik vond dat prachtig en wat genoot ik van die paar minuten.

Mijn hele leven, besef ik nu, is eigenlijk een strijd geweest, niet om het bestaan, maar om *te* bestaan, in de Sartrianse betekenis: te bestaan dus, niet voor mezelf, maar 'pour les autres', dus uiteindelijk, via de anderen, toch weer voor mezelf. En in wezen is de behoefte aan erkenning, dat kleine beetje ambitie dat ik heb, niets anders dan dat: diezelfde strijd om te bestaan, te overleven, de illusie dat ook na mijn dood mijn naam misschien een enkele keer genoemd zal worden.

Maar nee, ik houd mezelf voor de gek, dit is een dooddooener, iedereen zegt dat. Wat er na mijn dood gebeurt kan me eigenlijk niets schelen. Het is veel meer dan dat, het gaat om het nu. Het komt allemaal voort uit de angst niemand te zijn, niet serieus genomen te worden, niet, al is het maar een paar centimeter, boven de grauwe massa uit te steken. Vandaar de voldoening, nog steeds, mijn foto in de krant, mijn werk gedrukt, mijn boeken in etalages te zien, mijn stem door de radio te horen, het publiek aandachtig naar me te zien opkijken als ik een lezing geef, als voorzitter aan de bestuurstafel te zitten van de vereniging die ik zelf heb opgericht. Vandaar dat ik me weliswaar een beetje opgelaten maar vooral ook tevreden voel als ik me met een in plastic gevat naamkaartje op mijn jasje tussen andere congresgangers met net zulke badges beweeg. Het zijn allemaal evenzovele minuscule bewijsjes dat ik besta, voor anderen en dus ook voor mezelf, bewijsjes dat ik niet niemand ben, of zomaar iemand. En ook evenzovele bewijzen van mijn onzekerheid, die na al die tientallen jaren nog steeds niet helemaal verdwenen is. Van nog steeds die oude angst dat ik niet besta, niet voor vol word aangezien, dat de mensen me niet mogen, me niet aardig vinden. Kinderachtig eigenlijk allemaal, als ik er goed over nadenk. Moet ik me nu schamen? Eigenlijk wel, ja. Want in wezen is het dezelfde ambitie, alleen in een wat mildere, onschuldiger vorm, als die welke sommige politici, seriemoorde-naars en andere lijders aan het Herostratuscomplex drijft.

Vandaag een gevoel van ontredde-
ring, de hele dag lang, en dat
alleen omdat er een machine kapot is. Eerst de ijskoude, panische
schrik op het moment dat ik het ontdekte, een gevoel dat onge-
veer gelijk moet staan aan dat wat je ondergaat als je plotseling te
horen krijgt dat je aan een dodelijke ziekte lijdt. En tegelijkertijd
het besef hoe absurd dit is, want het gaat niet om een dodelijke
ziekte, alleen maar om een machine die het niet meer doet, en
toch, dat gevoel is niet meer weg te krijgen. En op hetzelfde mo-
ment ook een gevoel van kwaadheid: ben ik dan zo afhankelijk van
die machine geworden, is hij mijn leven zo gaan beheersen dat het
is alsof mijn wereld ineens stort nu hij niet meer functioneert?

Terwijl ik naar het scherm kijk, dat steeds maar hardnekkig de-
zelfde zinloze boodschap blijft herhalen, welke toets ik ook in-
druk, is er de wetenschap dat ik dit domme gebeuren helemaal aan
mezelf te wijten heb. Als ik niet de vorige avond per ongeluk toets
1 had ingedrukt in plaats van F1 en daarna, in mijn paniek om wat
er gebeurde, ook nog eens *si* in plaats van *no*, dan zou het allemaal
niet gebeurd zijn en had ik nu net als iedere morgen weer rustig
aan het werk kunnen gaan.

Ik kan mijn draai niet vinden. Mijn ritme is ernstig verstoord.
Het blijft mijn gedachten bezighouden en verhindert me iets an-
ders te doen, alsof de machine een onderdeel van mezelf is gewor-
den en ik tegelijk met de machine uitgeschakeld ben. Trouwens,
eigenlijk was het ook voordat dit gebeurde al een van die ochten-
den waarop alles misloopt. De blikopener deed het ineens niet
meer. Langdurig, vloekend en tierend geworstel om een blikje
voor de kat open te krijgen. Een glas dat ik oppakte viel zomaar
uit mijn hand op de grond, stuk. De auto wilde zonder aanwijsbare
oorzaak pas na herhaalde pogingen starten, terwijl ik anders bij
wijze van spreken maar naar het sleuteltje hoef te wijzen en hij
doet het al. Het beklemmende idee de macht over de dingen kwijt
te zijn en daaruit voortkomend een zacht woelend gevoel van on-
rust, van angst om wat er allemaal nog kan gebeuren.

Gelukkig word ik afgeleid door een ongewoon geluid op straat,
een onnatuurlijk harde, bijna metalige vrouwenstem, alsof het
door een te luid afgestelde luidspreker klinkt. Ik loop naar het bal-
kon en zie een groepje van drie, vier mensen aankomen, aange-

voerd, letterlijk aangevoerd, door een jonge vrouw met wapperende haren en rokken. Dit kan niet, mompel ik in mezelf. Niet in dit dorp. Hier zijn alleen maar religieuze processies mogelijk.

De vrouw doet me onmiddellijk denken aan het schilderij van Delacroix, *La Liberté guidant le peuple*. Alleen het vaandel, de half ontblote borsten en het geweer ontbreken. Wat dichterbij gekomen, blijkt ze ook eigenlijk niet zo mooi te zijn als de knappe, sensuele Parisienne die model heeft gestaan voor Delacroix' Vrijheid. Op de een of andere manier lijkt ze meer op een sovjetvrouw uit de tijd van Stalin, een Heldin van de Arbeid of een leidster van de komsomol.

Ze blijven voor onze deur staan. Ik loop naar beneden en doe open.

'Holá, ik ben Pilar,' zegt ze, en ze steekt me haar hand toe. Achter haar staan Pedro in zijn wielrennersoutfit en nog een paar mensen uit de buurt.

'We hebben elkaar nooit ontmoet,' vervolgt ze, 'maar ik woon in het tweede straatje achter uw huis. We willen iets ondernemen tegen de man die ons water vergiftigt. Bent u bereid met ons mee te werken of houdt u zich er liever buiten?'

'Nee, natuurlijk werk ik mee. Kom binnen.'

'Andere keer,' zegt ze, 'we moeten nog meer huizen langs. Zaterdag is er een vergadering, om zeven uur in het café. Bedankt.'

In de deuropening kijk ik het groepje nog even na, Pilar met energieke stappen, alsof ze marcheert, en met wapperende haren en rokken weer aan het hoofd van de kleine stoet.

'Wat is dat?' vraagt Muriel, die nieuwsgierig naar beneden is gekomen.

'Dat is Pilar. Ze voert de revolutie tegen Calafat aan.'

'Je meent het. Ze lijkt me een goeie als het zo is, precies wat we nodig hebben. Maar ik heb haar nog nooit eerder in het dorp gezien.'

'Ik ook niet. Dit dorp blijkt telkens weer groter te zijn dan we denken.'

Pepe staat voor zijn deur en kijkt het groepje hoofdschuddend na. Ik loop naar hem toe, vraag wat hij ervan denkt.

'Dat wordt toch niks,' zegt hij somber. 'Niemand kan tegen die

daarboven op. Die man heeft veel te machtige vrienden. Advocaten, rechters, bankiers, politici, zelfs de president, allemaal goeie klanten van hem, en vriendjes. Die man heeft schijt aan ons.' Pepe spuwt op de grond en wrijft met zijn hand over zijn grauwe, helemaal slap geworden gezicht. 'Kijk maar naar dat stuk straat dat hij heeft afgesloten, met dat hoge zwarte hek ervoor. De *carrer* Ramón Llull. Dat stuk straat is openbaar terrein, van de gemeente. Wat doet hij? Er staan drie huizen, twee al jaren leeg, het derde bewoond door een Engelse dame. Wat doet hij? Hij pest die Engelse dame weg, koopt de drie huizen op, maakt er een pension van en sluit de straat af. Niemand zegt er iets van, niemand doet er iets tegen. De gemeente niet, de provinciale autoriteiten niet. En Pilar? Ze komt uit Madrid, maar woont hier al zes jaar. Gescheiden van haar man. Een beste meid, hoor, daar niet van, maar op die klootzak daarboven zal ze haar tanden stukbijten.'

Het is een bekend verhaal in deze contreien. Ergens ligt een schilderachtig dorpje in een beeldschoon landschap, of een idyllische kreek aan een stukje kust dat nog niet door het massatoerisme is ontdekt. Iemand gaat een maand in het plaatselijke pensionnetje zitten om van de stilte en het natuurschoon te genieten. Hij praat er met vrienden over. Die gaan er ook naartoe. Het pensionnetje breidt zich uit. Binnen een paar jaar komen er al honderd mensen hun vakanties doorbrengen. Er komen souvenirwinkeltjes, restaurants, er wordt nog een hotelletje bij gebouwd. Dan krijgen de touroperators en de projectontwikkelaars er lucht van en in enkele jaren tijd is er niets meer van de stilte en het natuurschoon over. Het dorpje en de kreek zijn er nog, maar ze zijn volledig overspoeld en aan alle kanten omringd door hotels, flatgebouwen, bungalowparken, golfbanen, disco's en supermarkten.

Zo'n vaart zal het hier niet lopen, maar voor alle zekerheid zal ik de burgemeester van het grote dorp toch maar eens voorstellen ons gehuchtje tot beschermd dorp te laten verklaren. Als het dan nodig is, kunnen we altijd nog de blauwhelmen van de Verenigde Naties te hulp roepen.

Vannacht een soort komische droom gehad. Ik tankte benzine, die weer duurder was geworden. Even later las ik een strip van Tom

Poes, waarin werd geklaagd dat de benzine weer duurder was geworden. De knecht Joost zei: 'Waarom bellen we de kruidenier van Haaksbergen niet?' Ik dacht: o, dat kan leuk worden, want die geeft altijd zulke grappige antwoorden, en ik las gretig door, benieuwd hoe de strip verder zou gaan. Maar Bommel (of was het Tom Poes?) antwoordde: 'Dat gaat niet, want de kruidenier van Haaksbergen is dood, omgekomen bij een auto-ongeluk.' Ik dacht, nog steeds in mijn droom: wat raar, want Marten Toonder laat anders nooit iemand doodgaan in zijn strips, en toen werd ik wakker.

Eerste vraag: waarom droom ik van een Tom Poes-strip terwijl ik die al meer dan dertig jaar niet meer gelezen heb? Tweede vraag: hoe komt een figuur als 'de kruidenier van Haaksbergen' in mijn dromen voor? Bestaat Haaksbergen wel? Ik kijk in de encyclopedie. Ja, het bestaat, het ligt in Overijssel, heeft 16.754 inw. (Oosthoek 1968), is overwegend r.k. en zal ook wel een kruidenier hebben, maar wat moet ik daarmee? Derde vraag: waarom heb ik soms van die rare komische dromen? Zoals die andere, jaren geleden, waarin Joost de Wit in de Joost van Ollie B. Bommel veranderde en ik hem erop wees dat zijn kwikje (ik zei 'kwikje' in plaats van strikje) scheef zat. Of die van onze grijze Engelse poedel, die in de tuin naar de zonsondergang zat te kijken en die toen ik vriendelijk 'Well, enjoying the sunset?' tegen hem zei, in keurig Engels antwoordde: 'Don't feel obliged to talk to me every time you see me.'

Nu ja, het is natuurlijk altijd beter dan nachtmerries, die ik trouwens al heel lang niet meer krijg. En ook die telkens terugkerende dromen waarin ik over angstig doorzakkende, kapotte vloeren loop, onmogelijke, gevaarlijke klauterpartijen moet ondernemen om ergens te komen, door lange gangen met ontelbare deuren ga zonder te weten welke ik in moet, ergens werk of studeer zonder te begrijpen wat ik moet doen of waarom het gaat, komen al heel lang niet meer terug. Zou ik eindelijk, op mijn oude dag, een beetje volwassen worden?

Van mijn vader herinner ik me nog vrij veel data. Ik weet dat hij in 1859 werd geboren. Zijn eigen vader, die mijn grootvader zou zijn

geweest als hij nog geleefd had, had als kind Napoleon en de Franse bezetting meegemaakt. Ik weet wanneer mijn vader jarig was: op 29 juni, drie dagen na mij. 'Als ik jarig ben, vlagt het hele land,' grapte hij altijd, want de jonge, jolige prins Benno, aan wie hij een broertje dood had omdat hij op zondag autoreed, vierde dan ook zijn verjaardag. Ik weet ook dat hij op 3 januari 1944 stierf, 84 jaar oud. Voor mijn vader begon ik, na lange jaren van angst en haat, een zekere verbaasde bewondering te voelen. Bepaalde trekjes van hem herkende ik in mezelf.

Van mijn moeder daarentegen weet ik niets meer, hoewel ze aanzienlijk langer in mijn leven is geweest. Ik weet niet meer in welk jaar ze geboren is, wanneer ze jarig was, op welke datum precies ze is gestorven. Ergens in december, geloof ik, en ergens in het begin van de jaren zestig, want we woonden toen al op het eiland, maar zelfs het jaar weet ik niet meer. Ik weet ook niet hoe oud ze was toen ze stierf. Een eind in de tachtig al waarschijnlijk. Ik weet wel dat ze al oud was en sneeuwwit haar had toen ik nog pas een kleuter van drie of vier was.

Op het nippertje moet ik geboren zijn, op het nippertje moet het nog mogelijk zijn geweest. Een wonder Gods, zei mijn vader altijd. Hij was toen 67, mijn moeder moet ergens tegen de 45 zijn geweest. En nooit eerder een kind gehad. Mijn vader had bij zijn eerste vrouw al dertien kinderen verwekt, mijn moeder was een bijna vijfenveertigjarige maagd toen ze met hem trouwde. Kinderen die uit zulke oude ouders geboren worden, komen vaak een beetje raar ter wereld. Mismaakt, of zwakzinnig. Met mij is het eigenlijk nog best meegevallen. Ik ben niet echt mismaakt en ook niet helemaal zwakzinnig. Ik kan een beetje lezen, schrijven en rekenen, en nog zo het een en ander.

Maar ik dwaal af. Waar het om gaat is: hoe komt het dat ik van mijn vader nog al die data weet en van mijn moeder niet? Dat ik aan mijn vader een enkele keer, zonder wrok, een gedachte wijd, en aan mijn moeder nooit? En dat ik, zodra een gedachte aan haar in me opkomt, die zo snel mogelijk weer verdring? Zoals ik ook al die data van haar, bewust of onbewust, uit mijn herinnering verdrongen heb? Ben ik er bang voor? Het lijkt erop. Maar waarom?

Ergens diep in dat rare geheugen van me moeten toch nog her-

inneringen aan haar verborgen zijn die van mijn vroegste kindertijd dateren. Zoals ik me van mijn vader de ruwe, vertrouwenwekkende stof van zijn zwarte pak herinner, zijn horlogeketting, de ietwat zurige geur, zo zou ik me toch van mijn moeder op zijn minst ook haar geur moeten herinneren, haar gezicht als ze zich zorgzaam over me heen boog, de klank van haar stem als ze slaapliedjes voor me zong, want dat deed ze, dat weet ik nog wel. Maar mijn allervroegste herinnering is een roze bed in een roze kamer, alles was roze, en ik was alleen, zij was daar niet. Van later, maar toen was ik al een wat oudere kleuter, herinner ik me dat ik me prettig voelde als ze haar zomerjurk, donkerblauw met kleurige stippeltjes of bloemetjes, aanhad en niet dat eeuwige, sombere zwart.

Wat ik wel onthouden heb, zijn alleen die dingen die ik prettig vond om te weten: dat ze uit een deftige familie kwam. Of de dingen die pittoresk en opzienbarend waren en altijd leuk om te vertellen: dat er een zestiende-eeuwse heilige in haar en dus ook mijn voorgeslacht voorkwam, dat ze drie jaar in een klooster was geweest en ik dus eigenlijk het kind van een non was, details die altijd weer tot verbaasd o- en ah-geroep leidden (haha, wat leuk, zijn vader was predikant, zijn moeder non en hij heeft ook nog een heilige in de familie), en meestal liet ik dat dan ook nog volgen door: 'En ik werd op mijn dertiende al tot het atheïsme bekeerd.' Verder heb ik alles verdrongen. Dat kan natuurlijk alleen maar te verklaren zijn door een onmetelijk schuldgevoel.

Zodra ik kon, ging ik van huis en deed ik alles wat me altijd als slecht en zondig verboden was. Alleen als ik geld nodig had – en dat gebeurde heel vaak – klopte ik bij haar aan. Er was geen enkele band, geen enkel contact tussen ons. Ze leefde, met haar middel-eeuwse, mystieke vroomheid, haar onthechting en haar wereldvreemdheid, in een volkomen andere wereld, een andere tijd waar ik niets mee te maken had. Ik vond het alleen maar lastig dat ze er nog was. Haar aanwezigheid belette me volledig van mijn nieuwe vrijheid te genieten.

Toen ze niet langer alleen kon zijn, bracht ik haar naar een rusthuis, waar ze onder gelijkgezinden was, dacht ik hoopvol en gerustgesteld. Het huis met de inboedel verkocht ik en het geld

mocht ik houden, zei ze, ze had het toch niet meer nodig. Daarna ging ik terug naar Parijs en ik leefde er een tijdje goed van, tot het op was. Maar in dat rusthuis ging het niet goed, er moest een ander gezocht, een andere omgeving, andere mensen.

Toen ik met Muriel trouwde, was ze blij, vooral toen er kinderen kwamen. Ze voelde zich gelukkig en trots omdat ze toch nog grootmoeder was geworden. Toen werd ze ziek. We bezochten haar in het ziekenhuis, en ik herinner me dat ik, terwijl ze al op sterven lag, het nog niet na kon laten naar de benen van de verpleegsters te kijken. Toen ze de volgende morgen gestorven bleek te zijn, voelde ik totaal geen verdriet, alleen maar opluchting omdat ik er niet bij had hoeven te zijn en vooral omdat de zware last van mijn verplichtingen als enige zoon van me was afgenomen. Ook toen – volwassen al en vader van twee kinderen – was ik nog diezelfde afschuwelijke jongen die ik was toen mijn vader stierf.

Haar gezicht herinner ik me vooral van toen ze al heel oud was. Die dunne, doorschijnende huid, het steeds dunner wordende witte haar, waardoor je de roze hoofdhuid zag schemeren. Maar hoe haar ogen waren, dat weet ik niet meer. Misschien heb ik het wel nooit geweten. Waarschijnlijk heb ik haar nooit in de ogen durven kijken.

Ze moet veel verdriet hebben gehad, door mij. Alleen in de laatste jaren maakten de kleinkinderen haar een beetje gelukkig, maar we gingen weg en namen ze mee, helemaal naar Spanje, 'naar dat land waarmee we tachtig jaar oorlog hebben gevoerd', zoals ze met een stil verwijt zei. Gelukkig had ze dat rare geloof van haar. Dat hielp haar overal doorheen te komen. Dat geloof, en de zekerheid dat na al dat lijden de hemel haar wachtte. Misschien is er toch wel een hemel voor mensen die daar sterk in geloven. Een soort virtual reality waarin ze eeuwig gelukkig zijn.

De eerste echte warmte van mei. 's Morgens vroeg al de balkon-deuren open, de zon die net over de halfronde bovenrand van de berg uitkomt, de rand bijna doorschijnend maakt, als een krans van goudkleurig kantwerk, het Zweedse huis nog in de schaduw maar warm zonlicht al op de heuvels aan de andere kant, op de gele, trapeziumvormige akker tussen het groen, en op de witte

boerderij die, met de cipres er vlak naast, aan een kleine kerk er-
gens in de Oostenrijkse alpen doet denken.

Een paar avonden geleden heb ik voor het eerst licht zien branden in het huis van de Zweed. Achter de vele ramen was een zacht schijnsel te zien. Onder de verlichte bogen van de arcaden bewogen schimmige figuren. Fabián heeft de bewoners ontmoet in het café. Een lange, oude heer en een ietwat mysterieuze vrouw. Ze groetten vriendelijk, zegt hij. 'Waarom was die vrouw mysterieus?' vraag ik. Het antwoord was: 'Ze ziet er jong uit, maar heeft al grijs haar.'

De weinige vreemdelingen die hier wonen, zijn echt vreemdelingen en gedragen zich ook als vreemdelingen, als volledige buitenstaanders. Ze laten zich zelden of nooit zien, bemoeien zich met niemand, blijven volledig buiten het dorpsgebeuren en vertonen zich niet op de dorpsfeesten. De waterverontreiniging laat hen koud, want ze hebben de bronnen nooit vertrouwd en bezitten hun eigen dure zuiveringsinstallaties. En alleen bij hoge uitzondering verwaardigen ze zich een kop koffie te drinken in het café.

Niet ver van het Zweedse huis, tussen de twee kleine, lager gelegen huisjes die daar zo schilderachtig tussen het groen lagen met hun primitieve, met klimop begroeide muren, zijn ze een nieuw huis aan het bouwen. Iedere avond zijn de muren van lelijke grijze cementblokken weer een stukje hoger geworden, en naarmate het huis groeit, lijken de oude huisjes aan weerszijden ervan kleiner en lager te worden, dieper weg te zinken in de groene helling tot ze ten slotte haast helemaal verdwijnen. Twee, drie verdiepingen, het dak en de schoorstenen verbreken de harmonische gebogen lijn van de berg. Een nieuwe smet op ons uitzicht. Ik vraag wie de ellendeling is die dat enorme geval daar laat bouwen. Het blijkt een Engelse dame te zijn. Vroeger woonde ze naast Het Hoekje. Maar Blai Calafat had zijn zinnen op haar huis gezet, hij had het nodig voor zijn uitbreiding. Hij bood haar zo exorbitant veel geld en maakte het haar zo lastig dat ze de verkoop accepteerde.

Om de een of andere reden roept het lezen van de kleine essays en artikelen van Primo Levi een vreemde gewaarwording bij me op.

Levi stierf niet lang geleden, in 1987. De essays en artikelen die ik lees dateren uit de jaren tachtig, kort voor zijn dood, en ze zijn dus van een nog heel recent verleden. Toch, als ik ze lees, geven ze me het gevoel dat ik iets uit een vreemd, ver tijdperk aan het lezen ben, iets van heel lang geleden, uit een tijd toen alles anders was.

Dat is niet de schuld van Levi. Hij was een modern denker en schrijver, en veel van zijn essays en artikelen gaan over de actualiteit, dat wil zeggen de actualiteit van toen, nog geen tien jaar geleden.

Levi leefde, net als ik, in het tijdperk van vóór de val van de Muur en de ondergang van de Sovjet-Unie. Het verschil is alleen dat hij net voor die gebeurtenissen stierf, en ik niet. Voor hem is de tijd op dat moment stil blijven staan. Voor mij, zijn lezer, ging hij door en is er dus een tijd vóór en een tijd ná de val van de Muur. Dat is natuurlijk allemaal heel gewoon, het geldt voor iedereen die in dit tijdperk leeft.

Maar het merkwaardige is dat de grenslijn die de tijd vóór en ná scheidt, me nog nooit zo scherp en onherroepelijk is voorgekomen als nu tijdens het lezen van Levi's essays. Het lijkt een peilloze kloof, die twee totaal verschillende werelden scheidt die niets met elkaar te maken hebben, ongeveer zoals die van de jaren voor en na 1789, voor en na 1917.

Waarom dringt dit pas nu, door Levi, zo scherp tot me door? Ik leefde ook in dezelfde tijd van vóór 1987, ik dacht er ongeveer hetzelfde over, voelde dezelfde angsten die Levi voelde. Het verschil is, geloof ik, inderdaad alleen maar dat hij dood is en ik leef, dat ik weet en hij niet. Hij had tot vlak voordat hij stierf, net als iedereen, zelfs niet het allerflauwste vermoeden dat de geopolitieke situatie van zijn tijd, de twee blokken, het machtssevenwicht, de nucleaire dreiging, niet altijd of niet ten minste nog heel veel jaren zouden duren, laat staan dat alles zo plotseling en in zo korte tijd zo radicaal zou veranderen. En dat ook de euforie van die verandering maar zo kort zou duren.

Dat, het feit dat hij dood is, dat ik de meningen van een dode lees, voor wie de situatie van zijn tijd tot eeuwige onveranderlijkheid verstarde, dat moet het zijn wat me die merkwaardige gewaarwording bezorgt. Want ik heb het niet wanneer ik beschou-

wingen over dezelfde thema's herlees die in die tijd door nu nog levende schrijvers zijn geschreven of, om dichter bij huis te blijven, de artikelen die ik er zelf eens over schreef.

Maar het gaat niet alleen om de ingrijpende geopolitieke veranderingen die sinds Levi's dood hebben plaatsgevonden. Alles is sindsdien met voortdurend toenemende snelheid veranderd. Zelfs als hij het over zoiets triviaals en onschuldigs als kinderspelletjes heeft, lijkt het alsof het over iets uit de vorige eeuw gaat. Levi kon niet weten dat nauwelijks enkele jaren later over de hele wereld miljoenen kinderen alleen nog maar aan de consoles van hun computerspelletjes gekluisterd zouden zitten.

En ook op geopolitiek gebied zijn er al weer nieuwe veranderingen op til. De versnelde beweging van de geschiedenis. Baudrillard had het er nog geen tien jaar geleden al over. Maar nu gaat alles nog veel sneller dan toen hij dat schreef. Een onophoudelijk versnelde versnelling, tot alles in een helwitte flits en een scherpe knal eindigt. De laatste big bang.

Soms, als ik uit mijn raam kijk, zie ik twintig, dertig meter verder in het straatje ineens een bruidspaar staan, zij in het wit met sluier en sleep en bruidsboeket, soms zelfs een diadeem in het lange, donkere haar, hij in het zwart, een beetje stijfjes meestal. Ze komen uit de stad of uit een van de dorpen in de omtrek, mensen uit de betere kringen meestal, gebruiken de feestlunch in Het Hoekje en laten zich hier in dit romantische dorp door een man met een reusachtig toestel en statief fotograferen, gewoonlijk met de bron of de tuin aan de overkant als achtergrond.

Nu, in de roerloze stilte van de middag, lopen er twee vreemdelingen door het straatje, jong nog. Ze slenteren heel langzaam, met de armen om elkaars middel. Zij heeft lang, blond haar, lange blote benen onder een spijkersshort met rafelige randen, hij is bijna witblond, in bermuda, en allebei hebben ze een felgekleurd rugzakje op hun rug, en bij uitzondering geen fototoestel of videocamera. Ze lopen in de richting van de bron (ik hoop niet dat ze ervan drinken, het pas aangebrachte waarschuwingsbordje zullen ze wel niet kunnen lezen), verdwijnen om de hoek, keren even later weer terug, blijven telkens even stilstaan, om zich heen kijkend,

over de muur van de tuin aan de overkant. Dan gaan ze weer een eindje verder, langzaam, langzaam, alsof ze alles zo goed in zich willen opnemen dat ze het nooit meer zullen vergeten. Ze hebben geen foto's nodig om zich te herinneren. Soms kijken ze elkaar aan, glimlachen even. Beneden voor mijn balkon blijven ze staan. Ze horen de muziek, Rameau, zacht en ver voor hen, maar hoorbaar, een nieuw, akoestisch element in dat beeld van paradijselijke, exotische schoonheid en romantisch geluk waar ze in rondwandelen. Ze kijken omhoog, luisteren, kijken naar de bloemetjes op mijn balkon, naar de geopende balkondeuren, zien een oude man met witte baard en bril die tegen een achtergrond van boeken aan zijn bureau zit te werken. Ze glimlachen, groeten aarzelend, ik steek mijn hand op om hun groet te beantwoorden, glimlachend ook, minzaam, welwillend, stel ik me zo voor. Het leven is een en al glimlach. Dan lopen ze verder en verdwijnen ze voorgoed uit mijn gezichtsveld.

JUNI

De maand van de Kreeft

Het halve dorp heeft zich op het minuscule kerkplein verzameld, in het nog warme licht van de zon, die al laag boven de Heksenberg staat zodat de stralen schuin onder het dichte loof van de platanen door vallen. Door de lange schaduwen en het melancholische avondlicht achter de bomen, heeft het plein iets van een intiem prieeltje, een beschut plekje, ver van de boze, dreigende wereld.

Er zijn een stuk of dertig, veertig mensen, schat ik. De meesten ken ik nu wel van gezicht, maar van velen weet ik de namen nog niet of ik ben ze weer vergeten. Sommigen, de oudsten vooral, zitten op meegebrachte klapstoeltjes of op de stenen banken die rond het pleintje zijn aangebracht. De anderen staan in groepjes bijeen. In het midden staat Pilar, alles en iedereen dominerend met haar markante, boze gezicht, heftig te gebaren.

In de kruinen van de platanen geven de vogels hun avondconcert. Paquita, de wijkburgemeester, zit een beetje apart van de anderen met preuts getuiste lipjes voor zich uit te staren. Een paar kwezeltjes werpen heimelijk afkeurende blikken op haar fraai gevormde dijen. De short die ze draagt, is wel heel erg kort voor deze vrome gemeenschap. De mannen kijken er niet naar, ze hebben al zoveel gezien of ze durven niet.

De burgemeester van het grote dorp, een aardige, beetje jongensachtige man met ponyhaar en de keurig verzorgde, zwarte baard die zo langzamerhand karakteristiek is geworden voor socialistische politici, neemt het woord. De drinkwaterproblemen van ons dorp, zegt hij, zijn de gemeente ter ore gekomen. Een betreurenswaardige zaak, waarvoor met de grootste spoed een oplossing gevonden dient te worden. Om te beginnen zal er tweemaal per week een tankauto komen, die de bevolking van drinkwater zal

voorzien. Lege karaffen buiten de deur zetten. Verder zal de gemeente zo snel mogelijk beginnen met de aanleg van waterleiding en riolering. Ook heeft hij de gemeentelijke farmaceut meegebracht, die degenen die een reservoir hebben zal uitleggen hoe ze het water moeten ontsmetten. 'Heus, mensen, we doen wat we kunnen,' besluit hij met een dun lachje.

Hij is nog niet uitgesproken of Pilar springt als een furie op hem af, veegt met woeste gebaren de haren uit haar gezicht en begint als een mitrailleur te ratelen: 'Nononononono, Francisco,' gaat het razendsnel, 'dat is niet genoeg, we willen onze zuivere bron weer terug, we willen dat je maatregelen neemt tegen dat element daarboven, dat ons water vergiftigt, we willen...'

De burgemeester heft afwerend zijn handen op en deinst een beetje terug van al dat verbaal geweld. En dan barst een pandemonium los. Iedereen begint tegelijk te schreeuwen, maar zelfs al die stemmen bij elkaar slagen er nog niet in Pilar te overstemmen. De vogels staken abrupt hun avondconcert, vluchten uit de bomen op en stuiven fladderend in alle richtingen uiteen. Handen wijzen beschuldigend naar boven, in de richting van Het Hoekje, anderen wijzen naar Paquita, die onbewogen voor zich uit blijft kijken, alsof het haar allemaal niet aangaat.

De oude Joan schudt bedenkelijk zijn hoofd en mompelt iets dat in het lawaai onverstaanbaar is. Over de weg rijdt langzaam een grote donkergrijze BMW langs. Aan het stuur zit Calafat, het element van daarboven. Hij kijkt even naar de woedende menigte, lacht laatdunkend en geeft dan plotseling gas. De gaswolk drijft langzaam over het plein, het stinkt.

'Daar gaat hij,' zegt buurman Pepe tegen me. 'Zag u hem lachen? Hij heeft schijt aan ons. Hij weet dat we niets kunnen beginnen, wat hij ook doet. Het heeft toch allemaal geen zin. Allemaal drukte om niks. Wat doe ik hier eigenlijk?'

Hij staat op, draait zich om en loopt sloffend naar huis.

'Die maakt het niet lang meer,' mompelt Joan hoofdschuddend. Zijn appelwangetjes glimmen en hij knippert heftig met zijn zieke ogen, die altijd een beetje tranen.

De zon is achter de westelijke bergen verdwenen en de hemel begint zich oranje-rood te kleuren. Een kaarsrechte, witte streep

trekt door het overgebleven blauw, dicht boven Venus langs, die plotseling groot en helder verschenen is, aankondigster van de nacht. De blauwe straatlantaarns floepen flakkerend aan, maar het geschreeuw gaat onverminderd door.

Wat doe ik hier? vraag ik me af. Niemand heeft me nodig. Wie kan er in godsnaam nog iets wijs worden uit dit kabaal? Ik verlang naar de stilte van mijn balkon. Ik wil met een pilsje genieten van het laatste avondlicht. In vijftig stappen ben ik thuis.

Na de eerste schrik van het bezoek aan de specialist, gisteren, heb ik me vandaag de hele dag een beetje vervelend gevoeld, bang en gedeprimeerd, een vage gewaarwording van onbehagen, onrust, een verlangen ook om alvast een hele week verder te zijn, die hele komende week over te slaan, me voorbij de onzekerheid te bevinden. Als het maar eenmaal zover is, als die kleine, belachelijke ingreep en de onvermijdelijke naweeën ervan maar eenmaal achter de rug zijn, dan zal ik weer gewoon verder kunnen leven. Of niet, natuurlijk, je weet nooit wat er gebeuren kan.

Ik begrijp zelf eigenlijk niet goed waarom het me zo deprimeert. Het is zoiets kleins en bespottelijks, maar ondanks de vele grappen die ik er met anderen over maak, is het een ingreep, er wordt, hoe onbeduidend het ook is, een stukje van mijn lichaam weggenomen dat er altijd geweest is en dat nooit meer aan zal groeien, en hoewel het niet onmisbaar is, ik zal het toch missen, want het heeft me al die jaren oneindig veel genot bezorgd en ik weet niet of in de toekomst het genot, zonder dat omhullende stukje huid, nog wel hetzelfde zal zijn.

Maar waar ik het meest van al tegen opzie is natuurlijk de ingreep zelf. Het woord alleen al: ingreep. Hoewel het gebeuren zelf niet ernstig en ingrijpend genoeg is om operatie te worden genoemd, klinkt het woord ingreep op de een of andere manier onheilspellender.

Vannacht droomde ik dat ik aan het vertalen was. In het Amerikaanse boek kwam een zin voor die luidde: *His bronx needed badly a glass of luke-warm milk*. Ik kon er maar niet achter komen wat de auteur met 'his bronx' bedoelde. Uit de context viel het ook niet

op te maken. Na lang piekeren en zoeken besloot ik het maar even open te laten en gewoon door te gaan met vertalen. Een paar alinea's verder kwam het woordje 'bronx' opnieuw voor. Er stond nu: *A nice girl passed before his eyes and his bronx jumped happily upright*. Natuurlijk, dacht ik, met 'his bronx' bedoelt hij gewoon zijn pik, en als zijn pik dringend een glas lauwe melk nodig heeft, dan wil hij daarmee zeggen dat het ding slap is.

Ik werd wakker en voelde me immens opgelucht, alsof ik werkelijk een bijna onoverkomenlijke vertaalmoeilijkheid had opgelost. De droom was duidelijk een verlate reactie op de vrijwel onoplosbare metaforen waarmee ik tijdens het vertalen van Richard Powers' *Gold Bug Variations* te maken kreeg. Het merkwaardige is dat het werk me toen geen nachtmerries bezorgde. Curieus is ook dat ik in al die vijfendertig jaren van vertalen nooit eerder over vertalen heb gedroomd.

Goddank, die eindeloos lijkende week is voorbij. Ik lig ontspannen, met mijn handen over mijn borst gevouwen (in stervenshouding, zou je haast zeggen) omhoog te kijken, maar kan niet zien wat er precies gebeurt. In de glimmende vlakken van de lamp boven me zie ik, veelvoudig weerspiegeld, lichtgroene vlekken bewegen, iets wat ik vaag als het mutsje van de chirurg herken, de lichtere, rozige vlek van een hand, een arm. Als ik met enige moeite recht voor me uit kijk, zie ik niets dan het lichtgroene laken dat hoog over een soort hoepel boven mijn lichaam gespannen is. Het is ook maar beter zo, ik denk niet dat het een prettig gezicht is, wat ze met me aan het doen zijn. Hoewel ik eigenlijk toch wel nieuwsgierig ben. Nieuwsgierig ook of ik ertegen zou kunnen.

Er is zachte muzakmuziek die rustgevend bedoeld is, een deur gaat open en dicht, ik hoor de chirurg vrolijk babbelen terwijl hij bezig is, alsof het allemaal niets is wat ze daar aan het doen zijn. Hij heeft het over vakantie, drie weken nog, nee, hij gaat nergens naartoe deze keer, gewoon een beetje varen af en toe, een beetje waterskiën, wat paardrijden, beetje golfen misschien, een rustige vakantie thuis. Ik voel hun handen, hun armen af en toe steun zoeken op mijn buik, op mijn dijen, alsof ik een voorwerp ben, een leuning of zo. Ik heb geen pijn, en toch voel ik op de een of ande-

re manier exact wat er gebeurt. Een tijdlang wordt er duidelijk gesneden, met kleine, driftige rukjes, millimeter voor millimeter, en nu zie ik in de helverlichte spiegelvlakken boven mijn hoofd vaag maar onmiskenbaar de bewegingen die mijn moeder maakte als ze kleren aan het verstellen was. Het duurt allemaal onwaarschijnlijk lang, uren en uren lijkt het wel, maar ik voel me er wonderlijk rustig onder, volmaakt ontspannen, ik begrijp zelf niet hoe dat mogelijk is.

Een hand, onmiskenbaar een vrouwenhand, glijdt langzaam over mijn rechterdij en blijft ter hoogte van mijn lies rusten, warm en zacht. Dit is een buitengewoon opwindend gevoel. Een van de verpleegsters, herinner ik me gezien te hebben, is jong en tamelijk mooi. Ik kan haar niet zien, het hoge groene laken beneemt me alle uitzicht. Ik denk ineens aan de tandarts: kijken naar de mooie assistente en er van alles bij fantaseren om de pijn en de ellende te vergeten. Ik mag nu vooral geen erectie krijgen, dat zou een ramp veroorzaken. Misschien kan ik wel nooit meer een erectie krijgen, denk ik plotseling in paniek.

De hand wordt weggenomen. Het naaien is eindelijk opgehouden. Nu wordt er geloof ik van alles omheen gewonden, het moet er wel uitermate belachelijk uitzien. Misschien doen ze hem wel in het gips, maar het zou een beetje klein zijn om er namen en handtekeningen op te laten schrijven, zoals sommige mensen met gebroken benen wel doen. De dokter lacht. 'En toen had je zijn gezicht moeten zien,' zegt hij, 'toen ik hem vertelde dat Mariano zijn boot net verkocht had.'

'Kan ik die voorhuid niet bewaren?' vraag ik plotseling, om ook eens iets in het midden te brengen. Ik schrik van mijn eigen stem, maar vervolg: 'Net als de voorhuid van Jezus, daar schijnen in Italië zo'n dertig exemplaren van in relikwiekastjes te liggen.'

'Haha,' zegt de chirurg. 'Ja, we zullen hem op sterkwater zetten.'

Ineens is het allemaal afgelopen. Ik sta op, loop voorzichtig langs de bak met bloederige resten.

Muriel wacht op me in de gang, dodelijk ongerust. 'Het duurde zo lang, en voor jou was er een ander geval, een jongen, hetzelfde als jij, maar er ging iets mis, geloof ik, zijn moeder werd er ineens

bij geroepen. Kun je wel lopen?’

Ik sla mijn arm om haar heen en druk haar tegen me aan, maar niet al te dicht. Dan, om haar te bewijzen dat ik me prima voel, laat ik haar los en loop voor haar uit naar de auto.

‘Je loopt als iemand die heel lang op een heel dik paard heeft gezeten,’ zegt ze. ‘Doet het pijn?’

‘Nog niet, maar dat komt nog wel, denk ik.’

Tijdelijke verandering van decor, van ritme, van omgeving, van eiland, voor een paar dagen maar, meer kan ik niet missen. We lopen hand in hand over de dunne, doorbuigende planken van het smalle plankier, tussen de wiebelende bootjes door, met onder ons de zacht klotsende golfjes van de kreek. De al warme ochtendzon glinstert op het water, waar nog meer bootjes drijven, schijnt op de witte huizen die tussen het groen van de heuvels verspreid liggen. Muriel blijft staan om naar de donkere vissen te kijken die van onder het plankier uit komen zwemmen. Ik leg mijn hand om haar schouder, licht met de andere haar grijzende haren een beetje op, druk een lange, vochtige kus op de warme huid van haar nek. Ze draait zich om en kijkt me aan. De intense, donkere warmte van haar ogen. Ik hou van je, Muriel, denk ik. ‘Ik hou van je, Muriel,’ zeg ik. ‘Stil,’ fluistert ze. ‘Niets zeggen nu. Alleen maar luisteren.’ En dan hoor ik het ook. Heel ver weg, onzichtbaar, nauwelijks hoorbaar, speelt iemand op een dwarsfluit, en die verre, zilveren klank die van ergens over het water komt is het enige geluid dat er in de roerloze morgen te horen is. Zelfs de meeuwen zijn stil.

Onze liefde is zo vreemd, denk ik, uniek eigenlijk. Het is de liefde van twee mensen die nooit verliefd op elkaar zijn geweest, min of meer per ongeluk en door allerlei misverstanden bij elkaar zijn gekomen, absoluut niet bij elkaar passen, in veel opzichten elkaars tegenpolen zijn en toch, ondanks alles – onverschilligheid, haat, verachting, jaloezie, liefdesaffaires met anderen, scheidingen – het nu al bijna veertig jaar met elkaar uithouden. Een vreemd soort liefde die uiterst langzaam, tegen alle verdrukking in, gegroeid is en niet meer stuk kan. Denk ik.

Vandaag ben ik zevenenzestig geworden. Ik ben dus jarig. Ik

probeer me jarig te voelen. Het lukt niet. Als anderen me er niet aan herinnerd hadden, zou ik deze dag als alle andere voorbij hebben laten gaan, gewoon stug doorwerkend, in het oude ritme van altijd.

Terwijl we langzaam over het plankier naar de oever teruglopen denk ik, in een poging me toch een beetje jarig te voelen, aan vroegere verjaardagen, oneindig lang geleden. Dat prettige, opwindende, verwachtingsvolle gevoel dat ik eigenlijk alleen in mijn kinderjaren had. In mijn herinnering was het ook altijd mooi weer, altijd zomer, natuurlijk, juni, maar toch: Nederland. Ik associeer 'verjaardag' met opengeschoven ramen, de horren erin tegen de vliegen, manden vol prachtige rode aardbeien. De cadeaus, op tafel, nog ingepakt. Verwachting. De enige opwindende verwachting die ik nu voel, is die naar de verse, pasgevangen kreeft die we vanavond zullen eten. Kreeft, voor een jarige Kreeft, in de maand van de Kreeft.

De klanken van de dwarsfluit zijn er nog als we over de zandige oever naar het hotel teruglopen. Ze komen van de verre overkant van de kreek, klinken nu helderder, maar een beetje verwaaid in het opstekende briesje, en er zijn ook andere geluiden, een brommer die over de weg langsrijdt, een hond die blaft, een grasmaaimachine in de tuin van een villa vol bloeiende oleanders, en ook de meeuwen krijsen weer.

'Ik hou ook van je,' zegt Muriel. 'Dat weet je toch.'

'Jawel, maar af en toe moet het toch weer eens gezegd worden.'

Het is al zo'n wonder dat we hier lopen, denk ik. Dat we samen zijn, zo lang alweer, na die laatste reis, nu precies vijftien jaar geleden, die eindeloze, verschrikkelijke, op een panische vlucht lijkende en tegelijkertijd zo waanzinnig, zo wanhopig makend mooie reis over eindeloze betonnen interstates, woestijnwegen, bergwegen, langs oerwouden en vulkanen en weer terug naar de interstates, naar Chicago O'Hare waar het afscheid voor altijd plaats zou vinden.

'Waar denk je aan?' vraagt ze terwijl we 's avonds op het terras van het restaurant zitten, met de resten van de kreeft tussen ons in, de fles wijn bijna leeg, de witte huizen in het licht van de straatlantaarns, de lichten van het haventje, die zich weerspiegelen

in het water. Ik denk aan die andere verjaardag, nu exact vijftien jaar geleden, in de motelkamer van Truth or Consequences, al dicht bij de Mexicaanse grens, de cadeautjes die ze, ondanks alles wat er gebeurd was, nog voor me had meegebracht, duizenden mijlen over zee, duizenden mijlen over land, onuitgepakt op het bed en ik met mijn gedachten nog bij het telefoongesprek dat ik zojuist met die andere vrouw had gevoerd, die duizenden kilometers noordelijker op me wachtte, dacht ik, maar eigenlijk al niet meer wachtte. Dat denk ik allemaal, maar ik zeg het niet, want ik weet dat het bij haar nog steeds een niet helemaal geheelde wond is, die nog schrijnt als hij wordt aangeraakt.

Ik geef het geijkte antwoord: 'Aan niets. Aan niets in het bijzonder. Een van die gedachten die direct weer vervluchtigen, die je onmiddellijk weer vergeet.'

Ik neem haar hand, waarmee ze een stukje brood verkrumelt. Ze kijkt me aan.

'Ik weet wel waar je aan denkt. Ik zie het aan je ogen.' Ze aarzelt even, maakt haar hand uit de mijne los, pakt het brood weer op, maakt van de kruimeltjes een balletje dat ze plotseling, met een felle beweging van duim en wijsvinger, in mijn richting schiet.

'Ik dacht er ook aan,' zegt ze. 'En ik voel nog steeds de pijn. Als ik eraan denk hoe ontzettend weinig het gescheeld heeft. Maar trek het je niet aan. Het gaat wel over, eens. Hoewel, bij mij duren zulke dingen zo lang. Er zijn dingen die nooit overgaan.'

'Zoals het trapje.'

Ze knikt, en ik zie dat er tranen in haar ogen komen. Ze ziet dat ik het zie. Ze wrijft in haar ogen, glimlacht een beetje.

'Het komt door de wijn. Misschien heb ik een beetje te veel gedronken, ik kan er niet meer zo goed tegen de laatste tijd.'

In gedachten zie ik haar voor me, zittend op het trapje van de veranda van het grote witte huis in de tropische tuin, een klein, een beetje dik meisje van drie met een grote witte strik in het lange, zwarte haar, koppig wachtend tot haar vader haar weer zou komen halen om haar bij haar moeder en zusjes terug te brengen, zoals hij beloofd had. Vanaf die dag geloofde ze niemand meer.

Een avond op het balkon, de hemel in het westen al zwart maar met nog wat vage, donkerrode en paarse tinten, terwijl in het oosten, boven de zwarte top van de berg een krans van geelachtig licht verschijnt, die aan de maan voorafgaat. De heilige berg, compleet met heiligenkrans.

De burens hebben hun stoelen naar buiten gesleept om van de avondlucht te genieten. Ik hoor hun stemmen in het straatje, zie hen voor hun huisdeuren zitten in het blauwige schijnsel van de straatlantaarns, hoor ook de andere stemmen van andere huizen, onzichtbaar voor mij. Alleen buurman Pepe, die anders altijd buiten zit om door de geopende voordeur naar de televisie binnen te kijken, is er niet. Zou hij weer ziek zijn, vraag ik me met een zekere ongerustheid af. Het proces van zijn ziekte is onomkeerbaar, al weet hij het zelf nog niet. Anderen hebben het ons verteld.

Een hoog, grijs wolkendek trekt uit het westen over de heuvels, het dorp, als een gordijn dat uiterst langzaam wordt dichtgeschoven. Het zijn eigenlijk een soort schaapjeswolken, maar door de merkwaardige structuur van het geheel, dat door een regelmatig ruitjespatroon van iets lichter grijs getinte strepen in opbollende, vrijwel vierkante vakken verdeeld is, lijkt het op een gewatteerde deken, of het gecapitonneerde plafond van een geluiddichte radio-studio. Het heeft iets onheilspellends, zoals het in de roerloze stilte van de avond overtrekt. Er is geen zuchtje wind, niet het minste geluid, zelfs de vogels zijn stil. Achter het wolkenveld, aan de westelijke horizon, klaart het weer een beetje op en komt een lichte strook tevoorschijn, eerst geel, dan geleidelijk verkleurend tot een vage, fletse rozigheid, waar de bergen bijna angstwekkend scherp en hard tegen afsteken, in een tint die met blauwzwarte inkt lijkt aangebracht.

Het wordt donker. Ik sta op van mijn melancholieke schemeruurtje op het balkon en zet me aan het werk.

Plotseling, terwijl ik rustig zit te schrijven, klappen met een reeks vrijwel gelijktijdige, daverende knallen alle ramen en deuren dicht en weer open, alsof er ergens vlakbij een explosie heeft plaatsgevonden. Ik spring overeind, loop naar het balkon om naar buiten te kijken en deins onmiddellijk achteruit. Uit het zuiden

blaast een gloeiendhete storm naar binnen. Muriel roept van beneden: 'Wat gebeurt er toch? Ik schrik me dood.' Fabián komt uit zijn atelier boven de trap af rennen en vraagt hetzelfde. De temperatuur in huis stijgt onrustbarend, maar buiten is het nog veel heeter. We wagen ons even op het balkon, ons aan het hek vastklemmend om niet achterover te worden geblazen. De hemel is inktzwart, er is geen ster te zien en de lucht voelt aan alsof we vlak voor de geopende muil van een hoogoven staan. Een eindje verder in de straat waait krakend een boom om.

Wat is dit in godsnaam? roepen we alledrie tegelijk. Fabián pakt een thermometer van de muur binnen en legt hem op de vloer van het balkon: het kwik vliegt omhoog naar 46 graden Celsius. Om elf uur 's avonds, terwijl het overdag niet meer dan 30 was.

'Dit kan niet,' zeg ik. Het is spookachtig, angstaanjagend. Dit is duidelijk een natuurverschijnsel, maar iets wat ieder rationeel begrip te boven gaat, ongeveer zoals heel lang geleden ieder natuurfenomeen onverklaarbaar moet zijn geweest. Ergens een reusachtige bosbrand misschien? Maar nergens is iets van een vuurgloed te zien, alles is zwart, en van een dichter, ondoordringbaarder zwart dan anders.

We sluiten snel alle ramen en deuren om de ergste hitte buiten te houden, maar ook in huis is de warmte nauwelijks te verdragen. Als de storm een beetje afneemt, wagen we ons op straat. Er zijn meer mensen. Iedereen kijkt bang, vrouwen slaan een kruis. Xisco loopt met ontbloot bovenlijf langs, de eeuwige stok met het bundeltje over zijn schouder, en kijkt alsof hij altijd al geweten had dat dit zou gebeuren, er altijd al voor heeft gewaarschuwd. 'Er is een atoombom ontploft,' zegt hij. 'Ergens boven zee is een atoombom ontploft. Dit is de vuurstorm. We zullen er allemaal aan gaan.'

Buurman Bernat tikt op zijn voorhoofd.

'Ik ga een borrel pakken in het café,' zegt hij, 'dan hebben we dat tenminste gehad voor we er allemaal aan gaan.'

'Ik ben al zesentachtig,' zegt de oude Joan, 'maar zoiets heb ik nog nooit meegemaakt. Het is een teken van God. Een waarschuwing.'

Ik volg buurman Bernat naar het café, waar ze bezig zijn de

scherven van de kapotgewaaide glazen deuren op te vegen. Een eindje verder ligt de omgewaaide plataan half over de weg. Hij heeft alleen een tuinmuurtje vernield.

Maar gelukkig, alles, hoe vreemd en mysterieus het ook lijkt, is ten slotte toch verklaarbaar. In het café zien we het op het late avonddieuws. Er heeft een uiterst zeldzaam natuurverschijnsel op een deel van het eiland plaatsgevonden. Een concentratie van gloeiendhete lucht uit de Sahara is over een smalle strook van de Middellandse Zee getrokken, door een combinatie van luchtstromingen plotseling tot op grondniveau gedaald en heeft daar een soort cycloon veroorzaakt, die gepaard ging met ongekend hoge nachtelijke temperaturen. Dat weten we dus ook al weer. We drinken er een borrel op. 'De wetenschap staat voor niets,' zegt buurman Bernat hoofdschuddend.

JULI

Het gezicht van Radovan Karadžić

Iedere keer als ik op het televisiejournaal het gezicht van Radovan Karadžić, Mate Boban of generaal Ratko Mladic zie, gaat er een huivering van afschuw door me heen en kromt mijn vinger zich in een opwelling van dodelijke, haast persoonlijke haat om een denkbeeldige trekker. Vooral het cynische, hypocriete smoel van Karadžić wekt deze pavlovianse reflex in me op. Begrijpen doe ik dit niet helemaal. Mij hebben ze nooit iets gedaan, de mensen die ze laten vermoorden en verkrachten ken ik niet, en in de Afrikaanse stammenoorlogen treden oorlogsheren op die even erge dingen doen. Maar hun gezichten doen me niets, laten me koud.

Het gezicht van president Alia Izetbegović daarentegen roept de meest warme gevoelens van sympathie in me op. De reden ligt ogenschijnlijk voor de hand: omdat Izetbegović het slachtoffer is, terwijl de anderen de aanvallers, de moordenaars en de racisten zijn. Maar zo simpel ligt dat niet. Want wat zou ik voelen als ik dezelfde gezichten zou zien zonder dat ik iets van hen wist, of, sterker nog, als het eens omgekeerd was: als Izetbegović de aanvalser was en Karadžić cum suis de zielige slachtoffers? Ik weet het niet, omdat het me eenvoudig onmogelijk is het me voor te stellen. Ik ben daarvoor al te veel geconditioneerd door het dagelijks nieuws. En dan kom ik vanzelf op de vraag of Karadžić werkelijk zo cynisch en hypocritisch kijkt, of is het gezicht zoals ik dat zie alleen maar een product van mijn geconditioneerde verbeelding?

Op het asfalt van de kronkelende weg die naar de drie kloosters loopt, heeft iemand ongeveer om de duizend meter in grote kalkletters geschreven: ¡GRACIAS, DIOS MIO! ¡GRACIAS! Een pelgrim, stel ik me voor, of een boeteling, die op zijn knieën, met een emmertje kalk in de ene en een witkwast in de andere hand, die lange

steile weg naar boven is gekropen. Nu knetteren er in een lange rij achter elkaar een stuk of veertien jonge, half blote, roodverbrande en uitbundig zwetende toeristen op gehuurde brommers over de heilige weg naar boven. Ze stinken ook nog. De blauwe walm van verbrande olie drijft langzaam omlaag, over de struiken en het dorre gras langs de berm. Het oorverdovende geknetter klinkt nu ergens boven, geleidelijk afnemend, nu eens links, dan weer rechts, al naar het zigzaggen van de weg. Het duurt heel lang voordat het stil is en ik de vogels weer kan horen. Ik sla een smal zijpaadje in dat, lager dan de weg, door het bos loopt, en ga zo via een omweg weer naar huis terug.

De stilte hier is zo intens, dat ook ieder geluid, iedere vorm van lawaai aan kracht wint. Het dichtslaan van een autoportier klinkt als een van vlakbij afgevuurd kanonschot, een langsrijdende brommer als een luid geschreeuwde, lang nagalmende vloek in een kathedraal, bussen en vrachtwagens dreunen en donderen als onweersslagen, doen ramen en deuren langdurig trillen en maken het enkele seconden lang, minuten soms, onmogelijk om naar muziek te luisteren, te telefoneren of te verstaan wat de nieuwslezer van het televisiejournaal zegt. En dan ineens is de stilte er weer, absoluut, overweldigend, totaal, met alleen de geluiden die zelf stilte zijn: vogels, een zacht suizen en ritselen, water dat klaterend door het bevoeiingskanaaltje aan de overkant van de weg stroomt, een verre stem. En zo is de paradoxale toestand ontstaan dat we in de landelijke stilte van dit dorp, die iedereen ons benijdt, meer last van lawaai hebben dan de mensen in de grote stad, waar het constant is, zodat je eraan went, je ervoor kunt afsluiten. Hier komt het iedere keer weer plotseling, als een schok, als een explosie die volkomen onverwachts de stilte verscheurt.

We reageren er allebei verschillend op. Ik erger me op het moment dat het lawaai er is, erger me als ik weer het dak van zo'n lange, hoge bus moeizaam manoeuvrerend langs mijn balkon zie schuiven en al die toeristenkoppen zie die brutaal en nieuwsgierig bij me naar binnen kijken. Als het gedaver heel erg is, gooi ik er een paar forse vloeken tegenaan, maar zodra het voorbij is, vergeet ik het weer en geniet ik opnieuw van de stilte of van de muziek.

Muriel daarentegen rent iedere keer weer zenuwachtig naar buiten om te kijken of de bus niet een stukje van het hoekbalkon meeneemt, wat al een paar keer gebeurd is, en klaagt er voortdurend over, roept: 'Ik ga hier weg! We moeten verhuizen! Dit kan toch zo niet langer!'

Ze is niet in staat het een van het ander te scheiden, van het positieve te genieten en daarbij het negatieve uit te schakelen. Per slot van rekening duurt het lawaai maar enkele momenten, terwijl de stiltes soms uren duren.

Vannacht had ik een belangrijke functie. Ik moest erg veel reizen in vliegtuigen, wachten op vliegvelden waar belangrijke personen zouden aankomen, de een om half acht, de ander om negen uur. Mijn opdracht was ervoor te zorgen dat die vliegtuigen gelijktijdig aan zouden komen, niet met zoveel tijdverschil, maar dat was me niet genoeg. Ik wilde macht uitoefenen, niet alleen over mijn eigen lot beschikken, maar over dat van zoveel mogelijk mensen, het liefst van de hele wereld. Ik wilde de loop van de geschiedenis beïnvloeden. Wat ik vooral wilde, was dat andere mensen zagen, wisten, hoorden hoe belangrijk ik was. Daarom praatte ik extra hard over importante zaken, zodat ook vreemden, die niet in ons gezelschap waren, het konden horen. Merkwaardig genoeg zag ik mezelf en alles wat er gebeurde als van een afstandje en bekeek ik het allemaal een beetje ironisch. Tegen het eind van de droom was ik zo belangrijk geworden dat ik Daniel Ortega tutoyeerde en hem adviezen gaf. We spraken samen ietwat spottend over zijn tweede minister. Plotseling, nog steeds in diezelfde droom, was ik in Slie-drecht. Ik zat in een auto die de hele tijd achteruitreed, maar dat hinderde me niet. Ik keek naar buiten, herkende de kerk vlak bij het huis van mijn vader en voelde me toen gerustgesteld, tevreden.

Gisteren is Fabián vertrokken. Het ging heel plotseling. Hij kon een goedkope woning krijgen in de stad, een kans die hij niet mocht laten schieten. Het is beter voor hem. Hij voelde zich te oud om bij ons te wonen, na al die jaren in Nederland waarin hij alleen had gewoond, zijn eigen leven leidde, al of niet in vrouwelijk gezelschap. We missen hem, durven de leegte van zijn nog niet

helemaal ontruimde slaapkamer niet in, de kale, ontmantelde ruimte van zijn atelier, waar alleen nog een paar nooit voltooide schilderijen staan. Het huis is nu wel heel erg groot voor ons. Wij tweeën, in dit reusachtige huis met al die ruime, hoge kamers, in dit kleine dorp, die intieme gemeenschap waarin we leven en waar we toch buiten staan, op dit kleine, grote eiland waar we eigenlijk geen van beiden thuishoren, alleen, op elkaar aangewezen, aan elkaar overgeleverd. Soms ben ik bang.

Een kindermisje wandelt door het straatje, met de twee kleuters die in het huis aan de overkant logeren, het huis van Sebastián. Het zijn gelukkige, vrolijke kinderen, honderduit babbelend, lachend, huppelend, zonder complexen, problemen, remmingen of repressies zo te zien. Het kindermisje, met lange zwarte, krullende haren, wit bloesje, zwarte rok, loopt een beetje ongelukkig, net niet echt mank, maar een tikkeltje wijdbeens, alsof ze niet goed weet hoe ze haar voeten moet zetten, een beetje wiegend ook, naar links, naar rechts, naar links. Ze kijkt even schuin omhoog naar mijn balkon en ik zie haar gezicht, niet mooi, maar lief, en niet helemaal van deze tijd, alsof ze een plaatje is in een boek uit het begin van de eeuw, een prentje dat, in de fijne lijntjes van de gravure, precies weergeeft hoe een kindermisje eruit hoort te zien.

Was ik als kind gelukkig? Tot op een bepaalde leeftijd wel, geloof ik, betrekkelijk in elk geval, daarna niet meer. Complexen, remmingen en repressies, zelfs als kleuter al, ook al was ik me er niet van bewust. Een van mijn vroegste herinneringen is dat ik op de arm van mijn moeder zit en hartverscheurend huil. Er wilde maar geen eind aan komen en niemand begreep waarom het was. Alleen ik begreep het, maar ik kon het niet zeggen. Pas toen iemand de radio uitdeed en het zangkoor niet meer te horen was, hield het op.

Beter herinner ik me de momenten van klein geluk. Iets wat wel mijn allereerste herinnering moet zijn: ik werd wakker in een omgeving waar alles roze was. Het moet dag zijn geweest, er brandden geen lichten. Er was een dun, lichtroze gordijn, dat zachtjes bewoog: gordijn voor het open raam of rondom mijn lichtroze

geschilderd kinderledikantje? Dat moment van wakker worden, van me voor het eerst bewust worden van mijn omgeving. Ik was alleen, er was niemand in de kamer, waar, meen ik me nu te herinneren, ook de deur, de kozijnen en het behang lichtroze waren. Wat ik voelde, moet iets van een lichte verbazing zijn geweest, maar ook iets van geluk, iets van veilige, warme geborgenheid tussen al dat roze.

Later, als het zomer werd, het opwindende rood van aardbeien tussen het groen, de stoomtram van Brielle naar Oostvoorne, de zee, het eerste moment als ik de zee zag, na een lange, moeizame wandeling door de duinen, het steeds sterker wordende gedruis en dan ineens, tussen twee duintoppen door, die machtige grijze oneindigheid, de aanrollende golven, het witte schuim, ik kon het haast niet geloven, dat eerste moment, zo eindeloos lang had ik erop moeten wachten, en daardoor was er ieder jaar opnieuw weer die intense, opgewonden verbazing, dat immense geluk.

Plaatjes kijken. Een oud prentenboek met Franse tekst in grote letters, dat over kinderen aan het strand ging, de kinderen in matrozenpakjes, de vader in een lang, horizontaal gestreept badpak, de moeder met een grote zonnehoed, half verborgen in een rieten strandstoel, en het kindermisje in iets zwarts en wits denk ik, net als het kindermisje dat ik zojuist door het straatje zag lopen. Ze bracht de kinderen een emmertje met twee schopjes. Heel oud moet dat boek ook toen al zijn geweest, enig overblijfsel uit de kindertijd van mijn moeder, vermoedelijk, ergens in de vorige eeuw. Ik kon er niet genoeg van krijgen naar dat plaatje te kijken, dat me iedere keer weer hetzelfde opwindende geluksgevoel bezorgde, vermengd met een vaag verlangen. Een leesboek over een misje dat uit Nederlands-Indië terugkeerde, met op de kaft een groot passagiersschip waarvan de aanblik me altijd weer deed volstromen met een zinkend gevoel. Een van mijn allereerste herinneringen: snel langsdrijvende ijsschotsen, gezien door een rechthoekig raam in de passagierskajuit van de raderboot op de Merwede. Dat moet de beruchte winter van '29 zijn geweest, jesus, wat ben ik al oud. Geluk vermengd met angst, de angst voor water, nooit goed leren zwemmen, de angst voor ijs, voor de donkere, zwartglanzende diepte onder die dunne, holklinkende ijsvloer,

nooit leren schaatsen, en toch, die fascinatie, altijd weer opnieuw. En vooral die vreemde droefgeestigheid, die oneindige droefheid waarzonder het geluksgevoel soms niet mogelijk leek.

De eerste sneeuw van de winter, de feestverlichting van die lange reeks Oranjefeesten in de laatste jaren voor de oorlog, mysterieus flakkerende vetpotjes in de raamkozijnen, gekleurde lichtjes, lampionnen, Beatrix en Benno, beschuit met oranje muisjes, het eerste Latijnse leerboek met donkerbruine kaft, mensa, mensae, mensam, allemaal momenten van klein geluk, zo veel, zo veel, en zo heel erg klein eigenlijk, en ook altijd weer met die ondertoon van onbestemde treurigheid.

En de louter irrationele angsten, angst voor onweer, want 'de Heere spreekt', angst om naar boven, naar de sterrenhemel te kijken omdat ik daar de dreigende aanwezigheid vermoedde van de God die alles zag, ook nog, of juist, toen ik al begon te twifelen, eigenlijk al niet meer geloofde, maar toch nog bang was dat er plotseling in die zwarte hemel een hand zou verschijnen die in vlamme letters MENÉ, MENÉ, TEKÉL, UPHARSIN schreef, of een stem zou klinken die donderend mijn naam riep als ik het weer niet kon laten om 's avonds in bed te masturberen.

En later de eenzaamheid, het totale ontbreken van iedere vorm van contact met ouders die mijn overgrootouders hadden kunnen zijn en in een heel andere, onbegrijpelijke wereld leefden, zodat ik me volledig opsloot in mezelf en me eigenlijk het minst ongelukkig voelde als ik geheel alleen was.

Maar was ik nu al of niet een gelukkig kind? Nee, toch niet eigenlijk, zelfs niet voordat ik me van die grote eenzaamheid bewust werd. Maar als ik geen gelukkig kind was, hoe is het dan mogelijk dat ik nu een in elk geval betrekkelijk gelukkig mens ben, dat ik niet allang in depressies ben ondergegaan? En hoe valt het gelukkig-zijn dat ik mezelf toeschrijf te rijmen met de droefheid in mijn ogen, die droefheid die ikzelf niet zie maar anderen wel? Of is het allemaal maar schijn, heb ik mijn hele leven lang een spel gespeeld, zonder ooit te zijn die ik ben? Of ben ik gewoon iemand die genoeg neemt met illusies, die blijmoedig ieder kruimeltje accepteert dat van de tafel valt?

Het kindermeisje komt terug, loopt nu, nog steeds nauwelijks

merkbaar heen en weer zwaaiend met haar bovenlichaam, in omgekeerde richting door het straatje, met de kinderen achter haar aan, elk met de resten van een ijshoorntje in het handje, stil nu, treuzelend, met de voetjes over de grond slepend, alsof ze het uitje zo lang mogelijk willen rekken.

Vannacht droomde ik dat ik dood moest. Het was eigenlijk een soort euthanasiedroom, want ik wilde het zelf, maar deed het niet zelf. Er was een nieuwe methode ontdekt, een pistool met een nieuw soort kogel waardoor de dood feilloos en onmiddellijk zou intreden, en zonder zelfs maar een vermoeden van pijn. Ik had me er helemaal bij neergelegd. Ik voelde de koude, metalen hardheid van de loop van het pistool tegen mijn slaap drukken en wist dat de man die het vasthield nu de trekker zou overhalen. Toen werd ik toch even bang en ik zei snel: 'Wacht, even wachten nog!' Maar op hetzelfde moment waarop ik het zei begreep ik dat wachten niet meer mogelijk was, want het besluit stond vast. Daarna werd ik rustig en gaf me er helemaal aan over. Ik voelde een korte klik en voelde me zachtjes inslapen, dacht nog iets vaags, maar weet niet meer precies wat, iets van: zo gaat dat dus. Of: nu ben ik dus dood. Even later werd ik, nog steeds in dezelfde droom, wakker. Wakker uit de dood. Muriel lag naast me, ook wakker, en ik dacht: nu ze me heeft zien doodgaan, zal ze me toch wel troosten en strelen, maar nee, ze sprak over andere, heel gewone dingen, en daarna ging de droom over in een andere droom die ik me niet meer kan herinneren. Toen ik echt wakker werd, lag Muriel naast me. Ze sliep, met haar gezicht van me afgewend. Het begon al licht te worden. De ochtendwind speelde zacht met het blauwe gordijn. Ik dacht aan de droom, het wilde me niet loslaten. Het was zo'n wonderlijk reële droom. Ik voelde letterlijk dat koude, harde metaal van het pistool tegen mijn slaap drukken. Ik wreef over mijn slaap. Het was bijna alsof ik het nog voelde.

Ik heb de hele morgen aan die droom gedacht, maar zonder angst. Het was geen nachtmerrie. Ook in de droom zelf was ik niet bang, alleen maar heel eventjes, toen het onherroepelijke tot me doordrong en ik het nog even wilde uitstellen. Het was diezelfde rustige overgave die ik op het laatste moment voelde toen ik

aan het verdrinken was, de eerste keer voor de kust van Mdiq, in Marokko, de tweede en ergste keer voor de kust van het eiland, nog niet zo lang geleden. Ik ben niet bang voor de dood, geloof ik, het moet alleen niet te vroeg komen, ik wil nog zoveel doen. Ik ben niet bang voor de dood, maar wel voor het sterven. Het moet ongemerkt gebeuren, precies zoals ik geboren ben, zonder dat ik het merkte. Ineens was ik er, zonder te weten hoe, en ineens ben ik er niet meer. Dat moet alles zijn. Maar zo gaat het niet, of zelden.

Bernat staat in zijn deuropening en vertelt me van vroeger, hoe stil het was. Er was maar één auto in het dorp. Verder alleen paarden en karren. Het enige geluid kwam van het steenhakken van Pepe, die *trillos* maakte, een soort dorsvlegels, maar in de vorm van een stenen zuil met ribbels, die de muilezels over het graan trokken dat op de ronde dorsvloer lag. En het gezang op het land, dat je soms tot in het dorp kon horen. In die tijd zongen de boeren nog de hele dag door als ze aan het werk waren. Voor alles hadden ze hun liederen, een voor het zaaien, een voor het ploegen, een voor het oogsten. Je kon er niets van verstaan, het leek op moors, de melodieën leken ook wel moors. Niemand zingt ze nu nog, ze zijn verdwenen.

‘En de bom?’ vraag ik. ‘Die bom, in de straat achter ons huis?’

‘Ach, die bom,’ zegt hij minachtend. ‘Die bom was een conservenblik, gevuld met spijkers, schroeven, een beetje dynamiet en een lont eraan. De knal moet niet eens zo hard zijn geweest. Mijn oom, die Juan Conejo werd genoemd, Jan Konijn, hoorde het en riep: “Wat, zijn ze nu de konijnen al aan het doodschieten!” Hij dacht dat het een jachtgeweer was. Want het jachtseizoen was nog niet begonnen. Maar nee, het was dus die bom. De vrouw van Xesc, het slachtoffer, die vlak bij hem stond, had niks, maar zelf was hij op slag dood. Hij had die bom van de vensterbank opgepakt om hem weg te gooien en het ding ontplofte toen hij hem in zijn handen voor zijn buik hield. Al zijn ingewanden hingen eruit. Er zijn er ook die beweren dat hij de bom zelf had gemaakt. Maar ach, ze zeggen zoveel...’

Een kort gesprek in de keuken, na een korte ruzie.

Ik: 'Ik ben blij dat jij geen poes bent, wat zou je dan een lastige kat zijn.'

Muriel: 'Ja, reken maar.'

Ik: 'En hoe zou ik zijn als hond? Want als kat kan ik mezelf niet voorstellen.'

Muriel: 'Precies zoals je nu bent, natuurlijk. Wat zouden we tegen elkaar tekeer gaan als ik kat was en jij hond.'

Door de affaire van het besmette water lijkt het of de inwoners van het dorp in twee vijandige fracties zijn verdeeld. Sommigen, een kleine minderheid, nemen het op voor Calafat en beweren dat het de beerputten van de andere inwoners zijn die het water vervuilen. 'Onmogelijk,' zeggen de anderen. Uit de beerputten van de inwoners kunnen door de poreuze rotswanden heen op zijn hoogst af en toe wat druppels besmet water in de bron doorsijpelen, maar de vervuiling door Het Hoekje heeft plotseling plaatsgevonden en in gigantische hoeveelheden, die vermengd met gevaarlijke ontstoppingschemicaliën regelrecht door een groot gat in de bron zijn gestort.

Een groepje experts is in een van de putten afgedaald en met lampen, snorkels en een videocamera door het ingewikkelde stelsel van gangen, holen en onderaardse meren getrokken dat de berg van binnen op een gatenkaas doet lijken. In het hoogste deel van het stelsel, precies daar waar de beerputten van het hotel-restaurant zijn, is het gat ontdekt waardoor de faecaliën en de oplosmiddelen in het heilige bronwater zijn gestort. De sporen ervan zijn nog te zien. Overal onder het lichtblauwe, in het schijnsel van de lampen oplichtende, glinsterende en golvende water, dat een hemelsblauwe weerschijn op de rotswanden werpt, zijn grote donkerbruine en zwarte plakken te zien. Het bewijs is geleverd. De experts nemen ten overvloede nog wat monsters mee naar boven, ter analyse in het lab. We kunnen het allemaal bekijken in de cafézaal waar het videofilmje wordt vertoond.

Tegen al die bewijzen in blijft de fractie die Calafat steunt, kop-pig volhouden dat ze gelijk hebben. 'Ze vreten allemaal van Calafat,' fluistert iemand me in het oor.

Maar ook de meerderheid die tegen Calafat is, blijkt zich nu in twee vijandige fracties te verdelen. De ene, onder leiding van Pilar, wil proberen de zaak via de administratieve weg op te lossen. De andere, aangevoerd door de gepensioneerde arts Arturo, wil dat de zaak onmiddellijk voor de strafrechter wordt gebracht. De politie moet erbij komen, Calafat dient tussen twee guardias civiles in te worden opgebracht en wegens het veroorzaken van een ernstig ecologisch delict dat de bevolking van een heel dorp in levensgevaar heeft gebracht, tot langdurige gevangenisstraf veroordeeld. Maar de dokter, roept iemand, wist al veel eerder dan iedereen dat Calafat het water vervuilde, waarom heeft hij toen nooit iets gezegd? 'Een infame leugen!' roept Arturo verontwaardigd. 'Kom eerst maar eens met bewijzen.' Dat lijkt me een redelijk voorstel, maar redelijkheid is hier ver te zoeken. Een hels pandemonium breekt los.

In de cafézaal, waar deze keer het grootste deel van de dorpsbewoners bijeen is gekomen, zijn de gezichten alleen nog maar uiterst vaag te onderscheiden in de dikke, blauwgrijze rookwolken van sigaren, sigaretten en een enkel boerenpijpje met onmenselijk smerige, adembenemend stinkende tabak. Er valt nu ook vrijwel niets meer te verstaan. Iedereen schreeuwt en brult gelijktijdig tegen iedereen en zelfs Pilar met haar megafoonstem lukt het niet meer om boven het tumult uit te komen. Af en toe hoor ik haar machteloos krijgende stem en zie ik haar woest heen en weer zwaaierende haren als een rode steekvlam door de grijze mist heen breken. Dit is *tous contre tous*, denk ik. Ineens zie ik mezelf weer zitten in dat kleine Théâtre de l'Oeuvre in Parijs, eeuwen geleden, waar het nieuwe stuk van Arthur Adamov werd opgevoerd: 'Il faut que ça change!' 'Tous des pourris!' 'Tous des lâches!' 'Tous les mêmes!' Le théâtre de l'absurde, maar Adamov was tenminste te begrijpen, hier valt geen touw meer aan vast te knopen. Af en toe dringen door het geschreeuw een paar woorden of flarden van zinnen tot me door, maar het is niet uit te maken waar ze op slaan, waar hebben ze het in godsnaam over? Blijkbaar al lang niet meer over de waterputten, maar over heel andere dingen, eeuwenoude vetes misschien, een pad tussen twee terreinen door, over het eigendomsrecht waarvan generaties lang hevig en soms bloedig

werd getwist, vetes die door het waterprobleem plotseling weer oplaaien en een nieuw leven gaan leiden. Wat doe ik hier eigenlijk nog, waar heb ik me in gemengd, ik wil weg, ik wil naar huis, naar mijn rustige, stille kamer, naar mijn boeken en mijn Parker en mijn computer. Ik sta op, wurm me tussen het gedrang door en ga naar buiten, waar ik diep de heerlijke, zuivere avondlucht inadem. Waarschijnlijk heeft niemand gemerkt dat ik weg ben gegaan. Tot voorbij de kerk is het tumult in het café nog te horen, en ook de vogels in de kruinen van de platanen lijken heftiger tekeer te gaan dan ooit.

De buurvrouw zit, op enkele centimeters van de voorbumper van mijn auto, op haar stoeltje aan haar zoveel-honderdste sprei te haken. Ze kijkt op als ik langskom.

‘Het zal jullie nog eens berouwen,’ zegt ze, ‘dat je dit allemaal in beweging hebt gebracht. In een beerput moet je niet roeren. Er zijn dingen die je beter met rust kunt laten. Niets dan ellende zal er over onze hoofden komen. God sta ons bij.’

Muriel zit op het balkonnetje, met haar gezicht naar de zonsondergang gekeerd. Ik denk dat ze van het schouwspel geniet dat altijd weer adembenemend is, maar als ik goed kijk, zie ik dat ze geluidloos zit te huilen. Ik vraag haar wat er is. Ze huilt, zegt ze, omdat ze de zonsondergangen vanaf het dakterras van ons vorige huis mist.

Ik zeg niets, draai me om en loop door naar mijn kamer. Ik weet dat troosten niet helpt, dat dit iets is waar domweg niets aan te verhelpen valt. Ik weet ook, uit ervaring, dat ze op zulke momenten liever alleen is. En vandaag irriteren haar tranen me. Er zijn momenten dat ik het haar bijna kwalijk neem dat ze verdrietig is, omdat haar verdriet het mij onmogelijk maakt te genieten van mijn geluk, of van wat ik in elk geval als mijn geluk beschouw. En vooral natuurlijk omdat het mijn rust verstoort. Juist wat dit soort dingen betreft zijn we zo volkomen tegengesteld aan elkaar. Haar onmacht – soms zou ik bijna zeggen onwil – om gelukkig te zijn, tegenover mijn merkwaaardige vermogen om het wel te zijn.

Ik voel me in dit huis, in dit dorp, in deze omgeving, prettig, gelukkig zelfs, meer dan in alle andere huizen en omgevingen

waar ik ooit gewoond heb. Het verdriet om wat we moesten achterlaten is daardoor volkomen verdwenen. De negatieve aspecten: geen tuin meer, geen vijver met vissen om tegen zonsondergang naar te staren, het lawaai van het verkeer soms, de bussen en vrachtauto's die vlak langs het huis denderen, het ergert me, maar niet langer dan een ogenblik. Al die dingen vallen voor mij weg tegen al het mooie dat we hier hebben. Niet meer dan kleine ongemakken zijn het. Maar voor haar is er nog steeds het verdriet om het verlies van het vorige, het gedwongen vertrek, en de kleine ongemakken worden daardoor allesoverheersend. Ze woont hier onder protest, en haar verblijf heeft, lijkt het wel, nog steeds iets voorlopigs, alsof ze ieder ogenblik kan opstappen.

Het verschil tussen ons is het verschil tussen de halfvolle en de halflege fles. Ik bedoel: ik behoor tot de mensen die als ze een halfgevolle fles zien, zeggen: 'Gelukkig, hij is nog halfvol.' Muriel behoort tot de mensen die bij het zien van dezelfde fles uitroepen: 'O, mijn god, hij is al halfleeg, hoe moet dat nu!'

Ik leg me gemakkelijk bij situaties neer. Mijn verdriet duurt meestal maar kort. Muriels verdriet duurt eeuwig, gaat nooit echt over, ook al kan ze vaak vrolijk zijn, de humor van de dingen inzien, lachen. Maar innerlijk wroet het voort. Zij legt zich nooit bij situaties neer. Voor haar blijft wat negatief is altijd negatief, het zal nooit positief worden. Zelfs als er iets prettigs is, zelfs als ze zich een moment gelukkig voelt, dan wordt dat gevoel onmiddellijk overheerst door de angst dat er een eind aan zal komen en voelt ze zich al bij voorbaat verdrietig en ongelukkig bij de gedachte aan de rampen die er in de toekomst misschien wel zouden kunnen volgen.

'Bij mij duurt alles zo lang, alles blijft een wond die niet geneest,' zegt ze. Het trapje, de kampervaringen (ik probeer haar daar voor me te zien, klein, altijd een beetje boos meisje, weerloos in die omgeving van brute macht en hardheid), de wonden die ik haar toebracht, al die jaren van het begin, vaak zonder het te willen, wonden die ook nog steeds niet helemaal genezen zijn.

Ik ben een dagmens, zij is een nachtmens. Ik ben iedere morgen blij als het weer dag wordt, zij verlangt 's morgens al naar de nacht, naar slaap en droom, waarin ze de koude, vijandige wereld

buitensluit, zich beschermd weet in de cocon van de nacht. Nacht en dag, tot depressiviteit geneigd en tot optimisme geneigd, Dionysisch en Apollinisch, diepte en oppervlakte, emotioneel en cerebraal, kunst en, ja, wat eigenlijk?

Achter me gaat de deur open. Muriel komt binnen, legt haar armen om me heen, haar hoofd op mijn schouder. Ik voel haar haren kriebelen, ik voel het nat van haar wang tegen mijn wang.

‘Je moet niet boos zijn,’ zegt ze zacht. ‘Ik kan er niets aan doen, dat weet je toch? Het gaat wel weer over.’

Vandaag is het de hele dag bewolkt geweest. Ook op de momenten dat de zon doorbrak, bleef de hemel grijswit van kleur, en het zonlicht was zo flets dat het nauwelijks schaduwen produceerde, als op een Nederlandse zomerdag. Alles was wazig, zelfs de dichtstbijzijnde bergen waren alleen maar vaag en schimmig zichtbaar. Daarbij was het zeer warm en benauwd, ik kon niet tot werken komen. Voelde me als in zo’n benauwde droom waarin alles mistig en grijs is en waaruit je maar niet wakker kunt worden.

Af en toe vielen er wat druppels. Het regende bloed, als in een van de zeven plagen van Egypte. Grote, dikke, roodbruine druppels die moddervlekken op de daken van de auto’s achterlieten. En nu, nu eindelijk die lange, grijze dag voorbij is, gaat de zon onder zoals hij was opgekomen, als een grote witte bal boven de donkergrijze horizon.

Xisco komt langs terwijl ik in de deuropening naar die vreemde, witte zonsondergang sta te kijken. Hij blijft even staan, wijst naar boven en zegt hoofdschuddend: ‘Het einde van de wereld nadert. Kijk maar, de zon is als een harige zak. En vanmiddag regende het bloed. Let op de Tekenen der Tijden.’

‘Het is gewoon zand, Xisco, dat weet je toch. De hele lucht zit vol zand uit de woestijn. Er woedt een grote zandstorm in de Sahara en doordat de wind zuid is komt het allemaal hierheen, dat is alles.’

Hij komt een beetje dichterbij staan. Ik ruik zijn adembenevende drankadem en wend me af.

‘Wie niet geloven wil...’ zegt hij, en hij loopt abrupt verder.

JULI, OOK NU NOG

Lusteloos bewegende waaier

De roerloze, verpletterende hitte, ook in de avond nog, zelfs boven op de berg, in de kleine kloostertuin waar ongemakkelijke klapstoeltjes zijn neergezet voor de concertgangers en het monotone tsjirpen van de krekels de klanken van de gitaar bijna overstemt. Vreemde, donkere schaduwen van lampen en maanlicht in de kloostergangen, waar drie of vier monniken staan te luisteren, even roerloos als de stenen heiligenbeelden die, onzichtbaar in de nacht, in hun nissen staan. Violoncello en een cello nemen het over, beter hoorbaar boven de krekels en de met regelmatige tussenposen roepende nachtvogel. Zware, zoete geuren van de magnolia zweven op een plotseling opstekend, maar nauwelijks verkoeling brengend windje naar me toe, of is het misschien het parfum van de oude dame die voor me zit en lusteloos, traag, gestaag, haar waaier beweegt, heen en weer, heen en weer, tegen de nu veel snellere maten van de muziek in? De gitarist zet weer in, diep gebogen over zijn instrument, de snaren bijna strelend, de klanken bijna onhoorbaar maar waarneembaar als voor een innerlijk oor.

Muriel knijpt in mijn hand. Ze denkt aan Jean Jacques, onze oudste zoon, die nu, weten we, bijna tweeduizend kilometer van hier, ook in diezelfde karakteristieke houding over zijn gitaar gebogen zit, één voet op het metalen, opvouwbaar voetensteuntje, of misschien al klaar is – in Nederland beginnen de concerten vroeger – en, verlegen en altijd een beetje verbaasd om zich heen kijkend, met een stijf buiginkje het applaus in ontvangst neemt. Ik kijk opzij. Ze staart strak voor zich uit. In haar grote, glanzende oog blinkt een traan, de traan die er bijna altijd is als ze gitaarmuziek hoort en onvermijdelijk aan Jacques denkt. De oude dame heeft haar waaier dichtgeklapt en op haar schoot gelegd. Ze bet haar gezicht met een in eau de cologne gedrenkt zakdoekje en

slaakt een lange, diepe zucht. Dan neemt ze de waaier weer op en het trage, lusteloze bewegen begint opnieuw.

Later, in de auto op weg naar huis, over de smalle, donkere kronkelweg waar af en toe brede stroken maanlicht over het wegdek vallen, praten we niet meer over het concert, noch over Jacques, maar over heel andere dingen. Muriel ziet, zegt ze, humor in een dramatisch werk alleen maar als een bewijs van onmacht, van oppervlakkigheid. Ze zegt dit naar aanleiding van *The Secret History* van Donna Tartt, nadat ik had beweerd dat humor in een dramatisch werk noodzakelijk kan zijn, omdat anders het drama te ondraaglijk zou worden. Ze is het er niet mee eens.

‘Er is geen humor in het leven. Niet als je het leven ziet zoals ik het zie. Ik heb het nog niet eens over het persoonlijke drama. Alleen al het feit dat wij op dat minuscule bolletje in die eindeloze zwarte ruimte ronddraaien, zomaar ineens in het leven zijn geworpen en er zijn, en er dan ineens niet meer zijn, zinloos, doelloos. Dat is het waarom ik depressief ben, waarom ik naar de nacht verlang, iedere morgen weer met tegenzin wakker word: weer een dag, wéér zo’n lange, zinloze dag. Je weet niet wat het me kost om iedere dag weer aan het werk te gaan. Jij ziet dat niet, jij ziet dat drama niet, jij leeft overal oppervlakkig overheen, daarom ben je blij als het weer morgen is, verlang je naar de nieuwe dag, als een kind, omdat je het niet ziet, omdat je bang bent om de werkelijkheid te zien.’

En na een lange stilte, waarin ik ook niets zeg omdat ik niets te zeggen weet: ‘Misschien ben ik heel vroeger een vrolijk kind geweest, ik geloof wel dat ik een vrolijk kind was, voordat ik drie werd, voor...’

‘Voor het trapje,’ vul ik aan.

‘Ja. Voor het trapje.’

Ik vraag, na weer een lange stilte, waarin de geluiden van de krekels en de nachtvogels haast oorverdovend worden: ‘Heb je wel eens geprobeerd het trapje in je werk uit te beelden?’

‘Ja. Enkele malen, maar het ging niet. Het gaat niet, nog niet. Ik denk dat ik er bang voor ben. Ik zat daar, op dat trapje, en hij kwam niet. Ik denk dat ik toen misschien, onbewust, voor het eerst dat afschuwelijke gevoel kreeg van plotseling losgeslagen te zijn,

alleen, zonder banden, als een minuscule bolletje in een eindeloze zwarte ruimte.'

En toch, denk ik, lachen we vaak om dezelfde dingen, hebben we voor een groot deel hetzelfde gevoel voor humor, kunnen we soms veel plezier hebben samen, maar onder die oppervlakte is er altijd weer die onmetelijke droefheid, dat peilloze verdriet, die verschrikkelijke angst, die geen humor verdraagt. Dat is, ondanks het samenzijn, ondanks de liefde of wat wij denken dat liefde is, de niet te overbruggen kloof die ons scheidt, of meer misschien nog de ondoordringbare glazen wand die tussen ons in staat en waar ik nooit doorheen kan komen. Ik besef plotseling heel duidelijk, terwijl ik de auto voor het huis parkeer, dat ik, wat ik ook probeer, nooit goed zal begrijpen wat zij voelt en denkt. Mijn machteloosheid is totaal. Het is niet alleen de kloof, de glazen wand tussen dagmens en nachtmens, zo simpel, zo simplistisch is het niet. Het is veel meer, en ik weet zelfs nu nog niet wat het is. Ik heb te lange tijd voorbij laten gaan om het nog ooit te kunnen begrijpen.

Het enige wat ik haar te bieden heb, zijn mijn armen die haar, als ik ze om haar heen sla en haar zo dicht als ik kan tegen me aandruk, voor even een gevoel van veiligheid, van warme geborgenheid geven, tenminste, die illusie heb ik dan, maar misschien is zelfs dat niet waar.

Als ik de zware houten buitendeuren achter ons heb dichtgeduwd, de reusachtige ijzeren sleutel in het slot aan de binnenkant heb omgedraaid en de glazen binnendeur geopend heb, wil ik haar in mijn armen nemen, maar ze weert me zachtjes af.

'Het is zo warm,' zegt ze. 'Nu even niet.'

Volgens recente statistieken heeft één gemiddeld mens van vijftig jaar meer informatie ontvangen dan de hele mensheid in de hele geschiedenis van de afgelopen vijfduizend jaar, lees ik vanmorgen in de krant. Het bericht specificeert niet hoe groot het percentage volstrekt nutteloze informatie is dat de gemiddelde mens ontvangt. Als ik een voorzichtige schatting mag doen, dan zou ik zeggen dat het percentage nutteloze informatie nu ongeveer 95 procent bedraagt. Ik heb zo'n idee dat die verhouding in eerdere periodes van de geschiedenis, laten we zeggen in de vroege Middel-

eeuwen, precies omgekeerd was. Verder zou ik het bericht zelf tot de volstrekt nutteloze informatie willen rekenen, maar ik vraag me tegelijkertijd met een gevoel van toenemende onzekerheid af waarom ik het dan eigenlijk hier opschrijf en er zelfs nog commentaar bij lever. En logisch daaruit voortvloeiend vraag ik me af of niet alles wat ik tot nu toe heb opgeschreven, gepubliceerd of niet, tot de nutteloze informatie behoort en of ik het dan maar niet beter kan opgeven en me uitsluitend nog aan het vertalen van andermans informatie wijden, wat al moeilijk genoeg is.

Maar nee dus.

‘De twintigste eeuw begint en eindigt met Sarajevo,’ schreef Carlos Fuentes niet lang geleden. Soms voel ik een vage angst voor de geschiedenis die zich steeds weer herhaalt, telkens weer een beetje anders, en telkens weer een beetje verschrikkelijker.

Zevenenvijftig jaar geleden begon hier, in dit land, op dit eiland, de burgeroorlog. Dezelfde haat, wreedheden, verwoestingen, gruwelen als nu in Bosnië. Non-interventie, een wapenembargo waarvan alleen de slachtoffers te lijden hadden, de aanvallers niet of nauwelijks, precies als nu daar. Dezelfde hypocrisie, lafheid, besluiteloosheid van de passief toekijkende mogendheden. Dezelfde angst voor komende dreigingen.

Het is zes uur. De vermoede hitte van de namiddag, de absolute stilte en roerloosheid. Mijn vingertoppen plakken aan de toetsen, ik moet ze telkens even afvegen. De ventilator zoemt maar geeft geen koelte.

Het zonlicht is flets, niets beweegt, de hemel boven de berg is bijna wit, de berg zelf wazig in de zware, drukkende nevel van vocht die over alles heen hangt. Pepe opent de deur van zijn huis, steekt zijn neus naar buiten, schudt zijn hoofd en trekt zich weer terug. Het is nog te vroeg en te warm om zijn stoel naar buiten te slepen en aan de overkant in de schaduw van de grote plataan te gaan zitten. Trouwens, het verschil tussen schaduw en licht is nauwelijks waarneembaar, de grens lijkt vervaagd.

Pas over een paar uur, als het donker wordt, begint het dorp weer een beetje te leven. Dan komen ze met hun stoelen naar buiten, gaan ze voor hun huizen zitten in de nauwelijks afkoelende

avondlucht en luister ik naar het verre geluid van hun trage, rustige conversaties. Maar onder die rust broeit het. Soms laaien, nu hier, dan daar, de ruzies op, de schreeuwende, overslaande stemmen, en het gaat altijd weer over hetzelfde: Calafat, de dorpscacique, en het water, en de eeuwenoude vetes die er op de een of andere duistere manier mee te maken hebben.

Zevenenvijftig jaar geleden zouden ze elkaar ervoor vermoord hebben. Niet direct, maar indirect, door de rivaal aan te geven bij de nieuwe autoriteiten, zodat de blauwhemden hem 's morgens vroeg in het donker zouden komen halen om hem voor de muur van het kerkhof, bij het licht van de koplampen, neer te schieten.

Ik herinner me de stemmen van de oude mannen in de andere dorpen, jaren geleden, toen ze – de Leider was nog maar pas dood – eerst aarzelend nog, bang en wantrouwig, later in een niet-aflattende woordenstroom, opgelucht eindelijk te kunnen praten over iets waarover ze veertig jaar lang hadden moeten zwijgen, van de moorden vertelden die zijzelf hadden meegemaakt, waaraan zijzelf ternauwernood ontsnapt waren, met een emotie alsof het pas de vorige dag was gebeurd. Haat, moord en wraak in dorpen en kleine steden waar iedereen elkaar kent, op een eiland waarvan het onmogelijk is te vluchten. Ik vraag me af of het ook hier opnieuw zou kunnen gebeuren en huiver.

Door het straatje, in de nog vroege morgenzon, lopen langzaam, een beetje slungelig, twee jonge vrouwelijke toeristen. Negentien, twintig misschien. Ze blijven staan om foto's te nemen. Ik voel mijn lid zwellen. De meisjes zijn niet alleen aantrekkelijk, lang en jong, ze dragen ook heel korte, gerafelde hotpants van blauwgrijze spijkerstof. Ik kijk naar de blote, gebruinde dijen onder die rafeltjesrand en vraag me af waarom het juist die rafeltjes zijn die het blote vlees zo extra opwindend maken. Een paar slordige rafels (niet een heleboel, en zeker geen franje, dan gaat het effect verloren), of een spijkerbroek met een paar gaten of scheuren erin, waardoor net een stukje bloot van zo'n meisjesdij te zien komt. Ik kan er geen plausibele verklaring voor geven.

De eigenaardige dingen die me, zo oud als ik ben, nog steeds prikkelen. Kousen met jarretels natuurlijk, liefst met een plooirok-

je erboven, zo opgeschoven dat er net een klein stukje bloot te zien is. Graham Greene, lees ik, raakte hevig opgewonden van het tennisrokje van het zusje van zijn nicht Barbara, en daardoor herinner ik me ook weer de witte rokjes van de tennisclub en de strakke, smetteloos witte broekjes waarvan ik dan soms een glimp opving. Waarschijnlijk keek ik meer naar die witte plooirokjes dan dat ik tenniste. Wat ik ook zeer opwindend vind, is een meisje met een spleetje tussen haar voortanden. Waarom dat spleetje, waarom heeft zo'n kleine onvolkomenheid in een verder smetteloos gebit zo'n prikkelend effect? Vroeger dacht ik altijd dat ik de enige was die daar opgewonden van raakte, maar dat schijnt niet zo te zijn. Een dun gouden kettinkje om een vrouwenhals, het randje van een oorschelp dat tussen wat slordige, loshangende haartjes tevoorschijn komt, een bepaald soort meisjesgezicht met een bepaald soort bril dat op de een of andere manier als een volstrekt ongeëvenaard, gereformeerd meisjesgezicht op me overkomt en vage, maar hevig opwindende reminiscenties oproept aan sinds lang vergeten episodes in mijn kinderjaren, waarin ik naar meisjes keek met dat onmetelijke, alles-overheersende en toch zo uiterst vage, onbegrijpelijke, niet te definiëren verlangen en dat vreemde, zinkende, woelende gevoel in mijn onderbuik.

Vanmorgen werd ik in een oud café in Palma geïnterviewd door een journaliste van een van de regionale dagbladen. Het zoveelste interview naar aanleiding van de vereniging, die ik een paar maanden geleden in een moment van verstandsverbijstering had opgericht, een vereniging ter bescherming van oude cafés. De onvermijdelijke fotograaf kwam er ook weer bij, foto hier, foto daar, met die mooie antieke pilaar op de achtergrond, nu nog even op het terras, ja, dat glas naar uw mond brengen, dat is leuk, zo, bedankt. De journaliste bleek een leerling te zijn, studente in de journalistiek aan de universiteit van Barcelona, en liep nu drie maanden stage bij een krant hier. Ze was van het eiland, maar uiterlijk had ze ook een Hollandse kunnen zijn: lang, blonde krulletjes, blauwgrijze ogen, bril, beetje vooruitstekende tanden, een Utrechtse studente van gereformeerde komaf, bijvoorbeeld. Ze was een beetje nerveus, ging precies te werk zoals beginnende

journalisten denken dat ze te werk moeten gaan, geen bandrecorderdje, maar alles uitvoerig opkrabbelen in een groot schrift, waardoor het gesprek zeer langzaam verliep. Een nieuwe ervaring voor me, tot nog toe was ik steeds door oude rotten in het vak geïnterviewd. Ik voelde me een beetje de oude, wijze vakman die het niet kon nalaten af en toe wat goede raad te geven. Als het haar al irriteerde, dan liet ze het in elk geval niet merken.

Op weg naar huis was de lucht die de auto binnenwoei zo gloeiend heet dat ik de raampjes sloot. Thuis, in de heerlijke koele keuken, snel de waterkaraf gepakt en twee grote glazen mineraalwater gedronken. Ik, die anders nooit water neem, drink nu water alsof het wijn is. Daarna twee reusachtige, monsterachtige vliegen doodgeslagen. Het lijkt of door de hitte de vliegen hoe langer hoe groter worden.

Voor het terras op het plein van Lluchmayor, waar ik mijn ochtendkoffie drink, staat met één trapper op de trottoirband geleund een damesrijwiel. Damesrijwiel, dat is het enige juiste woord ervoor, want het is onmiskenbaar een Hollandse fiets, glimmend nieuw, maar van het degelijke, ouderwetse model: zwaar en zwart, de stang gebogen, solide bagagedrager, wit achterspatbord, dichte, zwarte kettingkast en jasbeschermer over het achterwiel. In geen jaren heb ik zo'n fiets gezien. Nergens zie je ze, behalve in Nederland. Ik heb mijn koffie met croissant al op, mijn krant al uit, maar ik blijf wachten, nieuwsgierig naar de eigenaar. Een al wat oudere, steile, oer-Hollandse dame, stel ik me voor. Of een wat jonger meisje misschien, maar met een bril en een lange, wijde, grijze rok van degelijke, zware stof en zonder split, zoals ik ze vroeger naar de catechisatie of het naaikransje op christelijk-gereformeerde grondslag zag fietsen.

Mensen vragen me wel eens of ik nooit heimwee heb. Iedere balling heeft heimwee, zeggen ze, zelfs als hij in vrijwillige ballingschap is. Nee, zeg ik dan, ik heb nooit heimwee. Heimwee krijg ik pas als ik langer dan twee weken in Nederland ben. En toch, soms, als ik aan bepaalde landschappen denk. Een zomer-middag aan een van de grote rivieren, de Lek bij Schoonhoven bijvoorbeeld, de Merwede bij Sliedrecht, een wetering desnoods,

geuren van vochtig gras en water. Of zo'n grote, brede rivier bij slecht weer, zoals Jan Eijkelboom hem, trefzekerder dan wie ook, beschreef:

*Dan sticht de zon een stuurse vrede,
Vals glinstert zilver op
de diepdonkere Merwede...*

En gek genoeg gaat er ook nu bij het zien van die rare, sombere, hier volledig misplaatste damesfiets onwillekeurig een klein schokje door me heen, dat misschien niet alleen maar een schokje van herkenning is.

De eigenaar van het rijwiel komt, met een plastic draagtas in de hand, de bakkerswinkel naast het café uit, hangt de tas aan het stuur, zwaait zijn been over het zadel en rijdt langzaam en een beetje slingerend weg. Het is een oude, dikke boer.

Een vroege herinnering die ineens, zonder aanwijsbare reden, bij me kwam bovendrijven. Ik zal, denk ik, een jaar of tien zijn geweest. Ik masturbeerde al een tijdje, maar nu kwam er ineens een beetje vocht uit, nog geen sperma, maar een dun, kleurloos vocht. Schrik, angst en ongerustheid eerst. Zou dat het begin van de ruggenmergstoring zijn, de eerste symptomen? Later begreep ik dat het normaal was. Maar vanaf die tijd construeerde ik 's avonds in bed, even voor het inslapen, een dagdroom. Uit dat vocht zou, als ik het maar goed en zorgvuldig bewaarde, een meisje voortkomen. Ik wist nog niets van hoe het allemaal in zijn werk ging, maar door de Bijbel wist ik wel dat uit het zaad van de man mensen ontstonden. In mijn dagdroom ontstond uit mijn zaad een meisje, geen baby of kleuter, maar een meisje van ongeveer mijn leeftijd, alleen was ze heel klein, heel fijn, teer en mooi, ze was zo klein dat ik haar op mijn hand kon houden. Ze was naakt, al wist ik ook niet goed hoe een naakt meisje eruitzag. Ik hield haar op mijn vlakke hand vlak voor mijn ogen om haar goed te bekijken. Ze was helemaal van mij. Ik mocht met haar spelen, ik mocht haar aaien, ik liet haar over mijn borst lopen en pakte haar dan weer op, maar alles heel voorzichtig om haar niet stuk te maken. Verder wist ik

eigenlijk niet goed wat ik met haar moest doen. Terwijl ik dat allemaal dagdroomde, masturbeerde ik me in slaap.

Eenmaal, toen er al wat meer vocht uit kwam of misschien wel het eerste echte sperma, heb ik het in een blikken doosje bewaard, nieuwsgierig naar wat het worden zou, hoewel ik toen al wel begreep dat er geen bloot meisje uit zou komen. Maar toen ik na enkele dagen het doosje openmaakte, was het vies bruinig geworden en het stonk zo vreselijk dat ik het snel weggooide.

Vannacht weer zo'n raar, komisch droompje gehad. Ik zat in een gezelschap mensen, waar hevig werd gediscussieerd over de voor- en nadelen van liggende of staande groenten. Ik maakte een grapje, zei dat ik liever staande groente had omdat daar meer van op je bord ging, en voor mijn geestesoog zag ik die groente als allemaal dunne, groene stengeltjes in het gelid op mijn bord staan, maar niemand vond het grappig.

Vandaag ben ik zomaar ineens in het bestuur benoemd van de vereniging die de belangen van de dorpsbewoners moet gaan behartigen tegen de willekeur van Calafat en de laksheid van het gemeentebestuur. Ik weet niet of ik daar blij mee moet zijn. Het zal waarschijnlijk betekenen dat ik mijn min of meer vrijblijvende opstelling van neutrale, boven de partijen staande en door iedereen gerespecteerde buitenlander zal moeten laten varen en zonder dat ik het wil partij zal moeten kiezen in dorpsvetes die me niet aangaan en waar ik ternauwernood iets van begrijp. In feite heb ik, door bestuurslid te zijn, al partij gekozen, hoewel ik nauwelijks weet waarvoor of waartegen. Op de drukbezochte vergadering in de consistoriekamer, die de pastoor welwillend beschikbaar heeft gesteld (Pilar is er niet bij, en het lijkt of ook de anderen nu minder schreeuwen) blijkt al spoedig dat de benoeming van het nieuwe bestuur, bij handopsteking met een kleine meerderheid aangenomen, bij velen heel slecht valt. Mateu, de op Raspoetin lijkende dichter, loopt met zijn aanhang, ouders, broers en vrienden, kwaad de zaal uit. Bij de deur draait hij zich nog even om, schreeuwt iets onverstaanbaars en maakt een veelbetekenend gebaar in de richting van Pedro, de voorzitter.

‘Hij had zelf in het bestuur willen zitten,’ zegt iemand. ‘Hij kan niet hebben dat een buitenlander...’

De man zwijgt abrupt als hij ziet dat ik vlakbij sta, kijkt me aan, glimlacht een beetje verlegen, gaat op iets anders over. Nee, ik heb niet het gevoel dat ik er blij mee moet zijn. Er zullen dingen van me geëist worden waar ik geen zin in heb, en waarvoor vooral de tijd me ontbreekt. Ik had natuurlijk kunnen weigeren, denk ik te laat, maar het kwam zo onverwachts, het overrompelde me volledig.

De laatste tijd begin ik een beetje het gevoel te krijgen dat ik de dingen niet meer helemaal in de hand heb. Ik heb altijd zo veel mogelijk zelfstandig willen zijn, van niets of niemand afhankelijk, zelf de leiding willen hebben over mijn eigen leven, over alles wat er met betrekking tot mij gebeurt, hoewel dat in werkelijkheid natuurlijk allemaal een illusie is. Het is, veronderstel ik, na de calvinistische predestinatieleer waarin ik als kind ben opgevoed, de sterke behoefte om mezelf, nog steeds, voortdurend te bewijzen dat er, behalve het blinde toeval, geen enkele hogere macht is die mijn leven bepaalt en bestuurt, me zegt wat ik doen en laten moet.

Maar de laatste tijd lijkt het alsof sommige dingen me boven het hoofd beginnen te groeien, me in een richting duwen waar ik niet heen wil. Ik heb, afgezien van de beroepsverenigingen die nuttig voor me zijn, nooit iets van verenigingsleven willen weten, me er altijd verre van gehouden, alle verzoeken om waar ook lid van te worden afgewezen. En plotseling zit ik in een bestuur, om nog maar te zwijgen van de vereniging die ik zelf heb opgericht.

Zelf heb opgericht. Dat was niet mijn bedoeling. Toch heb ik het gedaan. Waarom?

Soms, als er weer een mooi, nostalgisch café verdween, opgekocht door een grote bank of een fastfoodmultinational, schreef ik een kwaadaardig stukje over de verdwijning van een brok cultuur en verfijning, opgeofferd aan de alom om zich heen grijpende vulgarisering, commercialisering, voetballisering et cetera. Het laatste artikel, over een prachtig, modernistisch café van rond de eeuwwisseling in Sitges, dat wegens verval gesloopt moest worden, besloot ik, half bij wijze van grap, half in ernst, met: ‘Ik heb zin om in tranen uit te barsten of ter plekke een vereniging op te rich-

ten ter bescherming van met uitsterven bedreigde cafésoorten.'

Dat zinnetje was de oorzaak van alles wat er verder gebeurde. Mensen die het serieus namen zeiden: 'Ja, waarom niet?' En: ja, waarom eigenlijk niet, dacht ik toen, in de mening dat er toch wel niets van terecht zou komen. Maar met dat ene zinnetje moet ik bij veel mensen een gevoelige snaar hebben geraakt, of misschien was het alleen maar toevallig het juiste moment. Hoe dan ook, de zaak begon te rollen en ik kon niet meer terug. Allerlei bekende persoonlijkheden boden geestdriftig hun medewerking aan en in een paar weken was de vereniging een feit. We moeten een persconferentie geven, zei iemand. Ach, er zal toch wel niemand komen, dacht ik, maar alle dagbladen, radio- en televisiestations waren er en voor ik er erg in had zat ik in het licht van de schijnwerpers achter een batterij microfoons. En nog wekenlang ging dat door. Telefonische interviews voor weer andere radiozenders, verzoeken om aan radio- en televisiepanels deel te nemen, en op een gegeven moment woonde ik zelfs een regionale parlementszitting bij, waar een oppositiepartij naar aanleiding van mijn initiatief een voorstel deed dat tot mijn grote schrik nog werd aangenomen ook. Ineens leek het behoud van oude, bedreigde cafés een politieke kwestie geworden, en ik, van de ene dag op de andere, een persoonlijkheid. Ach, als mijn goede vader dat nog eens mee had mogen maken, denk ik wel eens.

De hele zaak wekt uiterst ambivalente gevoelens bij me op. Aan de ene kant heb ik het gevoel dat ik in een stroomversnelling van door mijzelf opgeroepen gebeurtenissen terecht ben gekomen, tegen wil en dank word meegesleurd terwijl ik af en toe zwakjes 'Help, ik wil eruit!' roep. Mijn hele zo zorgvuldig opgebouwde levensritme wordt erdoor in de war gegooid. Vergaderingen, besprekingen, evenementen organiseren, er wordt van alles van me verwacht, ik moet mijn gezicht laten zien bij allerlei sociale gebeurtenissen waar ik vroeger nooit heen zou zijn gegaan maar waar ik me nu niet meer aan kan onttrekken. Als ik dan denk aan de kostbare tijd die me dat allemaal kost, dan slaat de schrik me om het hart.

Aan de andere kant bezorgt het me ook een aangenaam, prikkelend gevoel van, het valt niet te ontkennen, een zekere macht. Het

idee dat ik het ben die dat allemaal heb aangericht, in beweging heb gebracht, het gevoel op de een of andere manier aan touwtjes te kunnen trekken, invloed te hebben op mensen en gebeurtenissen, ook al dreig ikzelf door diezelfde gebeurtenissen onder de voet te worden gelopen.

Muriel verweet me vroeger vaak mijn ambitie, zij die helemaal geen ambitie heeft. Toch heb ik altijd het idee gehad dat ik weinig ambitie had. Ik ben nooit een streber geweest. Ik heb wel altijd een zekere, maar in de loop der jaren minder wordende behoefte aan – al was het maar een beetje – erkenning gehad, maar ben tevreden met dat kleine, onbelangrijke en tamelijk eenzellige leven-tje dat ik hier op dit eiland leid, ik heb me er altijd min of meer gelukkig mee gevoeld. En macht, in wat voor vorm ook, was wel het laatste waar ik behoefte aan meende te hebben.

Toch heb ik soms dat kleine, prikkelende gevoel ondergaan dat een zekere vorm van macht me geeft. Als ik een lezing hield bijvoorbeeld, alleen al het idee een gehoor van enkele tientallen mensen te beheersen, al die mensen die dan naar me opkijken, braaf zitten te luisteren, lachen als ik dat wil en aan het slot nog applaudisseren ook. Misschien is het heel in het klein wel wat politieke leiders voelen als ze een volksmenigte opzwepen. En, hoewel ik mezelf toch altijd als volstrekt antiautoritair heb beschouwd, verwijt Muriel me wel eens, naar ik vrees terecht, dat ik een kleine dictator ben. Zo eentje in de trant van: hij wil niemand zijn wil opleggen, maar iedereen moet wel doen wat hij zegt.

AUGUSTUS

Boer met vogeltje

Vannacht droomde ik dat ik naar barokmuziek luisterde. De muziek die ik in mijn dromen hoor is bijna altijd barok, een enkele maal jazz. Dit was de mooiste muziek die ik ooit gehoord had. Het was bijna niet te verdragen zo mooi en de rust die ervan uitging was zo volmaakt dat ik ervan moest huilen. Muriel zat naast me. Ik nam haar hand in de mijne, ook voor haar was de volmaakte, zuivere schoonheid van de muziek bijna te veel.

Toen ik wakker werd, hield de muziek niet op maar ging enkele seconden lang misschien – maar het leken minuten – nog door, zoals je wel hebt als je heel licht slaapt terwijl ergens een radio aanstaat, je hoort de muziek in je droom, in die lichte slaap, maar je hoort het ook echt en als je wakker wordt gaat het door, in de radio. Maar er was geen radio. Ik hoorde het in mijn innerlijke oor, als een voortzetting van de droom. Doodstil en een beetje verbijsterd lag ik in het donker naar die imaginaire, langzaam wegstervende muziek te luisteren. Ik lag op mijn rug, en in mijn rechterhand voelde ik de linkerhand van Muriel, die ook op haar rug lag. Ze sliep, maar ineens, in haar slaap, mompelde ze: ‘O liefje, liefje, liefje, liefje’, wel tien, vijftien keer heel snel achter elkaar, steeds zachter, tot het helemaal wegstierf. Toen sliep ik ook zelf weer in. Terwijl ik in die droom naar de muziek luisterde en ook nog korte tijd daarna, al wakker maar nog steeds luisterend, was ik me bewust van een gevoel van onmetelijk, onbeschrijfelijk geluk, dat anders was dan wanneer ik werkelijk naar muziek luister. Ik heb die muziekdromen wel vaker gehad, maar nooit zo intens als nu.

Soms heb ik plotseling zin om in de auto te stappen en te gaan rijden, zomaar, zonder bepaald doel, een beetje dromerig luiste-

rend naar het gebrom van de motor, kijkend naar de langsglijdende landschappen, maar alert genoeg om geen brokken te maken, een paar honderd kilometer ver, restaurant, eten, wijn drinken, koffie, in de auto stappen, verderrijden, weer een paar honderd kilometer, doet er niet toe waarheen, hotel, restaurant, eten, wijn, cognac, slapen, wakker worden, ontbijten, verder rijden en zo als maar door, tot ik er genoeg van heb en weer naar huis wil. Dat was het wat me in Amerika zo fascineerde, die door niets beperkte ruimte, die eindeloosheid, de gedachte dat ik geen honderden, maar duizenden kilometers kon rijden zonder door natuurlijke of kunstmatige grenzen te worden tegengehouden.

Als ik hier dat verlangen in me voel opkomen, kom ik niet ver. Zestig kilometer naar het westen, tachtig naar het noorden, veertig naar het oosten, twintig naar het zuiden, overal, waar ik ook heen ga, kom ik al heel snel voor de zee te staan, die aan alle kanten als een blauwe muur om me heen is.

Voor wie op het vasteland woont, is de zee openheid, ruimte, oneindigheid, bevrijding. Voor wie op een eiland woont, is diezelfde zee begrenzing, beperking, ingeslotenheid. Als ik hier mijn verlangen wil verwezenlijken, moet ik eerst naar een reisbureau gaan, een exorbitant duur bootticket kopen, in de hoop dat er plaats is, naar de haven rijden, een instapkaart halen, me in de lange rij wachtende auto's voegen tot we aan boord mogen, et cetera. Het verlangen is dan al lang weer weg en het enige wat ik nog wil is gewoon weer aan het werk gaan of zomaar een beetje voor me uit zitten staren op het balkon.

Wat ben ik eigenlijk? Als vroeger iemand me ernaar vroeg, zei ik gewoonlijk dat ik progressief-liberaal was, of liberaal-progressief, al naar het uitkwam. Het woord 'progressief' is heel ouderwets geworden, verdacht zelfs, je mag het absoluut niet meer gebruiken, en het woord 'liberaal' is altijd al verdacht geweest – in vrije landen omdat er een kapitalistisch, conservatief luchtje aan zat, in dictatoriale landen omdat het als subversief werd beschouwd.

Verder ben ik een vrijdenker, maar dat is ook al zo'n ouderwets woord, dat al tientallen jaren niet meer wordt gebruikt. In de flaptekst van een van mijn boeken die in Spanje zijn verschenen noem

ik mezelf 'een onafhankelijke geest binnen de grenzen van het mogelijke'. Dat laatste relativeert het in elk geval een beetje, maar het blijft een lichtelijk dubieuze uitspraak.

Onafhankelijk was ik misschien toen ik dertien, veertien was, toen ik, geheel op eigen initiatief, zonder door wie of wat ook beïnvloed te zijn, want ik had nooit iets op dat gebied gelezen en niemand had er ooit met me over gesproken, louter door zelfstandig nadenken en logisch concluderen en deduceren, me losmaakte van de streng-calvinistische, fundamentalistische doctrine waarin ik was opgevoed en, heel voorzichtig, heel bang nog eigenlijk want stel dát ik me vergiste, en vooral zonder het aan iemand, wie ook, zelfs niet mijn beste vriendjes, te durven zeggen, atheïst werd terwijl ik nooit van het woord 'atheïst' gehoord had.

Ik ben ook eens communist geweest. Of liever, lid van de communistische partij, wat niet hetzelfde is. Ik wist wel vaag iets van Marx af, maar echt gelezen had ik hem nooit, daar was ik te lui voor, en de belangen van de arbeidersklasse lieten me tamelijk koud. De reden waarom ik lid werd – het was in 1954 – was mijn verontwaardiging over de Amerikaanse inval in het eindelijk een beetje democratisch geworden Guatemala en, meer nog, over de reactie daarop van de Nederlandse kranten en partijen die zich allemaal, op de *Waarheid* en de CPN na, kritiekloos achter de Amerikanen, de CIA en de United Fruit Company schaarde. Ik was toen pas terug van een jarenlang verblijf in Parijs, waar veel genuanceerder over die dingen werd gedacht. Dat, en niets anders, was de reden waarom ik me als lid opgaf.

Het is bijna veertig jaar geleden, maar Muriel en ik woonden toen al bij elkaar, Muriel, ik en de baby, Asja. Wij waren veel armer dan de arbeidersgezinnen waar ik wel eens kwam om ik weet niet meer wat voor partijwerk te doen. Wat me het meest van al stak, was dat ze allemaal van die reusachtige, kostbare, voor die tijd tot het uiterste geperfectioneerde radio-grammofooncombinaties hadden, waarop ze vreselijke, vulgaire muziek draaiden die op een goedkoop grammofontje niet anders zou hebben geklonken, terwijl wij de twee of drie prachtige klassieke platen die we bezaten moesten afspelen op een inferieur, gekregen platenspelertje.

Erger was dat ik al gauw merkte hoe door en door calvinistisch

de partij was. Daardoor begon ik te begrijpen dat ook politiek religie was, en dat zelfs het calvinistisch dogma van de predestinatie op de een of andere manier in de starre communistische dogma's was terug te vinden. Maar toen kwam 1956, Boedapest. Juist toen ik me van de partij los wilde maken om weer mijn eigen weg te gaan, stapte bijna iedereen eruit vanwege Boedapest. Maar dat wilde ik niet. Ik wilde niet dat de mensen zouden denken (altijd weer dat rekening houden met wat de mensen zouden kunnen denken) dat ik vanwege Boedapest met de partij brak. Daarom bleef ik en ik bracht die gedenkwaardige nacht in Felix Meritis door, waar ik met enkele bevriende kunstenaars in een ruimte op een van de hoogste verdiepingen op ongemakkelijke stoelen zat en een ijzeren staaf in mijn handen kreeg gedrukt om het gebouw zo nodig tegen het op de gracht tierende en met stenen gooiende gepeupel te verdedigen. Ik hoopte voortdurend hevig dat ik hem niet zou hoeven te gebruiken. Het hoefde niet.

Later ben ik er natuurlijk toch, om mijn eigen redenen, uit gegaan, maar omdat ik nooit echt communist ben geweest, ben ik ook nooit echt anticommunist geworden, zoals zoveel ex-communisten, die radicaal en even fanatiek naar de andere kant omzwaaiden. In wezen ben ik mijn eigen ideeën, wat die dan ook zijn mogen, altijd trouw gebleven.

Alleen, wat was vroeger alles eenvoudig, zo oneindig veel simpeler dan nu. Je was tegen het fascisme, voor de individuele vrijheid, tegen het stalinisme en de sovjetdictatuur, tegen de Fransen, voor de Algerijnen, tegen de Amerikanen, voor de Vietnamezen, tegen Pinochet, voor Allende, tegen Franco, tegen de Griekse kolonels, voor Castro. Het was allemaal zo duidelijk, zo rechtlijnig, zo scherp afgebakend. Er waren nog braven en schurken. Het is vooral die schijnduidelijkheid die nu is weggefallen. Er is niets meer. Niets dan chaos. En schurken. Alleen nog maar schurken, lijkt het wel.

We drinken ijskoffie in de schaduw, op een minuscuul terrasje – twee tafeltjes en vier stoeltjes – in het dorp Algaida dat op vier werst van ons dorpje Randa ligt. Er komt een boer langs met een vogeltje in zijn hand. 'Wat is dat voor vogeltje?' vraag ik. Hij ant-

woordt met wat ongearticuleerde klanken in het dorpsdialect dat voor normale mensenoren volstrekt onverstaanbaar is. Hij blijft staan, een kleine, bonkige man van een jaar of vijftig, opent zijn hand, laat het vogeltje op de grond vallen, waar het vergeefse pogingen doet om te lopen of op te vliegen, en gaat zonder groeten verder.

Ik raap het op. Het is blauwgrijs van kleur, met op het kopje zachte, zwartgrijs gestreepte donsveertjes als van een jonge uil. Het ligt warm en trillend in mijn hand. Ik geef het aan Muriel, die onmiddellijk haar beide handen tot een nestje vormt. Eerst opent het zijn snaveltje en probeert nerveus in haar vingers te bijten, dan wordt het rustig en het lijkt de situatie te aanvaarden, past zich aan bij de plotseling vertrouwd lijkende nestwarmte van haar handen.

In een lepelteje geven we het wat smeltwater van de ijsblokjes in onze glazen, waar nog een vage koffiesmaak aan zit, veronderstel ik. Ik denk niet dat vogeltjes vaak koffie drinken, maar het zal wel geen kwaad kunnen. Het drinkt in elk geval gretig. Heeft het een pootje gebroken? Het liep zo raar. Nee, zijn pootje is niet gebroken, het is alleen maar erg jong, te jong om te vliegen en voortijdig uit het nest gevallen.

Het is een gierzwaluw. Snelle vliegers, lezen we thuis in de encyclopedie, maar op de grond bewegen ze zich zeer onbeholpen. Ze leven van vliegen en andere insecten, die ze in de vlucht vangen. Muriel maakt een nestje van takjes en bladeren in een bakje van aardewerk, slaat een paar vliegen dood en voert ze aan het vogeltje. Het vreet ze gulzig op en gaat dan slapen. We zullen de hele dag vliegen moeten vangen en Poes mag onder geen voorwaarde in huis komen. Ze zal zeer beledigd zijn.

'Rare mensen zijn we toch,' zeg ik. 'We koesteren een onbekend vogeltje en morgen kopen we misschien weer kwarteltjes of lijsters op de markt, lekker kruiden en niet te lang braden.'

'Bah, wat ben je weer leuk,' zegt ze.

Tegen de avond rijden we naar zee. We komen er aan als de grote massa's al vertrokken zijn en zwemmen in de lauwwarme golven, niemand om ons heen. We drogen ons in de al lage zon en drinken een Martini op het terras. Muriel voelt zich plotseling

heel moe en slap. Ik zie haar wegzakken, zie al het bloed uit haar gezicht wegtrekken.

‘Het is niets,’ zegt ze zacht en trillerig. ‘Het gaat wel weer over. Een glas rode wijn misschien.’

Ze kan nauwelijks praten, zo moe is ze. Ze lijkt op het vogeltje, zo ternauwernood in staat zich te bewegen, zo beverig, zo heel erg zwak, als zwevend op de grens tussen dood en leven, ik ben bang, ik denk aan die keer in het ziekenhuis, kort voor haar operatie, toen ik haar lippen blauw zag worden en ze, als ik niet onmiddellijk de dokter had laten komen, onmerkbaar zou zijn weggegleeden doordat ze haar iets hadden ingespoten waar ze allergisch voor was. Ik voel bijna weer dezelfde paniek, maar ze wil niet dat ik iets doe, wat ook.

Ze drinkt van de wijn, die niet lekker is en te warm. ‘Het gaat alweer beter,’ zegt ze, en na nog een slok: ‘Het gaat veel beter, ik voel me al bijna weer normaal, zie je wel?’

We eten vis en kijken naar de zon, die als een grote rode bal langzaam over de heuvels rolt en dan snel verdwijnt, en ineens is de hemel zacht turkoois van kleur en de zee wordt wit als melk en in de verte trillen de lichtjes tegen de nu donkerpaarse, bijna zwarte heuvels. De straatlantaarns schijnen blauw tegen het langzaam grijzer wordende turkoois. In het namaak-gotische kasteeltje aan de overkant gaan de lichten aan en een man staat als een achttiende-eeuwse silhouetkening in de geel verlichte deuropening, zijn ene arm omhooggeheven tegen de deurstijl aan, roerloos, tot hij zich omdraait, naar binnen gaat en de deur sluit.

We lopen tussen de kleine huizen en villa's door naar de zee, die loom tussen de rotsen klotst, en luisteren naar dat trage, regelmatig geluid en kijken naar de halve maan, die laag boven de horizon hangt en een brede streep van glinsterende, druk bewegende golfjes op het zwarte water vormt, als vissen die in het maanlicht glinsteren, zegt Muriel. In het westen heeft de zee nog steeds een vage, melkkleurige weerschijs, maar ze begint ook daar al donker te worden en het is zo stil, er is geen geluid behalve het woelen en klotsen van de golven, en de geur van de zee is bijna bedwelmend sterk.

We zitten samen op een rots en ik voel haar warme aanwezig-

heid naast me en plotseling moet ik, ik kan er niets aan doen, een beetje huilen, ik weet niet waarom, het is allemaal zo mooi, het is te mooi, en het geluk dat ik voel is te groot, het is zo overweldigend dat het niet kan en het is niet alleen geluk, het is ook angst. Ik weet hoe breekbaar het allemaal is en tegelijkertijd vervloek ik mezelf om die rare sentimentaliteit die me de laatste tijd soms overvalt.

‘Wat is er?’ vraagt Muriel.

Ik zet mijn bril af en begin verwoed in mijn ogen te wrijven. ‘Het is alweer over. Het is niets, een vuiltje, denk ik.’

Ze slaat haar armen om me heen. ‘Ik geloof je niet.’ En, even later: ‘Ik geloof dat ik hetzelfde voel als jij.’

In het donker rijden we over de stille landweggetjes terug. Een haas rent voor ons uit in het licht van de koplampen, alsof hij erin gevangen is en niet weg kan. Plotseling is hij verdwenen. Buiten het licht van de auto, dat nog wat struiken en donkere, pas geploegde aarde bestrijkt, is het inktzwart. Geheimzinnig, altijd weer, onbekend, dreigend, ook al weet je wat er is.

‘Het doet me aan vroeger denken,’ zeg ik, ‘toen ik vijf of zes was, wachten op de bus, buiten de lichtkring van de laatste lantaarn, de hand van mijn vader om de mijne. Ik was bang. Alles was zwart. Ik dacht dat er bossen waren waar wilde dieren leefden die er ieder ogenblik uit konden komen, beren en wolven. Er waren alleen maar grienden, waar kikkers leefden.’

‘Ik dacht ook aan vroeger,’ zegt Muriel. ‘Ik was vijf of zes en zat op de veranda in een schommelstoel. Pleegmoeder was uit, naar de soos, gehuld in haar parfum en haar juwelen. Er waren twee baboes die op me pasten, ze praatten met elkaar, hun stemmen die ik niet begreep, niet verstond, het licht van de petroleumlamp die zacht in de wind heen en weer zwaaide, daarachter de tuin, donker, zwart, de nachtgeluiden, de zachte, rustgevende stemmen van de baboes. Ik maakte me heel klein en hield me heel stil om maar niet naar bed te hoeven gaan. In bed was ik bang. De volgende morgen vroeg ik me altijd weer af: zou ze terug zijn gekomen? Ongerust, hopen dat ze er niet zou zijn, nooit meer terug zou komen, en tegelijkertijd bang dat ze er niet zou zijn. Ik hield niet van haar, ze was mijn moeder niet, maar toch, de geborgenheid die ze gaf, ik

was als een jong poesje, als dat vogeltje, voor wie ik even de moeder was misschien. Later haatte ik haar echt, hoopte alleen nog maar dat ze nooit meer terug zou komen, dat ze dood zou zijn.'

De auto is bedekt met een laagje grijswit poeder. Ik wrijf erover met het topje van mijn wijsvinger. Het is as. As? Ik kijk verder. Het witte poeder ligt overal, op de weg als een dun laagje sneeuw, op de andere auto's, op de bomen en de vensterbanken. Ik kijk naar de lucht. Die is blauw, geen wolkje te zien, de zon alleen nog een beetje wazig in de ochtendnevels. Er staat een briesje dat uit het westen komt. Ik snuif. De normale ochtendgeuren. Nergens is rook te zien. Ik herinner me dat de zon op sommige avonden onderging als een grote witte bal, doordat de atmosfeer vol woestijnzand zat. Maar dit is geen zand, het is onmiskenbaar as, wit als van een goede sigaar.

Buurman Bernat, die zijn deur uitkomt, bevestigt mijn vermoeden, hij heeft het net op de radio gehoord. Het komt van de reusachtige bosbranden die aan de oostkust van het vasteland woeden. De witte as van de verbrande pijnbomen is vannacht door de westenwind over een afstand van honderden kilometers naar het eiland vervoerd.

'Het is een straf Gods,' zegt hij. 'Het kan geen toeval zijn. Kijk maar, sinds we die goddeloze regering hebben, gaat alles mis. Jarenlange droogte. Droge winters, droge lentes, en de zomers zijn altijd al droog. Dan komen de bosbranden, die alle bos vernietigen, zodat het klimaat nog droger wordt. Die brandstichters moesten ze opknopen.'

Ik kijk naar onze mooie, groene berg en vraag me af hoe lang hij nog groen zal blijven. De achterkant, die uit het dorp gelukkig niet te zien is, is twee jaar geleden al geblakerd.

'Ik wil alleen zijn,' zegt Muriel. 'Je bemoeit je te veel met me. Je hoeft me niet te vragen of ik die galeriehouders al gebeld heb. Ik doe dat heus wel, maar op mijn eigen tijd, als ik het wil, niet als jij erop aandringt.'

'Het was geen aandringen,' verdedig ik me, 'ik was alleen bang dat je het vergeten was.'

‘En wat dan nog!’ schreeuwt ze, woedend ineens. ‘Dat is toch mijn zaak. Ik bemoei me toch ook niet met jouw zaken? Ik wil alleen zijn, verdomme, nooit heb ik alleen kunnen zijn, eerst was het mijn pleegmoeder, toen kwam jij met je paternalistische houding, nooit kan ik eens iets zelf beslissen. Ik ga weg, ik ga weg!’

‘Komt dat misschien omdat je zelf zo besluiteloos bent? Je vraagt zelf altijd aan me: wat moet ik doen? Wat zal ik doen? Wat zal ik aantrekken?’

‘Allicht, omdat ik zo geworden ben, nooit de kans heb gekregen om...’

En zo gaat het nog een tijdje door, tot ze is uitgeraasd en ‘Het spijt me’ zegt en zich weer in mijn armen nestelt. Maar er is wel iets mis, dat is duidelijk. Het komt de laatste tijd steeds vaker voor. Alles lijkt haar te hinderen, de bussen die dreunend langsrijden en alle ramen doen trillen, de auto’s, de brommers met toeristen. En, hoe weinig we elkaar ook voor de voeten lopen in dit grote huis, soms lijkt het of zelfs mijn onzichtbare aanwezigheid haar hindert, of alleen al het weten dat ik er ben, haar het werken belet. En toch kan ze niet zonder me. Die eeuwige ambivalentie.

Vroeger verweet ik haar dat ze te veel een vader in me zag en zich daardoor als het ware met al haar armen en benen aan me vastklampte, zodat ik het gevoel had me niet meer te kunnen bewegen. Nu ze me als substituut-vaderfiguur niet meer nodig heeft, verwijt zij mij dat ik me te veel als een vader gedraag. Maar belangrijker is nog haar verlangen naar een eigen plek: ‘Ik heb nooit een eigen kamer gehad,’ zegt ze, ‘in Indonesië niet, in Holland niet, hier niet. Jij hebt weer onmiddellijk de beste kamer in bezit genomen. Jij hebt makkelijk praten, jij bent je hele leven al zelfstandig geweest, ik nog nooit.’

‘En het huis is zo groot. Je hebt toch je atelier, dat van Fabián erbij, het salonnetje.’

‘Natuurlijk, het is een enorm huis, maar het atelier is alleen om te werken, het salonnetje is niet helemaal van mij, jij loopt er steeds doorheen als je naar je eigen kamer gaat, bezoek, logés, iedereen loopt er maar door, jij, andere mensen gaan op het balkon zitten, nergens kan ik mezelf zijn. Bovendien, ik wil ruimte om me heen, naar buiten kunnen lopen zonder meteen op straat te ko-

men. In het andere huis hadden we ten minste een grote tuin. Ik wil weg, naar een andere omgeving, ik wil terug naar Indonesië.'

Ik voel me machteloos. Ik probeer oplossingen voor te stellen, maar niets is goed, en bovendien komt het allemaal uit mijn pater-nalistische instelling voort. Ik raak geïrriteerd, want er is niets waar ik zo'n hekel aan heb als aan problemen die niet oplosbaar zijn, en zeg dan maar liever niets meer, laat haar maar een beetje uitrazen, dan gaat het vanzelf weer over, maar ik weet dat het terug zal komen, want het probleem blijft bestaan.

Zelf heb ik het soms ook nog, dat verlangen om alleen te zijn. Ik heb het altijd gehad en het is nooit helemaal verdwenen. Maar mijn verlangen naar eenzaamheid is heel anders dan het hare, het gaat veel minder diep, is minder gevaarlijk zou ik haast zeggen, in wezen is het niet meer dan een overblijfsel van wat ik als kind heb gehad. Het is ontstaan toen ik alleen met twee ouders leefde die zowel in leeftijd als in mentaliteit mijn overgrootouders hadden kunnen zijn en in een andere, verre wereld verkeerden, zodat ik geen enkele vorm van contact met hen had, en daarom wilde ik het liefst maar helemaal alleen zijn. Alleen in huis, met de illusie, al was het maar voor een paar uurtjes, mijn eigen baas te zijn, te kunnen doen of laten wat ik wilde. Het was een eenzaamheid waar ik gulzig gebruik van maakte door alles te doen wat niet mocht. In de boekenkasten van mijn vader snuffelen bijvoorbeeld, waar ik romans vond die ik nog niet mocht lezen, hoewel het allemaal christelijke boeken waren waar geen onvertogen woord in stond. Ik verslond ze, terwijl ik in mijn vaders draaistoel zat, af en toe scherp luisterend of ik hem niet de sleutel in het slot van de voordeur hoorde omdraaien.

Van een van die boeken herinner ik me de titel nog: *Van den Koninklijken Weg*, in gouden letters op lichtrode band, in de Nobelprijsreeks van de Christelijke Uitgeverij Callenbach te Nijkerk. De roman ging over een vrouw die heel moeizaam haar schamele brood verdiende met het vertalen van romans, ze kon er nauwelijks van rondkomen en ze kreeg er ook nog vreselijke gewetensconflicten mee, waar ze bladzijdenlang over tobde tot ze dan ten slotte maar weer op de knieën ging om de Heere te smeken haar licht te geven. Op de een of andere manier moet dat boek veel

indruk op me hebben gemaakt. Is het toeval dat ik met datzelfde werk mijn schamele brood verdien?

Eens vond ik, een beetje weggestopt achter de andere boeken, twee geïllustreerde handleidingen over *Het Geslachtsleven van den Mensch*. Mijn vader had ze niet nodig, hij wist er alles van, want in zijn vorige huwelijk had hij dertien kinderen gemaakt, van wie er nog maar twee leefden toen ik geboren werd. Maar mijn moeder, die zo uit het klooster kwam, wist van niets. Voor haar moet hij ze gekocht hebben.

Voor mij was het een schok, die boeken, vooral de plaatjes die erin stonden, hoewel die niet al te expliciet waren. Het geslachtsdeel van de vrouw leek ergens opzij van haar heup te zitten als een reusachtige, met haartjes omgeven spleet, en dat klopte niet met wat ik van vriendjes op school had gehoord. Ik vroeg me af hoe je er dan in moest. Van opzij zeker. In elk geval was het wel iets om geestdriftig bij te masturberen, tot ik, in het dikste van de twee boeken, bij het hoofdstuk 'De Zonde der Zelfbevlekking' kwam, waarin ik met ziekelijke bleekheid, ruggenmergstoring en krankzinnigheid werd bedreigd. Ik verbleekte, legde de boeken terug in hun schuilplaats en keek ze nooit meer in, maar het zelfbevleken kon ik na enkele dagen van angstige onthouding niet meer laten. Dat was altijd weer de heerlijke bekroning van die paar uurtjes eenzaamheid. Vooral dat was toen voor mij de essentie van het alleenzijn, het mateloos opwindende gevoel van iets te kunnen doen wat verboden was.

Later kwamen er ook andere dingen bij: het even opwindende gevoel van zelfstandig zijn, vrij zijn, aan niemand verantwoording te hoeven afleggen, met niemand rekening te hoeven houden. Dat alles bij elkaar: het totale gebrek aan contact met mijn ouders, het niet weten hoe het is om broertjes en zusjes te hebben, het niet weten hoe het is om, zoals mijn eigen kinderen, als volwassene nog ouders te hebben met wie je in elk geval kunt praten als met een oude vriend – dat alles moet me tot de einzelgänger hebben gemaakt die ik geworden ben, de man die altijd alles alleen wil doen, zijn problemen alleen wil oplossen, zonder ooit iemand om raad of hulp te vragen, geen behoefte heeft aan gezelligheid. Dat is het ook wat me in mijn verhouding met Muriel parten heeft

gespeeld en me die eeuwige ambivalentie heeft bezorgd: het verlangen om alleen te zijn en, als ik alleen ben, het even grote verlangen om weer met haar samen te zijn.

Door de geopende balkondeuren van mijn kamer zie ik een witte, woelige zee van papieren guirlandes die over het straatje zijn gehangen. De lange steundraden zijn aan de koperen bollen van mijn balkon vastgemaakt. Ik hoor het ritselen van de slingers. Ik weet dat ook de volgende zomer die slingers er weer zullen hangen, en de zomer erna, in eindeloze herhaling. De papieren slingers, de lampjes, de minuscule optocht, een doedelzakspeler en een man met een trommeltje en een klein fluitje, een stuk of vijftien kinderen met maskers van papier-maché erachteraan en nog een paar mensen, de agent die gedurende de vijf minuten dat de optocht duurt het schaarse verkeer op de hoek regelt, zodat de kleine stoet veilig kan doorlopen, de honderd en nog wat meter die het dorpscentrum lang is, Lorenzo die op een ladder klimt om de kapotte feestlampjes te vervangen, het podium dat aan het eind van het straatje wordt opgericht voor het blijspel in drie bedrijven, ik kan het allemaal gadeslaan van achter mijn bureau of computertafel, ieder jaar weer opnieuw. Ook als ik dood ben zal het nog doorgaan, en iemand anders zal er dan naar kijken, of niet.

Het begint donker te worden. De feestlampjes branden nu, allemaal wit met twee gele ertussen. Het is stil, er is geen levend wezen te zien, af en toe hoor ik stemmen van mensen die onzichtbaar onder mijn balkon door lopen. De meesten zitten in de kerk te luisteren naar het zangkoor, dat ook onderdeel is van het feestprogramma: een heilige mis, de optocht, het koor, het blijspel, het concert door het fanfarekorps van de grote gemeente, het openluchtbal en de paar vuurpijlen waarmee het feest besloten wordt, en dat alles totstandgekomen na een eindeloze reeks onderlinge ruzies, tussen de voorzitter van de dorpsbelangenvereniging en de gemeente, tussen de bestuursleden onderling, tussen het feestcomité en de kerkelijke congregatie, tussen de dorpelingen onderling. Trouwens, het vuurwerk is deze zomer afgelast vanwege het extreme brandgevaar in de bossen.

Het avondwindje steekt op. De lampjes bewegen zacht slinge-

rend tussen de nu heftig op en neer dansende slingers van crêpepapier. Ik luister naar dat aanhoudende ritselen. Ik weet niet of het door dat geritsel is dat ik me zo droefgeestig voel, maar het kan zijn dat het er al eerder was, dat gevoel, de hele middag misschien al, alleen door het werk verdrongen zodat ik het niet merkte. Ineens weet ik waaraan het geritsel me doet denken. Aan heel lang geleden, een warme zondagmiddag in Nederland, in het dorp aan de rivier, aan moeders hand langzaam het kleine kerkgebouw binnenlopend waar mijn vader preekte, de Maranathakerk, trage, treurige naam, en achter die kerk een rij populieren die ritselden in de avondwind, een geluid waar ik om onverklaarbare reden on-eindig droef van werd.

Droef, droefgeestig, weemoed, weemoedig. Ze behoren tot de mooiste Nederlandse woorden die ik ken, denk ik, om mijn gedachten af te leiden. Alleen het Duits heeft woorden die er in droefgeestige schoonheid mee vergelijkbaar zijn: *Wehmut*, *Wehmütig*, *Wehmutsvoll* (maar *Wehmutter* betekent helaas alleen maar 'vroedvrouw', niet 'weemoeder', 'weemoedige moeder' of zoiets). In andere talen zijn die woorden niet echt te vertalen: *mélancholie*, *melancolía*, *tristesse*, *tristeza*, ook mooie woorden, maar ze geven niet helemaal weer wat droefgeestigheid en vooral weemoed is. Misschien komt het Portugese *saudade* er nog het dichtst bij.

De kerkklok begint vrolijk te kleppen, mensen lopen druk prattend en kwebbelend langs mijn huis, het straatje in. De mis is afgelopen, het feest kan beginnen. Heel even denk ik erover naar beneden te gaan en me in het feestgewoel te storten, maar nee, denk ik, toch maar niet, vanavond niet, morgen misschien, of volgend jaar als God het wil.

Gedeelde dood is halve dood

Buurman Pepe kwijnt zienderogen weg. Iedere dag ziet hij er weer een beetje slechter uit. Dik en mager tegelijk. Zijn gezicht is nog even reusachtig en breed als vroeger, maar het is ook grauw en uitgemergeld, een en al huidkwabben die slap om het bot hangen. Hij loopt steeds langzamer als hij naar het café gaat om de krant te halen, voetje voor voetje op zijn geruite pantoffels. Nu zit hij op zijn stoepje, omringd door plastic karaffen op de gemeentelijke waterauto te wachten. Ik zou eigenlijk naar hem toe moeten gaan om een praatje met hem te maken en aan te bieden hem met het sjouwen van de waterkaraffen te helpen, hoewel hij dat als altijd weer trots zou weigeren, maar het werk kan niet wachten, ik moet nog drie bladzijden vertalen om mijn dagelijkse taak te voltooien en eigenlijk moet ik er nog een paar bladzijden extra bij doen, want morgen moet ik naar de stad voor een belangrijke vergadering en ik mag vooral niet achterkomen met mijn werk. Dat is iets waar ik, nog steeds gekweld door calvinistisch plichtsbesef, een dodelijke angst voor heb, achterkomen met mijn werk, te laat komen, een afspraak niet nakomen, en het is me dan ook in al die vijfendertig jaren lang dat ik vertaal, nog nooit overkomen dat ik een boek zelfs maar een dag te laat inleverde. Bovendien heb ik net de *Goldberg-variaties* opstaan, gespeeld door Wilhelm Kempff. Het zou zonde zijn die te onderbreken, maar aan de andere kant zijn dat eigenlijk geen argumenten om niet even naar die oude man te lopen, die daar in alle eenzaamheid langzaam dood zit te gaan. Wat een bruut en egoïst ben ik toch, verdomme, wat zijn nu tien minuten?

Ik kijk uit het raam. De oude Joan, Bernat en Tofol, de vader van Pedro de wielrenner, staan nu om Pepe heen en ik zie ook de auto van zijn zoon aan komen rijden. Ik hoor het zachte gebrom

van hun stemmen. Gelukkig, het hoeft niet meer, maar ik doe het toch maar even.

'*Bom día, Pep*', ¿com' va?' roep ik alvast vanaf mijn balkon.

'*Va bè, va bè*,' liegt hij, een beetje mistroostig, 'kan alleen maar niet eten hè, kan bijna niks binnenhouden. En ik hou zo van lekker eten.' Hij lacht een beetje schamper. 'En drinken. Alleen maar water. *¡Aigo!*' Hij legt een onmetelijke verachting in zijn stem en wijst op de karaffen. 'Gemeentewater.' De anderen lachen.

'Ja,' zeg ik, terwijl ik het straatje oversteek en naar hem toe loop, 'het water van de bron is niet drinkbaar en het gemeentewater is niet te drinken.'

Hij grinnikt even, maar wordt dan kwaad en wijst beschuldigend naar boven, naar Het Hoekje. 'Die kerel daarboven, ophangen moesten ze hem. Ik weet haast zeker dat de ziekte die ik heb, door het water komt, dat hij vergiftigd heeft. En het dorp heeft hij verdeeld, iedereen maakt ruzie met iedereen, het komt allemaal door hem. En wat gebeurt er? Niets. Hij gaat gewoon door, van hogerhand beschermd. Hij heeft er pas weer twee huizen voor drie keer de normale waarde bij gekocht, uitbreiden maar weer. Allemaal zwart geld, als je het mij vraagt, want zoveel verdient hij niet met die paar kamers en dat restaurant.'

De anderen knikken en brommen wat. In dit groepje zijn ze het tenminste voorlopig nog wel met elkaar eens.

Even voordat ik instap, kijk ik naar de naam van het vliegtuig, zoals ik altijd doe, een kleine dwangneurose. Het toestel heet *Puerta de tierra*, Poort van aarde. Vreemde naam voor een vliegtuig, denk ik. Heb ik het wel goed gelezen? Stond er niet *Puerta de hierro*, IJzeren poort? Ik kijk nog eens. Nee, inderdaad, het staat er: *Puerta de tierra*. Ik zoek mijn plaats, ga zitten en vergeet het.

Ik ben op weg naar een van de andere eilanden van het eilandrijk, naar Willie, die weduwe is geworden en een huisje op het eilandje Formentera heeft. Haar man, Frits, stierf kort nadat hij vijfenzestig werd. Op een morgen had hij in Nederland de tickets gekocht om twee dagen later met haar naar het kleine eiland te reizen en daar in hun huisje van zijn rust te genieten. Diezelfde avond stierf hij, zomaar ineens, zonder aanwijsbare reden. De cy-

nische humor van het lot, het toeval of hoe je het maar noemen wilt.

Ik had hen in dertig jaar niet gezien, niet meer van hen gehoord, en ook daarvoor had ik hen maar heel oppervlakkig gekend. Ik wist nog dat hij fotograaf was. Ik herinner me een ritje dat we in een gehuurde auto over het eiland maakten, een etentje ergens op een terras in de bergen. Hij fotografeerde als een bezetene, ook dat weet ik nog. Ineens belde ze op, dertig jaar later, enkele dagen geleden nu. Of ik die reusachtige collectie foto's niet eens wilde komen bekijken. Misschien kon er een boek van gemaakt worden.

Ik zie een beetje op tegen het bezoek. Ik kan niet tegen verdriet, niet tegen het verdriet van anderen vooral. Ik weet niet hoe ik mijn houding moet bepalen, ben bang dat alles wat ik zal zeggen vals zal klinken, onecht, gewild, gezocht, gelegenheidsfrasen, allesbehalve echt medeleven.

Formentera heeft uit de lucht gezien de vorm van een lamskotelet waar een hele rits lange, smalle zandeilandjes als vetslierten aanhangt. Net de Keys van Florida, maar dan in miniatuur. We vliegen er in een wijde boog overheen, maar het heeft geen vliegveld. Vanaf het grotere eiland Ibiza, waar wel een vliegveld is, gaat er een boot heen, een catamaran met zwaar ronkende motoren, die hevig danst op de golven, zodat de twee boegen telkens met daverende klappen op het water slaan. De kajuit is vol met jonge Italiaanse meisjes, die voortdurend hoge angstgilletjes slaken en zich af en toe gillend van de lach van hun stoelen op de grond laten vallen.

Ze staat op de kade op me te wachten, haar hand boven haar ogen tegen de felle ochtendzon, in de verte turend zonder me te zien. Ik herken haar onmiddellijk ondanks de dertig jaar, lieg dat ze nauwelijks veranderd is, en zij liegt hetzelfde, zoals de beleefdheid gebiedt, hoewel mijn leugen kleiner is. Ze is ook weinig veranderd.

Even later zitten we in de patio van haar huis, dat op de smalle strook van het eiland ligt, het ribbetje van de kotelet, midden tussen de zandduinen en de bossen met lage pijnbomen. Aan de ene kant is de zee twintig passen ver, aan de andere kant iets meer dan

honderd meter. Groen-en-blauwgestreepte hagedissen scharrelen over het zand, over de bruine tegels. Ze praat over Frits, over zijn dood, over alles wat eraan vooraf is gegaan.

‘Weet je, ik geloof niet zo in coïncidenties, maar het is wel vreemd. Op 16 november was hij geboren, op 16 maart werd hij begraven. En precies op de dag waarop hij onder de aarde verdween, werd het muziekstuk gebracht dat hij een paar weken eerder besteld had. Het heette *Puerta de tierra*.’

Ik zeg: ‘Het vliegtuig waarmee ik vanmorgen gekomen ben, heette *Puerta de tierra*.’

Ik geloof ook niet in coïncidenties, tenminste niet in coïncidenties die een betekenis hebben. Ik geloof dat alles alleen maar dom toeval is. Die compositie heet zo, en bestaat al heel lang. Het vliegtuig heet ook zo, het is ernaar genoemd, hoe vreemd het ook lijkt om zoiets materieels en technologisch als een straalvliegtuig naar een muziekstuk te noemen. Toevallig reis ik met dat vliegtuig op de dag waarop zij het muziekstuk ter sprake brengt. Het betekent niets, maar soms, ondanks al mijn rationalisme, voel ik een lichte neiging om het mysterie, het mystieke zelfs van de dingen te zoeken.

Later, tijdens het uitzoeken van al die oude zwartwitfoto's, die een beeld van het eiland geven dat al lang niet meer bestaat en die juist daardoor interessant zijn geworden, kom ik ook de foto's tegen die hij dertig jaar geleden van Muriel maakte, van Asja en Jean Jacques, die toen nog kleuters waren. Ik ben ontroerd, telkens als ik oude foto's van Muriel zie, foto's uit de tijd toen ik niet verliefd op haar was, niet van haar hield, en eigenlijk alleen maar weg wilde, vrij wilde zijn, en alle vrouwen van de wereld wilde hebben behalve haar. En nu, nu ik dertig jaar later die foto's zie, zoals ze toen was, zoals ik haar nu zie, jong en stralend, voel ik me verliefd op haar, dertig jaar te laat, en heb ik spijt en zou ik alles terug willen draaien, alles goed willen maken wat ik al die jaren lang verknoeid en verspild heb.

Het verdriet van Willie. Ik weet niet wat het is, verdriet om iemand die je liefhebt en die er dan ineens niet meer is. Ik heb het nooit meegemaakt. En weer grijpt de angst me aan dat ik het ooit mee zal maken. Want eens zal ik het meemaken, onvermijdelijk.

Terug naar huis, in het vliegtuig – nauwelijks op kruishoogte gekomen moet het al aan de daling beginnen – heb ik plotseling het gevoel dat het anders daalt dan gewoonlijk. Het duikt veel sneller en steiler omlaag dan normaal, de motoren maken een hels lawaai, ik zie een van de stewardessen ongerust – of verbeeld ik het me? – naar de cockpit lopen. Ze komt niet meer terug. *No smoking. Fasten seatbelts, abróchense los cinturones*, wat klinkt het Spaans toch altijd weer omslachtig vergeleken bij het Engels. Ik kijk naar buiten. De snelheid waarmee we op de landingsbaan afrazen, lijkt veel te hoog. Ik heb na al die vele keren dat het goed ging terwijl ik me soms nieuwsgierig probeerde in te denken hoe het zou zijn als er wel iets mis zou gaan en hoe ik daarop zou reageren, plotseling de vreemde zekerheid dat het deze keer echt fout zal gaan, en toch voel ik geen angst. Het is alsof ik voor mijn eigen dood niet bang ben, wel voor die van anderen. Bovendien, sterven in een vliegtuig gaat plotseling en is collectief. Het lijkt wel of het dan minder erg is. Gedeelde dood is halve dood, zou je haast zeggen. Ik realiseer me dat ik, tegen mijn gewoonte in, vergeten heb naar de naam van het vliegtuig te kijken. Het komt me ineens als heel absurd voor, te verongelukken in een vliegtuig waarvan ik de naam niet weet, en ineens begrijp ik ook waar die dwanghandeling vandaan komt.

Misschien is het allemaal maar verbeelding geweest, want alles gaat goed, al is de landing een beetje hard. Toch zie ik anderen het zweet van hun voorhoofd wissen en het is niet bijzonder warm. Niemand zegt iets, niemand laat iets blijken. Misschien heeft iedereen gedurende dat korte moment zijn eigen individuele angst gevoeld en tegelijkertijd gedacht dat het maar verbeelding was.

Het is stil onder de plataan tegenover het huis van Pepe. Vanmiddag is hij naar het ziekenhuis gebracht. In de roerloze, donkere schaduwen van de grote bladeren ligt alleen een hond, de kleine, lelijke hond die altijd op drie poten maar zeer doelbewust, zonder zich door iets of iemand te laten ophouden, door het dorp loopt, het kreupele pootje bijna recht voor zich uitgestoken. Bernat en de oude Joan, die anders aan het einde van de middag altijd naar de plataan lopen om een babbeltje met Pepe te maken, zijn thuisge-

bleven. Lorenzo draait met zijn bestelwagen het straatje in om de plastic karaffen met gemeentewater te vullen, dat naar chloor stinkt, maar bij Pepe staan ze niet buiten. Ik loop naar beneden om onze karaffen klaar te zetten.

'Is hij er niet?' vraagt Lorenzo met een knikje naar het huis van Pepe.

'Ziekenhuis,' zei ik. 'Een uur geleden.'

'Ah.'

Lorenzo is een man van weinig woorden. Ik ook. Hij stapt in en rijdt verder naar het volgende huis.

In de verte komt gekke Xisco aan, een lange stok met een buideltje over zijn schouder, het magere bovenlijf bloot en donkerbruin van de zon, glimmend van het zweet. Hij loopt weer alsof hij een trein moet halen, met die vreemde, haastig sjokkende stap, alsof hij eigenlijk sneller wil maar het niet kan.

'Is hij nog niet dood?' vraagt hij me zonder stil te houden, met een nadrukkelijk gebaar naar het huis van Pepe. Hij grinnikt erbij, zegt zonder mijn antwoord af te wachten: 'Hij zal nu wel gauw doodgaan, hè?'

Als hij langs het huis met de gesloten deur komt, blijft hij even staan, grinnikt weer, op de nadrukkelijke toon van een amateur-toneelspeler die volgens de aanwijzingen van de regisseur 'honend gelach' moet weergeven. Dan steekt hij bij wijze van spottende groet zijn hand op en sjokt weer verder, een beetje schommelend, een beetje gebogen. Zijn lichaam met de stok en het bundeltje is nu een volmaakt zwart, haarscherp afgetekend silhouet tegen de door de lage zon verlichte muur op de achtergrond, als een knipplaatje uit de achttiende eeuw. Even later verdwijnt hij om de bocht.

Ik liep over een singel in een kleine Zuid-Duitse stad aan de Rijn. Ik dacht: ik wist niet dat de steden hier zo mooi waren. De gebouwen waren hoofdzakelijk achttiende-eeuws, met veel gazons, vijvers en plantsoenen ertussen. Rechts van me wist ik de rivier, onzichtbaar, links, maar een heel eind beneden, zag ik een klein meer of grote vijver met een schiereilandje, waarop lage huisjes met rode daken stonden. Er waren woeste golven op het meer, die

zelfs over de huisjes heen sloegen. Het hoorde bij een groot, donker gebouw rechts ervan, waar in grote koperen letters 'THE GAY SCIENCE' op stond. Het meertje, begreep ik, diende om de golfbewegingen wetenschappelijk te bestuderen. Ik dacht: o ja, zo deden ze dat in de achttiende eeuw. Het bevreemde me niet dat het opschrift op dat Duitse gebouw in het Engels was en niet 'DIE FRÖHLICHE WISSENSCHAFT' luidde. Ik dacht ook, terwijl ik naar dat sombere gebouw en het donkergrijze water van het meer keek: ja, het is mooi, maar ook beangstigend, zoals iets in een droom mooi en beangstigend kan zijn. Ik liep verder, naar een ander gebouw, en ging de brede stenen trappen op. Het waren de trappen van Folwell Hall. Het nieuwe collegejaar zou beginnen. Ik dacht: dat is leuk, dan kan ik mijn vroegere studenten weer eens zien. Ik dacht geen moment aan Claudia.

In deze droom vloeien Duitsland en de campus van de University of Minnesota in elkaar over, hoewel ik aan Duitsland vrijwel geen directe herinneringen heb. Claudia komt niet in de droom voor. Dat is niet zo heel vreemd, want ik droom al heel veel jaren niet meer van haar. Ook vroeger kwam ze zelden in mijn dromen voor, en als het gebeurde zag ik haar vrijwel altijd zoals ik haar aan het eind van onze verhouding zag, met haar 'angry face'. Alleen tijdens die verhouding en kort erna droomde ik vaak van haar. Ik droom ook zelden van Amerika. In deze droom ligt de campus van de University of Minnesota in Duitsland, aan de Rijn. De enige verwijzing in de droom naar Claudia zou het opschrift op het gebouw kunnen zijn: 'THE GAY SCIENCE'. Nietzsche was haar specialisme. Nietzsche in het Engels.

Vanavond heb ik voor het eerst Asja op het toneel gezien. Ze is al achtendertig, het is niet voorstelbaar, en toch herken ik in haar gezicht (nog even jong en mooi als altijd, nog steeds hetzelfde lange, zwarte, glanzende haar) datzelfde ietwat verlegen, een beetje verontschuldigde lachje van toen ze nog kind was. Datzelfde trekje gebruikt ze nu op het toneel, waar het nodig is, maar onbewust, zo lijkt het wel, volkomen natuurlijk. Verder straalt ze een zekerheid uit die ze vroeger niet had, niet voordat ze plotseling dat ingrijpende besluit nam om te scheiden en de kinderen alleen op te voeden.

Het gevoel ineens, terwijl ik in de zaal zit en naar haar kijk, naar haar monoloog luister, het vanzelfsprekende en toch zo heel erg vreemde gevoel, verantwoordelijk te zijn voor dat leven, dat al zoveel jaren lang op zichzelf staat en waarvoor ik dus strikt genomen niet meer verantwoordelijk ben, en toch ook weer wel verantwoordelijk in die zin dat zonder mij (zonder ons) dat leven er niet geweest zou zijn, en niet alleen háár leven, maar ook dat van haar kinderen niet. Ik bedoel dat kolossaal zware gevoel van verantwoordelijkheid, plotseling en absurd, voor alles wat is voortgekomen uit dat ene moment van onbedachtzaamheid, zoals dat heet, dat moment waarop ik Muriel meenam naar mijn kamer en we, zonder liefde of zelfs maar verliefdheid, allebei treurend om iemand anders, de liefde bedreven. Dat ene moment, waaruit al die verwickelingen voortkwamen, die minuscule, toevallige gebeurtenis die een hele onafzienbare keten van oorzaken en gevolgen in beweging bracht, waardoor ik Muriels toekomstplannen in de war schopte, mijn eigen leven radicaal veranderde, waardoor Asja, de twee zonen en de kleinzonen ontstonden en waarvan de invloed zich, via tientallen met hen en ons op de een of andere manier gerelateerde personen, via een reeks van uiterst ingewikkelde vertakkingen door half Europa en een deel van Amerika uitstrecte om te resulteren in deze avond hier, in deze donkere zaal, waar ik naast een zichtbaar ontroerde Muriel naar onze dochter op het toneel zit te kijken.

Maar – en dat is nu de grote paradox – die hele eindeloze, wijdvertakte keten van gebeurtenissen die elkaar volgens de strikt consequente logica van het causaal verband opvolgen en uit elkaar voortvloeien, berust in wezen op puur toeval, zoals immers zelfs het ontstaan van het leven in het algemeen op puur toeval, op ‘een schitterend ongeluk’, berust. Als ik die ene avond niet toevallig, bronstig op zoek naar meisjes, op dat bepaalde tijdstip naar dat bepaalde café was gegaan, waar, even toevallig want ze kwam er anders nooit, Muriel alleen aan een tafeltje zat, dan zou die hele keten niet zijn ontstaan of zou er, laten we zeggen, een heel andere keten zijn ontstaan, waardoor weer heel andere levens, plus natuurlijk het mijne, anders zouden zijn gelopen.

Vreemd ook, nu, een paar uur later, in mijn kamer, waar ik om

rustig te worden maar weer naar de *Goldberg-varianties* luister, vreemd, de schroom die ik voel als ik over mijn kinderen schrijf. Ik ga dan, merk ik, onwillekeurig hoe langer hoe kleiner schrijven, zodat ik het ten slotte zelf haast niet meer kan lezen, alsof ik bang ben dat iemand over mijn schouder meeleest of, waarschijnlijker nog, bang dat het niet goed is wat ik schrijf, en al heel gauw houd ik er dan maar helemaal mee op, alsof ik het niet meer weet, en zo is het natuurlijk ook, ik weet het niet meer, ik durf het niet meer, ik kan het ook niet.

Het is ook een zeker schuldgevoel dat me parten speelt, het gevoel tekort te zijn geschoten, me nooit genoeg met hen bemoeid te hebben toen ze dat het meest nodig hadden, nooit tijd, altijd maar werken, altijd maar met mijn gedachten bij mijn eigen zaken, problemen, de eeuwige geldzorgen, precies zoals ik ook nu weer tegenover de kleinkinderen tekortschiet, tegenover Muriel, tegenover de weinige vrienden die ik heb, ik, de eeuwige eizelgänger.

Terwijl de rustige, rustgevende, gelijkmatig druppelende klanken van de varianties het einde, het 'DA CAPO AL FINE' naderen, maar eerst het grondthema – *Kraut und Rüben haben mich vertrieben... / Hätte mein Mütter Fleisch gekocht / so wäre ich länger geblieben* – nog eens herhalen, gaat achter me de deur open. Muriel legt haar handen op mijn schouder. We zijn allebei eenzaam.

De eerste herfststorm is losgebarsten. Alles trilt en rammelt en klappert, de kleinkinderen beneden zijn drukker en luidruchtiger dan anders, de twee katten lopen onrustig door het huis. Buiten, boven de zwarte ronding van de berg, flikkert bijna onafgebroken het weerlicht. Het lijkt alsof dit jaar de zomer sneller voorbij is gegaan dan vorige jaren. Het lijkt ook alsof ik hem minder bewust heb beleefd, er minder van genoten heb.

Vandaag voel ik me vreemd, een vaag, onbestemd gevoel van onbehagen, gefrustreerdheid, redeloze angst. 'Onbestemd' is toch niet helemaal het juiste woord. Ik weet heel goed waar dat gevoel van gefrustreerdheid uit voortkomt. Ik verlies tijd. En tijd is zo kostbaar, ik weet niet hoeveel ik er nog van heb, niet zo erg veel meer, misschien. Ik zal moeten kiezen, maar ik kies altijd weer

voor het gemakkelijkste, het comfortabelste, dat wat me geen of weinig inspanning kost.

Vanmiddag was er weer een vergadering van de dorpsbelangenvereniging, deze keer in klein bestuursverband en in een advocatenkantoor in de grote stad. Aan het hoofd van de lange ovale tafel zat de kleine, slim luisterende advocaat, die weinig zei, af en toe even zijn dossiers consulteerde of naar buiten keek, alsof de zaak hem eigenlijk niet aanging. Ook de bleke jonge Raspoetin sprak weinig. Het woord werd hoofdzakelijk gevoerd door Pilar, de aanvoester van de dorpsrevolutie, de magere Pedro met zijn snorretje en een nieuwe figuur, die ik nog niet eerder had gezien, Antonio, een lange man met een prachtige, imponerende, haast aristocratische kop met opvallend grote, bruine, volmaakt amandelvormige ogen en een snor. Het hoge, terugwijkende voorhoofd, dat haast één lijn vormde met de forse adelaarsneus, deed een beetje aan het profiel van Franco denken. Hij behoort tot de mensen die alleen maar af en toe een weekeind in het dorp doorbrengen. Later kwam ook Arturo nog, de dokter met het scheve hoofd.

Er vielen belangrijke punten te bespreken, zoals de rechtszaak die de vereniging tegen Calafat wil aanspannen, maar het gesprek ging zoals gewoonlijk over alles wat iedereen in een ver of nabij verleden allemaal verkeerd had gedaan en al gauw praatten en schreeuwden ze weer allemaal door elkaar, zodat er niets meer van te begrijpen viel. Pilar, die zich aangevallen voelde, ging onmiddellijk in de verdediging met haar vlammende ogen en oorverdovend knallende stem. Ik keek gefascineerd naar haar gezicht: de harde, hoge jukbeenderen, de even harde lichte, metaalgrijze ogen. Alleen de rossig blonde, golvende haren gaven iets zachts aan haar gezicht. Als ze kort haar zou hebben, zou het nauwelijks te verdragen zijn: een uit een ruw brok lichtbruine rots gehouwen hoofd, een stem als een bijl, ogen als flitsende messen wanneer ze zich druk maakt, en dat doet ze voortdurend.

'Je liegt dat je zwart ziet, Arturo,' schreeuwde ze, en tegelijkertijd gooide ze met een fors, geërgerd handgebaar haar lange, wapperende haren naar achteren.

De advocaat keek discreet op zijn horloge, probeerde een sus-

send 'heren', en mijn voorstel om eindelijk eens terzake te komen, ging roemloos onder in het kabaal, dat pas ophield toen de advocaat opstond, zei dat zijn tijd om was en dat we een volgende keer maar eens terug moesten komen, als de gemoederen wat minder verhit waren.

Een halfuur rijden naar de stad, een halfuur terug naar het dorp, een uur vruchteloze discussie, totaal twee uren van mijn kostbare tijd verloren. En in het dorp blijft alles bij het oude: het heilige water, dat stinkt, het gemeentewater, dat grotendeels uit chloor bestaat, gemeentepannen, die nooit verder komen dan wat witte verfstrepen, die al maanden geleden als voorbereiding van de werkzaamheden aan de beloofde waterleiding en riolering op het asfalt zijn aangebracht.

Het gigantische gevoel van frustratie dat na zo'n verloren middag overblijft en me verhindert om ook maar iets zinnigs te doen.

De sinaasappels in de tuin aan de overkant beginnen van donkergroen al weer gelig te kleuren. Nog enkele weken en ze zullen rijp zijn, duizenden kleine oranje bolletjes tussen het donkere groen, en dan zullen er weer toeristen blijven staan om over de muur te kijken en hun fototoestellen en videocamera's erop te richten, voor thuis, want een sinaasappel aan de boom is wel even iets anders dan in de supermarkt. En enkelen, de brutaalsten, zullen over de muur klimmen om er een paar te plukken. Die hebben dan tenminste nog ergens voor gediend. Want de andere zullen na verloop van enkele maanden overrijp worden en afvallen en, na eerst een dik oranje tapijt tussen de bomen te hebben gevormd, geleidelijk weggrotten en in de grond verdwijnen, in eindeloos herhaalde cyclus: bloeien, groeien, rijpen en rotten. Als ik een tot depressie geneigd pessimist was, zou ik zeggen: even zinloos als een mensenleven, waarmee hetzelfde gebeurt. Maar ik ben niet zo iemand, ik zeg altijd weer juichend 'Jáááá!' tegen het leven. Ja toch? Of niet soms?

Pepe is dood. Over een uur wordt hij begraven. Buurman Bernat loopt voor het huis heen en weer, onzeker, ontreddeerd. Het is net het uur, niet lang voor zonsondergang, waarop Pepe altijd zijn

stoeltje naar buiten sleepte en waarop ook de andere oude mannen naar de tuinmuur aan de overkant liepen om, in de schaduw van de plataan, hun dagelijkse babbel te houden.

Even later staan we allemaal voor de muur van het kerkhof te wachten. De oude Joan met zijn tranende oogjes en sneeuwwitte haardos, Bernat met zijn twee bruingerookte tanden onder het grijze snorretje, en al die andere, meest oude mensen. We praten over de wonderen van de moderne geneeskunst, maar ja, zelfs die staat machteloos als het om kanker gaat, en als je tijd gekomen is, ga je toch. De pastoor komt erbij staan met zijn hoge, grijze borstelkop en wijst naar boven. 'Alleen Hij weet wanneer het je tijd is,' zegt hij, en: 'Zonder Zijn wil gebeurt er niets.' De vrouwen knikken instemmend, de mannen zwijgen, en dan begint hij ineens over de rituelen van het sterven en de strikte hiërarchie van het condoleren te vertellen, zoals die vroeger in acht werd genomen en die in ieder dorp weer anders is.

Het wordt snel schemerig als we, mannen en vrouwen nu gescheiden, het kleine kerkhofje op mogen. De bergen sluiten in een lange, paarsblauwe keten de horizon af, de hemel is fel oranje en weerspiegelt zich in het roerloze water van het bevoeiingsreservoir aan de overkant. De silhouetten van het grote huis in de bocht en de twee hoge, licht gebogen palmen die ervoor staan, worden scherper en zwarter. In de vlakke beneden, die van paars fluweel lijkt, beginnen trillende gelige lichtjes te branden. Krekels tsjirpen oorverdovend in de nog broeierig warme lucht.

De zonen, de kleinzonen en andere familieleden, allemaal in het zwart, dragen de kist uit de auto. Vrouwen betten discreet hun ogen met grote witte zakdoeken. Als de kist in de geopende nis wordt geschoven, begint een vrouw plotseling hysterisch te gillen terwijl haar lichaam stijf als een plank wordt. Mensen lopen toe, moeten haar vasthouden, proberen haar te kalmeren. Niemand kent haar. De zonen kijken geërgerd, ze kan geen naaste familie zijn. Misschien een overblijfsel van de klaagvrouwen die hier nog niet zo lang geleden functioneerden. Of een van die vrouwen die er een morbide gewoonte van maken alle begrafenissen af te lopen.

'Er zijn nog graven leeg,' zegt buurman Bernat met een kort

lachje tegen me, terwijl hij op de kleine witte muur met nissen wijst. 'Misschien iets voor jullie, later.'

'Ik zal erover denken,' zeg ik.

Als we even later in de stoet naar huis schuifelen, sla ik mijn arm om Muriels schouder.

'Pepe was de eerste in dit dorp met wie ik sprak,' zegt ze. 'Toen jij nog in het andere huis zat te werken en ik het huis hier schoonmaakte. Hij gaf me raad, vertelde me van alles over het dorp en de mensen. Hij gaf me op de een of andere manier een gevoel van vertrouwen, dat ik eerst niet had.'

'Hij is de eerste', zeg ik, 'sinds we hier wonen. Er zullen er meer volgen, de een na de ander, ze zijn allemaal zo oud. Er zal bijna niemand overblijven.'

Een uur later, als we het huis weer verlaten om naar de uitvaartdienst te gaan, staat het dorp vol auto's. Voor het eerst sinds die gedenkwaardige kerstnacht zijn we terug in het kerkje. We kunnen er nauwelijks bij, de ruimte is afgeladen vol. We staan helemaal achterin, tussen een wijwatervat en de mensenmassa voor ons ingeklemd. Ergens voorin, onzichtbaar door al die hoofden, klinkt een eentonige stem, als een bezwering, telkens beantwoord door een donker, ritmisch gebrom. De dienst begint. Aan de andere kant van de deur klinkt het rumoer van de dringende menigte buiten die niet meer binnen kan komen, gepraat, gebonk van schoenen tegen het hout, de deur bezwijkt haast, beweegt telkens alsof hij de massa niet meer buiten kan houden, wordt van binnen dan weer kwaad dichtgeduwd, het lijkt alsof er twee vijandige menigten zijn ontstaan, één binnen en één buiten, met de kerk als een belegerde veste.

Dan komt de lange, trage stoet in beweging, die om het schip van de kerk heen langs de naaste familieleden schuifelt, de mannen aan de ene, de vrouwen aan de andere kant. Ik druk de twee dikke, welgedane zonen de hand en mompel een vage condoleantie. Een kleinzoon, een lange jongen van een jaar of twintig, vreemd onwennig in zijn deftige zwarte pak, kan zijn tranen niet bedwingen. Ook dit is een verdriet dat ik nooit gekend heb. Ik heb nooit een grootvader gehad. Ik heb, terwijl ik nu zelf grootvader ben, nooit geweten hoe het is om grootouders te hebben.

De oude mensen in het dorp zullen vandaag, de dag na Pepe's begrafenis, een beetje meer aan de dood moeten denken dan anders. Ook voor mij, voor ons lijkt het dichterbij gekomen.

Terwijl we in het café onze ochtendkoffie drinken, sloft de oude, al half blinde en dove Joan langs ons tafeltje. Hij kijkt ons aan met zijn kleine, slimme oogjes.

'Ik ben al zesentachtig,' zegt hij, 'en nog goed gezond. Weten jullie hoe dat komt?'

'Nee.'

'Omdat ik iedere morgen tot de Maagd bid. Ik sla geen morgen over, en daarom zorgt zij ervoor dat ik gezond blijf. Ze is als een moeder die voor haar kinderen zorgt.'

'Kom nou maar,' zegt Coloma, zijn vrouw, en ze trekt hem een beetje mee.

Bij de deur draait hij zich nog even om en roept: 'De Maagd is ons aller Moeder, en zij zorgt ervoor dat we gezond blijven.'

'Ja, ja,' zeggen we. 'Natuurlijk. Zo is het toch...'

OKTOBER

Ik ben een beest, in 't diepst van mijn gedachten

Er is een beeld dat me niet meer loslaat. Het was gisteren, het paadje waar ik Muriel afzette, een heel smal, aan alle kanten door hoog opschietend groen omgeven spoor, kort, nauwelijks honderd meter misschien, maar zo dichtbegroeid dat het einde ervan niet te zien was. Ik reed de auto een paar meter achteruit om nog even naar haar te kijken. Daar liep ze, in een smalle tunnel van groen waar hier en daar wat gelig zonlicht doorheen filterde, op weg naar het huisje dat ze gevonden heeft, haar huisje, waar ze kan werken, alleen kan zijn, alleen met zichzelf, niet gehinderd door lawaai van toeristenbussen en door mijn paternalistische bemoeizucht, mijn soms storende aanwezigheid.

Ze draaide zich om toen ze de auto hoorde, keek, stak haar hand op, lachte even naar me en liep toen weer verder, tot ze aan het eind van de tunnel helemaal in het groen verdween. Voor het eerst, geloof ik, voor het eerst in al die jaren, in al die tientallen jaren, voelt ze zich gelukkig, niet zomaar een beetje gelukkig, een vluchtig moment, maar intens, langdurig gelukkig, hoop ik dan maar, en dat maakt ook mij gelukkig, anders gelukkig en tegelijkertijd een beetje treurig, omdat, toen ik haar in die groene tunnel van gefilterd licht zag verdwijnen, het heel even net was alsof ze ook uit mijn leven stapte, en tot op zekere hoogte is dat ook zo, al is het maar tijdelijk.

Het huis, een paar dagen lang voor mij alleen, lijkt nu nog groter geworden, maar dat hindert me niet. Ik hou van ruimte om me heen, veel ruimte. Ook ik vind het soms prettig een paar dagen alleen te zijn. In het begin vooral is er dat nog uit mijn kinderjaren daterende, hevig opwindende gevoel van alleen zijn, te kunnen doen wat ik wil. Maar hoe absurd: uiteindelijk doe ik toch altijd weer precies hetzelfde wat ik altijd al doe, gedraag me niet of nau-

welijks anders dan wanneer ik niet alleen ben, en het vreemdste van alles is dat ik daar heel tevreden mee ben. Vanwaar dan die bijna verwachtingsvolle opgewondenheid?

Toen ik vanmiddag het magnetische kaartje met de geheimzinnige gaatjes (ik begrijp nog steeds niets van die dingen) in het gleufje van mijn hotelkamerdeur stak, overviel me plotseling, zonder dat daar ook maar enige aanwijsbare reden voor was, een onmetelijk gevoel van treurigheid. Het was ook even snel weer verdwenen, maar iets ervan is toch blijven hangen: een melancholiek, nostalgisch verlangen om thuis te zijn, weer in mijn eigen kamer te zitten, achter mijn bureau, met het vertrouwde uitzicht op het straatje en de berg en de bomen.

Ik ben even voor de onwaarschijnlijk brede, glazen schuifdeuren van het balkon gaan staan, het eerste moment zonder iets te zien, of liever, ik zag in mijn herinnering andere glazen deuren, even breed, in de studio die Muriel, nog niet zo lang geleden, voor een paar weken had gehuurd aan het Lago di Como, het grijze, spiegelende meer, de bijna zwarte bergen met hier en daar de dorpjes, de klokkentorens, de lage, donkere wolken en de nevelslierten, en plotseling kwamen er weer andere herinneringsbeelden in me op van andere, heimwee wekkende momenten in plaatsen waar ik korte tijd later met haar geweest was, onze botelkamer op de Moldau, het witgrijze sneeuwlicht, de meeuwen en de zwanen op het dunne ijs van de rivier, het nevelige uitzicht op het Vysehrad, dat kleine kanaal vlak achter de Rio della Misericordia met de vreemde, onheilspellend rode weerschijs van de ondergaande zon op de afbladderende muren van het paleis, het klotsende water, het aanhoudende geluid van de voetstappen om ons heen.

Ineens is het weg en ben ik weer waar ik ben. Ik open mijn ogen en kijk naar beneden, naar het zondagmiddaggewoel op de boulevard, negen verdiepingen lager, de lange rijen palmen, de terrassen en het vrijwel lege, al ietwat herfstige strand, naar de waterscooters die lange witte sporen over het blauwe water trekken en over de aanrollende golven springen. Ik neem dat alles in me op en voel me nu heel rustig. Relaxed, mag ik wel zeggen. Prettig alleen in deze ruime, comfortabele hotelkamer, met zachte muziek

van Schubert uit de onzichtbare luidsprekers om me heen.

Ik geniet intens van deze behaaglijke luxe, des te meer misschien omdat ik het niet hoeft te betalen, anders zou ik me maar weer zorgen maken, zorgelijke levensgenieter die ik ben. Alleen. Weer mezelf, min of meer tenminste. Na drie dagen lang iemand anders te zijn geweest, lijkt het wel, iemand met een geplastificeerd kaartje op zijn revers geklemd, waar zijn naam op geschreven staat, die toevallig ook mijn naam is. Gesprekken voeren met steeds weer andere onbekenden, een enkele bekende nu en dan, aangesproken worden door mensen uit China, Cuba, Conakry-Guinee, Haïti of gewoon uit Zaragoza of Madrid, luisteren, meestal met een half oor, een rol spelen, een zaal met luisteraars toespreken. En toch heb ik ook hier behoefte aan, af en toe, opgaan in een menigte, alsof ik niet genoeg heb aan mezelf, er niet genoeg aan heb mezelf te zijn.

Buiten is het nu bijna donker geworden. De lichten van de terrassen zijn aan, kinderen spelen nog in de kleine speeltuin beneden, congresgangers komen het hotel uit om een luchtje te scheppen. De schuimende branding licht wit op in het schijnsel van de lantarens. Over het strand lopen twee zwarte figuurtjes. Boven de vrijwel onzichtbaar geworden horizon klimt een wassende maan. Morgen zal ik hem weer boven mijn straatje zien staan, even nadat hij van achter de berghelling verschenen is. Uit de onzichtbare luidsprekers klinkt nu barokmuziek, ik kan niet thuisbrengen wie het is, een van de honderden, misschien wel duizenden minder bekende componisten die de barokexplosie heeft voortgebracht. Ik voel me zo immens rustig en ook een beetje gelukkig wel, en toch is er ook nog steeds een laatste restje van de treurigheid die me overviel toen ik het plastic kaartje in het gleufje van mijn deur stak.

De telefoon stoort me. Ik neem met tegenzin op. Het is Javier. Of ik zin heb beneden te komen voor een borrel in de bar en dan ergens dineren. Er gaan nog meer mensen mee, vrouwen ook, mooie meiden, zeg. Ik heb geen zin, verzin een smoes. Hij dringt nog even aan, geeft het dan op. Ik ben moe, of niet echt moe eigenlijk, ik heb er behoefte aan alleen te zijn, ik heb geen zin in mensen, geen zin in Javier. Ik heb al zo vaak met hem gepraat, of

liever, geluisterd, want hij praat, maar luistert niet of nauwelijks naar wat anderen te zeggen hebben.

In de trein naar Barcelona zit ik tegenover een meisje dat ik jaren geleden ook al eens heb gezien, maar heel ergens anders. Dit meisje is, schat ik, pas of nog net geen twintig. Dat meisje toen was ook pas of nog net geen twintig, maar dat was twintig of dertig jaar geleden. Ze kunnen dus niet hetzelfde meisje zijn, maar ze hebben wel exact hetzelfde gezicht: een kleine mond met dunne lippen, lichte ogen, een hoog voorhoofd, donkerblond, ietwat vlossig haar.

Merkwaardig toch, die dubbelgangers die je zo af en toe tegenkomt, soms in tijd en ruimte van elkaar gescheiden door tientallen jaren en duizenden kilometers. Merkwaardig vooral het verschijnsel dat ze niet alleen fysiek als klonen op elkaar lijken, maar vaak ook op dezelfde manier spreken, met dezelfde intonatie, dezelfde sonoriteit, op dezelfde manier lachen en zelfs dezelfde soort kleren dragen, dus mogelijk ook dezelfde smaken hebben, dezelfde ideeën koesteren.

Eén keer, jaren geleden, ben ik mezelf tegengekomen. Ik liep langs een café, keek naar binnen en zag mezelf aan de bar zitten. Het was alsof ik in een spiegel keek. Ik aarzelde even, vroeg me af of het inderdaad een spiegeleffect in de ruit was. Die ander, die dicht bij het raam zat, keek niet naar buiten, anders zou hij me gezien hebben. Hij keek recht voor zich uit en praatte met de barman. Hij was ook duidelijk een vreemdeling, net als ik, had dezelfde soort baard en snor en bril, en hoewel hij niet exact dezelfde kleren droeg, had hij wel het soort jasje aan dat ik ook had kunnen kiezen.

Ik ging niet naar binnen, maar liep verder, hoewel ik daar eigenlijk onmiddellijk spijt van had. Wat zou er gebeurd zijn als ik ook aan de bar was gaan zitten en hij in mij zichzelf had herkend?

Vannacht, weer thuis, had ik een lange reeks dromen, waarvan ik zoals gewoonlijk de meeste vergeten ben. In een ervan werd de muziek van Béla Bartók gespeeld, ik geloof dat het de *Zeven Roemeense dansen* waren, die ik kort geleden op de radio had gehoord.

In een andere droom kwam Woody Allen voor. Hij liep op me toe en vroeg hoe ik als soldaat was geweest. 'Niet zo best,' zei ik. Toen vroeg hij: 'Hoe vond je mij als soldaat?' Ik herinnerde me dat ik hem in een film als soldaat had zien spelen, en zei: 'Not so good either, but very funny.' Het merkwaardige is dat hij me tijdens dat gesprek even over mijn haar en baard streelde. Wat moet ik daar nu weer van denken?

Acht dagen lang heeft, enkele honderden meters van ons huis, op een van de hellingen van het kleine bergmassief het lijk van een jonge Engelse zelfmoordenaar in een boom gehangen. Gistermorgen pas vond een jager hem, die toevallig daar in de buurt kwam. Wat betekent dat er zelfs hier, midden op dit kleine, dichtbevolkte eiland, nog wilde, volkomen verlaten en vrijwel ontoegankelijke gebieden zijn, waar je dood kunt gaan en vele dagen, misschien wel weken, kunt blijven liggen of hangen zonder dat iemand je vindt. Authentieke stukjes wildernis, zoals je ze vooral in de noordwestelijke bergketen hebt, waar ieder jaar wel een stuk of wat excursionisten dodelijk verongelukken of dagenlang verdwijnen en dan met helikopters gered moeten worden.

Ik ben een typische beschavingsmens en zou zonder een behoorlijk groot minimum aan comfort en communicatie niet kunnen overleven, maar het idee de wildernis zo dicht bij huis te hebben geeft me toch een zekere voldoening.

Vandaag is het, na vele dagen van mooi en veel te warm weer, plotseling echt herfst geworden. Het onweert, dichte gordijnen van regen, wolken en nevelsluiers omhullen de berg, het smalle beekje aan de overkant van de straat stroomt woest kolkend omhoog, stenen en takken meesleurend, twee, drie, vijf kleine watervalletjes beginnen zich te vormen, het beekje wordt steeds breder, stroomt nu bruin en bruisend over de hele breedte van de straat, maar onze stoep is hoog. Het water zal er niet overheen komen.

Ik schakel de computer uit, ga voor het raam staan en kijk naar het geweld van de dreunend neerstortende regen, die als een zwaar, witgrijs gordijn zelfs de tuin aan de overkant onzichtbaar maakt. Het flitst bijna onafgebroken in al die grijsheid, de ramen

trillen van de donderslagen. Elders op het eiland zullen nu wel weer wegen vernield, straten overstroomd, auto's meegesleurd en bruggen weggeslagen worden, zoals de laatste jaren bijna iedere herfst gebeurt. Hier zitten we goed. Hoog. De straten lopen steil omlaag, al het water stroomt langs, door niets tegengehouden. Beneden verdwijnt het in de grond en vult het de bijna verzilde bronnen bij.

De bui houdt even plotseling op als hij begonnen is. In de verte rommelt en dreunt het nog, maar de nevels trekken op en grote plekken blauw verschijnen in de hemel, een donker, hard blauw tegen het wit van de wolkenresten.

In het straatje stopt een huurauto. Er stappen twee echtparen uit, het ene al bejaard, het andere van middelbare leeftijd. De mannen bebrild, voorzichtige, bedachtzame intellectuelen, nieuwsgierig om zich heen kijkend en omhoog turend alsof daar wie weet wat voor theorie bevestigende fenomenen te vinden zijn, de vrouwen, de ene grijs, de andere blond, beiden met lange strakke rok en stevige stappers aan de voeten. Ik kan ze niet goed thuisbrengen, het zouden evengoed Duitsers als Denen of Hollanders kunnen zijn. De oudste heer, de bestuurder, opent de achterdeur van het autootje en het hele gezelschap begint zich uitgebreid te verkleden, alsof ze in hun slaapkamer zijn en niet op straat midden in een dorp. Nette schoenen uit, extra paar dikke wollen sokken aan, stevige bergschoenen aan, jasjes uit, dikke truien aan, belachelijke rode rugzakjes over de schouder en dan stappen ze, met de speciaal voor de gelegenheid meegebrachte bergstok in de hand, gevierend het avontuur tegemoet, de natte wildernis in.

Nog geen halfuur later komen ze terug. Ver kunnen ze niet geweest zijn, vermoedelijk hebben ze niet eens de asfaltweg verlaten. Hetzelfde verkledingsritueel herhaalt zich, maar nu in omgekeerde volgorde: truien uit, jasjes en bloesjes aan, bergschoenen en dikke sokken uit, gewone schoenen aan. Dan stappen ze in en rijden ze weg. Wat een avontuur. Maar zo zie je nog eens wat.

Sinds Pepe er niet meer is, staan er nog maar twee, soms drie bejaarde buurmannen onder de plataan te praten, en het gaat niet van harte, dat is te merken, want hun ontmoetingen worden steeds

korter, hoe langer hoe sporadischer. Ze missen iets, dat is duidelijk. Zal ik bij hen gaan staan en het viertal weer compleet maken? Nee, dat zou niet hetzelfde zijn. Ze zouden mijn aanwezigheid accepteren, ze zouden uit beleefdheid zelfs het plaatselijke dialect voor eventjes opgeven en de taal van het imperium spreken. Maar ze zouden toch liever onder elkaar zijn. Per slot van rekening ben ik Pepe niet. Ik blijf een vreemde, en waarschijnlijk is het ook maar beter zo.

Vanmorgen in de stad de kunstschilder Cabot ontmoet, die ik in jaren niet had gezien en over wie ik alleen maar af en toe iets had gelezen, niet over zijn kunst, maar over zijn ludieke, hoewel steeds meer door eng-nationalistisch fanatisme getinte acties. Hij leek uiterlijk niet veranderd, alleen sprak hij me niet meer in het Spaans aan, zoals in de jaren onder Franco, maar in het Catalaans, of liever in het daarvan afgeleide eilanddialect, hoewel hij en zijn partijgenoten ontzettend kwaad zouden worden als je het zo zou noemen, want volgens hen is het omgekeerd. Wat de 450.000 autochtone eilandbewoners spreken, is een taal, en het door zeven miljoen mensen gesproken Catalaans is een daarvan afgeleid dialect. Cabot behoort tot die mensen voor wie het eiland het oog, het middelpunt, het hart en de navel van het universum is. Het wordt alleen bedreigd door het linguïstische imperialisme en de culturele genocide van Barcelona. Vroeger was hij extreem-links, nu zweemt hij naar extreem-rechts, maar die twee uitersten raken elkaar wel vaker. Hoe dan ook, er ontpopte zich een merkwaardig, tweetalig gesprek, een soort *dialogue de sourds*, met het verschil dat we elkaar in elk geval begrepen, hij mij volledig en ik hem redelijk goed.

Terwijl ik met hem sprak, dacht ik dat hij, als hij toevallig als Serviër, Kroaat of Tsjetsjeen was geboren, zijn nationalistische gevoelens waarschijnlijk minder ludiek zou uitleven en een camouflage-uniform met een machinepistool en patroonbanden zou dragen. Ik kon me hem er heel goed in voorstellen. Vreemde mensen. Ik moest aan de dichter Carlos Álvarez denken, die ik na jaren in Madrid ontmoette. De eerste keer dat ik kennis met hem maakte, was hij – het was kort na Franco's dood – net uit de gevangenis

bevrijd. Ik mocht hem graag. Hij schreef mooie, felle, geëngageerde verzen, de ene bundel na de ander. We werden goede vrienden, voerden geestdriftige gesprekken, maar verloren elkaar op den duur toch weer uit het oog. Zijn poëzie begon monotoon te worden. Jaren later kwam ik hem tegen op een receptie in Madrid. Hij was een verbitterd man geworden. Sinds Franco's dood was er niets veranderd, zei hij. Niets? Nee, niets. De persvrijheid, de politieke vrijheid, de veranderde mentaliteit, het betekende allemaal niets. Alles was nog net als vroeger. Voor hem in elk geval.

Ik ben een beest, in 't diepst van mijn gedachten.

Als iemand me zou vragen (maar niemand vraagt het me ooit) hoe ik, oude calvinist, me de hemel voorstel, dan zou ik er de volgende beschrijving van geven: een reusachtig restaurant met een eindeloos lange kaart vol met de meest exquise gerechten, waarvan ik iedere dag weer andere heerlijkheden uit mag zoeken. Op de wijnkaart staan natuurlijk de meest uitgelezen wijnen, die ik me in mijn aardse bestaan nooit heb kunnen permitteren, zoals die beroemde Vega Sicilia van 1968, die geloof ik 23.000 peseta per fles kost. Na de lunch begeef ik me naar een slaapvertrek met een groot rond bed om de siësta te houden. Er is ook een ruim, rond, verzonken bad met grote wolken badschuim. Maar eerst komen er een stuk of zes, zeven beeldschone jonge engeltjes in korte rokjes en opwindende lingerie om me een relaxmassage te geven, afwisselend op het bed en in het bad. Na een langdurig en veelvuldig orgasme slaap ik dan in. Terwijl ik slaap blijven ze om me heen zitten om me met hun vliedunne vleugeltjes koelte toe te waaien, want airconditioning hebben ze in de hemel nog niet. 's Avonds na het al even exquise en uitgebreide diner herhaalt zich hetzelfde ritueel.

Bij het ontbijt, dat ik onder de koesterende hemelzon op een terras nuttig, is er koffie met knapperige croissants en op mijn tafeltje liggen de nieuwste ochtendbladen van de aarde, zodat ik op de hoogte blijf van wat daarbeneden allemaal gebeurt. Ook aan de geestelijke mens is gedacht. Er is een bibliotheek, waar alle boeken in staan die ik nog had willen lezen maar waar ik nooit tijd voor had, een cinematheek met idem dito alle films, terwijl hemel-

se orkesten de mooiste muziek spelen die ooit geschreven is. Veel barok natuurlijk, klassiek, maar ook modern en af en toe wat jazz uit de jaren vijftigen en underground.

‘En ik dan?’ roept Muriel verontwaardigd. ‘Waar ben ik in die hemel van jou? Of is het soms een hemel alleen voor mannen, een machistische hemel? Is er ook een hemel voor vrouwen, met mannelijke engelen die lief voor ons zijn? En waarom kunnen we er niet samen zijn en samen de seks beleven? Weg met die sexy engeltjes van jou! Trouwens, jij komt in de hel, aan handen en voeten gebonden in een kleine koude cel waar je door een raampje eeuwig naar al die heerlijkheden moet kijken zonder ervan te proeven. Ook mij zul je ervan zien genieten. Zo, net goed!’

Te duf om nog iets zinnigs te doen, maar nog niet slaperig genoeg om al naar bed te gaan, zit ik een beetje in Cicero’s *Ouderdom* te bladeren. Iemand die dacht me daar een plezier mee te doen – kennelijk vond hij dat het toen al bij mijn leeftijd paste – gaf het me jaren geleden. Ik bladerde erin, zette het in de kast en kwam het nu toevallig weer tegen. ‘Voor den redenaar vrees ik dat zijn talent langzaam afneemt met den ouderdom... Ik houd van een fris tochtje in den winter, van wat zon of den haard in den winter... elken dag roep ik mijn geburen samen rond den dis, dien wij met gezelligen kout zo lang mogelijk rekken tot ver in den nacht.’

Toen er nog boeken in die spelling werden geschreven, was ik net volwassen geworden. Ik ben dus echt wel wat je noemt oud, maar voel me nog steeds niet zo. Ik heb nog altijd een zekere behoefte om te streven. Er zijn wat dat betreft twee neigingen in me die om de voorrang vechten: het streven om toch nog iemand te zijn, iets te bereiken, me te laten gelden, enige erkenning te verkrijgen. En aan de andere kant een beginnende hang naar rust die me soms, sporadisch nog, overvalt: niets meer doen, nergens meer naar streven, niets meer willen, gewoon met een boek in de zon zitten. Als die laatste neiging de overhand krijgt, ben ik verloren. Denk ik.

Weer een droom. Ik was op een officiële receptie ter gelegenheid van de presentatie van een nieuwe Catalaanse encyclopedie. Daar-

na zou er een diner zijn. Ik liep er rond, nam een deel van de in lichtblauwe band uitgevoerde, zesdelige encyclopedie in mijn hand, bladerde erin, bekeek de kleurenplaten (het lelijke, barokke interieur van een kerk), dacht: hoe kan dat nu, dat Cataluña met maar zeven miljoen inwoners vijf, zes of zeven verschillende encyclopedieën heeft, terwijl Nederland met vijftien miljoen inwoners er maar één heeft. Dat moet toch een moordende concurrentie worden tussen al die encyclopedieën? Hoe raken ze ze kwijt?

Ik nam me voor het aan de president van de *Generalitat* te vragen. Ik liep door de zaal om hem te zoeken. Een kelner gaf me een ijshorentje. Ik dacht: wat raar, ze geven het toetje al vóór het diner. Met het ijshorentje in mijn hand zocht ik verder naar de president, vond hem en klampte hem aan. Ik vroeg: 'Hoe kan dat toch, Jordi, dat Cataluña wel vijf, zes of zeven encyclopedieën heeft...'

Hij viel me een beetje ongeduldig in de rede: 'Vijf, zes of zeven? We hebben er wel twintig.'

Gisteravond werd Muriels expositie in Palma geopend, in een kleine, witte galerie die me door zijn witheid aan de galleries van Ibiza deed denken, in de tijd toen daar nog echte schilders en schrijvers woonden, geen kitsch verkopende namaakhippies en dure nichten met Afghaanse windhonden. Ik keek naar Muriel zoals ze daar een eindje van me af stond, rondliep, praatte, lachte, voortdurend stralend, verrast door al die mensen die daar voor haar kwamen, veel gezichten van vroeger, sommigen in jaren niet gezien. Al die mensen die zich in de kleine zalen verdrongen, een zo compacte massa dat het haast niet mogelijk was iets van de aquarellen te zien. Je moest ervoor dringen. Haar gevoel niet volwaardig te zijn, niet mee te kunnen doen, niet serieus genomen te worden, dat moet ze nu toch wel voor eventjes kwijt zijn geraakt, dacht ik.

Ik hoorde een onbekende in mijn buurt over haar aquarellen zeggen: 'Ze zijn zo rustgevend, ze stralen zo'n grote, volmaakte rust uit, en toch, de emotie waar ze uit voortkomen...'

Er was ook een trio van jonge musici, die zachte muziek speelden terwijl Eduardo, de Mexicaanse dichter, de gedichten reciteer-

de waarop sommige van haar aquarellen geïnspireerd waren. Eduardo en zijn María Antonia met haar aanbiddelijke gezichtje en lange, donkere haar. Ze doen me altijd aan het romantische liefdespaar in de cartoons van Peynet denken. Hij lijkt ook zo klein, zo kwetsbaar, het type van de ietwat wereldvreemde, romantische dichter die hij zo graag wil zijn, maar in werkelijkheid al volledig opgeslokt door het wereldje van reclame, journalistiek, geld en zaken, dat hij nodig heeft om te overleven.

De onvermijdelijke beeldhouwer Miguel Morell, die alle openingen afloopt, was er ook. Achtenzeventig jaar is hij nu, maar toen we hem meer dan dertig jaar geleden leerden kennen, zag hij er al net zo uit en sprak even langzaam en zeurderig als nu. Zijn schaarse werk is in al die tijd ook nooit anders geworden. Zes jaar geleden stierf zijn moeder, bijna honderd jaar oud. Daar is hij nog steeds niet overheen, hij voelt zich hulpeloos, alleen, verloren. Tot zijn tweeënzeventigste woonde hij bij haar. Heel veel jaren geleden, lang voordat we hem leerden kennen, heeft hij één avontuur met een vrouw beleefd en ook nog een reisje naar Parijs gemaakt, waar hij het nog steeds over heeft. Over het avontuur wil hij niets loslaten. Daarna heeft hij nooit meer iets meegemaakt, is altijd bij zijn moeder gebleven. Altijd maar hetzelfde zuinige leventje. In de cafés waar hij komt (maar vóór tienenvier weer naar huis) wil hij nooit iets drinken, want dat kost geld, zonde. Verder werkt hij wat, aan altijd maar weer dezelfde soort beeldjes, loopt alle openingen van exposities en andere gratis evenementen af. Tientallen jaren lang, alleen maar zo'n beetje rondscharrelen in dat kleine kunstwereldje van Palma.

NOVEMBER

Muzikale nostalgie

Zou er ergens een afkickcentrum bestaan waar ik van mijn verslaving aan kranten en televisienieuwsjournalen af kan komen? Natuurlijk, tegenover anderen, en soms zelfs tegenover mezelf, voer ik aan dat het een professionele noodzaak is. Hoe zou ik mijn opinieartikelen kunnen schrijven als ik niet weet wat voor nieuws er is? Maar ik heb het altijd al gehad, en de eigenlijke oorsprong is natuurlijk mijn niet te verzadigen, bijna pathologische nieuwsgierigheid naar alles wat er op de wereld gebeurt, plus een niet te ontkennen sensatiezucht die zich uit in het bijna genietend kijken naar grote rampen en oorlogsbeelden. Geleidelijk is dat uitgegroeid tot een ware verslaving. Als ik de krant lees, mag niemand me storen, iedereen moet zijn bek houden. En de nieuwsuitzendingen beheersen mijn hele levensritme. Zeven uur of half acht 's morgens: eerste nieuwsjournaal met yoghurt en muesli; half negen: de ochtendbladen met koffie en croissant of magdalena's. Drie uur: tweede nieuwsjournaal met de after-lunchkoffie. Negen uur of half tien: derde nieuwsuitzending met appel. En daartussendoor soms nog nieuws op de autoradio. Jezus, wat een kostbare tijd me dat allemaal kost, en wat heb ik er uiteindelijk aan?

Als ik sterf, wil ik dat mijn nabestaanden iedere morgen het ochtendblad op mijn zerk komen leggen, met een steentje erop om te voorkomen dat het wegwaait.

'Meisje'. Niet 'vrouw'. 'Meisje'. *Mädchen, girl, jeune fille, ragazza, muchacha, jovencita, adolescente, doncella*, al die woorden (vooral het Spaans heeft er een oneindig aantal, het een al mooier dan het ander, maar *doncella* is wel het allermooist) hebben voor mij nog steeds een vaag opwindende, erotische klank, maar niet 'vrouw',

Frau, femme, mujer, moglie, woman. En zeker niet 'meid', of 'meiden', dat de feministen in de jaren zestig, zeventig invoerden. Waarschijnlijk juist omdat 'meid' en 'meiden' zo volstrekt anti-erotisch klinken.

Vandaag is het één lange, grauwe regendag, zoals ze hier maar zelden voorkomen. Geen wind, geen afzonderlijke wolken, alleen een egaal grijze massa en het zachte, monotone ruisen van de regen. Hollands weer, de donkere dagen voor Kerstmis, hoewel het pas begin november is. Geen geluid vandaag. Alleen af en toe het slissen van banden als er een auto de hoek om komt. De laatste bladeren van de plataan druipen traag, het groen van de steeneiken op de berghelling is donker geworden, bijna zwart.

Vanmiddag heb ik oude platen opgezet die ik in heel veel jaren niet meer had gedraaid. Muziek die me het werken onmogelijk maakt door de herinneringen die ze oproept. Pink Floyd, een achternamiddag bij Simon Vinkenoog. Ik had nog nooit zulke muziek gehoord. Simon bood me een pijpje hasj aan, ook voor het eerst in mijn leven. De wonderlijke, me volledig meesleurende muziek, het langzame high worden. Amsterdam, waar alles ineens nieuw voor me was, alles radicaal was veranderd in die paar jaren dat ik er niet geweest was, waarvan al het provinciaalse, het kleinsteedse, het eng-burgerlijke plotseling leek afgefallen, en in de plaats daarvan was dat nieuwe, onmetelijke gevoel van vrijheid, van alles is mogelijk, gekomen. Het gevoel van spijt ook, dat ik dit niet op jeugdiger leeftijd mee had kunnen maken. Dat alles riep de muziek van Pink Floyd weer bij me op: de schemerdonkere achterkamer van Simon, vol oosterse dingen, kussens, kleden, boeken en platenhoezen, de zoete geur van hasj en die wonderlijke klanken en ritmen van de muziek, de vreemde, zweverige roes waarmee ik later door de grijze namiddag liep.

Iron Butterfly, onafgebroken, obsederend, telkens weer opnieuw opgezet in de grote cafézaal van de Fonda Pepe op het winterse, door hippies overstroomde Formentera, waar ik met Muriel die zo wanhopig makend treurige dagen doorbracht, met bijna bovenmenselijke maar vergeefse inspanning proberend haar uit de bodemloze put van haar depressie op te trekken.

Led Zeppelin, die ik draaide in de tijd toen ik Bioy Casares vertaalde, zodat de taal en de vreemde sfeer van zijn roman op de een of andere manier onlosmakelijk verbonden bleven met de muziek. Als ik die hoor, kan ik me sommige zinnen nog bijna woord voor woord herinneren.

En die andere plaat, *Easy Rider*, de film van dezelfde naam in de kleine bioscoop aan de Prinsengracht, de plotselinge, absurde, volkomen onverwachte verliefdheid, bij haar, een kind eigenlijk nog, na enkele weken al weer even plotseling verdwenen als het gekomen was, maar ik, oude gek, had me er helemaal het hoofd door op hol laten brengen zodat zelfs nu nog, nu ik na al die jaren de muziek weer hoor, een kort moment van vaag verlangen in me opkomt naar de onwezenlijke sfeer van die lentedagen, dat goddelijke gevoel van, ook zonder muziek en hasj, te zweven. Zoals ik, gek genoeg, bij de muziek van *Wiener Blut* net zo'n nostalgisch gevoel zou krijgen naar die allereerste verliefdheid, meer dan vijftig jaar geleden al. Trudy heette ze, of all names, ze zat op het gymnasium in de bank naast me, een beetje mollig was ze, en niet wat je noemt mooi, maar ik was dodelijk verliefd en de melodie van *Wiener Blut* – ik naast haar in de donkere zaal van de zondige, verboden bioscoop maar zonder zelfs haar mollige handje maar vast te durven houden, de Ufa-film met Marika Rökk, geloof ik, voorafgegaan door oorlogsbeelden van tanks in de modder aan het Russische front en op het doek de v van Victorie, want Duitsland wint voor Europa op alle fronten – die melodie dus, heeft een niet meer weg te branden herinnering bij me achtergelaten.

Gek genoeg heb ik aan latere, veel ingrijpendere liefdes en verliefdheden geen enkele muzikale herinnering.

In Nederland, herinner ik me, heb ik altijd het verlangen gevoeld om er weg te gaan. In Nederland keek ik als kind naar wolkenformaties aan de horizon en verbeeldde ik me dat het bergen waren. Een land dat helemaal plat is, het is bijna niet voor te stellen, en daarbij ook nog zo klein en zo vol. Wat ik voelde, was een bijna ziekmakend verlangen naar andere landen, waar alles anders, hoger, groter, grootser was, weg te zijn van die grauwe, natte platteheid, van die kleinheid, die miezigheid, dat benauwende calvi-

nisme, die van allemaal piepkleine, keurig aaneengevoegde baksteentjes opgetrokken huizen en gebouwen, die netheid, die zogenaamde zindelijkheid (maar de meeste mensen wasten zich onder de kraan boven het aanrecht, bijna niemand had een douche, laat staan een bad), die rechte straten met allemaal in zigzagpatroon gelegde klinkertjes, met hun nette tegeltrottoirs en voortuintjes en allemaal eendere huisjes waar van achter de gordijntjes en de planten op de vensterbank de mensen loerden.

Hier, in dit land, op dit eiland, voel ik nooit het verlangen om weg te gaan, maar wel is er altijd weer die kleine, haast kinderlijke opgewondenheid als ik op reis ga, zelfs al is het maar het korte vliegtochtje naar het vasteland. Dat denk ik allemaal, nu ik op weg ben naar Madrid en door het dikke, dubbele plexiglas van het raampje omlaagkijk naar het land dat traag onder me door glijdt, rood, bruin en oker in allerlei tinten, verweerd en gegroefd als de huid van een reusachtig, heel oud dier, hier en daar het witte vlekje van een dorp of stadje, wat plukjes groen, een diepe, paarszwarte kloof, een verre bergketen met toppen waarop al de eerste sneeuw blinkt. Dat kleine, opgewonden gevoel, alsof het een heel avontuur is dat me daar wacht en niet gewoon maar weer een congres, een vergadering van collega's waar ik iets mag zeggen.

Cristina Pere Rossi, een schrijfster van Uruguayaanse oorsprong, vertelt me een prachtig verhaal over de kapitein van een vrachtboot in Montevideo, die ook dichter was. De vrachtboot, een ouderwets stoomschip nog, lichtblauw geschilderd, was zijn eigendom en hij vervoerde er goederen mee naar en van Europa, Afrika en Azië. Aan boord had hij een complete bibliotheek ingericht met vooral poëzie. Bij de leden van zijn bemanning drong hij erop aan ook gedichten te lezen en te schrijven, en in een klein drukkerijtje, dat hij ergens in de boot had, drukte hij een tijdschriftje over en met poëzie. In alle havens die hij met zijn schip aandeed, nam hij contact op met de dichters daar, vooral in Zweden en andere Scandinavische landen. Vanaf de dag dat de militaire dictatuur begon, heeft niemand ooit meer iets van kapitein of schip gehoord.

Het verhaal heeft iets uitermate romantisch, iets wat niet meer van deze tijd kan zijn, die combinatie van poëzie en zee. Ik zie

hem voor me, die kapitein, in zijn kajuit met de boekenkasten en de voortdurend bewegende lichtschijnsels en schaduwen van de zwaaiende scheepslantaarn, en die ruwe zeebonken, allemaal met een dichtbundeltje in hun knoestige knuisten of met een balpen tussen de vingers geklemd om een versje in een schrift te schrijven, maar daar wordt het bijna komisch. Ach, als Slauerhoff die man eens had gekend.

Merkwaardig, hoe snel een vreemde omgeving iets eigens krijgt, ook als je ergens maar enkele dagen bent, en, ook al is het maar tijdelijk, je leefomgeving wordt, alsof je er altijd al was en er nooit meer weg zult gaan. De kiosk waar ik 's morgens de krant koop, het café waar ik mijn koffie en *cruasán* nuttig, liefst altijd weer aan hetzelfde tafeltje, *mijn* tafeltje. Misschien is dat voor mij nog wel een van de fascinerendste aspecten van reizen, het vreemde en nieuwe, dat al zo snel niet vreemd en niet nieuw meer is, dat vrijwel onmiddellijk eigen lijkt te worden en vertrouwd, en toch de essentie van het vreemde blijft behouden.

De calle de Alcalá 's morgens vroeg in de herfstige, windstille ochtendkou. De oranje bollen van de straatverlichting branden nog, maar boven de donkere sleuf, die door de immens hoge huizen smal lijkt en waar zich grommend en dreunend het verkeer doorheen perst, is de hemel al bleekblauw, met van onderen rozig verlichte, grijze wolkjes. De reusachtige, overweldigende gebouwen met hoog op hun daken de titanische bronzen engelen, al of niet geveugelde paarden met of zonder strijdwapens, draken, adelaars, wereldbollen, koepels, kronen en zelfs complete Griekse tempels, met al hun pompeuze, afstotelijke, dreigende en toch op de een of andere rare manier weer mooi geworden eind-negentiende-eeuwse architectuur, steken als monsterachtige, net niet meer zwarte maar donkergrijs geworden silhouetten af tegen de geleidelijk lichter wordende hemel. Ik heb dit altijd zo'n wonderlijk moment gevonden, 's morgens tussen donker en licht, als de lichten nog branden terwijl het al licht begint te worden. En bijna plotseling, terwijl de straat nog schemerdonker is, bereiken de eerste zonnestralen de koperen bollen, spitsen en koepels, die hele wilde orgie van afzichtelijk beeldhouwwerk dat de daken bekroont.

De Puerta del Sol aan het eind van de middag, in die kolossale, compacte massa mensenlichamen die van alle kanten tegen me aandringen, waarin ik me alleen maar voetje voor voetje kan voortbewegen, me eigenlijk helemaal niet beweeg, maar uiterst langzaam word meegevoerd. Ik, die zo'n hekel heb aan massa's en menigten, er bang voor ben, gewoonlijk iedere onwillekeurige aanraking met medelichamen uit de weg ga, voel me er nu door opgenomen, beschermd zelfs, en het deert me niet, integendeel, ik voel me er prettig bij. Ik, me helemaal alleen wetend tussen miljoenen mensen, honderdduizenden auto's, een onafgebroken gonzen en zoemen en dreunen en grommen om me heen (wat is Amsterdam dan toch eigenlijk nog steeds een charmant, kleinschalig provinciestadje). Het bezorgt me, paradoxaal genoeg, hetzelfde euforische gevoel van vrijheid dat ik soms in Minnesota had, waar ik die onmetelijke, bijna lege ruimte om me heen wist, tot duizenden kilometers ver.

Curieus, nu ben ik, zelf naamloos, volmaakt passief opgenomen in een bijna amorfe, naamloze menigte. Enkele uren geleden nog was ik actief opgenomen in een andere menigte, mensen met namen en gezichten, een menigte waarin ikzelf voortdurend participeerde en net als de anderen een rol speelde. Zowel het een als het ander doet me, alweer paradoxaal genoeg, evenveel goed, op voorwaarde dat het niet te lang duurt. Maar zelfs hier, tussen al die warm geklede lijven waarvan ik de warmte door mijn kleding heen voel, heb ik toch ook wel, realiseer ik me nu, een miniem, beschermd eilandterritorium rondom me opgebouwd, van waaruit ik observeer en me (hoe vluchtig ook) geobserveerd weet.

Zoals ook nu weer, avond al, in het oude café Gijón, waar ik altijd weer terechtkom en waar ik het liefst zit, alleen of in gezelschap, aan alle kanten omgeven door het nooit ophoudende stemmenrumoer van intellectuelen, kunstenaars en snobs die ervoor door willen gaan. Ik laat dat gegons zachtjes op me inwerken terwijl buiten, aan de andere kant van de grote ramen, het verkeer over de Paseo de Recoletas langsglijdt, en denk aan vroeger, heel lang geleden, de nachten in het café Mabillon, in de Bonaparte, de Tabac Saint-Claude, schor van het eindeloze praten, doof van het telkens weer losbarstende, kwaadaardig sissende lawaai van de kof-

fiemachines en dan, als het alweer licht begon te worden, moe sloffend door de rue Monsieur-le-Prince naar huis, meestal alleen, soms niet.

Terwijl ik hieraan denk, komt Fernando García de la Banda naar mijn tafeltje, de jonge dichter op wie ik zat te wachten. Hij gaat zitten en het lijkt alsof hij alles wat hij me sinds de vorige keer, twee jaar geleden, heeft willen zeggen, heeft opgespaard voor deze avond. Ik luister, ik reageer, maar mijn gedachten zijn nog ver in tijd en ruimte. Zijn stem moet door een vaag, dromerig waas heen dringen om me te bereiken.

Weer thuis, in de hotelkamer, voor het kleine bureau met de spiegel waarin ik mezelf zie schrijven, bevreedt het me dat ik dat ben die daar zit, voel ik me enkele ogenblikken lang als een lid van zo'n sinds eeuwen geïsoleerd gebleven indianenstam of een Papoea die, pas door een groep westerse antropologen ontdekt, voor het eerst zichzelf in een spiegel ziet. Wie is die figuur, die dubbelganger, ik durf eigenlijk niet goed naar hem te kijken, stel je voor dat hij ineens tegen me begint te praten of me wil slaan, maar misschien ben ik nog het bangst voor wat er achter die ogen schuilgaat, zijn ogen die mijn ogen zijn en me toch voorkomen als de ogen van een vreemde.

Morgen vlieg ik alweer naar huis. Ik verlang ernaar, verlang naar Muriel, naar het eiland, het dorp, naar mijn kamer, en toch is er iets wat niet klopt met wat ik eerder schreef, over het verlangen weg te gaan uit Nederland, waar alles zo klein, zo plat, zo miezerig, zo benauwend was. Ik verlang nu terug naar mijn eiland, mijn dorp, waar alles weliswaar niet plat, maar wel nog oneindig veel kleiner is. Maar het is een kleinheid die me nooit gehinderd heeft, want hoe graag ik ook reis, ik was altijd weer blij thuis te komen, terug op dat kleine eiland met zijn kleine mensjes en kleine gebeurtenisjes.

Eenmaal heeft het me gestoord, die keer, jaren geleden, toen ik ook in Madrid was geweest, maar in een Madrid waar een gevaarlijke sfeer van angst en gewelddadige onderdrukking heerste, een sfeer van compacte massa's politie met lange grijze jassen en platte grijze petten, grijze landrovers, charges met knuppels en karabij-

nen waar doden bij vielen, geheime politiemannen met sinistere snorretjes, universiteitsgebouwen die door politietroepen waren bezet, een sfeer ook van clandestiene bijeenkomsten, heimelijke gesprekken met jonge verzetsmensen in donkere cafés. Een stad waar voor mijn gevoel grootse, belangrijke, dramatische dingen gebeurden, waar de werkelijkheid op het eiland, met zijn pietepuiterige, volstrekt onbelangrijke maar tot knappens toe opgeblazen gebeurtenisjes en zijn kleine, platte, alleen maar op geld beluste burgertjes zo armzalig bij afstak dat ik voor de eerste en enige keer een zekere tegenzin voelde toen ik er terugkwam.

Iedere keer weer verbaast het me dat het landschap van dit eiland na meer dan dertig jaren nog altijd nieuw en verrassend is, nooit verveelt, nooit zo gewoon wordt dat je het niet meer ziet, er geen oog meer voor hebt. En dan heb ik het nog niet eens over de beroemde, miljoenen malen gefotografeerde en geschilderde rotskusten en berglandschappen, maar over het oude, simpele, sinds eeuwen vrijwel onveranderd gebleven binnenland.

De kronkelende weggetjes, aan weerszijden ingesloten door lage muren van ruwe, ongelijke, moeizaam uit de grond gewroete stenen, de simpele, onbedoelde schoonheid van een boerenhuis, dat uit de grond lijkt gegroeid, een volmaakt organisch geheel vormt met de omgeving. Kleine, okergele rechthoek in het melancholische strijklicht van een late herfstzon, in die rechthoek alleen de grote, boogvormige opening van een deur, net niet in het midden, altijd asymmetrisch, en in het grootste muurvlak één vierkant raampje, meer niet. Soms, naast het huis, één hoge, honderden jaren oude dadelpalm, een paar machtige johannesbroodbomen met hun altijd volle, zware, donkergroene loof, een paar vijgenbomen, waarvan de al kale takken de kleur van gebleekte beenderen hebben, een haag van uit hun krachten gegroeide Barbarijse cactussen. En dan weer de akkers met de amandelbomen, heuvels, lage bergen, alles vol licht, uitbundig groen, een stukje donker bos. Hier en daar, op een heuveltop of tegen een berghelling, de zware, grijze vestingmuren van een grote boerderij en tussen de heuvels door telkens weer een ander doorkijkje op de nevelige vlakte en, aan de verre horizon, de wazige, blauwe toppen van de

noordwestelijke bergketen. Zo rijden we verder, zonder doel, kras-kras door het golvende midden van het eiland, zomaar, om te vieren dat ik weer terug ben.

Bewegende schaduwen van bladeren op een door de late avondzon verlicht stuk muur en het onverklaarbare, onbegrijpelijke gevoel van melancholie dat me overvalt wanneer ik ernaar kijk, een droefgeestigheid die, weet ik op hetzelfde moment, exact dezelfde is als de melancholie die me eens, oneindig lang geleden, als kind overviel. Gedurende een ondeelbare fractie van een seconde ben ik dat kind, vier of vijf jaar misschien, staande in de tuin van mijn ouderlijk huis, alleen, eenzaam, voor het houten hekje waarachter de sloot lag en de weilanden begonnen, de herfstzon al bijna onder en de eerste avondnevels over het veld, en de scherpe, prikkelende rookgeur van smeulende bladeren, en ergens in de avondstilte speelde iemand een trage, treurige melodie op een hoorn. Dat kind was ik, dat onbestemde, onverklaarbare droefgeestige gevoel was ik, en ik ben het nog, in wezen is er niets veranderd.

DECEMBER

De dorpsbelangenvereniging

Joan is dood. Joan, de lieve oude man met de rode appelwangetjes, het sneeuwwitte haar en de bijziende, rood omrande oogjes, Joan die, hij kon er ook niets aan doen, een heel klein beetje op die verschrikkelijke Poolse paus leek. Gisteren slofte hij nog voetje voor voetje op zijn bruine geruite pantoffels door het dorp en nu is hij dood, zomaar ineens, in de nacht, in zijn slaap gestorven. De Maagd heeft hem niet verder geholpen, maar gemeend dat het zo wel mooi was geweest, en hem liefderijk in Haar armen genomen.

In een paar maanden tijd is het groepje oude mannen dat, toen Pepe nog leefde, iedere middag onder de plataan voor zijn huis bijeenkwam om te babbelen, gehalveerd. Nu zijn alleen Bernat en Tofol nog over, maar die houden het zo te zien nog wel een paar jaar vol.

Het dorp stroomt vol met auto's. Allemaal familie en vrienden van de oude Joan en Coloma, zijn weduwe. Tientallen auto's vol mensen, afgezien nog van de dorpsbewoners, die zich te voet naar het kerkhof begeven. Het is niet te geloven, de reusachtige aantallen familieleden die de oude mensen hier hebben: kinderen, kleinen achterkleinkinderen, broers en zusters, ooms en tantes, zwagers en schoonzusters, neven en nichten, aangetrouwde neven en nichten en daar dan nog weer de diverse vertakkingen van. Mijn oog valt onwillekeurig op de drie adembenemend mooie (nou ja, adembenemend) kleindochters, die nu in stemmig zwart zijn gekleed in plaats van in de frivole, modieuze minijurkjes of hotpants die ze bij hun schaarse bezoeken aan opa en oma droegen. Ze weten duidelijk hun houding niet te bepalen, kijken een beetje verveeld en blasé om zich heen met hun stadse gezichten, waar de arrogante minachting voor dit achterlijke dorpse gedoe van afstraalt.

Het kerkhofje is nog vol bloemen van Allerzielen, hele bossen al sinds lang verlepte en verdorde chrysanten, die op de zerken liggen en aan de afsluitstenen van nissen hangen. We schuifelen voetje voor voetje over het grind, mompelen de plichtmatige condoleances, schuifelen verder rond tot we weer bij de ingang komen, waar we ons naar buiten dringen. De zon is al ondergegaan, maar de donkerrode avondhemel weerspiegelt zich in het bevoeiingsreservoir aan de overkant, een spiegel van vloeibaar vuur. De Heksenberg steekt zwart af tegen de vlammen de westelijke hemel, als het silhouet van een hoge zeventiende-eeuwse scheepsromp. Langzaam, zonder iets te zeggen, lopen we terug naar huis, zigzaggend tussen de foutgeparkeerde auto's door.

Vandaag is de lucht de hele dag egaal grijs geweest, maar toen de zon onderging, kwam er even boven de horizon een klein scheurtje in het wolkendek, waardoor de zon gedeeltelijk en donkerrood te voorschijn kwam. Ik zag het, remde en reed achteruit tot voor een brede opening in de stenen muur aan de kant van de weg, waardoor we het beter konden zien. De vreemde, halfronde bol daalde langzaam, veranderde van vorm, werd geleidelijk kleiner, een steeds dunner, felrood streepje in het grijs, tot ook dat verdween. Weg. We zuchtten, bleven nog even staan, keken naar de bruinrode, pas geploegde aarde op de voorgrond, de grijze, verweerde stenen van het muurtje, het grijzige groen van bomen en struiken, de grijze verte, alles grijs, grijs, maar in honderden verschillende, bijna onmerkbaar in elkaar overvloeiende tinten en schakeringen.

We kwamen van een etentje bij Juana en Ricardo, van de weinige echte vrienden die we hier hebben misschien wel de beste en de trouwste. Ricardo, met zijn lange gestalte van één meter negentig, zijn grote, vriendelijke kop met de reusachtige, wijd uitstaande, steeds grijzer wordende bos krullen, een langzame, rustige zekerheid uitstralend. Juana, klein en gedrongen, nauwelijks tot zijn borst reikend, met dat grote, brede, half-indiaanse hoofd, de lange glanzend zwarte haren, de grote ronde zwarte ogen, voortdurend een en al opgewonden drukte en bedrijvigheid, haar hoge, soms schrille, ietwat geëxalteerd overslaande stem fel contrasterend met

de rustige bromstem van Ricardo, maar allebei met die zachte, zangerige Latijns-Amerikaanse intonatie. Soms praten ze allebei tegelijk tegen ons, zodat we hen geen van beiden meer kunnen verstaan. Geen van beiden geeft het op, ze blijven allebei koppig doorpraten, worden ook niet kwaad omdat ze elkaar in de rede vallen. Het lijkt wel of ze het niet eens merken. Ricardo, braaf naar buiten lopend om weer een nieuw houtblok voor de haard te halen, altijd een beetje gebogen met dat enorme, onhandig grote lichaam van hem, en daarna weer onafgebroken verder pratend terwijl Juana een ingewikkeld recept uit een van haar eigen kookboeken aan het bereiden was. En wij ons koesterend in de warmte van hun vriendschap.

We rijden verder terug naar huis langs de stille, bochtige landwegen, door het grijze, langzaam donker wordende winterlandschap. En ineens is de berg er weer, onze berg, nu eens rechts, dan weer links voor ons uit, geleidelijk groter en hoger wordend, langzaam dichterbij komend, zijn donkere, bijna zwarte top gedeeltelijk door een grijze wolk aan het oog onttrokken, met een rood lichtje op de antennes van het hoogste punt, tot het helemaal donker wordt en alleen nog het rode lichtje zichtbaar is.

En dan weer thuis, in de warmte van de vlammen van de haard, Muriel aan de piano, een glas port, – een idyllisch tafereeltje. Een warm, verwarmend gevoel. Ook die hele lange, lome wintermiddag dat vreemde, dromerige, haast weemoedige gevoel van rust, van voldaanheid, van, ja, laten we het maar weer geluk noemen, zonder zelfs maar de minste behoefte om aan het werk te gaan.

Een verhaal dat Juana vertelde, uit de tijd toen ze nog psychologie en antropologie studeerde aan de universiteit van Santiago de Chile, lang voor Pinochet, lang voor Allende. Met een aantal medestudenten en docenten maakte ze een studiereis naar een groep Araucaniërs die in de wildernis leefden. Een van de indianen begon haar borsten te betasten, waarop ze de man een klap gaf. De docenten woedend op haar. 'Dat mag je als antropologe natuurlijk nooit doen, je studieobject slaan.' 'Wát studieobject!' reageerde ze kwaad. 'Zijn het soms insecten die je door een vergrootglas moet bestuderen? Het zijn mannen, net als jullie, en wanneer een man

zonder toestemming aan mijn borsten komt, krijgt hij ervan langs.' Radicaal als ze ook toen al was, zegde ze de antropologie vaarwel en wijdde zich alleen nog maar aan de psychologie.

Mijn ergernis tegenover mensen die mateloos drinken of roken. Mijn geïrriteerdheid over de verachtelijke zwakte van die mensen, die 's morgens, zodra ze uit bed stappen, of soms zelfs al terwijl ze er nog in liggen, met trillende vingers van zenuwachtige haast de eerste sigaret opsteken en daarna onophoudelijk door blijven paffen, de ene na de andere, onder het eten, in de auto, op de brommer zelfs, onder het lopen, in bad, op plaatsen waar het verboden is, altijd en overal, geen seconde kunnen ze zonder. Die steeds maar opnieuw een glas wijn leegdrinken, automatisch, gedachteloos, zonder ervan te genieten, zonder het zelfs maar te proeven, zodat je hun net zo goed een kartonnen pak Don Simón kunt inschenken in plaats van een Marqués de Riscal van 1978. Die in staat zouden zijn een van mijn zeldzame Schotse maltwhisky's, waar ikzelf een jaar mee doe, in anderhalf uur tijd leeg te drinken, ik maak me kwaad als ik alleen al aan de mogelijkheid denk. Een halve krat wijn op één avond, en de kamer vol stinkende rook.

Het is een onderdrukte ergernis, die ik niet of nauwelijks laat merken. Gelukkig maar, want ik vergeet hoe ergerlijk, hoe onuitstaanbaar mijn superieure matigheid en beheersing misschien wel op anderen overkomen. Hoe onmatig en onbeheerst ik zelf in andere dingen kan zijn. En hoe kleinburgerlijk, krenterig en kleinzielig dit gemopper eigenlijk is.

Op weg naar de stad was daar ineens de baai, zoals hij er altijd is, plotseling, je weet dat hij gaat komen en toch is het altijd weer onverwachts. Hij lag nog ver voor me uit, een beetje links van de weg en heel laag nog, heel diep, alsof ik hem door het raampje van een vliegtuig zag in plaats van door de voorruit van mijn auto, maar vreemd nu, op de een of andere manier leek hij anders, niet zoals hij zo vaak anders is, op ieder uur van de dag en bij ieder licht weer verschillend, maar anders anders: een grote, gladde, ondoorzichtige gele vlek onder een grijze hemel die met nog wat vuil oranje vegen van de ondergaande zon besmeurd was. Een

grote Gele Zee met in het midden het zwarte silhouet van een Amerikaans oorlogsschip. Ik had daar willen stoppen om er langdurig naar te kijken in plaats van met honderd kilometer per uur naar beneden te rijden, maar dat was onmogelijk op die smalle, drukke weg zonder berm of vluchtstrook, en voordat ik goed en wel beneden was en de baai achter de hotels en flatgebouwen verdween, nam hij al weer normalere kleuren aan, van paarlemoer tot turkooisachtig grijs.

Even later, in de stad, donker al, was er de lange rij hoge, deftige flatgebouwen aan de overkant van de altijd droge rivier, vaag verlicht door de oranje straatlantaarns, met ervoor, in silhouet, de even lange rij zwarte palmen. Boven dat alles verscheen een zeer grote, volle maan met, vlak eronder, een zilverig verlichte wolk. Ik bleef een tijdje staan om ernaar te kijken. Het was zo vreemd, zo onwezenlijk, zo angstaanjagend bijna, die grote volle maan laag boven die lange rij donkere gebouwen en hoge zwarte palmen. Achter me hoorde ik het verkeer en de vele snelle voetstappen van haastige mensen. Niemand keek.

Vanmorgen kwam het bijna voltallige bestuur van de dorpsbelangenvereniging in onze huiskamer bijeen. Acht mensen om de lange tafel, waar ik alles netjes had klaargelegd. Muriel was naar haar atelier gevlucht, ze voelde al wat er zou gebeuren. Na de vriendelijke begroetingen en vijf minuten inleidend gebabbel was het zover: een knallende explosie tussen Pilar en Arturo, de secretaris. De onvoorstelbaar harde, schelle, door alles heen snijdende stem van Pilar, haar woeste armbewegingen, wapperende haren, felle ogen. Arturo, die telkens afwerend zijn arm ophief als om zijn scheve hoofd tegen al dat verbale geweld te beschermen, af en toe iets terugschreeuwde maar, hoewel zijn stem er ook mag zijn, er niet in slaagde Pilar te overstemmen of te onderbreken. Pedro, de voorzitter, die vergeefs om stilte maande. Guillém, de immens dikke penningmeester, die met zijn handen op zijn reusachtige, half ontblote buik achteroverleunde en maar een beetje in zichzelf zat te grinniken achter zijn slordige zwarte baard.

Zelfs binnen zo'n klein groepje als het bestuur barsten voortdurend de ruzies los, afspiegelingen van wat er in de kleine dorpsge-

meenschap gebeurt: onenigheid tussen de kerkelijke congregatie en de dorpsbelangenvereniging over wie de dorpsfeesten mag organiseren, conflicten rond een Christusbeeld waarvoor geld is ingezameld en dat niet op de afgesproken plek is neergezet, eeuwenoude vetes om minieme lapjes grond of recht op overpad, strijd om wat er nu al of niet tegen Calafat of tegen de al te laks optredende burgemeester moet worden gedaan, ruzies tussen permanente bewoners en weekeindbewoners, persoonlijke dreigementen tegen Pedro: 'Wil je soms de jaren dertig weer terug?' En dan te denken dat al die mensen via allerlei vertakkingen familie van elkaar zijn, maar ja, juist in families komen de ergste en hardnekkigste ruzies voor.

Maar er vallen tenminste geen doden meer bij, zoals in dat dorpje ergens in het noorden van het vasteland, waar al sinds jaren familieleden en dorpsgenoten elkaar met jachtgeweren en wurgkoorden te lijf gaan om een stukje waardeloze grond op het topje van een kale berg, die ook nog de onheilspellende naam Berg Tor draagt.

Zo moeten nationalisme en nationale trots zijn ontstaan. Het 'Apley-effect' zoals Javier Marías het in een van zijn kleine essays noemt, naar *De wereld van George Apley* van Joseph L. Mankiewicz. In het essay heeft hij het over het Catalaanse, het Baskische en het Galicische nationalisme. Wat Marías niet zegt is dat het in wezen natuurlijk allemaal neerkomt op de meest primitieve territoriumdrift, en dus ook weer een van de vele bewijzen is dat de mens als mens in de afgelopen tien millennia hoegenaamd niet geëvolueerd is. Integendeel.

Iedere ochtend wandelt Coloma, de weduwe van de oude Joan, in gebreid zwart wollen vest, donkergrijze rok en met een klein, zwart hondje aan de lijn, naar het hek van het kerkhof. Ze blijft een minuut of tien voor het hoge traliehek staan, dat dicht is maar niet gesloten, en voert daar al die tijd een prevelend gesprek met haar overleden man. Misschien vertelt ze hem wat er de afgelopen dag en avond gebeurd is, wat ze heeft gedacht, gedroomd, hoe het met de kippen gaat en met de tomaten.

'Kunt u niet naar binnen?' vroeg Muriel haar eens, toen ze

langs kwam en haar voor het hek zag staan.

‘Ach ja, dat wel, maar ik ga liever niet alleen.’

‘Zal ik met u meegaan?’

‘Ach nee, dank u wel, maar nee, dat hoeft toch niet.’ En ze keerde zich weer met haar gezicht naar het hek en naar de hoge, witte muur achter in het kerkhof, waar, in een van de tien of twaalf nissen, haar man begraven ligt.

Een van die stille, roerloze wintermiddagen, waarin het haast gonst van rustige tevredenheid, al bijna donker maar nog niet helemaal. We wandelen terug naar het dorp, zien de nevels en wolkenluiers die langzaam de berg omhullen, de lichtkringen van de straatlantaarns, het verlichte kerkje, de toren met het open koepeltje, van binnenuit oranjeachtige verlicht, haast zwevend in de neveligheid, en rechts van ons, een eindje beneden de weg, in de donkere tuin van het landgoed 's Heretat, de gekleurde lampjes van de kerstboom, die ze hier buiten hebben staan in plaats van in huis, zodat anderen er ook van kunnen genieten. Er steekt een windje op. Muriel huivert. Ik neem haar hand vast en stop hem samen met de mijne in de zak van mijn jas. Eigen jaszak warmt het best, zeg ik altijd maar.

Vandaag is het de eenendertigste, voor de tweede maal de laatste dag van het jaar in dit grote, nog altijd een beetje nieuwe huis, in de niet meer zo nieuwe omgeving. Gisteren zag ik de eerste amandelbomen bloeien, aarzeland wit tussen het groen en grijs, en vanmorgen waren er ineens al heel veel, alsof het al een maand verder was, alsof de natuur plotseling haast heeft gekregen en de cycli in een stroomversnelling zijn gekomen: winter, lente, zomer, herfst, winter, lente, zomer, herfst, hoe langer hoe sneller, tot alles in elkaar overgaat en plotseling Niets wordt.

Het straatje waar ik uit mijn raam op kijk, is stil en leeg. Er staan twee auto's geparkeerd, de kleine rode Renault van Asja en de grote witte van Pepe's zoon. De donkergroene rand van de berg vervaagt geleidelijk in de grijze wolkenluiers die erlangs drijven, laag over het huis van de Zweed en het lelijke witte huis dat ernaast is gebouwd. De laatste vergeelde bladeren van de plataan

bewegen zacht in de wind. Pepe's dikke zoon, in blauw-met-zwart trainingspak, komt met twee kartonnen dozen uit het huis van zijn vader, zet ze zuchtend neer, sluit zorgvuldig de deur af, bergt de dozen in de kofferruimte van zijn wagen en rijdt weg. Nu staat er nog maar één auto. Het lijkt vandaag stiller dan ooit in het dorp. Er is geen geluid, niets beweegt.

Zelfs van beneden dringen geen geluiden tot me door. Toch is het huis vol mensen. Asja is er, met de twee jongetjes. Onze oudste zoon, de musicus, is met onze schoondochter uit het verre Nederland overgekomen, Fabián heeft voor de gelegenheid de stad en zijn vrienden vaarwel gezegd, en Muriel is er vanzelfsprekend. Ze zijn er allemaal, het hele gezin is weer compleet en dat geeft toch weer zo'n goed gevoel, tenminste, zo hoort het, alleen ik ben er niet, ik zit hier, boven, van alles en iedereen geïsoleerd omdat ik nog zoveel werk te doen heb, maar zelfs als ik beneden bij hen ben, voel ik me soms eenzaam, en ik weet toch eigenlijk niet goed of dat wel de eenzaamheid is die ik wil, die ik zoek. Ik hou van hen allemaal en zij houden van mij, maar altijd is er dat vage schuldgevoel, het idee dat ik tekortschiet, altijd al tekortgeschoten ben.

Een paar dagen geleden, even na Kerstmis, belde Arturo Pérez Reverte vanuit Bosnië. Hij belde terwijl ik naar hem keek op het journaal, zijn gezicht hier in de kamer, zijn stem een paar duizend kilometer ver. Hij stond, met dat eigenwijze brilletje van hem op dat altijd ietwat verbaasde gezicht, de blauwe VN-helm in zijn ene hand en de microfoon in de andere, te midden van een groepje hologige kinderen, half verwoeste huizen en uitgebrande auto's, en net toen hij begon te praten ging de telefoon. Een beetje geërgerd zette ik de televisie zacht en ik nam op.

'Hallo,' zei hij, 'ik ben het, Arturo, uit Bosnië, ik wilde je alleen maar even prettige feestdagen wensen.'

'Allemachtig,' zei ik, 'ik zag je net op het journaal.'

'Dat was gistermiddag. Nu zit ik weer in Sarajevo. Hoor je het schieten op de achtergrond?'

Ik hoorde inderdaad een ver geratel.

'Wees voorzichtig,' zei ik, 'ga alsjeblieft niet dood, want ik heb je nodig. Ik heb wat vragen voor als je weer in Madrid bent. Ik ben bijna klaar met de vertaling van je roman.'

Toen werd de verbinding verbroken. Ik legde neer, verbaasd, keek naar het televisiebeeld, waar hij nog steeds te zien was, tot het door ander nieuws vervangen werd. Zolang dat brilletje van hem nog heel is, is hem niets overkomen, dacht ik, en ik realiseerde me op hetzelfde moment hoe egoïstisch die gedachte was. Ik voelde me ook een beetje blij. Het idee dat iemand, die ik nog nooit persoonlijk ontmoet had, alleen maar per brief, via de telefoon en door zijn boeken kende, er van zo ver en in zulke omstandigheden aan dacht mij op te bellen. Het gaf me weer, heel even, het gevoel dat ik echt besta. Twijfel ik daar dan nog steeds aan? denk ik, nu ik er weer aan terugdenk.

Ik zet de computer uit en ga naar beneden.

‘Hoera, daar is papa,’ hoor ik juichend roepen.

‘Eindelijk,’ zegt Muriel.

‘Ja,’ zeg ik plechtig, ‘ik ben er weer,’ maar het is net of ik het niet zelf zeg.

JANUARI

Drie biggetjes

Een oud jaar dat eindigt, een nieuw jaar dat begint, het doet me eigenlijk hoegenaamd niets, en zo hoort het natuurlijk ook, want het jaar zou evengoed op 27 juli kunnen eindigen en op 28 juli kunnen beginnen, het is allemaal willekeurig. Het zou eigenlijk veel meer zin hebben om het nieuwe jaar, als er dan toch zoiets moet zijn, op midwinterwende te laten ingaan, want dat is tenminste een natuurlijk gebeuren. Of, beter nog, het te laten samenvallen met het begin van de lente. Dat zogenaamde nieuwe jaar is nu al weer acht dagen oud. Samen hebben we, midden in de nacht nog, Jean Jacques en Yvonne naar het vliegveld gebracht.

De sfeer in de grote, holle, kille vertrekhal werkte niet mee om mijn landerige stemming te verbeteren. De lange rijen slaperige, half versuifte passagiers, de lijzige Hollandse stemmen. Een laatste blik op die twee, die nog even omkeken toen ze in de rij stonden voor de elektronische controle, hij met een beetje verlegen, droef lachje op zijn gezicht, alsof het heimwee hem nu al te pakken kreeg. Het onvermijdelijke gevoel van treurigheid en leegte toen ze niet meer te zien waren. Weer naar buiten, de kille, vochtige nachtkou in. Op de parkeerplaats een korte ruzie met een dubbel-parkeerder die ons ingesloten had met zijn protserige, hermetisch afgesloten BMW, zodat we een halfuur moesten wachten, af en toe woedend claxonnerend en driftig rondlopend, op zoek naar een parkeeragent.

De terugrit naar huis onder een zwarte sterrenhemel, maar boven de oostelijke horizon was er al een heel subtiel, nauwelijks merkbaar oplichten van dat zwart, een uiterst vage aankondiging die zelfs nog geen schijnsel is en toch al hoopgevend is, en waardoor het donker nog intenser lijkt te worden. Eigenlijk zou het nieuwe jaar moeten beginnen zoals de nieuwe dag begint, als een

aarzelende zweem van nieuw licht. Eigenlijk zou het iedere dag nieuwjaar moeten worden, en ieder jaar een nieuwe dag, denk ik slaperig.

Muriel begint over Jacques, zijn voortdurende verlangen naar het eiland terwijl hij dáár leeft, in dat verre, koude land, waar hij eigenlijk niet thuishoort. Ze praat over zijn grote talent, dat hij maar voor een deel gebruikt omdat hij niet de nodige ambitie heeft om het waar te maken. Zijn ogen lijken een beetje uitgeblust, zegt ze, hij heeft niet meer die enorme vitaliteit van vroeger, hoe moet dat nu toch?

Zorgen, altijd maar zorgen, denk ik. 'Luister,' zeg ik. 'Wie heeft zulke fijne, prachtige kinderen als wij? Ze roken niet, ze drinken niet of met mate, ze zijn niet aan de drugs, ze zijn niet crimineel, ze hebben geen vreselijke complexen of trauma's, ze hebben elk hun eigen problemen maar weten die ook aardig op te lossen, ze kunnen goed met elkaar opschieten, ze houden van ons, ze maken mooie dingen of mooie muziek, ze zijn, geloof ik, redelijk tot matig gelukkig...'

'Wat weet jij daarvan...'

We naderen het dorp, de berg, massief en zeer intens zwart tegen de langzaam lichter wordende hemel, een uiterst dunne, mescherpe maansikkel in het dal tussen de twee bergmassa's in.

Vanmiddag, van Lluchmayor op weg naar huis zag ik, ver voor me uit nog, iets wittigs bewegen op het asfalt. Ik dacht: wat is dat toch? Schapen? Nee, daarvoor was het te klein. Toen ik dichterbij kwam, zag ik dat het drie rozig-witte biggetjes waren die midden op de weg speelden. Ik remde. Gelukkig gingen ze opzij, maar toen ik verder reed, zag ik in de spiegel dat ze met hun drieën de auto achternarenden, alsof die het moedervarken was dat ze eindelijk gevonden hadden. Ze zagen er aandoenlijk lief uit, maar goed beschouwd zagen ze er ook erg lekker uit, en voor mijn geestesoog zag ik zo'n beestje al goudkleurig geroosterd, met een appeltje in de bek en een roze strik om het knapperige krulstaartje, op mijn bord liggen.

Het leven, denk ik soms, bestaat eigenlijk hoofdzakelijk uit dingen die er nooit van komen.

We zitten op een terras en alles is volmaakt. Het is stil, we zijn de enige gasten op het terras, er is geen lawaai, zelfs geen muziek. Over de weg rijdt vrijwel geen verkeer, in geen velden of wegen is een toerist te bekennen. De zee is donkerblauw en vrijwel glad na de storm van gisteren, met een lichte deining waarvan we de luie, trage rollers met regelmatige tussenpozen zwaar tegen de rotsen horen dreunen. De zon is koesterend warm, de vis is vers en de wijn is koel. We genieten, ontspannen, vrolijk, gelukkig.

‘Het enige wat ontbreekt is een hangmat,’ zeg ik.

Muriel kijkt me aan. ‘Waar was dat ook weer, dat restaurant waar ze hangmatten hadden om na het eten siësta in te houden? In Guatemala toch?’

‘Nee, dat was in Mexico, ten zuiden van Cuernavaca, aan de weg naar Oaxaca. Het was aan een drukke verkeersweg. Ik sliep vorstelijk, maar jij kon niet slapen door het lawaai.’

Ineens is de grote reis er weer. Zestien jaar en zes maanden geleden, in een flits voel ik het opnieuw, de angst, de voortdurend opgekropte emotie, het krampachtig proberen ons goed te houden voor Fabián, die nog een kind was, het scheurende gevoel van binnen, zij hier, de andere zij daar, duizenden kilometers ver in het noorden, de Sneeuwvrouw, ijsblond, blauw, wit en grijs, de kleuren van Muriels aquarel. Maar wat zij voelt, moet erger zijn.

Plotseling zegt ze: ‘Ik vraag me nog steeds af hoe onze levens zouden zijn geworden als jij daar gebleven was, en ik terug zou zijn gegaan naar Europa, met de jongen. Weet je dat ik een keer bijna op het punt heb gestaan om zelf het initiatief te nemen en van je weg te gaan, met of zonder de jongen? Ik zou dan in Mexico gebleven zijn terwijl jij terugging naar haar, naar Amerika. Ik voelde me wel een beetje thuis in Mexico, het deed me zo aan Indonesië denken, de mensen vooral, de indianen en de mestiezen, de gebruiken daar, de mandiebak in de badkamers, de vruchten. Maar hoe had ik dat moeten doen? Ik had geen geld, dat weerhield me.’

‘Gelukkig dat je het niet gedaan hebt.’

Ze kijkt me strak aan, streng en vorsend als een rechter van instructie. 'Zeg me, wat zou je gedaan hebben als Claudia na de reis anders zou hebben gereageerd, als ze je met open armen ontvangen zou hebben toen je bij haar terugkwam? Wat zou je dan gedaan hebben? Je zou bij haar gebleven zijn, zeg het maar eerlijk.'

Ik zeg niet ja, ik zeg niet nee, maar antwoord met een tegenvraag die de mogelijkheid van een ja impliceert. 'En jij, wat zou jij gedaan hebben, toen, als Ton anders had gereageerd?'

Ze geeft toe, voor het eerst. 'Ja, ja, je hebt gelijk.' Het klinkt bijna deemoedig.

'Maar het zou niet lang geduurd hebben. Dat van jou met hem niet, en dat van mij met haar niet.'

'Nee.' En even later: 'Maar ik denk niet dat we dan nog bij elkaar terug zouden zijn gekomen.'

'Dan is het toch goed wat we gedaan hebben?'

Ze knikt zonder me aan te kijken. In haar ogen is nog steeds het verdriet van toen, de wanhoop en de angst, om wat gebeurd is en om wat had kunnen gebeuren, zo lang geleden al, maar het lijkt alsof het nooit meer weg zal gaan.

Vanmorgen ben ik, doordat ik er toevallig in de buurt moest zijn, voor het eerst sinds heel veel jaren langs de arena gelopen. Er is niets veranderd. Nog steeds hetzelfde imponerende, Colosseumachtige bouwwerk met zijn negentiende-eeuwse bogen en okerkleurige steenblokken, de loketten met in grote letters SOL, SOMBRA, SOL Y SOMBRA, ZON, schaduw, zon en schaduw, en de in de wind verwaaide affiches. In de dertig seconden waarin ik langs de hoge ijzeren toegangshekken liep, kwamen ineens alle herinneringen weer boven aan die eerste jaren, toen we nog vrij geregeld naar de stierengevechten gingen, de sfeer vooral, de wonderlijke droefgeestigheid van die zondagmiddagen, een waas van niet te verklaren droefgeestigheid dat over alles heen hing, over de lelijke, door de avondzon beschenen flatgebouwen die boven de tribunes aan de overzijde uitstaken, over de lichtbruine cirkel van zand met zijn geleidelijk groeiend halfroond van zwarte schaduw, waar alles zich afspeelde, de dodelijke ernst op het gezicht van El Viti, onze meest geliefde torero, de zwarte vacht van de stier met het glim-

mende donkere bloed, soms even een klaaglijk loeien, het schelle, valse schetteren van de trompet, het klonk-klonk van de stijgbeugelbeschermers van de picador, de met bloed bevlekte matrassen over het lijf van het paard, de warmte, de geuren van parfums en zweet. Zelfs de *paso doble*, de eeuwig herhaalde 'Gato montés' van Pablo Penella, had iets droefgeestigs. En dan kwam onvermijdelijk weer, in doodse stilte, het zesmaal herhaalde ultieme moment, de stier roerloos, de kop omlaag, de voorpoten uiteen, terwijl boven zijn nek het metaal van de degen flitste. Gek genoeg voelden we dan altijd weer een vreemd mengsel van solidariteit en medelijden, zowel met de stier als met onze eigen goeie zwarte hond thuis, alsof hond en stier één werden, we ze met elkaar vereenzelvigden. En zodra we thuiskwamen, knuffelden we onze hond uitbundig, blij dat hij er nog was. Maar de volgende zondag gingen we weer. Tot we er genoeg van kregen.

Vlak naast Het Hoekje, klein en laag aan het oorspronkelijke luxerestaurant vastgebouwd, op nog geen vijf meter van de hoofdingang en het kleine, idyllische terras, waar een stuk of wat oudere Duitse toeristen in de winterzon vredig hun pilsje drinken, is het dorpshuis, het enige gebouwtje dat Calafat er tot zijn verbittering nog niet bij heeft kunnen kopen, want het is gemeente-eigendom. Vroeger was daar *es forn*, de oven waar de bakker zijn grote ronde broden bakte en de dorpsvrouwen hun groentekoeken en vleespasteien heen brachten om ze tegen betaling van een paar *céntimos* in de met takkenbossen gestookte oven gaar te laten worden. Het huisje is jarenlang gesloten geweest, maar nu heeft de gemeente het ter beschikking van de dorpsbelangenvereniging gesteld om een belangrijke vergadering te houden, waar ook de burgemeester zelf zou komen.

Het zaaltje is niet veel groter dan een kloostercel. Het ruikt er muf, naar oude, beschimmelde aardappelen. De vochtige kilheid sijpelt door de cementen vloer en de dikke stenen muren. De oven is achter een dunne wand van witgekalkte zandsteen weggewerkt. In het zaaltje staan vier stoelen en een wrak tafeltje, waarachter de drie belangrijkste bestuursleden plaatsnemen. De burgemeester zit op de vierde stoel, een beetje opzij van het tafeltje, met zijn rug

tegen de witgepleisterde muur. De rest moet staan. Het zaaltje stroomt vol en ziet binnen enkele minuten al blauw van de rook. Iemand opent het luikje van het enige, glasloze raam, waardoor een kleine rechthoek groen van de berghelling zichtbaar wordt, die door de late middagzon wordt beschenen. Ik zou het liefst nu al naar buiten lopen.

De burgemeester rookt nerveus, tikt met zijn rechtervoet de maat van een onhoorbaar muziekstuk. Dan staat hij op, drukt de sigaret uit en probeert met zijn zachte, vriendelijke stem boven het geroezemoes uit te komen. Hij begint uiteen te zetten wat de plannen van de gemeente zijn: tijdelijke sluiting van het toeristische complex Het Hoekje tot er aan de sanitaire voorwaarden is voldaan en er geen gevaar meer voor verontreiniging van de bronnen is, het aanleggen van riolering en waterleiding, het...

De knallende stem van Pilar valt hem in de rede. 'Maar Francisco, dat heb je een halfjaar geleden ook allemaal al gezegd en we hebben nog niets gezien. We willen geen beloften, we willen feiten.'

Het pandemonium breekt weer los. Iedereen schreeuwt en krijgt weer door elkaar, zoals de gewoonte is. De voorzitter probeert tot stilte te manen, de burgemeester krimpt ineen, zwaait wanhopig met zijn armen, kijkt onschuldig-verbaasd en gegriefd, alsof hem een groot onrecht wordt aangedaan, gaat zitten, staat weer op en loopt ten slotte schouderophalend de deur uit. Het geschreeuw gaat gewoon door, niemand schijnt zijn vertrek op te merken. Stil wordt het pas als, tot ieders verbijstering, Calafat, de grote boosdoener zelf, binnenkomt, met Xisco, de eeuwige stok met het plastic zakje over zijn schouder, in zijn kielzog. Klein en uiterst kwetsbaar lijkt Calafat, zoals hij daar met zijn donkere bromvliegkop tussen al die vijandige, zwijgend sturende gezichten in staat, maar er is in zijn zwarte ogen iets buitengewoon fanatieks als hij, op een beetje klaaglijke toon, de aanval inzet.

'Iedereen vervuilt de bronnen,' zegt hij. 'Jullie hebben allemaal beerputten die lekken. Maar jullie hebben gewoon iets tegen mij persoonlijk.'

'Nee, we zijn helemaal niet tegen jou persoonlijk,' roept iemand. 'Als met je beerputten alles in orde is, hebben we niets meer tegen je.'

‘Onze putten zijn dan misschien niet helemaal waterdicht zodat er af en toe wat doorheen sijpelt, maar jij hebt industriële hoeveelheden stront en rotzooi in de bronnen gedumpt,’ roept iemand anders.

‘En de straat die je van ons gepikt hebt?’

‘En dat vervloekte zwembad met al dat helse lawaai ’s zomers?’

‘Als het *jus primae noctis* nog bestond zou hij ook nog onze dochters pikken, net als de caciques vroeger.’

En dan begint het chaotische geschreeuw weer.

Op dat moment opent de pastoor de deur. Hij dringt zich door de compacte massa heen om te waarschuwen dat over een kwartier de mis begint. Een paar mensen lachen. De pastoor glimlacht ook, maar een beetje wrang, en zijn gezicht heeft iets onverbidde lijks. Niemand verlaat de vergadering, op een paar oude kwezeltes na, die haastig achter hem aan schuifelen. Hij zal voor een vrijwel lege kerk moeten preken.

Plotseling staat Pilar, die al die tijd gezwegen heeft, naast Calafat en ze begint haar allesoverstemmende tirade. Hij houdt beschermend zijn hand voor zijn linkeroor, roept: ‘Je hoeft niet zo te schreeuwen, mijn oor doet er pijn van.’

‘Net goed!’ krijst ze. ‘Ik wil hier in het openbaar bekendmaken dat ik wel degelijk iets tegen jou persoonlijk heb. Je hebt mijn water vergiftigd, mijn buizen en de pomp zitten vol met jouw stront, ik moet me douchen met een waterkaraf, ik...’

Wat ze verder zegt, verdrinkt weer in het kolossale algemene tumult. Dan stapt de kleine Xisco met zijn grijze krulharen, die woest naar alle kanten uitstaan, naar voren en hij begint schuimbekkend en met hoge, overslaande stem iets tegen Pedro te schreeuwen. Het wordt stil. Geleidelijk wordt het hoorbaar wat hij roept.

‘Ik zal iedereen die mijn vriend Calafat kwaad doet, doodmaken. Jullie weten het niet, maar ik heb wel drie karabijnen in huis. Ik zal iedereen die Calafat of mij kwaad wil doen, doodschieten.’

Dan draait hij zich om en hij loopt met kleine, vastberaden stapjes naar buiten, gevolgd door Calafat.

‘Allicht,’ zegt iemand, ‘hij vreet van Calafat.’

‘Machtige beschermers heeft die man, ha.’

‘Drie karabijnen! Zijn vader deed het met een bommetje.’

Het is ineens doodstil. Een woord dat niet gezegd had mogen worden.

Pedro maakt van de gelegenheid gebruik om de vergadering te sluiten. ‘Kom, dan moesten we nu maar eens tot de orde van de dag overgaan.’

Mijn woede als het nieuws blijkt te zijn uitgevallen voor een voetbalwedstrijd, of als negentig procent van het journaal aan sport wordt besteed en belangrijk nieuws over Bosnië of Palestina in een paar seconden wordt afgeraffeld of zelfs helemaal niet vermeld.

Miroslav Krleža schreef het al in 1938: ‘Wat zou men nog kunnen zeggen over deze tijd, die in de doorslaggevende en zegevierende macht van de voetbal gelooft?’

Vreemd, de nostalgie die ik soms voel naar de jaren dertig. Vreemd ook, de beelden die dat in me oproept. Als ik aan die tijd denk, dan zie ik altijd weer een keurig gemaaid, ietwat golvend gazon voor me, met witte tuinstoelen waarin intellectuelen (er zijn ook altijd een of twee dames bij) bezorgd, maar tegelijkertijd van hun drankjes en het heerlijke weer genietend, onder een parasol over de dreigende toestand in de wereld zitten te praten. Op de achtergrond is een grote villa met oranje zonneschermen. Curieus genoeg denk ik als ik dat beeld zie ook altijd aan Aldous Huxley.

In de jaren dertig was ik een kind. Ik heb er alleen vage herinneringen aan: de crisis, de dreiging van fascisme en oorlog, de geheimzinnige witte, heen en weer zwaaiende en elkaar kruisende lichtbundels van de zoeklichten in de zwarte nachthemel, de zware, ernstige stem van mijn vader als hij met anderen over de dingen sprak die de wereld en in het bijzonder Europa bedreigden. Maar als ik aan die tijd denk of erover lees, voel ik me op de een of andere manier tekortgedaan. Ik had de jaren dertig bewust willen mee maken, niet als een kind, maar als een van die mensen die zich bezorgd maakten en zich bewust verzetten. Ik had Ter Braak willen kennen en lid willen zijn van een of ander comité van waakzaamheid.

En nu? Is het niet voldoende dat ik deze tijd bewust meemaak, dit laatste decennium van deze minst hoopgevende van alle eeuwen, met dreigingen waarbij die van de jaren dertig in het niet vallen? Is dat het misschien wat dat eigenaardige nostalgische gevoel in me oproept, dat alles wat er toen gebeurde, met de jaren negentig vergeleken, nog enigszins te overzien was?

We hadden pas een nieuw huis betrokken, een groot oud huis met aan de achterkant een lang, breed, overdekt terras met stenen balustrade, zo een met van die korte pilaartjes, en een stenen trap die naar beneden leidde, naar de tuin achter het huis. Het was geen brede, monumentale trap zoals ik eigenlijk liever had gewild, maar hij was toch wel mooi en in elk geval een beetje deftig. Ik dacht erover mijn camera te halen om er een foto van te nemen, maar het kwam er niet van. De grijze streepjeskat kwam langzaam naar boven. Hij was zo ontzettend dik dat de trap smal leek, het beest nam er bijna de hele breedte van in beslag. Het was een komisch gezicht. Het had een kat van de schilder Fernando Botero kunnen zijn.

Op het terras stond een tafel gedekt, maar de gasten waren er nog niet. Muriel en ik gingen wandelen in de tuin en we bekeken de jonge bomen die ze geplant had. Ze waren nog kaal, het was pas januari, maar in sommige bomen meende ik al knoppen te zien. 'Het gaat goed,' zei ik, 'ze botten al uit.'

Het begon zacht te regenen en in de verte rommelde het. De lucht, eerst nog blauw, was plotseling zwart geworden en ik vroeg me af of ik het huis nog zou kunnen bereiken voordat het onweer losbarstte.

Dit is, in een andere vorm, een herhaling van soortgelijke dromen die ik vroeger had: wandelen in de mooie tuin van het huis waar we woonden, alleen was het deze keer Muriel die de bomen had geplant, niet ik, en ook was het winters en kaal, terwijl in de eerdere dromen het altijd zomer was en warm, en de tuin uitbundig groen, vol nieuwe bomen en bloemen die ik nooit eerder gezien had. Maar ook dan eindigde de droom altijd weer met een dreigend onweer.

Als ik de vuilniszak naar de container achter het huis heb gebracht, krijg ik zin om door te lopen, en deze keer geef ik niet toe aan het dwingende plichtsgevoel, dat het altijd weer wint, maar loop gewoon verder. Langs de laatste huizen van het dorp, en dan is er ineens de slingerende, afwisselend stijgende en dalende weg naar het dorp Montuiri, met rechts van me de hoge, donkere helling van de heilige berg, en links het in de namiddagzon blakende dal, dat een weelde van kleuren bevat, groen en roodbruin, hier en daar een tapijt van witte en gele bloemen, het wit en roze van de amandelbloesems. Er zijn ook schapen, die onafgebroken hun bel-len laten klingelen, een geluid dat als de zee is, gestadig en rustgevend. Ik maak een praatje met de herder, aai de vriendelijke zwarte hond, die braaf naast hem staat, herken de donkerbruine ogen waarmee het dier me aankijkt, en denk met een scheut van pijn en schuld aan onze eigen hond, die van hetzelfde ras was, dezelfde ogen had en me net zo kon aankijken.

‘De amandelen zijn er vroeg bij dit jaar,’ zeg ik om maar wat te zeggen.

‘Ja zeker,’ antwoordt de herder, blij met een beetje aanspraak, ‘bijna een maand te vroeg. Het zal een koude winter worden. Het wordt altijd een koude winter als ze te vroeg bloeien. En dan vallen de jonge vruchtjes af door de nachtvorst. Maar de schapen en de lammeren hebben nu tenminste gras. Vorige winter was het zo droog dat ze hongerleden en we de helft hebben moeten slachten.’

Het is wel te zien dat ze hun weelde niet op kunnen. De beesten lopen blatend en mekkerend door het hoge, malse gras van de steil aflopende boomgaard. Een eindje verder liggen wat resten van een auto die een meter of vijf naar beneden van de weg viel, tussen de kapotte betonnen paaltjes die hij van de wegkant heeft afgereden en in zijn val meesleepte. Een verbrijzelde voorruit, die met sponning en al uit de carrosserie is gesprongen, een spiegel, een wielop. De rest is weggehaald. Even verder zie ik Ignasi, die bezig is de stenen terrasmuren te herstellen, waarvan hele stukken door de herfstregens zijn weggespoeld. Hij zoekt de grote, ruwe stenen bijeen, stapelt ze zorgvuldig in de enorme gaten die ontstaan zijn en waar de donkere aarde doorheen komt kijken, past ze zo nauwkeurig mogelijk, als de stukjes van een legpuzzel, in el-

kaar, vult openingen op met kleine stenen. Ik kijk er gefascineerd naar. Al duizenden jaren gebeurt dit op dezelfde langzame, geduldige manier. De prehistorische *talaiot*-bouwers, de Feniciërs, de Romeinen, de Arabieren, allemaal wroetten ze stenen uit de grond, stapelden die op elkaar, pasten ze zo zorgvuldig in elkaar dat ze elkaar onder alle omstandigheden bleven steunen, iedere steen zijn onmisbare rol in het geheel, en bouwden zo steen voor steen de steunmuren die aardverschuivingen moesten voorkomen, tot een al te zware wolkbreuk de hele zaak deed instorten en dan gingen ze maar weer aan het werk, steen op steen, eeuwen- en eeuwenlang.

Geen tijd om te sterven

Naast het huis van de Zweed stijgt langzaam witte rook op, die zich vermengt met de dunne nevels die langs de top van de berg drijven. Af en toe breekt de ochtendzon door de wolken, speelt over de donkergroene kruinen van de steeneiken, de okergele zijmuur van het grote huis. De kleine, vuilwitte Renault 4 van de tuinman draait de oprijlaan van Sebastián's landgoed in. We hebben hem al in geen maanden gezien, Sebastián. Hij komt geen port meer bij ons drinken en zijn rijzige, bleke vrouw loopt niet meer over de paden, hier en daar een dor blaadje van de rozenstruiken plukkend.

Door de geopende balkondeuren hoor ik het langzame getik van een stok. Het is buurvrouw die haar ochtendwandeling maakt, een grote, grijze omslagdoek om haar schouders, bruine pantoffeltjes aan haar voeten, vijftig meter heen en vijftig meter terug, voetje voor voetje, de stok telkens met een klein, driftig tikje voor zich uit zettend. Ze worden hoe langer hoe korter, haar wandelingen, hoe langer hoe trager. Hoe lang zal ze het nog volhouden? Ze moet ver in de tachtig zijn, ver in de negentig misschien al, het is moeilijk te schatten bij die oude, knoestige, kromgetrokken landfiguren. Eén, twee jaar misschien, dan komt er weer zo'n begrafenis waar wij als leden van de dorpsfamilie onze plichtmatige condoleances zullen moeten prevelen. Is zij het niet, dan wel een van de andere drie of vier alleroudsten van de oudjes die er nog over zijn.

Muriel: 'De laatste tijd voel ik me eenzaam, vooral nu Fabián er niet meer is. Jij zit altijd maar boven te werken. En 's morgens als we ontbijten in het café, verschuil jij je achter je krant. Waarom zit je eigenlijk nog in zo'n mooi, oud café? Je zou net zo goed in een

lelijk modern café kunnen zitten. Je ziet toch niets van je omgeving. Je leest maar, kijkt niet eens om je heen, ik zie je hand met de croissant naar het kopje koffie bewegen, soppen zonder te kijken – dat hij nooit naast het kopje terechtkomt, altijd feilloos erin, moet wel het resultaat van een jarenlange routine zijn – en dan weer naar je mond, die haastige kauwbewegingen maakt terwijl je maar verder leest, soms je voorhoofd fronst als je iets ziet wat je boos of bezorgd maakt, soms even heel lichtelijk geërgerd, gestoord, verstoord opkijkend als ik het waag iets tegen je te zeggen. En toch hou ik van je, weet je dat?’

‘Ja, ik weet het. Ik hou ook van je. Het spijt me.’

‘Je kunt er toch niets aan doen, je bent nu eenmaal zo. Je bent altijd al alleen geweest, je hebt je altijd voor anderen afgesloten, altijd maar aan het werk, alsof je ergens bang voor bent, je in je werk opsluit om ergens voor te vluchten, ergens veilig voor te zijn. Je bent zelf ook eenzaam.’

Muriel: ‘We zijn zo anders, jij en ik. Ik heb twee grote fouten gemaakt in mijn leven. De eerste was dat ik na veel aarzelingen ja zei toen je op aandringen van mijn familie voorstelde om toch maar te gaan samenwonen nadat Asja geboren was. Als ik nee had gezegd, zou alles heel anders zijn gelopen. Dan zou ik verder zijn gegaan met studeren, met schilderen, ik zou iets bereikt hebben. Nu heb ik niets. Ach, die paar exposities... Jij hebt ook niet veel, maar toch, een paar boeken, een kast vol vertalingen, hier op het eiland ben je iemand, ze kennen je, door je boek, je artikelen, je vereniging, ze respecteren je, sturen je hun invitaties, bellen je om je te vragen of je alsjeblieft aan hun forums en *tertulias* op de radio wilt deelnemen, je hoort erbij. Als ik nee had gezegd, zouden we allebei iets bereikt hebben, jij en ik. Jij was misschien teruggegaan naar Parijs, ik zou me helemaal aan het schilderen hebben gewijd, dat zou ik best gekund hebben, ook al had ik Asja erbij. Toen was het nog makkelijk voor me geweest om nee te zeggen, ik was niet verliefd op je, niet aan je gehecht. Ik kende je nauwelijks, eerlijk gezegd walgde ik zelfs een beetje van je.

De tweede fout was later, in Amerika. Toen had ik je terug moeten laten gaan naar haar, en ik zou misschien bij Ton zijn ge-

bleven, of nee, beter nog alleen. Maar toen was het veel moeilijker. Er was een band van zoveel jaren, ondanks alles.'

'Heb je er spijt van?'

Ze schudt langzaam haar hoofd. 'Ik weet het niet. Soms, misschien. Maar niet echt, geloof ik.'

Twee bejaarde, kennelijk Duitse fietstoeristen in dure wielrenners-outfit, beiden met akelig witte benen en smetteloos witte sokjes, zetten hun racefietsen, de een tegen het hek van de tuin aan de overkant en de ander tegen het paaltje van een verkeersbord, en fotograferen elkaar om beurten, afwisselend in bevallige houdingen tegen de pilaar geleund of met de fiets aan de hand. Vlosje, onze dikbehaarde Siamese angorakat, komt met de staart omhoog voorbij en blijft even verbaasd staan kijken. De vrouw bukt zich om de poes te aaien, maar die draait zich hooghartig om en loopt langzaam verder. De man wil snel een foto nemen van kat en vrouw, maar maakt een onhandige beweging, zodat zijn fiets die in wankel evenwicht tegen het paaltje leunt, met een dramatisch kletterend geluid omvalt. De kat schrikt, denkt dat zij het wel weer gedaan zal hebben, gaat er in paniek vandoor en springt een eindje verder over de muur, terwijl de beide bejaarde fietstoeristen zich gelijktijdig bukken om de gevallen fiets weer op te rapen. Ik kan het niet langer aanzien, draai me om en ga naar binnen.

Wat ik eens in een interview heb gezegd, is waar. Ik ben een beetje zorgelijke levensgenieter. Dat wil zeggen, het is waar en het is ook niet waar. Wie zorgelijk of tobberig is, kan nooit een echte levensgenieter zijn, die twee sluiten elkaar logischerwijze uit. Je kunt ten hoogste een beetje tobberig en tegelijkertijd een beetje levensgenieter zijn, maar bent het dan geen van beide echt. Ik wil graag een echte levensgenieter zijn, niet alleen ervoor doorgaan of het spelen. Het is een onderdeel van wat ik mijn simpele levensfilosofie noem. Ik zeg het graag om bepaalde mensen ermee te schokken: het enige doel van het leven is, ervan te genieten. Maar meen ik het ook echt? Ik kan het niet eens.

Afgezien van het eeuwige schuldgevoel, die nooit weg te denken erfenis van het zwarte, fundamentalistische calvinisme van mijn

kinderjaren, zijn er de eeuwige zorgen over geld, rekeningen, de hypotheek, verzekeringen. Geld en tijd. Nooit tijd voor iets anders dan werken, al is het zo dat ik zelfs van dat werken, meestal, geniet. Als ik een kwartiertje op het balkonnetje zit (genietend van het zingen van de vogels om me heen, de kleuren, de bloemen, de bergen in de verte, de warme winterzon), begin ik al weer onrustig te worden, te denken dat ik het me eigenlijk niet kan permitteren, dat ik onmiddellijk moet opstaan om aan het werk te gaan, of ik pak een van de achterstallige tijdschriften waarvoor ik geen tijd had het te lezen, en neem een hoop informatie in me op die ik vijf minuten later vergeten ben. Vroeger, in het vorige huis, ging het precies zo. Even een pilsje pakken, bij de vijver zitten, naar de vissen en de kikkers kijken, naar de silhouetten van de Chinese bamboe en de takken van de acacia die laag boven het water hingen, luisteren naar het klateren van de fontein, de krekels en de avondvogels, intens genietend dus, maar precies afgemeten aan de tijd die het pilsje duurde. De laatste slok dronk ik terwijl ik al opstond om weer iets nuttigs te gaan doen. Tijd, tijd, haast, haast.

‘Waarom moet je toch altijd zo idioot vroeg opstaan?’ vraagt Muriel wel eens. ‘Waarom kun je niet eens een keertje gewoon lekker lang blijven slapen, of wakker liggen en nog een beetje nasaoezen, of denken, of met mij praten als ik al wakker ben. Waarom kun je dat niet?’

Nee, ik kan dat blijkbaar niet, ik kan geen minuut zonder iets te doen, iets nuttigs uit te voeren, hoewel ik in werkelijkheid vaak zeeën van tijd heb verloren met de meest nutteloze dingen te doen die er maar te bedenken zijn.

In Zuid-Afrika hebben zoeloes een huis van bantoes in brand gestoken, de mannen die naar buiten vluchtten doodgeschoten, een baby uit de armen van de moeder gerukt en voor haar ogen in de vlammen gegooid. Dit is een klein, vierregelig berichtje in de krant die ik vanmorgen zat te lezen terwijl ik mijn croissant in de koffie doopte. Het is niets, een van de ontelbare dingen die dagelijks gebeuren, in Afrika, in Bosnië, in Algerije, in Cambodja, in Afghanistan, in Guatemala, in waar ook maar. Mijn *cruasán* smaakte er niet minder lekker door en niemand kijkt er meer van op.

Vrouwen worden gestenigd wegens overspel, jonge meisjes wordt de keel doorgesneden omdat ze geen sluier dragen, maar eerst worden ze nog eventjes verkracht en gemarteld, een veertienjarig meisje wordt ter dood veroordeeld, maar omdat volgens de koran maagden niet terechtgesteld mogen worden, wordt ze eerst gerechtelijk verkracht, zodat het vonnis alsnog ten uitvoer kan worden gebracht, iedere dag weer opnieuw worden, in Europa, doelbewust burgerdoelen gebombardeerd, waarna de familieleden die de slachtoffers begraven, op de begraafplaats ook nog eens worden beschoten. Je leest het, je ziet het allemaal gebeuren op de dagelijkse journaal. Je ziet de lange rijen vluchtelingen, de verwoeste huizen, altijd weer dezelfde beelden van wat uiteindelijk een en dezelfde oorlog is, van Tsjetsjenië tot Soedan, van Afghanistan tot Angola. Je ziet ze met machetes inhakken op oude mannen, vrouwen en baby's, je ziet de opgestapelde lijken, die aan beelden van Dachau, Buchenwald, Bergen-Belsen doen denken, tienduizenden in enkele dagen tijd, zinloos, irrationeel, blinde haat, waanzinnig fanatisme, een heel continent dat bezig is zichzelf te vernietigen in een orgie van bloed, honger en AIDS. Dit gebeurt allemaal, vijftig jaar na Auschwitz, Majdanek, Treblinka, twintig jaar na Vietnam, My Lai, et cetera, en niemand, behalve degenen die er direct bij betrokken zijn, ligt er eigenlijk langdurig wakker van. Ik ook niet, uiteindelijk. Het zal wel de totale burgeroorlog zijn die, volgens Hans Magnus Enzensberger in zijn boekje *Aussichten auf den Bürgerkrieg*, uiteindelijk tot de totale, collectieve zelfvernietiging zal leiden. Mooi boekje, jammer alleen dat hij af en toe een beetje doordraaft in de stijl van rechtse, kleinburgerlijke taxichauffeurs of cafépolitici.

Vliegen sla ik moeiteloos dood, maar zou ik ook andere dieren kunnen doden? Een kip bijvoorbeeld? Nee, ik geloof het niet. En zou ik een mens kunnen doden? Ik weet het niet. Zo simpel is dat. Met een mes of knuppel, nee, lijkt me. Maar van een afstand, met een pistool? Dan lijkt het gemakkelijker, het is dan net of je het niet zelf doet. Maar nogmaals, ik weet het niet. Wel ken ik dat vreemde gevoel van macht, van goddelijke macht over leven en dood, dat de zwaarte, het koele metaal van een pistool in je hand

je in elk geval gedurende een fractie van een seconde geeft, voordat je de tijd hebt erover na te denken wat dat impliceert.

Ik ben typisch iemand die, zoals dat heet, geen vlieg kwaad zou doen. Ik ben tegen geweld, tegen oorlog, en toch wekt het zien van oorlogsbeelden een heimelijk gevoel van bijna nostalgische opwindning in me op. En geweld? Ik herinner me een gebeurtenis van bijna veertig jaar geleden: de Algerijnse oorlog, mijn verontwaardiging over het optreden van de Fransen in die oorlog, die zich uitte in artikelen, handtekeningenacties, lezingen. Djamil Bouhired, zelfs haar naam weet ik nog, een mooi, jong meisje, was door de Franse para's gruwelijk gemarteld. Mijn verontwaardiging daarover was oprecht, maar hoe kwam het dan dat ik een erectie kreeg toen ik in details las *hoe* ze was gemarteld? Dat betekende dat ik, ergens in de onbereikbaar diepe krochten, in de inktzwarte duisternis van dat naar dood en bederf stinkende, angstaanjagende onderbewustzijn van me, zelf een van die para's had willen zijn die het elektrische martelapparaat bedienden, er met hun koppelriemen op los sloegen, dat ikzelf die zachte delen had willen pijnigen, als om ze te straffen, maar waarom, waarvoor? Wat is de uiteindelijke oorsprong ervan, van dat vreemde, sinds duizenden generaties in de genen van de man geprogrammeerde verlangen om een vrouw te degraderen tot een stuk vlees waar je alles mee kunt doen, dat je kunt bezoedelen, misbruiken, slaan, martelen, verbranden, opeten desnoods, zoals een enkele maal nog wel eens gebeurt?

In Brazilië, lees ik, heeft iemand zijn buurman opgegeten. Tegen de politie verklaarde hij dat hij plotseling een onweerstaanbaar verlangen in zich op voelde komen om zijn buurman op te eten *com frijoles*, met bruine bonen. Zo'n bericht, hoe gruwelijk ook, is natuurlijk op zichzelf al grappig vanwege het idee dat iemand zijn buurman op wil eten, maar dat dit dan ook nog met bruine bonen moet gebeuren, maakt het zo absurd dat het bijna niet meer geloofwaardig is.

Deze maand zijn Muriel en ik vijftientig jaar getrouwd en tien jaar getrouwd, dat is dus in totaal vijfendertig jaar. In 1955 trouw-

den we, in 1980 scheidden we. Na een korte, daadwerkelijke scheiding hadden we bijna vijf jaar lang een LDT-relatie: living divorced together. Daarna trouwden we opnieuw, en toevallig, niet met opzet – we realiseerden het ons pas later – in dezelfde maand en bijna op dezelfde dag als de eerste keer. Die eerste keer trouwden we omdat het moest, de tweede omdat we het wilden.

Nieuwe vrienden komen eten. Hij een Bask, zwarte baard, druk, beweeglijk gezicht, voortdurend aan het praten, maar niet op een indringende manier, maar aarzelend, bescheiden, een tikkeltje nerveus ook, alsof hij in korte tijd zoveel mogelijk wil vertellen, bang dat hij er straks misschien niet meer de gelegenheid toe zal krijgen.

Zij een Aragonese, een klassieke Spaanse schoonheid, zo zuiver klassiek en stereotiep zoals je in werkelijkheid zelden of nooit tegenkomt, zoals je alleen nog maar op de schilderijen van Sorolla of Romero de Torres ziet, of op ouderwetse affiches van het Spaans nationaal bureau voor toerisme. Het zijn niet alleen de strenge, klassieke lijnen van het gezicht, van neus, kin en mond, de donkere, bijna zwarte ogen, het zwarte, achter het hoofd tot een knot opgebonden haar. Het is ook de volmaakte onbeweeglijkheid van dat gezicht, dat voortdurend, wat ze ook zegt of doet, wat er ook om haar heen gezegd of gedaan wordt, eender blijft, onveranderlijk, ogenschijnlijk emotioneel, strak, alsof het geen levend gezicht is, maar inderdaad een afbeelding: de vrouw op het door Romero de Torres ontworpen bankbiljet van honderd peseta's, de Carmen van het ouderwetse affiche. En ze heet nog Carmen ook. Fascinerend om naar te kijken en nauwelijks voor te stellen dat ze Engels geeft aan de universiteit. Engels, uit zo'n mond.

Soms, als ik mijn dagelijkse wandeling maak, verbaas ik me over de ontbinding van de diverse lijken die op het wegdek liggen, hier een vogel, daar een egel, een eindje verder een konijn of een kat, of een reusachtige rat. In het eerste stadium zijn die lijken nog vol leven, wat natuurlijk een contradictio in terminis is, maar ik bedoel dat ze krioelen van de levende maden en mieren, waardoor ze zelfs af en toe bewegen. Na verloop van tijd, als ze helemaal uitge-

vreten zijn, beginnen ze te verdrogen en ligt er alleen nog maar een verenpak of een vachtje, die hoe langer hoe platter worden, tot er alleen nog een soort afdruk overblijft, en ten slotte niets meer dan een lichte verkleuring van het wegdek, alsof ze geheel en al in het asfalt zijn opgenomen, ermee versmolten zijn.

De witte verfstrepen die de gemeente eens op het asfalt heeft laten aanbrengen om aan te geven waar de geulen voor waterleiding en riolering moeten komen, zijn nu volledig weggesleten. Aan de mogelijkheid dat ooit misschien de werkzaamheden zullen beginnen, wordt zelfs al niet meer gedacht. De dorpsbelangenvereniging vergadert niet eens meer, het heeft allemaal toch geen zin. Pilar denkt erover haar huisje te verkopen en terug te gaan naar het vasteland, en de rest van de bevolking houdt zich hoofdzakelijk bezig met hun kleine, eeuwigdurende ruzies en vetes, waar alleen nog maar binnenskamers over wordt gezeurd. Naar buiten toe blijft, nu er geen vergaderingen meer zijn, de illusie van de hechte, idyllische dorpsgemeenschap gehandhaafd.

Hoog boven de groene, in de winterzon blakende top van de berg zweven drie parapentes: een rode, een groene en een met veelkleurige banen. Wat moet het dorp klein zijn, van boven gezien, nog veel kleiner dan het in werkelijkheid al is. En al die kleinzielige, benepen mensjes met hun pietepeuterige probleempjes, terwijl in Bosnië, terwijl in Algerije, terwijl in Tsjetsjenië... ach, wat heeft het een met het ander te maken?

Ik kijk uit over de zonbeschenen heuvels in het westen, het donkere silhouet van de Heksenberg, de blauwe bergen in de verte, en neem een slok van mijn bier. Zo zou ik urenlang willen blijven zitten. Ik zou het ook kunnen, als mijn rusteloosheid en mijn plichtsgevoel het me niet beletten. Maar nu gaat de telefoon, houdt na twee rinkeltjes weer op. Ik sta op en open de deur van mijn kamer. Uit de fax – directe verbindingslijn met het verre vaderland – rollen langzaam lange, witte vellen vol Nederlandse gedichten. De voorselectie van de bundel die ik voor de universiteit moet samenstellen. Ik buk me over het toestel, zie hier en daar een paar regels, beginregels, eindregels, die langzaam uit het apparaat glijden.

*Lege stad op zondagmorgen
Zon over grijze tegels,*

*als streling, maar als schema van de wanhoop,
glanzende partituur van eenzaamheid.*

*Je zat rechtop vannacht, las in een boek.
Dit zijn de sterren, zei je, hier is water.*

Ik scheur alvast een aantal vellen af, verheug me erop straks met lezen te beginnen, kijk uit naar het werk dat me wacht, het langzaam proevend selecteren. Ik ga zitten, begin de eerste gedichten te lezen, maar kan mijn gedachten er niet bij houden. Ze dwalen af naar wat me allemaal nog te doen staat in de komende maanden, en de schrik slaat me om het hart. Niet alleen deze kleine anthologie van Nederlandse en Vlaamse dichters, maar ook de vertaling die nog af moet. Artikelen die ik nog moet schrijven. Literaire forums en andere activiteiten organiseren voor de te beschermen oude cafés. Een algemene ledenvergadering uitschrijven. Een herdruk voorbereiden van mijn boek *De una isla no se puede escapar*, met, op verzoek van de uitgever, een nieuwe inleiding, die aan de laatste gebeurtenissen is aangepast. De lezing voorbereiden die ik over een paar maanden in Nederland moet geven... Het is bijna te veel voor één mens. Ik zou, als het zover komt, zelfs geen tijd hebben om te sterven, denk ik wel eens.

De maand van het grote oculaire lijden

Ik kan niet meer schrijven. Af en toe spreek ik iets in het bandrecordertje dat ik recht boven mijn hoofd houd, maar zelfs dat is vermoeiend. Ik moet doodstil liggen, met gesloten ogen, plat, zonder kussen, vooral zonder mijn hoofd te bewegen, dagenlang. De tijd kruipt onvoorstelbaar traag voorbij. Gezond zijn en te moeten liggen zonder zelfs maar te mogen lezen. Alleen denken, en luisteren, naar de vogels buiten, het verkeer dat langsrijdt, de stem van Muriel, naar muziek, natuurlijk, muziek, nooit heb ik zo langdurig en geconcentreerd naar muziek kunnen luisteren, en toch, het is allemaal passief, ik ben passief, terwijl ik actief wil zijn.

Alles wat ik de komende dagen, weken en maanden moet doen, het is allemaal op losse schroeven komen te staan, het moet allemaal afgezegd worden. Vanmorgen kwam de Ford-dealer, vrolijk rinkelend met de sleuteltjes, de nieuwe auto brengen die ik enkele dagen geleden besteld had. Hij staat nu voor de deur te blinken van nieuwheid. Ik heb hem nog niet eens gezien. Ik weet niet of ik er ooit in zal kunnen rijden. Waarschijnlijk zal ik hem ongebruikt weer moeten verkopen. Maar dat is nog het minste.

Het kwam plotseling. Dat wil zeggen, ik voelde al sinds een paar weken een lichte ongerustheid: vreemde donkere vlekken die ineens door het gezichtsveld van mijn linkeroog gleden, een zwarte kat die langs mijn been glipte, maar er was geen kat, korte, felle flitsen als bliksemschichten wanneer ik in het donker kwam. Ik had al een afspraak met mijn oogarts gemaakt, haar door de telefoon van de symptomen verteld, maar nee, pas over drie maanden, eerder was onmogelijk. Geen reden tot ongerustheid, maar als het moest kon ik altijd nog naar de kliniek voor spoedgevallen gaan, zei ze. Maar nee, ik bleef liever bij mijn eigen vertrouwde oftal-

mologe, die ieder jaar mijn ogen controleerde en zei dat alles in orde was.

Maar op het congres in Alicante, waar ik me zo op verheugd had, begon het plotseling erger te worden. Die hele bijeenkomst, de gesprekken, de lezingen, de diners, de ontmoetingen met mensen als Bei Dao, Lasse Söderberg en zoveel anderen, het werd allemaal overheerst door een voortdurend toenemende, panische, verlammende angst.

In het vliegtuig erheen zag ik een blinde, een jongeman nog. Hij werd begeleid door zijn verloofde, vriendin of zusje, een lief jong meisje in elk geval. Ik zag pas dat hij blind was toen hij opstond, zijn hand tastend langs de stoelleuning liet glijden, quasi-zoekend om zich heen keek met zijn donkere bril, de schouder van het meisje zocht. Ik dacht aan mijn oog. Het kwam me voor als een slecht teken, dat ik die blinde zag, hoewel ik nooit in tekens geloofd heb en dat ook nu nog niet doe. Alles is toeval, toch?

Het begon met iets wat leek op de ietwat harige bovenrand van een grote, halfronde schijf, die meestal zwart was tegen een rode achtergrond en soms, als ik door het raam van mijn kamer naar buiten keek, stralend blauw tegen oranje. En als ik mijn ogen sloot of in het donker was, werd die halfronde schijf blinkend, schitterend wit, als een halve maan in een fluweelzwarte hemel. Een blinde vlek, die snel groter werd en, als ik mijn rechteroog met mijn hand bedekte, al ruim de helft van het gezichtsveld van het linkeroog besloeg. De angst was zo groot, zo allesoverheersend, dat ik er met niemand over durfde praten, alsof die vlek, die schijf, er niet was, misschien wel kon worden weggedacht zolang hij maar niet ter sprake werd gebracht. En toch keek ik er telkens weer naar. Het fascineerde me, terwijl ik tegelijkertijd tegen beter weten in hoopte dat het een voorbijgaand verschijnsel zou zijn, dat het, als ik opnieuw keek, kleiner zou zijn geworden of misschien wel helemaal verdwenen. Uiteindelijk had ik ook geen last meer van die lichtflitsen. Maar de schijf bleef en groeide gestaag. Het was angstaanjagend en dreigend en op de een of andere manier ook adembenemend mooi. Pas op de morgen van mijn vertrek zei ik tegen mijn gastheer: 'Germain, ik geloof dat ik een klein probleem heb met mijn oog.'

Ik dacht: als ik blind word, zal ik niet meer willen leven. Dan moet er onmiddellijk een eind aan komen. Ik dacht ook aan Max Frisch en herinnerde me plotseling, na ruim dertig jaar, bijna woordelijk die ene onvergetelijke passage:

Ich stelle mir vor:

Ein Mann hat einen Unfall, beispielsweise Verkehrsunfall, Schnittwunden im Gesicht, keine Lebensgefahr, nur die Gefahr, daß er sein Auglicht verliert. Er weiß das. Er liegt im Hospital mit verbundenen Augen lange Zeit. Er kann sprechen. Er kann hören: Vögel im Park vor dem offenen Fenster, manchmal Flugzeuge, dann Stimmen im Zimmer. Nachtstille, Regen im Morgengrauen. Er kann denken, was er will, und er denkt... Einen Morgen wird der Verband gelöst, und er sieht, daß er sieht, aber schweigt; er sagt es nicht, daß er sieht, niemand und nie...

De man in de roman van Max Frisch, de man die speelt dat hij blind is, het zo speelt dat hij een blinde wordt zonder blind te zijn. Het heeft me altijd gefascineerd, zonder dat ik wist waarom. Nu weet ik het, misschien. Niemand die niet blind is, kan spelen dat hij blind is. Blind zijn is, denk ik, nog zoveel meer dan blind-zijn alleen. Alleen al daarom wil ik het niet meemaken.

Het onderzoek in de kliniek voor spoedgevallen: het wachten, het eerste wachten. Het glanzende bruine oog van de assistente vlak boven het mijne. De druppeltjes. Weer wachten, met gesloten ogen nu. Muriels hand in de mijne. De angst. De wanhopige hoop. De lens die tussen mijn onwillige, angstige, zich telkens weer dichtknijpende oogleden werd gewrongen. De felle lichten. De oogarts als bringer van slechte tijding. Alles erger dan ik gevreesd had, ik, die er zo aan gewend was geraakt dat alles uiteindelijk altijd weer meeviel. Het haastig gekrabbelde tekeningetje op een wit vel vol aantekeningen, een ruw getrokken cirkel, mijn oog, mijn netvlies, met een grote, ruwe, onregelmatige scheur die van de bovenrand naar het midden liep, een met rode balpen aangegeven wond, en een grote, donker gearceerde vlek die de helft van het netvlies besloeg. De zwarte schijf.

Het gevoel toen ik het hoorde. Een ijskoude, metalen hand die

zich om mijn borst klemde, een ijzige verkillung, mijn benen, die slap werden. Het gevoel alsof alles instortte. Alles.

Muriels warme hand om de mijne.

Natuurlijk, even later was alles weer tot zijn juiste proporties teruggebracht. Er was helemaal geen reden tot paniek. Het rechteroog was weliswaar ook aangetast, maar dat was met een eenvoudige laserbehandeling te verhelpen. En zelfs het gescheurde en losgeraakte netvlies van het linkeroog was door een chirurgische ingreep en met behulp van een siliconeninjectie nog wel op zijn plaats te brengen. Daarna zou het gezichtsvermogen in elk geval gedeeltelijk kunnen terugkeren. Maar eerst, voordat er geopereerd kon worden, twee weken totale rust. Liefst met gesloten ogen of in een donkere kamer.

Nu ben ik wat rustiger. Ik wacht en tel de dagen en de nachten af tot het moment van de operatie er is, maar het gaat zo oneindig, zo godsgruwelijk langzaam. Nooit is de tijd zo traag voorbijgegaan.

Als ik mijn ogen sluit, zie ik af en toe, niet altijd, weer die halfronde schijf. Vaak is het heel mooi, als de maan uit een ruimteschip gezien of door een sterke telescoop: zilverwit, met een onregelmatige, enigszins gekartelde rand met kraters en zeeën, en achter die rand is dan heel diep en donker, fluwelig blauwzwart, de ruimte. Soms veranderen de kleuren en zie ik de ruimte eromheen groen, of lichtblauw, of ook wel rood, een beetje bloederig rood, en in de witte schijf zie ik beelden van gezichten, gezichten die bewegen, veranderen, en ogen vooral, ogen, alsmaar ogen, ogen, of gezichten met één oog, dat star en onbeweeglijk is en me strak aanstaart. Het gebeurt ook wel dat het hele witte oppervlak van de schijf overdekt is met lettertjes en cijfertjes.

Soms denk ik dat er toch een uur voorbij moet zijn gegaan, maar als ik dan op mijn horloge kijk, blijkt het niet meer dan één minuut te zijn. Een minuut duurt een uur, uren een hele dag. De lengte van een dag is onvoorstelbaar, astronomisch, alleen maar weer te geven in lichtjaren. Nog zes dagen en zes nachten, het is natuurlijk niets, nauwelijks een weekje, maar voor mij, voor wie in het normale leven vijf minuten wachten al bijna onoverkomelijk

zijn, is het niet door te komen. Die paar keren in de afgelopen jaren dat ik ziek was en een paar dagen in bed moest liggen, kon ik nog lezen. Nu zelfs dat niet.

Natuurlijk, Muriel is er. Muriel omhult me met haar liefde. Zo voel ik het letterlijk, als een warme, veilige, beschermende omhulling, alsof ze met haar liefde het gevaar wil wegnemen en me niet alleen wil omhullen, maar in me wil doordringen om ook een beetje mij te worden, om zelf te ondergaan wat ik onderga. Ik zie het in haar ogen als ze zich over me heen buigt om de druppeltjes in mijn oog te laten vallen. Maar ze kan er niet altijd zijn. Ze heeft het zelf zo druk, ze heeft het zelf zo moeilijk, met haar pijnen, haar depressies.

Ik zal moeten leren nietsdoen. Nietsdoen is het moeilijkste wat ik ooit heb moeten leren.

De stilte van de kamer, de muziek, af en toe onderbroken door het oorverdovende, allesoverheersende, donderende, dreunende, daverende, denderende, bulderende, brullende kabaal van een toeristenbus die zwoegend de helling op rijdt en om de hoek van het huis tracht te manoeuvreren, afgewisseld door het geloei en geknetter van motorfietsen, getoeter, auto's met keiharde bonkebonke-bonkmuziek, het barbaarse geschreeuw van Duitse fietstoe-risten, al die kolossale, compacte massa's die vooral op zon- en feestdagen de rust en de stilte van ons kleine dorp en de heilige berg komen verkrachten en overweldigen.

Ik droomde net dat ik duizelig werd. Toen ik wakker schrok, zat ik nog midden in de duizeling. Alles draaide razendsnel en met een steeds luider klinkend, gierend geluid om me heen en ik klampte me aan iets vast om niet te vallen en mezelf met een kolossale krachtsinspanning uit die werveling op te trekken. Ik werd wakker met het gevoel dat ik, als het me niet was gelukt uit die draaikolk te ontsnappen, ik nooit meer wakker zou zijn geworden. Ik vraag me af of je, op zo'n moment in je slaap, misschien werkelijk op het punt staat dood te gaan. Het gierende geluid wordt dan hoe langer hoe hoger en schriller, tot het niet meer hoger kan. Dan komt er

een flits en gelijktijdig een knal, en het is afgelopen. Geen prettige dood, ook al gaat het snel. Minder prettig dan geleidelijk inslapen en niet meer wakker worden.

Even later dommelde ik weer in en droomde dat ik in Deyà was. Daar stond Joost de Wit te praten met twee heren van een jaar of veertig die in deftig zwart waren gekleed. Het gesprek ging over het boek dat een van de heren geschreven had. De titel was: *Jenseits des Daseins ist das Sein*. Joost nam me apart en vroeg of ik de heren het dorp wilde laten zien. Ik had eigenlijk niet veel zin en ook geen tijd, maar aan de andere kant leek het me wel boeiend om met de schrijver van het boek te praten. Even later waren ze verdwenen. Ik liep wat rond, vond ze nergens meer, ging een café binnen, een klein dorpscafé waar boeren luidruchtig zaten te kaarten. Ineens was Joost er weer. De heren waren hun koffers aan het pakken, zei hij, en hij duwde me een paar witte overhemden in de hand.

Terwijl Muriel me de gedichten voorleest die ik voor de anthologie moet selecteren, zie ik op het netvlies van mijn gesloten ogen een wit of lichtgeel oppervlak, dat in eindeloos langsglijdende kolommen is volgekrabbeld met onleesbaar potloodschrift. Ineens komen er herinneringen bij me boven aan die keer toen ik erg ziek was. Ik was zestien misschien, het was geloof ik in het derde oorlogsjaar. Ik had hoge koorts en hoorde in de kamer naast het kamertje waar ik naar het kleurige glas-in-loodraam van de schuifdeuren lag te kijken, mijn moeder praten met mensen die op bezoek waren. Ik hoorde hun stemmen en verstond: 'Ik denk niet dat hij het zal halen...' Ze hadden het over mij, dat was duidelijk. Ik zou het niet halen. Ik zou dus doodgaan. Ik geloofde niet meer in God, hel en verdoemenis, al twee jaar niet meer, maar was er nog wel bang voor, hoewel ik de paradox daarvan wel degelijk inzag. Ik kan me niet herinneren of die opmerking me bang maakte. Misschien voelde ik me te ziek om me er veel van aan te trekken.

Tegelijkertijd verbaas ik me over het feit dat ik op hetzelfde moment naar beelden op mijn netvlies kan kijken, muziek kan horen, aan herinneringen uit mijn verre kinderjaren kan denken en daarbij ook nog naar het voorlezen van de gedichten kan luisteren

en de inhoud daarvan tot me kan laten doordringen. Het brein is een *multipurpose*-computer.

Nu voel ik geen angst, of nauwelijks. Ik heb vertrouwen in de medische wetenschap en in mijn geluk. Ik verlang zelfs naar het moment van de operatie, dat het keerpunt zal moeten worden waarna alles weer beter zal gaan. Wat ik wel heb, is een gevoel van machteloos-zijn, van nutteloos-zijn. Ik probeer nog wanhopig ten minste iets te doen, tracht de inhoud, de toon, de klank van de gedichten die Muriel me langzaam voorleest, goed tot me door te laten dringen, probeer te vergelijken, te onthouden wat me in het ene wel en in het andere niet beviel, me voor te stellen hoe een bepaalde passage in het Spaans zou klinken en of het wel weer te geven is, tracht een oordeel te vormen, vraag ook haar mening, die meestal met de mijne overeenkomt. Ik voer zelfs heel voorzichtig, zonder mijn hoofd te bewegen, de paar simpele handelingen uit om de geselecteerde gedichten via de fax, die naast mijn bed is gezet, naar Fernando in Granada te sturen, zodat hij alvast met de vertalingen kan beginnen en de zaak niet te veel vertraagd wordt. Maar dat is dan ook alles wat ik zelf kan doen.

Zelfs het literaire colloquium dat ik in een van die mooie oude cafés in de stad had georganiseerd om het nieuwe boek van José Carlos te presenteren, heb ik moeten afgelasten. Ik had gedacht dat het ook zonder mij wel zou kunnen doorgaan, maar zonder mij wil hij het niet. Niets van alles wat ik me had voorgenomen gaat door, ook niet als anderen het in mijn plaats kunnen doen. Wel strelend, natuurlijk, zo onmisbaar te lijken, maar ook een benauwende gedachte.

Ik ben nergens meer verantwoordelijk voor. Ik vegeteer. Alles wordt voor me geregeld en gedaan, ik word helemaal verzorgd, gekoesterd, vertroeteld, als een hulpbehoevende. 'Hulpbehoevende', ook al zo'n afschuwelijk woord. Ik verafschuw het, evenals het gevoel, machteloos, nutteloos, *afhankelijk* te zijn. Liever dood dan hulpbehoevend, afhankelijk door het leven te moeten gaan, dat staat voor mij vast.

Eigenlijk leef ik in een bestaan dat zich hoofdzakelijk achter mijn gescheurde netvlies afspeelt.

Als ik omhoogkijk, zie ik een lange scheut van een van de hangplanten, een dunne groene spriet zonder blaadjes, die alsmaar groeit. Ik zie hem letterlijk groeien, iedere dag wel tien of vijftien centimeter. Hij strekt zich boven mijn hoofd horizontaal uit in de richting van het raam, vormt soms een knik naar beneden, gaat een eindje verder weer omhoog of naar opzij en blijft maar hardnekkig doorgaan met groeien. 's Avonds krult hij zich om en groeit hij in de richting van de lamp. Het lijkt alsof ik een levend wezen boven me heb. Vanmorgen toen ik wakker werd, was hij zo ver gezakt dat de punt mijn voorhoofd raakte. Ik zal moeten oppassen dat hij me in mijn slaap niet wurgt.

Buiten is het grijs, koud en droog. De telkens weer opnieuw beloofde regendruppels vallen ver weg, in zee of op het vasteland.

Ik lag in de operatiekamer, praatte nog even met de anesthesist, een vriendelijke man met een reusachtige snor, vroeg hem of het prikje dat hij me gegeven had al de verdovingsprik was, hoorde zijn antwoord: 'Nee, dit is pas een voorbereidende injectie,' en vrijwel op hetzelfde moment was ik weg. Volledig weg, zonder dat ik had gemerkt hoe. Twee uur later lag ik weer in mijn kamer en kwam ik langzaam bij. Het was als een soort moeizame geboorte, een zware bevalling. Straks zou de vroedvrouw me aan mijn beentjes omhoog houden en me een paar klapjes op mijn billetjes geven. Zoiets. Ik voelde me buitengewoon rot, zoals gewoonlijk wanneer je bijkomt. Zo heel anders dan wanneer je wegraakt. Ik dacht: zo zou ik willen sterven, als het zover is. Zonder dat ik er iets van merk en zonder dat ellendige bijkomen. Ik ben er, en ineens ben ik er niet meer. Ik kom ook niet meer terug, maar dat is niet erg, want ik weet het. Ik ben niet bang voor de dood, wel voor het doodgaan. Als ik wist dat ik op zo'n manier zou kunnen sterven, zou ik ook geen drempelvrees voor de dood meer hebben.

Muriel, in het bed naast het mijne in de witte ziekenhuiskamer, lezend bij het licht van haar bedlamp, zich over me heen buigend en mijn voorhoofd strelend als ik pijn heb, voortdurend bezorgd, op haar hoede, kritisch naar de verpleegsters kijkend als ze het

verband verwisselen, mijn oog indruppelen. Ze kan niet slapen uit angst dat ik haar nodig zal hebben en ze het niet zal merken. Ik voel haar liefde.

Het bezoek, de hele dag door, soms vier, vijf mensen tegelijk. Ik heb nooit geweten dat ik zoveel vrienden had. Mensen zijn eigenlijk veel aardiger dan ik dacht. Carlos Garrido, die het niet eens wist, maar het van anderen had gehoord. Hij staat naast mijn bed, lang, hoog oprijzend in zijn zwart leren jasje, met zijn lange, bleke gezicht, zijn zwarte baard en snor. Journalist met een on-Spaans, bijna Engels gevoel voor humor, een wat mislukt romanschrijver, getuige bij ons tweede huwelijk, een van die vrienden die je slechts af en toe ziet maar die zoveel waard zijn. 'Ja,' zegt hij, 'eigenlijk zouden wij onze ogen moeten verzekeren.' De rest van wat hij zegt hoor ik nauwelijks, het vermengt zich met het zachte, monotone geroezemoes van de andere stemmen in de kamer. Ik voel me zo verdomde moe.

Weer thuis, maar opnieuw liggen, opnieuw wachten. Met fax en foon naast mijn bed probeer ik de zaak nog een beetje onder controle te houden, contact met Fernando in Granada, telefoontjes naar de universiteit, naar Amsterdam, zorgen dat zo niet de rest, dan toch ten minste die bundel door kan gaan.

'Je mag je ook niet druk maken,' zegt Muriel 'Dat weet je toch.'

Ik doe nu niets anders dan wachten, wachten, wachten. Wachten tot het tijd is voor de oogdruppeltjes, wachten tot het tijd is om te eten, wachten tot de krant me wordt voorgelezen, tot ik naar het televisiejournaal kan luisteren, wachten tot er weer mooie muziek komt, wachten tot ik eindelijk kan gaan slapen en (de nacht gaat snel voorbij) er weer een nieuwe dag begint, wachten tot we weer naar de oogarts kunnen, wachten op het einde van de postoperatieve rustperiode, wachten tot ik eindelijk weer normaal zal kunnen leven.

Jaren geleden, toen ik nog niet wist wat wachten was, schreef ik eens aan Muriel: 'Leven is wachten op de pauzes tussen het wachten.' Dat had ik van Maarten 't Hart, die het op zijn beurt van James McClure had. 'Het wachten bij mij is geen wachten, het is

verwachten,’ schreef ik verder. ‘Verlangen naar de volgende morgen, vol verwachting wat die morgen me brengen zal, vol illusie, als een kind, maar zonder zelfs maar te weten wát ik verwacht, wat ik zou kunnen verwachten. In wezen is mijn wachten geen wachten, maar een vluchten, een zoeken en vluchten tegelijk, zoeken en bang zijn om het te vinden. En toch ook wachten, of verwachten, “verwachten” klinkt actiever dan “wachten”, verwachten is op de een of andere manier actief wachten, terwijl wachten louter passief is...’

Wat wist ik toen van wachten, denk ik, nu ik niets meer durf te verwachten?

Ik mag af en toe een tijdje zitten, in een ongemakkelijke houding weliswaar, met mijn hoofd krampachtig scheef tegen een kussen geleund, maar goed, het is een welkome afwisseling na dat onafgebroken plat liggen, en ik weet ook dat alles weer goed zal komen, maar dat zware gevoel van gedeprimeerdheid gaat niet weg. Soms eventjes, als er iemand bij me is met wie ik kan praten, lachen, grapjes maken; zodra ik alleen ben, is het er weer. Het is ook de angst dat er misschien toch iets mis zal gaan waardoor het niet helemaal goed zal komen, het nooit meer zal worden zoals het was, angst voor de toekomst, of liever, voor de niet-toekomst, het geen-toekomst-meer-hebben, nog maar een paar jaar misschien waarin ik nog min of meer normaal zal kunnen functioneren, geld verdienen, en dan, niets meer, geen pensioen, geen uitkering, niets. Het is vooral ook de depressie van Muriel, die weer zo groot werd ineens. Zo diep, zo heel diep was ze weggezakt en ik kon haar er niet uit optrekken doordat ik zelf ook omlaag was gezakt en niets had om me aan vast te klampen. Ze hilde en ik had haar in mijn armen willen nemen, maar ik kon niet, het ging niet.

Mijn depressies duren nooit lang. Het zijn ook geen echte depressies. Ze gaan niet zo erg diep. Een lekker maal is vaak al voldoende om me eruit te laten trekken. Bovendien heb ik vanmorgen, toen Muriel het verband van mijn oog verwijderde om het in te druppelen en ik heel even mijn hand voor het andere oog hield, voor het eerst weer licht en vage contouren gezien: haar gezicht

als een donkere vlek, tegen de lichtere vlek van het raam.

Ik mag aan tafel zitten en probeer de wijn in te schenken. Ik schenk naast het glas. Er is iets mis met mijn gezichtsvermogen, dat is duidelijk. Als het ene oog niet functioneert, functioneert het andere ook niet goed.

‘Als jij blind was,’ zeg ik, ‘dan was ik koning.’

‘Koning Eénoog,’ zegt ze, en ze glimlacht. Ook zij is er weer bovenuit gekomen.

‘Maar met dat ene oog zie ik in elk geval nog wel dat jij twee ogen en twee borsten hebt.’

‘Maar als je ze wilt pakken, grijp je ernaast.’

Ik zit als een zieke oude man, met een deken over mijn benen en mijn oog in het verband, voor de glazen deur naar buiten te kijken. Aan de overkant bij de tuinmuur van Sebastián staat een vrouw, een toeriste. Ze haalt haar fototoestel uit haar tas, komt langzaam maar vastberaden recht op mijn deur af, alsof ze wil binnenkomen, blijft er vlak voor staan en neemt een foto.

‘Pittoreske, typische oude dorpsfiguur’ zal er later wel onder komen te staan als ze de foto in haar album plakt, maar ik neem maar aan dat ze alleen het grote witkanten gordijn dat voor de deur hangt als ‘typisch’ heeft willen fotograferen.

APRIL
Oklahoma

Avond in de stad. Fototentoonstelling van een vriendin van Fabián. Zwartwitfoto's, portretten, naakten. Ze zijn heel mooi, zegt hij. Jullie zijn er ook bij, kijk maar, daar in die hoek, jullie allebei, zie je hem?

'Nee,' zeg ik.

'O ja,' zegt hij, 'je kunt niet zien.'

De vriendin komt naar ons toe, wazige schim, vlak bij nu. Kus, kus. 'Leuk dat je toch nog gekomen bent.' Overal om me heen zijn wazige schimmen, Muriel leidt me rond, haar hand om mijn arm, de foto's niet meer dan vage vlekken, wat heb ik eraan, ik had niet moeten komen, me meteen naar huis moeten laten rijden, ik ben veel te slap, geef altijd maar toe. Hier en daar een bekende die ik niet herken, sorry, kan niet zo goed zien, hand of kus, dag, hoe is het nu, ach jesus, wat erg. Ik ben doodmoe, een uur geleden zat ik nog voor het laserapparaat, de lens pijnlijk in mijn rechteroog geklemd, de verschrikkelijke felle flitsen als stompen, als vuistslagen tegen mijn oogbol, de een na de ander, zonder ophouden, u hebt niet veel pigment in uw ogen, zei de arts, daarom gaat het zo moeilijk. En nu ben ik vrijwel blind. Nu weet ik hoe het is om blind te zijn. Het ene oog in verband, het andere door de pupil-verwijdende druppels zo vertroebeld dat ik alleen maar vage vlekken zie. De angst, toch even weer, ook al weet ik dat het tijdelijk is.

'Je bent moe,' zegt Muriel, 'we gaan naar huis.'

Op straat zijn de lichten van lantaarns en auto's als helle, naar alle kanten uitstralende sterren, die pijn doen in de tot het uiterste verwijde pupil. Toch kan ik me er niet toe brengen mijn oog te sluiten. Ik wil niet helemaal blind zijn, tot het laatst toe wil ik me aan de illusie vastklampen dat ik nog iets kan onderscheiden, zelf

obstakels uit de weg kan gaan. Pas in de veilige, besloten ruimte van de auto kom ik ertoe mijn oog dicht te doen.

Ik zit op het balkon, met het ene oog nog steeds in verband, het andere weer normaal. Op straat is het een ongewone drukte voor een doordeweekse dag. Auto's parkeren, wildvreemde mensen stappen uit en omhelzen mensen van het dorp die ze toevallig tegenkomen. Een kleine man met een snorretje, waarschijnlijk zwartgeverfd, evenals zijn schaarse, op de kruin geplakte haar, stapt ook uit. Hij hoort bij een paar forse, dikke dames in gebloemde jurken. Het mannetje loopt een eindje met hen mee, blijft voor het huis staan, kijkt naar boven, ziet me op het balkon zitten, loopt weer verder, groet mensen uit het dorp, praat even met hen. Wat later hoor ik stemmen beneden. Ik sta op, loop de trap af, nieuwsgierig. Het mannetje staat al binnen, zegt: 'Goeie-middag. Het spijt me, maar ik ben Catalaan. Mijn moeder was Valenciaanse, mijn vader een Galiciër, maar ik ben Catalaan, ik kan er ook niets aan doen.'

Hij kijkt nieuwsgierig om zich heen. We begrijpen niet goed wat hij wil. Dan vraagt hij naar Socías. Ach ja, natuurlijk, Gabriel Socías, de vroegere eigenaar van ons huis.

'Die woont hier niet meer,' zeggen we. 'Al jaren.'

'Waar dan?'

'Hij woont op het vasteland, in Valencia. Hij moet nu in de negentig zijn.'

'Ach wat jammer. Ik had hem zo graag willen ontmoeten. Vroeger heb ik bij hem gewerkt, in zijn leerfabriek, die staat even buiten het dorp. Ik ben hier al in geen jaren geweest, wel vijftientig jaar, geloof ik.'

Of hij iets wil gebruiken, vragen we.

Ja, een glaasje wijn wil er wel in. Rode graag.

Hij drinkt het glas in één teug leeg en staat op.

'Ik moet nu gauw naar de mis. Ze wachten op me,' zegt hij, en hij rent de straat op.

Eindelijk, na het zoveelste onderzoek – weer het grote bruine oog van de assistente, de druppels, de lens, felle lichten, recht vooruit

kijken, nu beetje omhoog, recht omhoog, naar rechts, rechts beneden, omlaag, tikkeltje meer omlaag, ja, goed zo, links omlaag, nu naar links, links omhoog, nu helemaal omhoog, ja, zoveel als u kunt – mag het verband eraf. Ik kijk voorzichtig, met mijn hand voor mijn rechteroog, zie duidelijk meer nu, scherper contouren, vormen, kleuren, alleen alles een beetje vertekend, wat een rechte lijn moet zijn vertoont vreemde kronkelingen en knikken, en ergens links beneden danst een rond, zwart bolletje met uitstulpingen.

‘Dat is het gasbolletje,’ zegt de chirurg. ‘Zolang dat niet geabsorbeerd is, mag u niet vliegen.’

‘Hoe lang is het er nog?’

‘Misschien een week, twee weken misschien, langer niet.’

Over twee weken moet ik in Amsterdam zijn.

‘Je kunt altijd nog met boot en trein,’ zegt Muriel. ‘Dan gaan we samen. Of met de bus, dat is goedkoper.’ Het lokt me niet aan.

‘Komt u over tien dagen nog maar eens terug,’ zegt de chirurg, ‘dan weten we meer. En intussen kalm aan doen, vooral geen fysieke inspanningen. Af en toe een beetje lezen, halfuurtje, niet langer, televisie kijken, ook niet meer dan een halfuur achter elkaar. Beetje wandelen, maar tegen de avond, niet in de felle zon. En altijd een zonnebril dragen.’

Wat een opluchting. Aan de eindeloze monotonie is tenminste een eind gekomen. De dagen zullen nu wat sneller voorbijgaan.

Het onmetelijke geluk van heel kleine dingen: rondlopen in het dorp, een praatje maken met deze en gene (de oprecht gemeente belangstelling, het ongeveinsde medeleven van al die mensen die we maar heel oppervlakkig kennen), naar de zonsondergang kijken en, het grootste geluk van alles, mijn ochtendkoffie met de krant in het café, en die krant eindelijk weer zelf kunnen lezen.

Muriel loopt al stofzuigend om me heen terwijl ik in de stoel beneden mijn verplichte rustuurtje houd. Ik ben al zo getraind in de beginselen van de vrouwvriendelijkheid dat ik me schuldig voel als ik een vrouw zie stofzuigen.

‘Dat is maar goed ook,’ zegt ze, terwijl ze de stofzuiger opbergt

en naar de keuken loopt om af te wassen.

Het rinkelen van borden, glazen en bestek doet mijn schuldgevoel nog toenemen. Ik zou wel zo naar de keuken willen rennen om het van haar over te nemen. Maar ze zegt: 'Je mag je toch niet inspannen', terwijl ze zich omdraait en haar handen aan haar schort afdroogt. Het grote geluk haar weer in mijn armen te kunnen nemen, haar kleine warme lijf tegen me aan te voelen, haar hoofd dat zich wroetend in mijn oksel verbergt, mijn mond in dat grijzende, ietwat stugge haar van haar, dat eens zo lang, zo zwart en zo glanzend was, maar toen waardeerde ik het niet.

Met de muziek zit het vandaag ook al niet mee. Catalunya Música geeft een vreselijk zangkoor, Nacional 2 Clásica nog vreselijker schettermuziek, en ik ben te lui om op te staan en een plaat of cd op te zetten. Er komen vandaag ook alleen maar lelijke mensen langs, dikke schommeltantes met reusachtige, roodverbrande nekken, zwaarlijvige oude mannen in korte broekjes, fietstoeristen met wanstaltige witte dijen en plastic fietspakken met felle, agressieve kleuren aan hun lijf. De eeuwenoude, okeren huizen van het dorp, de volmaakte, harmonische compositie van grote en kleine bomen, bloemen en groene berghellingen, het gaat bijna schuil achter de massale lelijkheid van felgekleurde autobussen, auto's, brommers en toeristen in bonte rijwieloutfit. Beethovens eerste pianoconcert dat ik ten slotte toch maar heb opgezet, wordt hopeeloos overstemd door geloei, geknetter en bonke-bonkmuziek van buiten. Lelijkheid en domheid overheersen de wereld.

'Vind je soms jezelf zo mooi?' vraagt Muriel. 'En zo intelligent?'

Oklahoma City op het journaal. De rokende ruïne van het reusachtige flatgebouw, van onderen tot boven opengereten. Tientallen, honderden doden en zwaargewonden, onder wie de kleuters van een crèche. Oklahoma. Een korte flits van een herinnering: de eentonige betonnen rijbanen van interstate 44 door het hete, vlakke land, Muriel naast me, Fabián achterin, Oklahoma City ergens aan de horizon. Het is weer weg. Ik zie de beelden van nu: een brandweerman die een bloedend kind wegdraagt. En dat in het

onkwetsbare Amerika, dat eens miljoenen tonnen bommen uitstrooide, maar zelf nooit de ervaring van een bomexplosie onderging. En bijna tegelijkertijd de gifgasaanslag in de metro van Tokio. Opperste Waarheid, de Waarheid die alle Waarheden overbodig maakt, gewapend met gifgassen en de hemel weet ook nog biologische en andere verdelgingswapens, en geleid door een krankzinnige. Het ziet ernaar uit dat binnen afzienbare tijd de wereld niet alleen door lelijkheid en domheid zal worden beheerst, maar ook door volslagen gekken en psychopaten, door allerlei soorten maffia's en godsdienstwaaninnige integristen. Wie had dit zelfs maar kunnen vermoeden, dat tweehonderd jaar na de Verlichting, na het tijdperk van de ratio, obscurantisme en irrationalisme weer helemaal de overhand zouden krijgen.

Nog niet zo lang geleden schreef ik dat er nog eens een tijd zou komen waarin we vol heimwee zouden terugverlangen naar de periode van de Koude Oorlog, toen ondanks de wederzijdse paranoia alles zo simpel was, zo begrijpelijk, zo overzichtelijk vooral. Ik ben bang dat die tijd inmiddels al is aangebroken.

Pedro, de voorzitter van de dorpsbelangenvereniging, heeft zich voor de komende regionale en gemeenteraadsverkiezingen kandidaat laten stellen voor de grote rechtse oppositiepartij, de partij die overal de belangen van projectontwikkelaars en touroperators steunt en het liefst het hele eiland zou willen veranderen in een compacte verzameling van hotels, bungalowparken, flatgebouwen, jachthavens en pretparken, dat alles met elkaar verbonden door een dicht netwerk van zesbaans snelwegen. Pilar, die het me door de telefoon vertelt, is furieus.

'Hij heeft ons verraden,' tiert ze, 'geen wonder dat er al zo lang geen bestuursvergadering meer is geweest, hij durft niemand meer onder ogen te komen, hij is een opportunist, als hij in de gemeenteraad komt, zal hij, en bovendien heeft hij er niemand iets van gezegd, ik heb het uit de krant en Onofre, die ken je toch, en bovendien...'

'Ja, Pilar, wat zal hij?' Ik kan er niet tussen komen.

'O, ja, wat zei ik, o ja, zal hij alle uitbreidingsplannen van Het Hoekje goedkeuren, ze zeggen dat hij, en bovendien, weet je dat

de burgemeester...? Trouwens, ik geloof nooit dat...'

Zo gaat het nog een halfuurtje door. Ik houd de hoorn een eindje van mijn oor, haar stem snijdt snerpnd door mijn trommelvlies.

'Ben je er nog?' roept ze.

'Ja, ja, natuurlijk.'

'En bovendien,' vervolgt ze, 'moeten we een vergadering bijeenroepen, als twee bestuursleden het eisen, moet er een vergadering komen, ik heb het in de statuten nagekeken, en dan kunnen we misschien een andere voorzitter kiezen omdat hij, trouwens...'

Een herinnering komt boven, terwijl ik op het journaal de brandende huizen van Bihać zie. Ik was misschien zes of zeven jaar. De huiskamer in Boven-Hardinxveld. Het theelichtje met een waxinekaarsje erin, eromheen een glazen schermpje waarop mijn vader landschapjes had geschilderd. De loper op het dressoir, nee, hij lag op het orgel, de loper, door mijn moeder geborduurd met treintjes, rood locomotiefje, drie blauwe wagonnetjes, blauw locomotiefje, drie rode wagonnetjes, een symmetrie die me als kleuter al fascineerde. Ik speelde op de vloer met houten huisjes, minuscule blokjes waarop raampjes en deurtjes geschilderd waren, en waar ik een stadje van vormde. In datzelfde herinnerde moment hoort ook een boek dat over oorlog ging, een belegerde stad met plaatjes van de vestingtoren waarin de laatste verdedigers standhielden. Op de vloerplanken lag hun laatste voorraad zwarte, ronde kanonskogels. Op het omslag stond, in fel rood, zwart en oranje, een plaatje van de brandende huizen van de stad. Het boek lag op de vloer, bij het stadje dat ik aan het bouwen was. Het boek joeg me angst aan. Telkens als ik het verhaal las, de plaatjes zag, voelde ik me als de mensen in die belegerde stad, de verdedigers in die vestingtoren, ik voelde de onontkoombaarheid van de dreiging die van buiten kwam, en tegelijkertijd fascineerde het me zo dat ik er niet genoeg van kon krijgen, het boek telkens weer opnieuw inkeek. Het was een beetje hetzelfde gevoel dat ik, een paar jaar jonger nog, eens kreeg toen er een kip geslacht werd. Niet het slachten zelf bezorgde me dat misselijkmakende, angstige en tegelijkertijd fascinerende gevoel, maar het moment ervóór, het moment waarop iemand

zei: 'Deze maar, deze moet geslacht', en de hevig tegenspartelende kip uit het hok haalde. Op dat moment was ik de kip, voelde ik de onontkoombaarheid, de onherroepelijkheid van wat er te gebeuren stond, nu ik, de kip, eenmaal was uitgekozen.

Er moet die avond ook nog iets anders zijn geweest, iets wat me toen heel treurig maakte en me nu, ruim zestig jaar later, opnieuw diezelfde treurigheid doet voelen. Ik had die dag iets gedaan wat niet mocht. Voor straf mocht ik niet met de huisjes, mijn lievelingsspeelgoed, spelen, en niet in het boek lezen, mijn lievelingsboek. Later mocht het, waarschijnlijk op voorspraak van mijn moeder, toch weer wel. Maar vader was nog steeds boos en moeder nog steeds verdrietig, en mijn treurigheid bedierf het spel.

Waarom komt zo'n zestig jaar oude en sinds lang vergeten herinnering weer boven, terwijl ik de brandende huizen van Bihać zag en nu, één of twee minuten later, in hetzelfde nieuwsjournaal, naar de bijna lege stuwmeren, de gebarsten, uitgedroogde grond en de verdorde, verschrompelde gewassen van dit land kijk?

Mijn vader was zevenenzestig toen ik geboren werd. Toen hij zo oud was als ik nu ben, was ik twee. Voor hem begon het leven opnieuw. Nu ik zo oud ben als hij toen was, lijkt het voor mij te eindigen.

Altijd is er het oog. Het oog dat sinds verscheidene weken mijn hele leven, mijn hele denken beheerst. Goed, als ik het andere oog bedek, blijkt dat ik iedere dag een tikkeltje beter zie, al is het beeld nog altijd wazig en vertekend. En het zwarte gasbolletje lijkt doorschijnender geworden en splitst zich voortdurend, er scheiden zich, als van een cel die zich deelt, kleine donkere bolletjes van af, die eromheen draaien als satellieten om een hemellichaam. Dat is een goed teken, zegt de chirurg, het is al zo klein geworden dat ik over enkele dagen zonder gevaar kan vliegen. Er is dus alle reden tot optimisme.

Maar het oog heeft iets essentieels veranderd. Alle zekerheid die ik had, is weggefallen. Het was een schijnzekerheid, dat is waar, een zekerheid die niet meer dan een illusie was, maar die het me mogelijk maakte min of meer normaal te leven, te functioneren,

de angst die in me was te verdringen, weg te denken. Nu is hij er, die angst, dat weten dat ik over enkele jaren, en nu misschien nog veel eerder, niet meer zal kunnen werken, hulpbehoevend zal zijn, niet tijdelijk zoals nu, maar voor altijd. En dat er dan ook geen geld meer zal zijn. Want door die illusie van zekerheid dat ik tot op de dag van mijn dood zou kunnen blijven werken, heb ik nooit voor een oudedagsvoorziening gezorgd, nooit weten te sparen. Als ik niet meer kan werken, heb ik niets. Zo simpel is dat.

Vlosje, onze langharige angorasiamees, kijkt je zelden of nooit aan met haar blauwe ogen en ontwijkt hooghartig iedere poging tot liefkozing. Zwart Beesje, ook wel Ññaki genoemd, laat zich daarentegen maar al te graag aaien. Hij zoekt het. Hij kijkt je ook aan met zijn donkere ogen (zwart met gele cirkel), maar soms, terwijl je hem over zijn glanzende zwarte vachtje aait of onder zijn kinnetje krauwelt, kijkt hij je plotseling aan met een ietwat eigenaardige blik, alsof hij denkt: meen je dat nou echt, dat geaai, of doe je het plichtmatig?

Toch kijken katten je nooit zo aan als honden je kunnen aankijken. Ook nu nog vaak, als een vreemde hond me aankijkt, denk ik met een huilerig gevoel van weemoed terug aan onze laatste hond, Fosca de *ca de bestia*, hoewel die soms ook op een eigenaardige manier kon 'wegkijken', je aankijken maar met opzijgedraaide ogen, alsof hij niet goed durfde en zich ergens schuldig over voelde.

Ach ja, denk ik dan altijd maar: een hond is ook maar een mens.

Verboden zich buiten de paden te begeven

Voor me uit loopt een jonge vader met zijn dochtertje, een jaar of vier, vijf misschien. Ze komen bij de roltrap. De vader kijkt naar beneden en zegt tegen zijn kind: 'Gelukkig maar dat het een roltrap is, hij heeft een heleboel trapjes.'

'Nee,' zegt het kind met een keurig stemmetje, 'dat zijn geen trapjes, dat zijn treetjes.'

Ik ben weer in Holland, dat is duidelijk. Nergens anders zou een kleuter haar vader op zo'n nuffige manier verbeteren.

Terwijl ik me laat voortbewegen over de rolband van het vliegveld, vraag ik me af wat ik nu eigenlijk precies voel. Anders dan anders, dat is zeker. Gewoonlijk vind ik het wel prettig om twee, drie weken naar Nederland te gaan, vooral als ik er, zoals nu, een paar jaar niet geweest ben. Ik kon me daar echt op verheugen, ook al voelde ik op het moment van aankomst soms een lichte tegenzin, die overigens al heel snel weer verdween. Deze keer is er een voor en een na. Voordat de ramp met het oog gebeurde, verheugde ik me erop, erna waren de gevoelens vooral tegenstrijdig. Ik zag ertegen op, het verheugen vermengde zich met angst, en dat gevoel is er nog steeds.

Bovendien was er het kleine conflict met Muriel. Ze wilde mee, niet voor de gezelligheid, maar omdat ze ook bang was. Bang dat me iets zou overkomen. Uiteindelijk had ik maar één goed oog en was ik pas drie weken geleden geopereerd. Ze wilde mee om me overal heen te begeleiden, me bij te staan, me te helpen en te verzorgen. 'Thea gaat toch ook altijd met Bert mee?' zei ze. 'Als hij zijn gedichten moet lezen, naar congressen, in Madrid, in Mexico, ze gaat overal met hem mee.'

'Maar Bert is zoveel ouder dan ik,' wierp ik tegen.

'Ja, maar jij bent invalide, of bijna.'

Ik voelde me helemaal ellendig worden, en razend tegelijk. Ik wist dat ze het voorstelde uit liefde, uit pure bezorgdheid, ik wist dat ze zich ervoor opofferde, het alleen voor mij deed, want eigenlijk kon ze niet. Ze moest hard werken om haar expositie voor te bereiden, en ze had al zoveel tijd verloren door mij te verzorgen.

'Begrijp het dan,' zei ik. 'Ik zou het fijn vinden als je meeging omdat je dat prettig vindt, maar ik wil niet dat je meegaat om mij, alsof ik een hulpbehoevende ben, een invalide. Ik kan mezelf heel goed alleen redden, en ik *wil* mezelf alleen redden, ik *wil* niet meer verzorgd en geholpen en begeleid worden. Begrijp het dan, ik ben al veel te lang afhankelijk geweest. Ik haat het, om afhankelijk te zijn!'

Nu zit het me dwars dat ik haar dat allemaal gezegd heb.

Achter de glazen wanden staan Jacques en Yvonne. Kussen, omhelzingen, bezorgde blikken.

Zoon: 'O, maar het ziet er toch wel goed uit, er is eigenlijk niets te zien, een beetje rood alleen in het oogwit. Kun je er al door zien?'

'Een beetje,' zeg ik terwijl we door de hal lopen. Ik voel me vreemd, gedesoriënteerd. Alles is anders geworden sinds de laatste keer dat ik hier aankwam. De vele lichten die van alle kanten op me af lijken te komen, maken me bijna duizelig.

'Dit is Schiphol toch wel?' vraag ik verbaasd.

Ik voel me misplaatst, alsof ik niet zelf hier loop, praat, om me heen kijk, vragen beantwoord, alsof ik zelf nog op het eiland ben en alleen maar een leeg omhulsel vooruit heb gestuurd, dat op me lijkt en me in alles imiteert. Alsof ik aan een vreemd soort jetlag lijd.

'Ik zie dat je ook een nieuwe auto hebt,' zeg ik tegen hem als we eindelijk naar de stad rijden.

'Nee,' zegt hij, 'die had ik twee jaar geleden al. Het zal wel aan je oog liggen.'

Gelukkig, in hun kleine, knusse huis vol muziekinstrumenten uit alle mogelijke landen is alles nog zoals het was. Koffers uitpakken, praten, drinken, ze hebben lekkere hapjes gemaakt, en toch, het is net of ik er nog steeds niet helemaal ben.

'Je zult wel moe zijn,' zeggen ze begrijpend.

Ze zijn zo lief, zo ontroerend bezorgd, maar godallemachtig, ik ben toch niet ineens een zieke oude man geworden?

Zelfs hier, vooral de eerste dagen, realiseer ik me dat ik meer in het Spaans denk dan in het Nederlands. Dat ik me soms moet dwingen om in het Nederlands te denken. Dat ik eigenlijk alleen automatisch in het Nederlands ga denken als ik een Nederlands boek lees of langdurig met Nederlanders spreek. Dat ik me er vaak eigenlijk niet eens van bewust ben in welke taal ik op een bepaald ogenblik denk. Dat ik ook meestal in het Spaans droom, soms in het Nederlands, soms ook in het Frans of Engels, een enkele keer zelfs in het Catalaans, hoewel ik die taal nauwelijks beheers. Ik realiseer me ook dat het schrijven in het Spaans me de laatste jaren gemakkelijker af lijkt te gaan dan in het Nederlands, tenminste wanneer het om artikelen gaat, ook al moet ik me beperken doordat ik natuurlijk nog steeds niet volledig over die immens rijke woordenschat beschik, en ook niet *alles* kan weergeven wat ik wil.

En nu lijkt het plotseling alsof ik in een vreemd land ben. Ik heb me nog nooit zo ver van huis gevoeld, hoewel het het land is waar ik geboren ben, waar ik mijn kinderjaren, mijn eerste jeugd-jaren heb doorgebracht, en waar ik ook als volwassene nog enkele jaren heb gewoond. Het land waar ik toch nog niet zo lang geleden, niet meer dan twee jaren (maar het lijken eeuwen) een paar weken geweest ben. Een vreemd land, waar de mensen langzaam en bedachtzaam spreken, waar, meer dan ik ooit beseft heb, alles vreemd en anders is.

Door het raam zie ik het jonge lentegroen van de boom die voor het huis staat, de tot appartementen verbouwde pakhuizen aan de overkant, het bruggetje en het grachtje aan het eind van de straat, het Spaanse café op de hoek. Af en toe schijnt de zon, maar het asfalt is nog nat van de laatste regenbui. Rond de boom, zie ik, liggen tientallen half opengescheurde vuilniszakken opgestapeld, half verrot vuil, schillen, blikjes, het ligt allemaal tussen de geparkeerde auto's. Wat een land, denk ik, waar maar twee keer per week het vuil wordt opgehaald in plaats van iedere dag, waar geen containers staan om de lelijke zakken onzichtbaar in te deponeren,

en waar 's avonds al om zes uur gedineerd wordt. Wat een land, waar op zondag geen kranten verschijnen. Vooral dat laatste, denk ik, zou het me onmogelijk maken om hier nog ooit te wonen.

Achter me speelt Jacques op zijn gitaar. Soms houdt hij even op, vraagt: 'Wil je koffie?' 'Wil je iets eten?' Nee, ik wil niets, speel maar rustig door, ik geniet ervan. Straks moet ik weg, de lijst met afspraken afwerken die ik heb opgesteld, actief worden, alles doen waarvoor ik gekomen ben. Maar het lijkt alsof het gevoel dat ik een vreemdeling ben deze keer langer duurt dan andere keren. Het lijkt alsof ik ook voor mezelf een vreemde ben geworden.

Ik lees iets over mei 1945 en ineens komen er allemaal flitsen boven, de een na de ander: de eerste tank die het dorp binnenreed, machtig en olijfgroen, chocola, blikjes *meat & vegetables*, de geur van cornedbeef, de chaos, het lelijke dikke meisje dat we uit haar huis sleurden omdat ze het met Duitsers had gedaan, de kwaad krijsende moeder in de deuropening, ik kneep dat meisje hard in haar dikke blote arm, uit collectieve kwaadheid, denk ik, omdat ik dacht dat het zo hoorde. In die tijd liet ik me nog meeslepen door collectieve emoties zonder zelf na te denken, zoals ik ook, vijf jaar eerder, samen met anderen op straat oranje vlaggetjes had verbrand uit collectieve kwaadheid en frustratie omdat onze vorstin naar Engeland was gevlucht, ons in de steek had gelaten, want dat zei iedereen. Uiteindelijk was ik pas dertien, ik had nog niet zoveel zelfstandige gedachten. Het feit dat ik, in dat fundamentalistisch-gereformeerde milieu waar ik opgroeide, atheïst was geworden, was als zelfstandige gedachteprestatie al meer dan genoeg. Vijf jaar later, toen met dat dikke meisje, was ik pas achttien, toen dacht ik ook nog niet zoveel, ik kneep dat meisje, deed mee met het kaalscheren, wist niet beter of het hoorde zo, verdring het snel nu, die herinnering, na vijftig jaar nog steeds beschamend. Andere flitsen komen boven, sommige sinds lang vergeten, andere niet: het nooit ophoudende dansen op de dijk, in de dorpscafés, de muziek 'hort-sik, hort-sik, ouwe trouwe merrie,' zongen die jongens van dat boerenorkestje, op de wijs van een Amerikaanse cowboysong, en ik kon niet dansen, deed maar zo'n beetje alsof, schaamde me, deed haast niet anders dan me schamen. In diezelfde tijd, in net

zo'n flits, zie ik mezelf ineens in uniform, lullig ventje nog eigenlijk met een brilletje, in groen gevechtstenue met het rood-en-blauwe schildje van de 21th Army op mijn mouw, de platte tommyhelm en het zware Lee Enfield-geweer, de puttees om mijn enkels, gevolg van dat krankzinnige, geheel op eigen initiatief genomen besluit om oorlogsvrijwilliger te worden terwijl de oorlog in Europa al voorbij was. En in diezelfde chaotische reeks flitsen, terwijl ik op het terrasje van café Bern mijn pilsje drink, komt er ineens, zonder aanleiding, een andere, veel recentere herinnering: de immens hoge, nog bijna kale bomen waarvan de wortels in de diepe, donkere *glen* stonden en waarvan de kruinen boven de met zwartkopschapen bespikkelde heuvels uit leken te steken, het eeuwig doorgaande gekras van kraaien en raven, het houten hek waarachter de bruin-witte pony dromerig stond te kijken, de pony die altijd even naar me toekwam om een aai in ontvangst te nemen als ik er op mijn wandeling in de omgeving van het kasteel langs kwam, en plotseling meen ik de geur van tea met scones te ruiken, op mijn kasteelkamer geserveerd door een van de bejaarde dienstmaagden, maar nee, het zijn de twee toeristen aan het tafeltje naast me, die thee geserveerd krijgen, en ineens houdt de reeks herinneringen op en verbaas ik me over herinnering, hoe vreemd die in zijn werk gaat, waarom ineens tussen al die door het krantenartikel opgeroepen flitsen van mei 1945 die ene flits van Schotland, zevenenveertig jaar later? Wat heeft Hawthornden Castle 1992 te maken met Sliedrecht 1945?

Er is een bepaald soort weer, dat meestal in de herfst voorkomt en dan vaak enkele dagen lang aanhoudt: windstil, een lichte nevel, de bomen rood en geel, en op de vochtige paden een tapijt van afgevallen bladeren. Weer om niets te doen, alleen maar dromerig voor je uitstaren. Vandaag is het, hoewel het lente is, precies zulk stil en nevelig herfstweer. Zoon Jacques heeft me in de auto naar het dorp achter de duinen gereden, dat ik nog van vroeger ken, toen het net zulk weer was. Over drie of vier dagen komt hij me halen.

Vanavond heb ik gegeten: kippensoep, lapje vlees, sperzieboontjes, zeer zacht gekookte, kruimige aarpeltjes en een kommetje

met sju. De wijn viel wel een beetje uit de toon daarbij. In de eetzaal staan tafeltjes met schemerlampjes, kaarsen in zilverkleurige kandelaars, er is zachte muziek, er klinkt zacht, beschaafd gerinkel van borden en getik van zilverkleurig bestek. De oude mensen aan het tafeltje naast me praten met gedempte, zeer deftige stemmen. Het zijn geen pensiongasten, want ze eten à la carte, maar ze drinken er appelsap en spa bij: ik de degelijke Hollandse pot met wijn, zij exclusieve gerechten met appelsap. Het is raar verdeeld in de wereld. Ze worden ook niet door de kelner bediend, maar door mevrouw zelf. Mevrouw Gerritsen, haar naam staat zelfs op de etiketten van de flessen wijn gedrukt, die speciaal voor haar gebotteld is. Een zeer steile, Hollandse dame.

‘Heeft het gesmaakt?’ vraagt de kelner, wat toch weer even anders klinkt dan het eeuwige ‘Is everything okay?’ in Amerika, maar evengoed een lichte irritatie opwekt, want wat kun je in deze superbeschaafde wereld anders zeggen dan: ‘Ja hoor, voortreffelijk.’ En ach, het was eigenlijk ook helemaal niet slecht, alleen maar zo heel erg Hollands.

In de namiddag was ik een eindje gaan wandelen. Door het korte laantje, waaraan het pension ligt, langs de meestal oude landhuisjes en villa’s, de bossen en de duinen in. Het grijze, natte zand van de duinen noodde niet tot lopen of klauteren. De paden waren overal van bordjes voorzien: ‘Alleen toegang met toegangskaart’, ‘Verboden zich buiten de paden te begeven’, ‘Ruiterspad’, ‘Rijwielpad’, ‘Alleen voor voetgangers’, ‘Ruiters mogen zich niet op andere dan de speciale ruiterspaden begeven’. Ook dit is Holland. Mooi, maar streng geordend, alles moet langs gebaande en van aanwijzingen voorziene wegen, geen enkele zijsprong is toegestaan. Eens zal er misschien een keurig afgebakend natuurgebied worden opengesteld waarin men zich, op vertoon van toegangskaart, op georganiseerde wijze en onder deugdelijke leiding *buiten* de paden mag begeven.

Het weer bleef precies zoals ik het gehoopt had, zoals ik had gedroomd dat het zou zijn: zacht, stil, met een lichte nevel waar af en toe vaag de zon doorheen scheen, maar meestal grijs, van een soort grijsheid die niet somber is, maar zilverkleurig en doorschijnend.

Het is nu laat in de avond en nog steeds licht. Op het eiland moet het al donker zijn. Voor mijn raam is de kruin van een beuk vol kwetterende vogels. Aan de overkant, in het rijtje lage, Oudhollandse huisjes, is een boekwinkel die ook tijdschriften en kranten verkoopt. Ik weet nu al dat morgenochtend daarheen mijn eerste gang zal zijn. Maar zover is het nog niet. Nu denk ik aan de dingen die ik nog wil doen, nog doen moet. Ik voel me heel vol, maar heb ook het gevoel dat er te veel is, dat ik niet weet waar te beginnen, zodat het allemaal een chaos wordt, waar ik niet meer uit kom, zoals al vaker is gebeurd.

Uit de vele dingen die ik wil doen en waarvan ik her en der aantekeningen heb gemaakt, in schriften, in blocnotes en op losse velletjes papier, in de hoop ze ooit nog eens te kunnen uitwerken, uit die vele dingen er één lichten en me daarop concentreren, niet toestaan dat mijn gedachten zich verder versnipperen. Maar dan, onder vele andere angsten, zoals de angst dat het niet goed zal zijn, dat ik het niet aankan, dat het door anderen al vele malen eerder en beter is gezegd, is er ook nog de angst dat ik een veelbelovend begin zal maken maar er door andere, noodzakelijke werkzaamheden en daaruit voortvloeiend een nieuwe versnippering van mijn gedachten, – of erger nog, door een nieuwe ramp met oog of ander essentieel onderdeel – niet aan verder zal kunnen gaan. Maar is die laatste angst niet in werkelijkheid een excuus om niet te hoeven beginnen, en vloeit dat excuus niet voort uit de grootste en meest overheersende angst van alle: de angst om te beginnen?

Acht uur in de ochtend. Ik zit in de ontbijtzaal, maar zonder ochtendblad, want de boekwinkel aan de overkant gaat pas om negen uur open. Weer naar boven gelopen om een boek te halen, want ik moet toch iets lezen terwijl ik ontbijt. Na vijfenveertig jaar is het me onmogelijk geworden te ontbijten zonder erbij te lezen.

Middag, na de Hollandse lunch (diverse soorten brood, ham, kaas, kroket en een appel toe, eigenlijk meer een uitgebreid ontbijt), zit ik voor het open raam van mijn kamer. De lucht is grijs, maar van een heel licht grijs met heldere tinten erin en hier en daar een vleug, een vermoeden van kleur, een vaag, geelachtig schijnsel dat

ook iets van blauw of oranje in zich heeft, maar zo subtiel dat het ternauwernood als zodanig te herkennen is.

De kleine, nog niet helemaal uitgebotte blaadjes van de beuk bewegen niet. De vlag hangt roerloos aan zijn stok. Geluiden van een fietsbel, het rommelen van autobanden over klinkers, ergens ver weg een motorzaag die takken zaagt, en elk kwartier het iele, tinkelende carillon van de ruïnekerk. Een oude man in een kruideniersjasje fietst traag voorbij (die hoge, zware, zwarte fietsen, ze zijn er nog!), een vrouw met boodschappentas gaat de boek- en tijdschriftenhandel aan de overkant binnen. En dan ineens de zon die in brede, ijle stralenbundels tussen al die nuances van licht en donkerder groen door schijnt.

Het pension, meer een familiehotel, is samengesteld uit twee aaneengebouwde villa's en vormt een ingewikkeld complex van trappen en korte, hoekige gangen. Er hangt een geur van houtwerk dat met boenwas is ingewreven en van zacht en langdurig pruttelende koffie. Overal hangen schilderijen. Ik meen twee vroege Luceberts te herkennen, een Matthieu Wiegman, een Van Herwijnen. Het hele dorp ademt een sfeer van vergane glorie, van de voorbije jaren van een voorbije kunstenaarsgeneratie. De geest van Roland Holst en zovele anderen waart er nog rond. Onzin natuurlijk, maar hier en daar is toch een gedenksteen te zien met versrengels van de grote dichtervorst.

Gisteravond, terwijl ik in de cafézaal van het pension zat te lezen, werd ik plotseling gestoord door een verbaasde uitroep. Voor mijn tafeltje stonden twee vrienden van vroeger, die hier al verscheidene jaren bleken te wonen en die ik in meer dan veertig jaren niet gezien had. Hoe is het toch mogelijk, dat mensen me na zo lang nog herkennen, dacht ik. Een onverwachte ontmoeting, een trivialiteit, en toch ook weer geen trivialiteit. We dronken een borrel, praatten wat, haalden herinneringen op.

Ze hadden me gevolgd, zeiden ze, via mijn publicaties, mijn vertalingen. Ze wisten dat ik op het eiland woonde, in Amerika was geweest, vroegen me naar mijn ervaringen, en natuurlijk vertelde ik het hun allemaal uitvoerig, weer helemaal in mijn element. Na een uur of anderhalf gingen ze weg, want ze moesten

hun paarden verzorgen, en ik dacht: ja, ja, je hebt weer goed je best gedaan, ze weten nu dat je bestaat en ze zullen het anderen vertellen, anderen uit die tijd, die je gekend hebben, ze zullen vertellen dat je bestaat en het helemaal gemaakt hebt, dat je daar toch maar geweldig woont op dat eiland, en ja, diezelfde existentiële angst, die angst om niet te bestaan die ik anderen soms verweet, heb ikzelf ook, en daardoor die behoefte om de mensen te bewijzen dat ik iets ben, dat ik iemand ben, niet zomaar een deel van de grauwe, kleurloze massa. Die vijftig jaar oude behoefte om die oom van me, die eens zei: 'Van die jongen zal nooit iets terechtkomen', te bewijzen dat hij ongelijk had.

De angst om niet te bestaan. Voor anderen. De behoefte alleen maar te bestaan voor anderen, zoals anderen me zien, zoals ik wil dat anderen me zien. Niet leven, maar me gedragen. Een rol spelen. Spel, schijn, onechtheid, valsheid en bedrog. Met de troosten-de verontschuldiging dat ik daarin niet de enige ben. En de daaruit voortvloeiende 'self-consciousness', waar Malcolm Lowry ook zo'n last van had, dat voortdurend me van mezelf bewust zijn, dat onafgebroken denken: wat zullen de mensen wel denken, wat voor indruk zal ik maken?

Er is levensangst, en er is de existentiële angst om niet te bestaan. Vroeger dacht ik dat dit twee verschillende dingen waren. Maar levensangst is niet alleen de angst voor het leven zoals het op je afkomt. Het is ook de angst om jezelf te zijn, en in die zin valt het samen met de angst om niet te bestaan. Want het is juist de angst om voor anderen niet te bestaan die me ervan afhoudt voor mezelf te bestaan, dus werkelijk te leven, en die me ertoe dwingt te zijn wat ik niet ben. Zoals ook de overbewustheid me verhindert om me werkelijk van mezelf bewust te zijn. Want in mijn overbewustheid ben ik me alleen bewust van mijn uiterlijke zelf, van de manier waarop ik op anderen overkom, voor anderen besta. In wezen is ook overbewustheid niet anders dan levensangst.

Misschien zou ik de droom die ik laatst had, over dat niet-bestaande boek dat *Jenseits des Daseins ist das Sein* heette, toch anders moeten interpreteren.

Volgende gedachte: wat zal ik morgenavond te eten krijgen?

Dat weet ik nu: een heldere groentesoep in een zilveren kommetje, schnitzel, bloemkool met zoete saus, precies zoals moeder het maakte, en gebakken aarpeltjes. Aan het tafeltje naast me zit een zeer oud en zeer deftig echtpaar. Ik kan hun hele conversatie verstaan, want ze praten allebei heel langzaam en extra hard en nadrukkelijk, de vrouw omdat de man een beetje doof is, de man omdat hij anders zichzelf niet kan verstaan.

‘Lekker, hè, die paling,’ roept de man.

De vrouw, na een lange pauze: ‘Ja, lekker, hoor.’

Stilte.

Vrouw: ‘Je hebt wat op je das.’

Man: ‘Ja, een stukje wortel, geloof ik.’

Na weer een lange pauze de vrouw: ‘Heb je nog iets van Karel gehoord?’

Man: ‘Ja, het gaat geloof ik weer wat beter met hem.’

‘Wat had hij dan?’

‘Och, hij is verkouden geweest. Dat is nu wel zo’n beetje over. Maar die hoge bloeddruk van hem, dat is verraderlijk, hè. Daar moet hij erg mee oppassen.’

‘Hij gaat ook altijd veel te gauw naar buiten, hè.’

‘Ja, dat heb ik hem ook al gezegd, maar ja, je weet hoe dat gaat, hè?’

Vrouw: ‘Moet je nog een pilsje na?’

Maar nu is er een gezelschap Duitse heren binnengekomen, die alles overstemmen met hun harde stemgeluid, ook al zijn ze niet doof en zitten ze drie tafels verder. En inmiddels is ook mijn toetje gebracht: ijs met aardbeiensaus en slagroom.

‘Als dit weer nu nog maar een beetje blijft,’ hoor ik de trage, ietwat zeurderige stem van de man in een korte pauze van het andere gezelschap, onmiddellijk gevolgd door: ‘Als innerhalb die Möglichkeiten...’

‘Heb je wel goed geslapen vannacht?’ vraagt de vrouw, en de man: ‘Ben wel een paar keer wakker geweest, hoor, dat...’

‘Und zwar haben wir doch...’

Vrouw: ‘Heb je nog wat ingenomen?’

‘Ach, das muß man doch kombinieren können.’

‘Ik kan dat niet goed lezen,’ hoor ik de man nu traag en klaaglijk zeggen.

‘Laat mij maar even,’ zegt de vrouw, en ze trekt de rekening naar zich toe.

Na het eten ben ik er nog even op uit geweest. Gewandeld langs het hertenkamp, een eindje de bossen in, vogels, vochtige, zoete geuren, rust, rust, rust en stilte, rust en stilte en zelfgewilde eenzaamheid. Daarna terug het dorp in, villa’s, huizen, schemerig al, de lichten in de huizen brandden al, een warm gevoel vanbinnen, herinneringen, als kind uit school komend, door het schemerlicht van de avond lopend langs huizen waar de lichten al aangestoken waren. Nu weet ik wat het is dat Hollandse huizen, ondanks hun openheid, meer dan andere huizen op de wereld uitstralen: *geborgenheid*. Dat is het exacte woord ervoor: veilige, knusse, warme geborgenheid, en het woord roept zowel positieve als negatieve gevoelens in me op, hoewel op dit ogenblik meer positieve, en toch zou ik niet, nee, nooit hier willen wonen. Het is trouwens een vreemde geborgenheid, juist door die ogenschijnlijke openheid, want het is een geborgenheid waarin, anders dan in de meeste landen, de vreemdeling, de voorbijganger, de buitenstaander, de potentiële indringer en vijand, een *kijkje wordt gegund*. Hij mag het zien, hij mag het allemaal zien, van voorkamer tot achterkamer (‘doorzonwoning’ heet zoiets), maar hij moet tegelijkertijd goed weten dat hij buitengesloten is, dat het niet voor hem bestemd is, laat hij maar naar zijn eigen geborgenheid gaan, die eender maar toch anders is. Het is juist die open, voor iedereen zichtbare geborgenheid en intimiteit die het zo uniek, zo typisch Nederlands maakt.

De laatste avond heb ik gegeten: aspergesoep, lapje vlees, zachtgekookte aarpeltjes, zachtgestoofde andijvie, sju, en vanillepudding met vruchtensaus toe. Het eten was laat, zeven uur pas. Het kwam door de televisie, een voetbalwedstrijd, daar moet alles voor wijken, zelfs het traditionele etensuur. Ik zat helemaal alleen in de eetzaal, met het restant van mijn fles wijn, mijn boekjes, mijn pen en mijn papieren. Iedereen zat in een andere zaal naar de wedstrijd te kijken. Ik miste de boeiende conversatie van de oude mensen die er de vorige avond waren. In plaats van hen kwam een groot

gezelschap Hollandse heren binnen, nog napratend over het voetbal. Pas toen ik bijna klaar was, kwam ook het oude echtpaar binnen.

Nu wacht ik op Jacques, die me straks komt halen, en er komt ineens een akelig, misselijkmakend gevoel van angst in me op. Een minuut geleden, toen ik mijn hand voor mijn rechteroog hield om te kijken of ik met het linker al weer wat beter kon zien, gleed er een vage, donkere vlek over mijn gezichtsveld. Ik durf niet nog eens te kijken of het werkelijk zo is.

JUNI

Met naald en draad

Het valt niet meer te ontkennen. De halfronde schijf is er weer, dreigend zwart met een dramatisch-rafelige rand wanneer ik mijn ogen open heb, glinsterend wit als een halvolle maan wanneer ik ze sluit of als het donker is. Ik zit in de wachtkamer van de kliniek waar Jacques en Yvonne me in allerijl heen gebracht hebben. Schoondochter regelt alles, kordaat, efficiënt, ze weet precies wat er gebeuren moet, uiteindelijk werkt ze hier al jaren. Zoon is er stil van en zelf ben ik verbijsterd, totaal verslagen. Dit kan niet, denk ik zonder ophouden, dit is onmogelijk. Dat verdomde oog is toch geopereerd, het is allemaal vastgezet met siliconen en nog een stevig bandje van kunststof eromheen, het is genezen, ik begon er al iedere dag beter door te zien, hoe kan dan in godsnaam dat vervloekte netvlies zonder enige oorzaak of aanleiding plotse-ling weer zijn losgescheurd?

‘Het kan,’ zegt de oogarts terwijl ze de felle lichtbundel op mijn oog richt en er diep in tuurt. ‘Het komt in tien à twintig procent van de gevallen voor dat het recidiveert. Daar hadden ze u eigenlijk voor moeten waarschuwen.’ Ze tekent de omtrekken van mijn oogbol op een blanco vel papier, arceert de grote, halfronde vlek, geeft in kartelige lijntjes met rode balpen de nieuwe scheur aan, zet er in kriebelig handschrift een paar korte aantekeningen bij. Ik kreun inwendig. Opnieuw het hele ritueel van onderzoek, oogdruppels, wachten, rusten, en dan eindelijk opereren, en weer rusten, niet mogen vliegen voorlopig, weer wachten, liggen, wekenlang niets kunnen doen, niet terug naar het eiland, naar Muriel, en hier, alles wat ik gepland had, alle afspraken die ik had gemaakt. Weer stort alles ineem, weer valt alles onder me weg, en de lezing, mijn god, de lezing, over iets meer dan een week al!

Ze draait zich om, kijkt me aan, glimlacht bemoedigend. Ze is

jong, ze heeft een buitengewoon lange, dikke, blonde vlecht, een scherp, intelligent gezicht dat vertrouwen wekt, ze draagt een bril met dunne, kleurloze randen.

‘Morgen wordt u geopereerd,’ zegt ze resoluut. ‘Morgenochtend. U kunt vannacht al hier blijven, voor de druppels en zo.’

‘En daarna?’ vraagt ik. ‘In Spanje moest ik wekenlang rusten, mocht ik niets doen.’

‘Als alles goed gaat kunt u over drie dagen naar huis. Dan nog een paar dagen rusten en daarna kunt u al weer rondlopen en overal heen, maar kalmpjes aan. Hier doen we het anders.’

‘En lezen, schrijven?’

‘Een paar dagen na de operatie, maar in het begin niet te lang achter elkaar.’

Deze keer heb ik voor plaatselijke anesthesie gekozen, ondanks de afschuwelijke pijn van de injectie vlak onder en boven het oog. Ik wil erbij zijn, en dat ben ik dan ook, al zie ik niets. Ik hoor de stemmen van de chirurg en zijn assistenten, zachte, bijna onhoorbare geluiden, als van een draad die aan een naald door een harde, taaië stof wordt getrokken.

‘Gebeurt dit nu echt met naald en draad?’ vraagt ik verbijsterd. Ik kan het bijna niet geloven.

‘Ja zeker,’ antwoordt de chirurg. ‘Ja zeker.’ Ik voel zijn hand zwaar op mijn wang drukken, ik voel zijn hand tot op het bot, ik voel de minieme naaibewegingen van zijn vingers: prikken, steken, doorhalen, trekken, prikken, steken, doorhalen, trekken, ik voel het zonder het te voelen. Het duurt eindeloos lang, ik probeer aan andere dingen te denken, maar er wil niets prettigs komen. Een plotselinge pijnscheut.

‘Voelt u iets? We zullen u een nieuwe injectie geven, de verdoving is uitgewerkt.’

Ik voel niets meer, zelfs de injectie niet, laat alles maar over me komen. Anderhalf uur heeft het geduurd, hoor ik, als ik weer in de kleine zaal lig, waar Yvonne mijn hand vasthoudt en Jacques met bezorgd gezicht aan de andere kant van het bed zit.

Het telefoongesprek met Muriel, haar stem, van zo oneindig ver. Ik mis haar, ik verlang naar haar, en toch, tegen dat alles in, tegen haar wens in om naar Nederland te komen en bij me te zijn en tegen mijn eigen verlangen in, zeg ik: 'Nee, het hoeft niet, alles gaat goed, morgen mag ik al weer weg, ik word goed verzorgd, het is niet nodig, en de reis is veel te duur, en jij hebt het zo druk met je expositie, je hebt door mij al zoveel tijd verloren...'

'Wil je dan niet dat ik kom?'

'Ja, ik wil dat je komt, maar ik wil het niet, begrijp het dan.'

Ik begrijp het zelf nauwelijks, maar waar het eigenlijk op neer komt, is dat ik weiger mijn nederlaag toe te geven.

We logeerden allebei in een dorpje in de omgeving van Bellagio, aan het Comomeer. Muriel was thuisgebleven en ik was met de bus naar de stad gegaan. Het was niet Bellagio, het was een prachtige stad, die meer op Venetië leek. Ineens liep ik met een fiets aan de hand en ik probeerde de weg te vinden naar het centrum, waar de bus stond die me naar het dorpje terug zou brengen, maar het lukte niet. Ik liep door een chaotische wirwar van smalle steegjes, die allemaal doodliepen of uitkwamen op kanalen zonder bruggen, of bij trappen en trapjes waar ik met de fiets niet op kon, of op achtererven van huizen waar ik niet mocht komen.

In een van die steegjes vroeg ik de weg aan een paar vrouwen, die me ergens heen wezen, maar de fiets liet ik staan, ik vergat hem, en toen ik terug wilde om hem op te halen, kon ik het straatje niet meer vinden. Het duurde allemaal urenlang en ik werd wanhopig, want Muriel wachtte op me en de laatste bus kon ieder ogenblik vertrekken.

Toen kwam ik aan een breed kanaal met gebouwen en pakhuizen in prachtige pasteltinten, die vlak aan het water stonden en door de ondergaande zon beschenen werden. In de zacht klotsende golfjes zag ik hun rimpelende en golvende spiegelbeeld. Het was onbeschrijfelijk mooi en ik dacht: had ik mijn camera maar meegenomen. Ik zag een kiosk en vroeg de krantenverkoper naar het toeristenbureau. Hij liet zijn kiosk in de steek en liep met me mee. Ik meende te horen dat hij een beetje Catalaans sprak en vroeg: '¿Parla català?' Hij schudde zijn hoofd, zei iets in het Itali-

aans wat ik niet verstond. We liepen door al schemerige straatjes en steegjes, trappen op en trappen af, tot we bij het toeristenbureau kwamen. De man ging naar binnen. Buiten aan de muur hing een ingelijste plattegrond van de stad. Ik bestudeerde hem zorgvuldig, maar kon er geen wijs uit worden.

Even later kwam de krantenverkoper naar buiten met de ambtenaar van het toeristenbureau. Met ons drieën liepen we verder. Ik zei in het Spaans tegen de ambtenaar: 'Ik begrijp niet waarom de gemeente geen wegwijzers met pijlen aanbrengt voor de toeristen. Niemand kan hier de weg vinden.' 'Nee,' antwoordde hij, 'dat doen we niet, want pijlen doen aan de pijlenbundel van het fascisme denken, en bovendien hebben pijlen iets dwingend, iets van "daar móet u heen", en dat willen we niet.'

Het was nog donker toen ik wakker werd. De beelden uit de droom, de huizen die zich in het water weerspiegelden en door de zon werden beschenen, de kleuren, de schemerige steegjes en trapjes, het was allemaal zo helder en indringend dat ik het nog lang duidelijk voor me zag. De chaos, de verwarring, het hopeloze zoeken. De absurde, maar met een ijzeren consequentie doorgevoerde logica van de droom: Italië, dus pijlen die naar het fascisme verwijzen, de uit het niets verschenen fiets, maar die wel telkens terugkomt. Onder het verband traande mijn oog. Het kriebelde een beetje, en ergens binnen in het oog was een zachte, zeurende pijn. Ik ging op mijn andere zij liggen en sliep weer in.

'Ik voel me net een oude man,' zeg ik terwijl ik voorzichtig, voetje voor voetje, een beetje wankel nog, een beetje onzeker nog, naast Jacques langs de gracht loop.

'Maar dat ben je ook,' antwoordt hij vriendelijk.

Zonlicht op de wijzerplaat van de Montelbaanstoren, die blinkt als goud, de masten van de binnenschepen, een oude, rommelige woonboot met marihuanaplantage op het dek, een wrakke, met psychedelische figuren beschilderde auto die daar al jaren op leeggelopen banden staat, restanten van het jaren-zestigsefeertje in de grimmige jaren negentig. Dezelfde gracht waar ik, nu al jarenlang, vrijwel ieder jaar twee of drie weken lang dagelijks loop, en toch lijkt hij nu zo anders, zo nieuw op de een of andere manier. Het

komt niet doordat ik alles met maar één oog zie en bovendien door een donkere bril. Het is iets anders, meer dan vroeger nog als door de ogen van een vreemdeling.

‘Denk je dat je je lezing nog kunt houden?’ vraagt hij als we op het terrasje een pilsje drinken.

‘Het zal wel moeten. Het kon niet meer worden afgelast.’

‘We ondersteunen je wel’, zegt hij bemoedigend, ‘als je van je praatstoel af dreigt te vallen.’

Van de drie kinderen lijkt hij het meest op mij, en toch lijkt het alsof de afstand groter is.

Ik sta voor de spiegel en durf voor het eerst eens goed te kijken. Ik zie eruit alsof ik gevochten heb. Op mijn wang is nog steeds de grote, zwart-blaauwe plek van de bloeduitstorting, de oogbol met de pupil is helemaal naar links gedraaid, half verdwenen achter de linker ooghoek, terwijl het vroeger allemaal zo keurig in het midden stond. Het oogwit is bloederig rood. Alles draait om het oog. Iedereen vraagt: ‘Hoe is het nu met je oog?’ Of: ‘Wat is er met je oog gebeurd?’ Het oog, het oog, al zoveel weken lang draait mijn hele leven om dat verdomde oog.

Opnieuw is er dat gevoel van vervreemding, deze keer heb ik het in de trein waarin ik door Rotterdam rijd. Ik verwacht het Witte Huis te zien, die aandoenlijke miniatuurwolkenkrabber met, vroeger, de lichtreclame van Chief Whipp op het dak, het brede grijze water van de rivier waar, heel lang geleden, de schepen van de HAL lagen, de bruggen, de bedrijvige drukte van binnenvaartschepen, het verre perspectief van vrachtboten en hijskranen, al die herkenningpunten, dat vertrouwde uitzicht zoals ik er vanaf mijn kinderjaren telkens weer opnieuw van heb genoten. Maar zonder dat iemand me ervoor heeft gewaarschuwd, rijdt de trein langs een soort mini-Manhattan van zwart spiegelglas en dan flitst hij een lange tunnel in, waar hij pas in de zuidelijke buitenwijken weer uit opduikt. Weer een brok verleden verdwenen. Niets is meer als vroeger.

Alleen Dordrecht lijkt niet veranderd. Met Jan Eijkelboom loop ik door de stad, naar het punt waar de drie rivieren samenkomen.

Daar heeft het stadsbestuur op de rand van de kade in grote Romeinse letters de titel van een van zijn bundels laten beitelen: *Wat blijft komt nooit terug*.

‘Hier kwam ik altijd als ik van de kerk spijbelde,’ vertelt hij met zijn rustige, langzame, bedachtzame stem.

‘We hebben hier ook eens op een wintermiddag gestaan,’ herinner ik hem, ‘toen het ijs begon te kruien. Dat was een machtig gezicht, al die schotsen die elkaar beklommen en complete ijsbergen vormden.’

‘Ja, dat moet in de oorlog zijn geweest, in ’42 of ’43.’

‘Toen had je nog van die lange strenge winters.’

Het station in Rotterdam, de machtige overkapping die alleen nog maar uit dunne, door de hitte van de brand verwrongen en verbogen stalen spanten bestond, het ijle netwerk van draagmasten en bovenleidingen tegen het bleke blauw van de winterhemel, ik weet niet waarom juist dat beeld van mijn schooljaren me altijd is bijgebleven. Ik stond daar met Jan en andere leerlingen van het christelijk Marnixgymnasium te wachten op de trein naar Dordrecht, pratend over meisjes, leraren, de oorlog, en ook eens over God. Dat was het moment waarop ik voor het eerst verklaarde niet meer te geloven. De ongelovige reacties van de anderen: ‘Maar dat kan toch niet’, ‘Maar er moet toch iets bestaan’, ‘Iemand moet toch alles gemaakt hebben’, en de – toen al – rustige, bedachtzame, licht sceptische reactie van Jan.

‘Wat zei je toen ook weer, Jan, die middag op het station in Rotterdam, toen ik...’

‘Ja, toen je zei dat je niet meer geloofde. Dat is me altijd bijgebleven, tja, bij god, ik zou echt niet meer weten wat ik toen gezegd heb, maar ik weet wel dat ikzelf ook al begon te twijfelen.’

Het begint te regenen. Druppels vormen een patroon van minuscule, voortdurend veranderende, verschijnende en weer verdwijnende putjes op het altijd woelige, onrustig klotsende water. Met donker dreunend geluid vaart een duwboot langs, die drie rijnaken voor zich uit duwt. ‘De Hercules schuift moeizaam / een Krupp Schub voor zich uit.’ Maar dit is de *Eendracht*, en de rijnaken hebben geen namen, maar nummers. Aan de noordwestelijke horizon, waar het grijs met nog wat vegen rood is getint, spant

zich de hoge, dunne boog van de brug over de Noord. Al dat verleden, dat steeds weer terugkomt. Het zwoegen op de fiets tegen de eindeloos lange helling van die brug op. Schuin aan de overkant zie ik, onder nog steeds dezelfde hoge kastanjabomen, het oude veerhuis van de pont naar Papendrecht, die ook al lang niet meer vaart.

*Dan sticht de zon een stuurse vrede.
Vals glinstert zilver op
de diepdonkere Merwede.*

Dat dichte Jan. Nu is er geen zilver. Alleen maar donker, grijs water en zware grauwe wolken die laag over het landschap drijven.

‘Kom,’ zegt Jan. ‘Het wordt tijd dat we een stevige borrel gaan nemen. Of mag je soms niet drinken met dat oog?’

JULI

Krijsende krenge

Beneden me zie ik het eiland, een chaotisch geheel van onregelmatige vakken en vlekken in alle nuances van groen, rood, bruin en geel. Ik zie de smalle, kronkelende asfaltwegen, de okerkleurige dorpjes en stadjes die onder me door glijden, ik probeer de berg te zien, de berg met de kloosters op de top en het dorpje op de helling, maar nee, wel alle andere bergen maar niet onze berg. Terwijl we dalen, vraag ik me af waarom ik het plotseling zo belangrijk vind om onze berg te zien. Ik vraag me ook af waarom juist nu alles zo anders lijkt: het nieuwe gevoel van na tientallen keren op dezelfde manier te zijn thuisgekomen, nu pas echt thuis te komen.

In de aankomsthal wacht Muriel, die eindelijk weer de leegte in mijn armen vult. Asja is er met een bos bloemen, en de twee kleinzoonjes, de oudste al bijna even groot als ik. Bezorgde blikken, vragen: 'Kun je dat wel dragen? Zal ik het overnemen?', 'Moet je je zonnebril niet op? De zon hier is zo fel'. 'Je oog is helemaal scheef, opa, het zit niet meer in het midden'. 'En je hebt een grote blauwe plek op je wang, heb je soms gevochten, opa?', 'Pas op het stoepje.' O jezus, ik ben toch niet plotseling een zielige oude man geworden, denk ik, maar ik zeg het niet. Ze zijn allemaal zo lief voor me.

Ik zit weer in mijn kamer, achter het bureau. Links van me staat de computer, die in vele weken niet gebruikt is. Om me heen zijn alle dingen die me zo vertrouwd zijn, die me jarenlang, voor altijd, dacht ik, in mijn werkkamer van het vorige huis omringden, die me ook hier voor altijd zullen omringen, denk ik, dacht ik, maar nu ben ik daar niet meer zo zeker van, nu ben ik nergens meer zeker van.

Het licht van de bureaulamp valt op het witte papier. Af en toe

glijdt mijn pen erover, met kleine, driftige bewegingen, samen met zijn onafscheidelijke zwarte schaduw. De schaduw van pen en hand, maar naarmate ze lager komen, steeds minder hand en meer pen en ten slotte alleen nog maar pen, het puntje ervan, tot ik aan een nieuw vel begin. Maar dat blijft veel langer wit. Steeds vaker houd ik op met schrijven en kijk ik door de openstaande balkondeuren naar buiten, naar het blauwige schijnsel van de straatlantaarn op de muur van Pepe's huis, het huis van Bernat, de vroegere guardia civil, het huis van Joan, dat geheel in duisternis gehuld is. Niets beweegt. Er is geen geluid, geen voetstap, geen vogel, zelfs geen krekel. Pepe is dood, Joan is dood, Bernat ligt in het ziekenhuis en zal het niet lang meer maken, buurvrouw met de wratten heeft zich al dagen niet laten zien. Hermans is dood, Holsbergen is dood, Annie M. G. Schmidt is dood, Rob van Gennep, Renate Rubinstein, Hein Donner en zoveel anderen waren al eerder dood... Iedere keer als ik in Nederland kom, sterven er weer een paar of blijken ze net gestorven te zijn.

Ik ben niet bang voor de dood, geloof ik. Alleen nu nog eventjes niet, graag, en ook niet morgen of volgend jaar. Ik zou zelf het tijdstip van mijn dood willen bepalen, op een moment waarop ik vind dat ik genoeg gedaan, genoeg geleefd, genoeg genoten heb. Dan zou ik rustig willen vertrekken, inslapen om niet meer wakker te worden.

Muriel komt boven en legt haar hand op mijn schouder. 'Werk je niet te hard?'

Ik neem haar hand vast en houd hem tegen mijn wang. Mijn angst om haar te verliezen. Haar angst om mij te verliezen. Mijn angst om haar dat verdriet te doen. 'Ik heb iedere dag dat je weg was even gehuild,' zei ze vanmiddag. 'Ik had dat in jaren niet gehad. Het kwam door je oog misschien, de angst dat er iets met je zou gebeuren, het verdriet ook dat je me niet nodig had...' Ik hoor haar weer door de salon lopen, de slaapkamer in, er weer uit, de trap af, naar beneden.

'Ik kom zo!' roep ik haar toe.

Mijn bureau ziet er opgeruimd uit. Drie dagen ben ik bezig geweest met me door de stapels post heen te werken, waaronder het na al die weken bedolven lag. In de kast achter me wacht een on-

derbroken, onafgemaakte vertaling, die ik eens zal moeten voltooien. Artikelen die geschreven moeten worden, een bundel Nederlandse poëzie die moet worden samengesteld, de vereniging ter bescherming van met uitsterven bedreigde cafésoorten die op me wacht, activiteiten die blijkbaar zonder mij niemand kan organiseren. Het zal allemaal weer moeten gebeuren, er zijn data voor vastgesteld, deadlines die niet overschreden mogen worden. Ik zal mijn oude ritme weer terug moeten vinden, ondanks het beperkte gezichtsvermogen dat ik nu heb, ondanks het scheve, vertekende beeld dat zich in het gehavende, verkreukelde en verwrongen netvlies van mijn linkeroog weerspiegelt en ook het beeld van het rechter vertekent.

Vroeger, zo kort geleden nog, verlangde ik ernaar om na iedere onderbreking het oude, vertrouwde werkritme op te vatten. Nu zie ik ertegen op. Bang dat, als ik eenmaal begonnen ben en er eindelijk mee vertrouwd ben geraakt, het opnieuw zal worden onderbroken door iets wat ik niet zelf heb gewild.

Ik heb altijd heel hard gewerkt en toch ben ik altijd heel lui geweest. Mijn leven lang heb ik zeeën van tijd verknoeid. Wat belangrijk is ben ik uit de weg gegaan. De tijd die ik daarmee verloren heb, zal ik nooit meer kunnen inhalen. Zelfs nu nog, nu ik het weet, vlucht ik voor dat wat er werkelijk toe doet.

Een nichtje belt op uit Nederland en vertelt me trots dat ze weer een baby heeft gekregen.

‘Gefeliciteerd,’ zeg ik, ‘maar hoe kan dat nu? Je hebt toch pas...’ In gedachten zie ik het geboortekaartje van het vorige kind voor me, dat ze ons, denk ik, pas een paar maanden geleden had gestuurd.

‘Welnee,’ zegt ze, ‘dat is alweer meer dan een jaar geleden.’

Muriel komt erbij, neemt de telefoon van me over.

‘Wát?’ hoor ik haar zeggen. ‘Hoe kán dat? Je hebt toch pas...?’

Ik zie aan haar gezicht dat ook zij in gedachten het geboortekaartje voor zich ziet dat ons nichtje, zie ik haar denken, ons toch pas een paar maanden geleden stuurde. En we beseffen allebei met dezelfde panische schrik hoe snel de tijd begint te gaan.

Beneden slaat de klok. Het is dezelfde klok die ik zestig, vijfenzes-
tig jaar geleden al hoorde slaan, in die andere huiskamer, terwijl ik
boven in mijn eigen kamer mijn huiswerk zat te maken of 's mor-
gens in bed nog de slaap uit mijn ogen wreef. Langzame, sonore
slagen, bijna als een kerkklok. Die degelijke Gereformeerde Bond-
klok met het glazen deurtje en de koperen slinger, die al die tien-
tallen jaren heeft overleefd, met ons meeding naar dat paapse, fas-
cistische Spanje, en die ook daar maar door bleef slaan met die
plechtige, trage, Nederlandsch-hervormde slagen. Een Junghans
is het, ik hoor het mijn vader nog zeggen: 'Junghans, een ver-
trouwd, betrouwbaar merk, degelijk en onverwoestbaar.' Ik ben nu
bijna net zo oud als mijn vader was toen ik hem dat hoorde zeg-
gen. Ik was vijf of zes misschien, hij moet toen al twee- of driëen-
zeventig zijn geweest. Ik heb foto's van hem op die leeftijd. Hij
staat kaarsrecht, een beetje steunend op zijn wandelstok, een zwart-
te gleufhoed op het hoofd, en kijkt streng voor zich uit door de
donker omrande brillenglazen, precies zo'n montuur als ikzelf al-
tijd draag. Streng en ook een beetje trots. Want ik sta naast hem,
hand in hand met in mijn andere hand een houten scheepje en aan
mijn voeten een grote bal. Ik reik nauwelijks tot zijn knieën, het
nakomertje van zijn tweede huwelijk, na de dertien andere kinde-
ren die hij eerder had verwekt.

Het genot in een groot oud huis te wonen. Uit het helle, verblin-
dende licht en de verstikkende hitte buiten in de schemerige, spe-
lonkachtige koelte van de één meter dikke muren en de glanzende
tegelvloeren te komen. Als het buiten zevenendertig graden in de
schaduw is, hoeft binnen de ventilator nog niet eens in werking te
worden gesteld. Terwijl in nieuwere huizen het leven zonder air-
conditioning vrijwel onmogelijk is.

Als ik in de afgelopen maanden iets heb geleerd, dan is het niets-
doen. Vroeger gunde ik me nauwelijks een kwartiertje om even
een pilsje of een sherry te drinken, en gewoonlijk besteedde ik die
tijd dan ook nog nuttig door een of ander tijdschrift door te ne-
men dat ik uit tijdgebrek had laten liggen. Nietsdoen was zonde,
ik werd er onrustig van, het bezorgde me schuldgevoel. Nu kan ik

rustig een uur of langer op het balkon zitten zonder iets nuttigs te doen, zonder zelfs maar aan nuttige, concrete dingen te denken, alleen maar luisterend naar de vogels, de krekels en het klaterende water dat door het bevoeiingskanaaltje aan de overkant van de straat stroomt.

Het huis van de Zweed is bijna mooi als de late avondzon erop schijnt, zodat de bogen van de pergola's een rozig-oranje weerschijn krijgen. In een van de ramen boven brandt licht. Sinds enkele dagen zijn er weer mensen, maar we zien ze nooit. Ze vertonen zich niet in het dorp, bemoeien zich met niemand. Over een paar weken zullen ze weer verdwenen zijn.

Sebastián zien we ook niet meer. Heel af en toe komt hij even naar zijn huis, groet vriendelijk als hij ons ziet, maar komt niet binnen om zijn glaasjes port te drinken. Zijn vrouw, de lange, rijzige dame die aan een of andere slepende, romantische ziekte leek te lijden, hebben we sinds die ene keer nooit meer gezien. Alsof ze een eenmalige verschijning was, een etherisch droombeeld uit het begin van de eeuw.

In het straatje, twee huizen voorbij dat van Bernat, zijn vastelanders komen wonen, jong, spontaan, open, een tikkeltje hippieachtig, zonder de sinds eeuwen ingewortelde achterdocht en geslotenheid van de eilanders. Thais loopt langs, lang zwart haar, lange bruine dijen onder gerafelde spijkersshorts. Ze ziet me, roept vrolijk zwaaiend naar boven, alsof ze me al jaren kent. Chavi, haar vriend of man, een jongen nog, komt naar buiten met de hond, loopt haar tegemoet, steekt ook zijn hand op. Een nieuwe, vrolijke noot in het oude, vergrijsde dorp, door de oudere bewoners met knorrig wantrouwen gezien.

De blijdschap, iedere dag weer opnieuw, als ik mijn rechteroog bedek en merk dat ik met het linker telkens weer een beetje beter kan zien, ook al is het beeld nog scheef, verwrongen, verkleind. Vertekend. Het balkonhek loopt schuin omlaag en vertoont aan het eind een vreemde knik. In de stam van de eucalyptus zit een kronkel. Het huis van de Zweed lijkt bijna van de berghelling af te glijden, maar ik zie de ramen, de bogen van de pergola's, die ik enkele dagen geleden nog helemaal niet kon zien. Ik zie de grote

parasolden in Sebastián's tuin en de immens hoge auracaria aan de andere kant van het huis, maar niet de dubbele gespleten top. Door mijn linkeroog is de top nog één, zoals hij was voordat de bliksem erin sloeg. Ik zie ook, maar heel vaag, heel wazig, als door een dikke grijze mist, de bergen aan de horizon. En als ik dan weer door beide ogen kijk, zie ik twee balkonhekken, het tweede steeds verder uitlopend in afwijkend perspectief, en aan het eind van de straat komen naast elkaar twee rode auto's aanrijden, die naarmate ze dichterbij komen, tot één versmelten. Ik hoef alleen maar even met mijn ogen te knippen en het beeld is weer normaal.

De blijdschap ook dat ik geleidelijk mijn vroegere werkritme terugvind. De vertaling vordert en ik heb alweer twee stukjes voor de krant geschreven, het leven lacht me weer toe, zoals dat heet. Alleen heel ver op de achtergrond is er nog de angst dat het opnieuw zal gebeuren, dat ik weer die halfronde zwarte schijf zal zien. En ineens is hij er weer, klein nog eerst, een wazig donker vlekje als ik naar het witte plafond van de slaapkamer kijk. De eerste ogenblikken kan ik het nog niet geloven. Het zal wel verbeelding zijn, probeer ik mezelf voor te houden, niets te betekenen hebben, een onschuldig vlekje dat straks weer weggaat, maar het gaat niet weg, in de loop van de dag wordt het groter, donkerder, en tegen de middag is hij er al weer helemaal, en bedekt de helft van mijn gezichtsveld. Voor de derde keer in nauwelijks drie maanden tijd is het er allemaal weer, de paniek, de wanhoop, de wetenschap dat het hele proces opnieuw zal beginnen, de oogarts, de druppels, het eindeloze wachten, het nietsdoen, de voor altijd verloren zekerheid.

Ik loop naar het balkon. Ik zie alles: het groen, de bloemen, de met afgevallene sinaasappels bespikkelde grond van Sebastián's tuin. Ik zie het allemaal met het vreemde gevoel alsof ik het misschien nooit meer zal zien. Als het niet goed gaat, heb ik altijd nog één oog, maar als ook dat...?

De grote, allesoverheersende angst volledig blind te worden.

De enige oogchirurg op het eiland die in staat is de vitreotectomie, een nieuwe ingreep die een paar jaar geleden nog niet mogelijk was, uit te voeren, is voor anderhalve maand op een lezingentournee door Frankrijk en Italië. We worden naar Barcelona verwezen, waar ik door de directeur zelf van het Institut Catalá de la Retina zal worden geopereerd. 'Er is ongeveer vijftig procent kans dat het lukt,' zegt hij. 'En als het lukt, komt het gezichtsvermogen voor maximaal 60 procent, maar mogelijk voor niet meer dan 15 of 20 procent terug, en dat kan maanden duren. U mag zelf kiezen: opereren of niet.'

'Ja,' zeg ik. 'Doen maar.' Muriel neemt mijn hand vast en knikt.

'Verstandig,' antwoordt hij, en hij glimlacht me bemoedigend toe. 'Over tien dagen. Tot zo lang rust houden. Af en toe even lopen, maar verder plat liggen. En druppelen.'

Tien dagen. Ik kreun inwendig. Honderdzig eindeloos lange uren, de nachten niet meegerekend, want dan slaap ik. Kon ik ze maar allemaal slapend doorbrengen. Pas wakker worden als alles al achter de rug is.

In de wachtkamer zit Nuri op ons te wachten. Klein en dik, gedrongen, zwart, grijzend haar, een gezicht dat naar normale maatstaven gemeten lelijk zou worden genoemd, maar met een intense, levendige expressie die het weer mooi maakt. Grote zwarte ogen, die heel fel kunnen zijn. Wonderlijk eigenlijk, ze is een vriendin van Asja, woonde jaren op het eiland, in hetzelfde dorp als zij, en zo goed kenden we haar niet, we zagen haar alleen maar af en toe, in vluchtige ontmoetingen. Toch biedt ze ons zonder aarzelen en ongevraagd aan, om ons voor die tien dagen in haar huis op te nemen. Beschaamd vraag ik me af of ik hetzelfde zou hebben gedaan. In haar auto rijden we naar het stadje waar ze met haar vriendin woont.

Het huis is groot, er wonen, behalve Nuri en haar vriendin Ana, nog meer mensen. Roger, haar zoon, die bergbeklimmer is, met zijn meisje; Manuel, een jonge balletdanser; en Jesús, een acteur en zanger met een sonore bariton, die onder de douche de complete aria van Sarastro uit *Die Zauberflöte* zingt, zodat door alle verdiepingen heen het 'In diesen heiligen Hallen' galmt. Het is een soort slordige commune, waarin iedereen in de grote keuken zijn

eigen potje kookt zonder dat ze elkaar voor de voeten lopen, iedereen doet waar hij zin in heeft en toch altijd rekening houdt met de anderen. Het gaat allemaal heel vanzelfsprekend, losjes, makkelijk, harmonisch, solidair, en op diezelfde vanzelfsprekende manier worden wij erin opgenomen alsof het al jaren niet anders geweest is.

De uren gaan niet zo traag voorbij als ik gevreesd had, zelfs niet wanneer ik bewegingloos op bed lig. Beneden hoor ik de stemmen van de anderen, Muriel leest me voor uit de laatste dagboeknotities van Cees Buddingh' en we verbazen ons er allebei over hoe ongelooflijk tuttig hij soms kan overkomen, met zo'n door en door Hollandse tuttigheid. 'Vanavond werkelijk meer dan voortreffelijk gegeten...', en dan weer: 'Vanmiddag met Martin een boterhammetje genuttigd', of: 'Heerlijk in het zonnetje gezeten'. Holland is waarschijnlijk het enige land in de wereld waar de zon een verkleinwoord krijgt. Het Spaans heeft ook een hoop verkleinwoorden, maar zeker niet voor zon. In Nederland is de zon ook, net als in Duitsland, van het vrouwelijk geslacht, terwijl de maan, dat in alle beschaafde talen terecht vrouwelijke hemellichaam, er juist mannelijk is.

Telkens weer dringt het tot me door hoe vreemd Nederland me geworden is. Alleen al het eten. Een van de twee hoofdmaaltijden bestaat er uit 'een boterhammetje'. Wassen deden de meeste mensen er zich nog niet eens zo erg lang geleden boven het aanrecht in de keuken, en zaterdags gingen ze dan naar het badhuis, herinner ik me met verbijstering, hoewel we thuis in elk geval wastafels in de slaapkamers hadden, en een bad op pootjes op de zolder. In diezelfde tijd hadden de huizen hier al bijna overal een fatsoenlijke badkamer met douche, ligbad en bidet.

'Wat draaf je weer door,' zegt Muriel verontwaardigd. 'In Holland had je toen ook al huizen met badkamers en hier hadden ze vaak nog niet eens stromend water, laat staan een douche. Trouwens, je bent zelf een rasechte Hollander, een tótok, ontken het maar niet.'

'Ach, maar eigenlijk hou ik toch wel van Holland, al is het dan liefde op afstand. Er gebeuren tenminste dingen die nergens anders kunnen, zoals die man in Arnhem die een kerk heeft gekocht

en tot bordeel heeft verbouwd, met peeskamertjes en al, en er ook nog een kunstgalerie heeft ingericht waar hij een soort happenings organiseert met een dameskoor dat zich De krijsende kringen noemt. Alleen om zoiets kan ik al van een land houden.'

Soms komt er iemand binnen om een praatje te maken of me een glaasje vruchtensap te brengen. Door de geopende deur zie ik af en toe Manuel, die de hele morgen bezig is zijn kamer anders in te richten. Ik zie hem ruggelings naar buiten komen. Dan blijft hij in de gang voor zijn deuropening staan en inspecteert langdurig, in sierlijke houding, met zijn hand achter zijn achterhoofd als een vrouw die haar kapsel ophoudt, het esthetisch resultaat van een verplaatste stoel of kast. Manuel is een pure estheet. De patio achter het huis, die hij helemaal met bloemen en planten, namaak-Romeinse beeldjes en fonteintjes heeft ingericht, is een juweeltje van verfijnd-decadente tuinsierkunst. Soms, als ik genoeg heb van het liggen, ga ik even tussen die uitbundige kleurenweelde zitten, terwijl Manuel zorgvuldig een nieuwe pot met bloemen neerzet en wel een halfuur naar het resultaat staat te kijken, het vanuit alle mogelijke hoeken bestuderend of het misschien niet beter nog een paar centimeter naar links of naar rechts kan worden verplaatst. Intussen masseert Ana, die fysisch therapeute is, mijn voeten. 'Misschien helpt het,' zegt ze, terwijl ze met haar knokkels een bepaald plekje van mijn voetzool kneedt, dat, beweert ze, een directe verbinding heeft met de ogen.

Maar de zwarte schijf wordt er niet kleiner door. Hij is er voortdurend en soms, als ik alleen ben, kijk ik ernaar, gefascineerd bijna. Ik kan het, nu de eerste paniek voorbij is, bijna niet nalaten. Ik weet nu dat ik onbewust, zonder eraan te durven denken, al die tijd bang ben geweest dat hij terug zou komen, en nu hij er eenmaal is, voel ik me bijna opgelucht.

's Morgens lopen we het stadje in om koffie te drinken op een terras, koffie met een croissant, zoals ik gewend ben. Muriel leest me de krant voor, maar niet alles.

'Bosnië,' zeg ik. 'Hoe is het in Bosnië? Lees me voor wat het nieuws over Bosnië is.'

Ze schudt haar hoofd. 'Nee, ik weiger over Bosnië te lezen. Dat

is me te gruwelijk. Ik word er echt misselijk van.'

En ze leest me voor over weer nieuwe schandalen van corruptie, fraude en machtsmisbruik, die het morele prestige van de socialisten hoe langer hoe verder ondermijnen.

'Daar word ik nu misselijk van,' zeg ik.

We lopen terug langs de krullerige, modernistische gevels van de zomerhuizen die rijke Barcelonezen hier in het begin van de eeuw hebben laten bouwen, en daarna ga ik weer braaf op mijn rug naar het plafond liggen staren. Soms houd ik mijn hand voor mijn rechteroog en kijk ik naar de zwarte schijf, die nu eens groter, dan weer kleiner lijkt te worden, alsof hij heel langzaam ademt, uitzettend en weer inkrappend als een levend organisme, een sterk vergroot eencellig dier. De absurde gedachte komt in me op dat ik hem zal missen als hij er niet meer is.

De patiënt leeft nog

Op de rand van mijn bed zit een oude vrouw met lange witte, vlossige haren en een kwabbig, bleekroze gezicht met knalgeel geverfde lippen. Ze draagt een citroenkleurige, grof gebreide jurk. Roerloos zit ze daar, zonder iets te zeggen. Wat moet dat lelijke oude wijf op mijn bed, denk ik. Ik ken haar niet. Ik heb mijn ogen dicht, maar slaap niet. Het is geen droom. Ze zit er nog steeds, zo dichtbij dat ik haar aan zou kunnen raken. Er komt nog een oude vrouw binnen. Deze is reusachtig groot en dik. Ze draagt een felgroene jurk, die ook gebreid is. Ze komt langzaam op me af en maakt aanstalten om op de andere kant van het bed te gaan zitten. Dit wordt te gek. Ik open mijn oog, licht het gaasje op dat ervoor hangt, en kijk. Ze zijn weg, gelukkig.

Ik zie de witte kamer, de witte gordijnen die het felle zomerlicht temperen, het televisietoestel, dat donker is. Ik draai voorzichtig mijn hoofd naar rechts. Muriel ligt op het andere bed te slapen. Haar middagdutje. Ze snurkt een beetje. Ik laat het gaasje, het gordijntje voor mijn rechteroog, weer zakken. Nu zie ik niets meer dan het vaalwitte schijnsel dat erdoorheen valt. Ik sluit het oog, het heeft toch geen zin om het open te houden. Een ogenblik lang zie ik niets, maar even later zit er een kat op de vloer naast mijn bed, een grote Siamese poes, een prachtig dier. Hij zit met zijn rug naar me toe, roerloos. Dan, heel langzaam, draait hij zich om en begint hij zich zorgvuldig en met kleine, precieze gebaartjes te wassen. Ik open het oog. Weg is de kat.

Er wordt geklopt. Muriel draait zich om, rekt zich, kreunt en gaat rechtop zitten. 'Si,' zegt ze. Twee verpleegsters komen binnen. Ik licht even het gordijntje voor mijn rechteroog op, kijk en groet. Ze zijn niet jong en niet mooi, maar wel lief. De ene trekt voorzichtig het dikke pak verband van mijn linkeroog, de andere

druppelt het in, vijf, zes druppels uit vijf, zes verschillende flesjes. Een nieuw, fris verband wordt op mijn oog geplakt. Ook het gordijntje voor het andere oog wordt ververst. Ze groeten en vertrekken weer. Muriel staat op, drukt een kus op mijn voorhoofd en loopt naar de badkamer.

‘Je bent zo dapper,’ zegt ze als ze terugkomt.

‘Ik kan moeilijk anders,’ antwoord ik. ‘Ik lig gewoon, ik zou niet weten wat ik anders zou kunnen doen dan maar liggen en wachten. Dat is toch niet dapper?’

‘Ja, maar toch, zoals je alles ondergaat. Die operatie, ruim vier uur duurde het. En gistermiddag, toen je weer bijkwam en op je buik moest liggen, in een heel ongemakkelijke houding, toen kwam de chirurg en die zei: “De operatie is gelukt”, en jij, met een heel benepen stemmetje: “Ja, en de patiënt leeft nog.” Je kon nauwelijks praten en dan zeg je zoiets. De chirurg was er helemaal beduusd van. Ik geloof dat jij zelfs als je doodgaat nog in staat zou zijn om grapjes te maken.’

‘Er zat vanmiddag een oud wijf met geelgeverfde lippen en een citroengele, gebreide jurk op de rand van mijn bed,’ zeg ik.

‘Droomde je dat?’ vraagt ze.

‘Nee, ik was klaarwakker, maar lag met mijn ogen dicht. Toen ik het rechteroog opendeed, was het weg. Ik zag ook een enorm groot, dik mens in een groene gebreide jurk, en een Siamese kat die daar op de grond zat, vlak bij mijn bed, en allemaal negers en negerinnen en een grijs landschap dat in een meer veranderde en daarna in een zeventiende-eeuws havengezicht, je weet wel, met van die hoge zeilschepen en van die driftige, korte golfjes.’

Muriel denkt na. ‘Was het soms net als die korte droombeelden die je soms ziet vlak voordat je echt inslaapt?’

‘Nee, het is anders. Sommige van die beelden lijken bijna driedimensionaal, alsof ik mijn hand maar hoeft uit te steken om ze aan te raken. Weet je, het doet me eigenlijk een beetje denken aan die nacht toen ik van die heel zware weed had gerookt en toen ik in bed lag, allemaal mensen met vissenhoofden langzaam door de kamer zag zweven. Het had niets angstaanjagends, want het waren vriendelijke, welwillende vissenhoofden. Ik lag er verbaasd naar te kijken, herinner ik me, tot ik in slaap viel.’

‘Het lijken wel hallucinaties,’ zegt ze. ‘Gelukkig dat je ze niet ziet als je je ogen open hebt, dat zou verontrustender zijn.’

‘Die mensen met vissenhoofden zag ik wel met mijn ogen open.’

‘Ja, maar dat was van de marihuana. Misschien is dit een gevolg van die lange narcose?’

‘Wie weet. Dan zal het wel gauw verdwijnen.’

Maar de hallucinaties verdwijnen niet. Zodra ik mijn oog sluit, zijn ze er weer. Alleen als ik slaap, verdwijnen ze en maken plaats voor dromen, waarvan ik er geen enkele onthoud. Ik zie een zwartwitfoto van de Amsterdamse Pijp, de Tweede Jan Steen mischien, waar we eens, eeuwen geleden, gewoond hebben, het enigszins golvende perspectief van de grauwe huizenrijen, de lange rijen eendere ramen. Vlak boven de daken is een reusachtige zwarte vorm waarvan ik niet goed kan onderscheiden of het een bommenwerper of een gigantische vogel, een sperballon of zomaar een vormloos ding is, dat langzaam, dreigend en geluidloos komt aanzweven en hoe langer hoe groter wordt.

Ik heb de macht er onmiddellijk een eind aan te maken door mijn oog te openen, maar soms blijf ik er gefascineerd naar kijken, naar die eindeloze stroom van voortdurend wisselende beelden, een oude Indische heer die geleidelijk in een mooi Indisch meisje verandert, reusachtige wandtapijten met geometrische motieven, oorlogsrüines van half ingestorte huizen, Piranesi-achtige kerkers met trappen en gangen, nieuwsgierig naar wat er nu weer zal komen. Maar op den duur begint het vermoeiend te worden.

Ik vraag de chirurg of een van de oogdruppels een hallucinogene bijwerking heeft.

‘Ja, dat is inderdaad mogelijk,’ zegt hij. ‘Hebt u er last van?’

‘Soms is het best mooi om naar te kijken, maar het begint wel een beetje hinderlijk te worden.’

‘Geen mooie jonge meiden?’ vraagt hij lachend.

‘Nee, was het maar waar. Alleen maar lelijke oude vrouwen die op de rand van mijn bed komen zitten.’

‘Ik zal u andere druppels geven. Na een of twee dagen blijven de hallucinaties dan wel weg.’

Terwijl ik in de kleine, intieme kliniek lig, valt Srebrenica. Op de zesde dag gebeurt het. Het gordijntje voor mijn rechteroog is nog niet weggehaald, maar ik hoor de opgewonden stem van de televisieverslaggever. De beelden hoef ik niet eens te zien, ik ken ze al, het zijn de bekende beelden van deze hele oorlog, van alle oorlogen die zijn ontstaan nadat Gorbatsjov met de beste bedoelingen en in alle onschuld de doos van Pandora heeft geopend: verwoeste gebouwen, brandende huizen, vluchtelingen met hun armoedige spulletjes op karren en kruiwagens, huilende vrouwen, kinderen met immens grote, niet-begrijpende ogen, de tanks van de overwinnaars, machteloos toekijkende blauwhelmen. De Nederlandse soldaten, begrijp ik, hebben geen poot uitgestoken.

‘Ik wil het niet zien,’ zegt Muriel.

Ze zit demonstratief met haar rug naar het toestel, met haar gezicht vlak voor het raam, kijkt naar de achtergevels van huizen en villa’s, de bomen, de eenzame hoge palm in een van de tuinen.

Het nieuws wisselt even snel als de beelden van mijn hallucinaties. Nu is het rechter Baltasar Garzón die voor de camera’s komt en verklaart dat hij niets te verklaren heeft over een van de vele politieke en financiële schandalen waarin hij zich, net als indertijd de Italiaanse rechter Di Pietro, als een pitbull heeft vastgebeten. Srebrenica.

Etnische zuiveringen. Wat een prachtig eufemisme. Eichmann had het bedacht kunnen hebben, in plaats van het zo ominus klinkende ‘*Endlösung*’.

Al meer dan een jaar geleden, lang voor Srebrenica, schreef ik: ‘...aan al die tienduizenden doden, de martelingen, de verkrachtingen, de voor hun leven verminkte en geestelijk getraumatiseerde kinderen, is het Westen medeschuldig door zijn lafheid, halfhartigheid en oneindige hypocrisie.’ Dat het nu uitgerekend de Nederlanders zijn die het hebben laten afweten.

‘Zie je wel dat je toch een rasechte Nederlander bent,’ zegt Muriel terwijl we beneden in de hal van de kliniek op Nuri wachten, die ons naar de nachtboot zal brengen. ‘Daarom steekt dit je extra hard. Op de een of andere manier had je verwacht dat de Neder-

landers zich als helden zouden gedragen.'

'Misschien wel, ja,' geef ik toe. 'Misschien had ik dat ergens, zonder me ervan bewust te zijn, wel verwacht.' Maar, denk ik, wat doe ikzelf eigenlijk, behalve er af en toe een stukje over schrijven?

Weer thuis, eindelijk, maar wel nog twee weken lang totale rust houden.

Nu eens op het ene, dan weer op het andere bed gaan liggen (ik heb er vijf tot mijn beschikking, elk met een ander uitzicht) is ook een manier om de dag door te komen en mezelf wijs te maken dat de tijd wat minder traag verloopt. Kom, nu maar weer eens braaf naar Schuberts *Winterreise* luisteren. Als die afgelopen is, is er ook weer een uur voorbij.

Ik strijk met mijn vinger langs de boekenruggen in mijn kamer. Spaans, Catalaans, Nederlands, Frans, Engels, Duits. Een enkel boek in het Italiaans. Er zijn heel wat boeken bij die ik nog niet gelezen heb en die ik al heel lang van plan was te lezen. Jaren geleden gekocht of toegestuurd gekregen en in de kasten gezet met de bedoeling ze te lezen als ik daar ooit eens de tijd voor zou hebben. Nu heb ik alle tijd om ze te lezen en nu mag en kan ik het niet. Straks, over een aantal weken, als ik het weer zal kunnen, zal de tijd me er weer voor ontbreken. Ironie van het noodlot heet zoiets.

Ik kijk maar niet meer op mijn horloge. De tijd blijkt altijd weer langzamer te gaan dan ik dacht.

Het feit dat Indurain voor de vijfde maal de Tour de France heeft gewonnen, is voor het Spaanse journaal oneindig veel belangrijker dan Bosnië en alles wat er verder op de wereld gebeurt. Daar wordt dan ook niet of nauwelijks melding van gemaakt: 28 minuten Indurain, 2 minuten nationaal en 30 seconden buitenlands nieuws.

'Wat mopper je toch weer,' zegt Muriel 'Je kunt wel merken dat je weer beter wordt.'

Ik herinner me plotseling een detail. Wanneer ik, als kind, voor en na de maaltijden met gevouwen handen en gesloten ogen de eindeloos lange gebeden van mijn vader moest aanhoren, vouwde ik mijn handen zo voor mijn hoofd dat pinken en ringvingers iets vormden dat op een dakraampje leek en de rest van handen en vingers het dak. Op die manier zag ik een soort zolder voor me, waar ik helemaal alleen woonde, mijn eigen baas was en kon doen en laten wat ik wilde. En door het dakraampje van mijn vingers keek ik naar buiten, de wereld in die ik eens, helemaal alleen, zou ontdekken.

Terwijl ik, nu ik eindelijk, voor de derde keer, weer mag schrijven, bij het licht van de bureaulamp de aantekeningen voor mijn volgende stukje maak – deze keer gaat het over het nieuwe fascisme, de Spaanse nazi's van de groep CEDADE en de uitgeverij WOTAN – denk ik aan mijn vader die, toen ik nog een kind was en hij al ver in de zeventig, zijn vlammende brochures schreef: over de *Gevaren die den Nederlandschen jeugd bedreigen* en over de *Hoogmoed van de KLM*, door de Heere met een groot aantal vliegtuigongelukken bestraft, maar ook tegen de nazi's in Duitsland en de inval van de Italiaanse troepen in Abessinië. Ik zie de dunne, door een zwaar-christelijke uitgeverij in Oud-Beijerland uitgegeven boekjes nog voor me, met foto's van verongelukte KLM-vliegtuigen, maar ook van Italiaanse gifgasbommen en door mosterdgas verbrande Abessijnse kinderen. Maar ik herinner me ook – ik zal een jaar of tien zijn geweest – een gesprek in de bus tussen hem en de man die zich later als een leidende figuur van de plaatselijke NSB zou ontpoppen. Het gesprek ging over de gevaren die de wereld bedreigden. 'De joden,' zei die man, 'de joden en de bolsjewieken, die vormen het grootste gevaar.' Mijn vader schudde zijn witte haar-dos: 'Nee,' zei hij. 'De papen en de paapsgezinden, die zijn voor ons volk het grootste gevaar.'

Mijn vader was als christen zelf een integrist, of liever een fundamentalist, al bestonden die termen in zijn tijd nog niet, maar geweld en zinloze haat wekten zijn woede en verontwaardiging op.

Gisteren, toen we bij Juana en Ricardo aten, was er nog een gast. Felipe heet hij, een beetje een eenzame man, klein, mager, scherp gezicht, die bij de PTT in de hoofdstad werkte. Op de een of andere manier deed hij me een beetje denken aan de hoofdfiguur van de film *Il postino*. Hij vertelde dat hij de vorige week ontslagen was omdat hij had ontdekt dat de mensen van de giroafdeling geld verduisterden. Betrekkelijk kleine bedragen, maar maandelijks zeker een miljoen peseta's. Als hij dat nu voor zich had gehouden, zou er niets gebeurd zijn, maar hij had het aan de directie gemeld en die had hem dat zeer kwalijk genomen, want die dingen gebeurden al jaren. Iedereen deed eraan mee en je kon het maar beter zo laten, want als je daarin begon te wroeten waren de gevolgen niet te overzien. 'Niet geschikt voor dit werk,' concludeerden ze, en ze plaatsten hem over naar een klein hulppostkantoor ergens in het binnenland.

Vandaar was het natuurlijk maar één stapje naar de grote corruptieschandalen op de eilanden en het vasteland, waar het om vele duizenden miljoenen gaat en frauderende of corrupte directeurs van grote banken en ondernemingen, presidenten van autonome gebieden, staatssecretarissen en andere politici die na een kort voorarrest en betaling van een borgtocht van enkele miljarden hun leventje in luxerestaurants, exclusieve golfclubs en aan boord van grote motorjachten weer gewoon voortzetten alsof er niets gebeurd is.

'Wie er niet aan meedoet wordt als dom en onbekwaam beschouwd,' zei Felipe bitter.

'En wij krijgen de kans niet,' merkte Ricardo treurig op. 'Het enige wat ik ooit op dat gebied heb kunnen presteren, was van iedere pagina van een vertaling tien woorden te veel opgeven. Dat leverde me uiteindelijk twaalf dollar extra op.'

'En je ligt nog wakker van een knagend geweten,' veronderstelde Muriel.

Er is, lees ik, een nieuw beestje ontdekt, een geheel nieuwe levensvorm, die in geen enkele bestaande categorie is onder te brengen. Het is een parasiet, iets minder dan een milimeter groot, die uitsluitend in de bek van Noorse zeekereeften leeft en *Symbion pandora*

is gedoopt. De krant publiceert ook een foto van het diertje, door een microscoop genomen, een grappig beestje zo te zien. Het doet een beetje aan een schildpad denken die op een ietwat koddig-zie-lige manier voort lijkt te kruipen, met het kopje ver naar voren uitgestoken. Een beetje komisch kopje, met een krans van slordige haartjes. Die haartjes blijken tentakels te zijn, waarmee het voedselresten van de kreeft opvangt. Ze slijten, maar er komen steeds nieuwe bij. De oude tentakels vallen af en sommige daarvan ontwikkelen zich tot larfjes, maar de Symbions pandora beschikt daarbij ook nog over een andere, meer menselijke methode van voortplanting. Soms brengt hij ook mannelijke en vrouwelijke diertjes voort, geen larven. Die mannetjes hebben minuscule penisjes, waarschijnlijk de kleinste die er op deze aardbodem voortkomen, en bevruchten de wijfjes, die elk één nakomelingetje voortbrengen. Daarna sterft het wijfje, maar uit het omhulsel dat ervan overblijft, kruipen ook weer een aantal larfjes, die resistenter zijn dan de andere larven en verder weg kunnen zwemmen om op zoek naar andere gastheren te gaan. Kortom, besluit het artikel, het ingewikkeldste, seksuele voortplantingssysteem dat er bestaat.

We nemen ons voor om voortaan maar niet meer zoveel Noorse zeekreeften te eten.

De tijd lijkt niet ver waarin de wereld zal worden beheerst door krankzinnigen en multinationale maffia's. Maar veel enger dan de maffia's zijn wat ik 'de nieuwe krankzinnigen' zou willen noemen, de waanzin van de vele religieuze, politieke en nationalistische fanaten die zich in de laatste jaren als een epidemie begint te verspreiden. De massale collectieve zelfmoord van de Jones-sekte, jaren geleden, was daar nog maar een voorproefje van.

Voor me ligt een stapeltje uitgeknipte faits divers van de afgelopen maanden:

* Algerijnse integristen willen de snelkookpan verbieden omdat de speciale fluittoon daarvan demonen op zou roepen.

* Ghodbane Fátima, een vijftienjarig Algerijns schoolmeisje, werd door een commando van zes integristen uit haar klas gesleurd en op het schoolplein gekeeld, terwijl leerlingen en leraren verlamd van angst toekeken. Diezelfde dag werden nog drie ande-

re jonge vrouwen vermoord, onder wie één die negen maanden zwanger was.

* Twee meisjes van zestien en zeventien, Soraya en Malika Bencherif, door Algerijnse integristen vermoord. (Al die dingen gebeuren op nauwelijks driehonderd kilometer van mijn huis, dit rustige dorp, dit gezapige eiland.)

* Ataf Mansur, de rechter van de Verenigde Arabische Emiraten die het Filippijnse dienstmeisje Sara ter dood veroordeelde omdat ze in wanhoop haar bejaarde verkrachter had gedood, decreteert dat 'de gynaecologie geen wetenschap is, maar louter perversiteit'.

* Een groep met machetes bewapende guerrilla's slacht om duistere redenen meer dan zeventig vrouwen en kinderen af in Liberia, waar een stuk of twaalf guerrillabendes oorlogen voeren waarvan niemand nog de reden of het doel weet.

* Islamitische integristen verbieden vrouwen bananen te eten.

* Tamilstrijders slachten in Sri Lanka vierenzestig boeren af.

* De islamitische integristen beschouwen het lichaam van de vrouw als 'een symbool van anti-islamitische oppositie', verklaarde Jalida Toumí, voorzitter van een Algerijnse feministische vereniging nadat ze door een bomaanslag gewond was geraakt.

* De integristen in Algerije willen op de lagere en middelbare scholen het onderwijs in Frans, muziek, tekenen en gymnastiek voor meisjes verbieden.

Ik heb er nog veel meer, van die faits divers, maar ik gooi de rest maar liever in de prullenmand. Ik word er beroerd van, van al die wapenfeiten en denkbeelden van de integristen die de wereld met geweld terug naar de Middeleeuwen willen drijven.

Wat lijkt de achttiende eeuw ver. Soms zou ik in de tweede helft van de achttiende eeuw hebben willen leven, die meest hoopvolle van alle eeuwen, toen je ten minste nog de illusie kon koesteren dat er zoiets als een menselijke evolutie bestond.

Ik houd mijn hand voor het rechteroog, kijk met het linker en zie hetzelfde als gisteren, hetzelfde als een week geleden, drie weken geleden. Een grijsachtige wazigheid, waarin heel vaag vormen meer te raden dan te onderscheiden zijn: direct beneden me iets wat met enige moeite als rood te herkennen is, namelijk de hibis-

cus in de bloembakken van het balkon; de vage, witachtige vlek is het ijzeren tafeltje; de donkere, scheef lopende streep het balkonhek; de nauwelijks te onderscheiden groenachtige massa aan de overkant van de weg moet de eucalyptus zijn. Verderop verdwijnt iedere kleur, zijn er alleen nog maar nuances van witachtig grijs.

Het is nu vijf weken na de operatie en ik zie vrijwel niets met mijn linkeroog. Zelfs mijn eigen hand, als ik die vlak voor mijn gezicht houd, is niet meer dan een iets donkerder vlek waarin de gespreide vingers niet of nauwelijks te onderscheiden zijn. 'En dat zal nauwelijks beter worden, eerder slechter,' zei de oogarts gisteren na mijn derde controlebezoek, 'want het is niet alleen het na drie operaties zwaar verkreukelde netvlies, u hebt er ook nog een snel voortschrijdende staar bij gekregen. En uw rechteroog zal opnieuw met laserstralen behandeld moeten worden.'

Ik neem mijn hand van het goede oog weg en kijk weer: met anderhalf oog. Of misschien moet ik zeggen: met een half oog. Want de wazige vlek die het hele gezichtsveld van mijn linkeroog vult, hindert ook de linkerhelft van het rechter. Goed, ik functioneer weer min of meer, ik kan weer lezen, schrijven, met de computer werken, alleen niet zo intensief als ik dat vroeger deed, ik kan weer autorijden, al zou ik dat officieel waarschijnlijk niet eens mogen, maar ik weet nu dat ik voor altijd iemand zal blijven met een beperkte blik, iemand wiens gezichtsveld gehalveerd is. Een één oog. Een beetje invalide dus, eigenlijk. Koning in het land der blinden.

Muriel komt bij me staan, legt haar hand op mijn schouder. We kijken samen naar de zon, die langzaam achter de blauwe bergketen verdwijnt. Iets hoger zweven wat kleine, rozige wolkjes en links van ons, hoog boven de berg hangt in de nog dagblauwe hemel de dunne, witte sikkels van een wassende maan.

Ik denk aan de mooie dingen die we in de afgelopen paar jaren nog gezien hebben: Lissabon in de lente, het Comomeer in de herfst, Venetië, Florence, Parma in hetzelfde seizoen, Praag in de winter. Het is allemaal net op tijd geweest, denk ik. Als we langer hadden gewacht, dan had ik het misschien niet meer kunnen zien, of in elk geval niet zoals ik het gezien heb. Dan had ik het allemaal met die beperkte blik gezien.

‘Als het met het rechteroog ook misgaat,’ zeg ik, ‘dan zal ik niet langer willen leven.’

Ik voel een trilling door haar heen gaan. Ze neemt haar hand van mijn schouder.

‘Je mag zulke dingen niet zeggen,’ zegt ze. ‘Ik wil niet dat je zulke dingen zegt.’

‘Wat maakt het uit, of ik ze zeg of alleen maar denk? Ze worden er niet anders door.’

NOVEMBER

Annus horribilis

Ik heb altijd gedacht dat ik niet bang ben voor de dood, voor het grote niets, als ik het maar niet merk, als het maar in mijn slaap gebeurt. Maar dit was anders. Ik was bang. Ik ben nog bang, zo bang dat ik er liever niet aan terugdenk, dat het me moeite kost erover te schrijven. Toch gebeurde het in mijn slaap.

Ik droomde, ik weet niet meer wat. Ineens begon de droom hoe langer hoe sneller te gaan, en ten slotte was het alsof hij, met mij erbij, gierend en razendsnel om een spil ronddraaide. Toen was er niets meer. Niets. Heel even maar. Ik werd langzaam, loodzwaar wakker. Het was alsof ik me met inspanning van al mijn fysieke krachten optrok uit een diepe, donkere put. Een put die, dat wist ik op dat moment heel zeker, geen bodem had.

Ik lag op mijn rug, ik zweette. Muriels hand rustte op mijn borst.

‘Wat was dat?’ vroeg ze, en ze keek me, half opgericht, met grote, verschrikte ogen aan.

‘Ik weet het niet,’ zei ik. ‘Ik weet niet wat dat was. Een nachtmerrie misschien.’

Buiten was het al licht. De hemel was grijs, maar het regende niet, zo te zien. Het was vijf over zeven, woensdag 8 november.

‘Ik heb je wakker gemaakt,’ zei ze. ‘Je deed zo vreemd, ik schrok er zelf wakker van.’

‘Wat deed ik dan?’ vroeg ik.

‘Je lag hevig met je benen te trappelen en met je armen te zwaaien. Weet je dat niet? En je zweette verschrikkelijk. Je zweet nu nog.’

‘Ik heb er niets van gemerkt,’ zei ik. ‘Vreemd, ik heb in geen jaren een nachtmerrie gehad.’

‘Wat droomde je dan?’

‘Dat weet ik niet meer.’

Anderhalf uur later stond ik, met mijn jas en schoenen al aan en de autosleuteltjes in de hand, klaar om naar het dorp te rijden. Maar ik liep niet naar de deur.

‘Ik moet even liggen,’ zei ik, en ik kon nog net de divan bereiken voor ik me opnieuw weg voelde gaan, weer weg voelde zakken in dat niets, in die bodemloze zwarte put. Het duurde maar heel kort, nog geen seconde misschien, maar ik bleef liggen, durfde niet meer op te staan. Muriel trok mijn schoenen uit, hielp me uit mijn jas, dekte me toe. ‘Ik zal de dokter bellen,’ zei ze.

Voordat de dokter kwam, gebeurde het nog vier keer, om het kwartier. Ik dacht aan mijn vader, die plotseling, midden in het ochtendgebed, zweeg en verwilderd om zich heen keek. Zijn gebit klapperde even. Het volgende ogenblik viel hij met zijn hoofd in het ontbijtbord. Ik was toen tien of elf misschien, hij moet op dat moment al eind zeventig, bijna tachtig zijn geweest, tien jaar ouder dan ik nu ben. Hij had van alles: chronische bronchitis, een hartkwaal, hoge bloeddruk.

De dokter kwam met een vrouwelijke arts. Ze onderzochten me. Geen suiker. Bloeddruk normaal, pols normaal, alles in orde. Terwijl ze bezig waren, gebeurde het opnieuw.

‘Ik begrijp het niet, dokter,’ zei ik toen het voorbij was. ‘Ik heb nooit iets, behalve dat oog dan. Ik eet gezond, rook niet, drink heel matig, leef ontspannen, mijn bloed is goed, waarom dan dit ineens?’

‘In het ziekenhuis zullen ze u beter kunnen onderzoeken,’ zei hij en hij belde een ambulance.

Weer onderzoek, dagenlang. Een reeks röntgenfoto’s van mijn schedel waar ik wel vijf sinistere lampenkappen van zou kunnen maken. Bloed, hart, longen, alles goed. Hoofd in een scanner, een TAC, geheimzinnige, onbegrijpelijke hightech apparatuur, ik onderging het allemaal gelaten, ontspannen zelfs, zoals ik in dit annus horribilis zo langzamerhand wel geleerd heb alles te ondergaan.

In bed, in de kleine witte kamer, overkwam het me opnieuw, en deze keer leek het veel langer te duren voordat ik uit de put omhoogklauterde. Toen ik bijkwam, lag ik aan een infuus, vier, vijf

verpleegsters bogen zich over me heen en aan het voeteneind stonden Muriel en de neuroloog, een grappige kleine man met lang, zwart haar dat tot over zijn schouders hing, een slordig, vlossig baardje en een vriendelijke glimlach.

‘Het is niets,’ zei hij geruststellend. ‘Een halve minuut maar, en dat trappelen en met de armen zwaaien tijdens het bijkomen is een goed teken.’

Een goed teken, dacht ik. Een teken dat ik niet voor altijd verlamd ben, zal hij wel bedoelen.

‘Nee,’ zei hij, ‘dit is geen beroerte. Geen sprake van. Een kleine embolie, meer niet. Een minuscuul bloedpropje in een van die dunne aderen die door de hersenen lopen. Maar u zult wel de rest van uw leven medicijnen moeten blijven slikken. En meer bewegen, niet altijd maar achter dat bureau zitten en in die auto. Lopen, iedere dag op zijn minst een uur.’ Hij aarzelde even. ‘Ik ken u wel. Ik herkende u direct van het fotootje in de krant, en uw naam natuurlijk, die moeilijke, onuitsprekbare naam. Ik lees uw stukjes. Ik hoop dat u ze nog heel lang zult blijven schrijven.’

Ach, dat deed me weer goed. Maar wat heb ik eraan? De angst is er nog steeds, dagen nadat het gebeurd is. Het oog lijkt, bij dat minuscule bloedpropje vergeleken, een volstrekt onbelangrijke gebeurtenis. Wat zal er straks nog volgen, vraag ik me voortdurend af. Een herhaling, maar ernstiger? Of weer iets heel anders? Prostaat? Hart? Alzheimer? *ms*? Is dit het begin van de algehele, uiteindelijk onontkoombare aftakeling, die bij anderen misschien eerder begint, maar geleidelijker plaatsvindt, en bij mij, die nooit iets had, zich in versneld tempo voltrekt?

Driemaal in de afgelopen twintig jaar heb ik gedacht dat niets meer zou zijn als vroeger. De eerste keer was toen ik Claudia ontmoette en met de gedachte speelde in Amerika te blijven. Een grandioze vergissing, die ik snel inzag. De tweede keer was toen ik bijna verdronk en daarna alles anders leek dan het ooit geweest was. Ik was zo goed als dood geweest en begon nu een nieuw leven, dacht ik. Dat nieuwe leven duurde precies één dag. Toen was alles weer zoals het altijd geweest was. De derde keer is nu, na al die oogoperaties en vooral na dat verdomde bloedpropje, en nu

weet ik dat het waar is. Niets is meer zoals het vroeger was. Ik zal nooit meer dezelfde zijn. In elk geval zal ik nooit meer jong zijn. Dat was ik trouwens al lang niet meer, maar het was nog niet tot me doorgedrongen.

De panische schrik toen ik merkte dat ik me bepaalde namen en telefoonnummers niet meer kon herinneren. Het vreemde, ijle gevoel dat ik had, de eerste dagen na het ziekenhuis, alsof alles vreemd voor me was, ik me haast zwevend door een onbekende wereld bewoog. Het gevoel van een leegte tussen de periode vóór en ná die woensdag 8 november, een soort hiaat dat niet meer te overbruggen is. Het gevoel ook alsof de lijn tussen werkelijkheid en droom ineens heel dun en breekbaar was geworden, gevaarlijk dun. Geleidelijk is dat nu allemaal weggeëbd. De namen en de telefoonnummers zijn vanzelf teruggekomen, het gevoel van onwerkelijkheid is verdwenen. Het enige wat ervan is overgebleven is, nog steeds, een gevoel van onmetelijk, onverklaarbaar verdriet, van tranen die zich telkens weer onweerstaanbaar naar mijn ogen dringen. Maar ook dat zal wel weer overgaan. Denk ik.

‘Het is dwaas om de dood te vrezen,’ zei Epicurus, ‘want zolang wij er zijn, is de dood er niet, en als de dood er is, zijn wij er niet meer.’

Een uitspraak van een verpletterende logica, maar waar Epicurus – voor mij de geliefdste van alle Griekse filosofen – aan voorbijging, is dat juist dat wat er nog niet is, de grootste angst opwekt. Is het er eenmaal, dan hoeven we er niet bang meer voor te zijn of, in het geval van de dood, dan hebben we er inderdaad geen last meer van.

Het is zoals Max Frisch het stelde: ‘Wie het schavot bestijgt, beleeft de angst voor de bijl, niet de bijl zelf... nog geen mens heeft de dood beleefd; maar iedereen beleeft de angst ervoor, de verwachting.’

Alleen mensen die in een hiernamaals geloven en goede redenen hebben om te verwachten dat ze in de hel komen, kunnen redelijkerwijs bang zijn, niet alleen voor het sterven maar ook voor de dood zelf. Eeuwig branden in het hellevuur, ja, ik kan me voor-

stellen dat iemand daar bang voor is, als een klein brandwondje al zoveel pijn doet. Eeuwig in een lange witte jurk en te midden van allemaal geslachtsloze engelen Gods lof moeten zingen lijkt me ook geen lolletje. Maar voor wie niet in een hiernamaals of reïncarnatie gelooft, is er alleen maar het niets, en het niets is domweg wat het is: niets. Hoe kan iemand redelijkerwijs bang zijn voor niets? Het enige probleem is dat niets zo moeilijk voorstelbaar is, zoals ook het begrip 'eindigheid' van tijd en ruimte – even onvoorstelbaar en onbegrijpelijk is als zijn tegenstelling, het begrip 'oneindigheid'. Want als tijd en ruimte eindig zijn, wat is er dan buiten, voorbij, na die eindigheid? Niets, dus.

Het grote niets. Le néant. Voor mij was het een opluchting, een bevrijding, een bevestiging ook van wat ik, na de indoctrinatie in goddelijke predestinatie waaraan ik in mijn kinderjaren had blootgestaan, al enkele jaren lang vermoedde, toen ik zo'n vijfenveertig jaar geleden voor het eerst Sartre las en nachtenlang met zijn adepten discussieerde in de rokerige ruimten van de cafés en de jazzkelders van Saint-Germain-des-Prés en het Quartier Latin. De mens, veroordeeld tot vrijheid, tot een totale, absolute, allerindividueelste verantwoordelijkheid, tot eenzaamheid in die ruimte waar Niets is, maar mij joeg het geen angst aan, integendeel. En toch, wat voor mij een opluchting, een bevrijding was, is voor Muriel een aanleiding tot de diepste depressies. Heb ik het eigenlijk allemaal wel goed begrepen? Heb ik misschien alleen dat ene eruit gekozen en op mijn manier geïnterpreteerd, wat voor mijn denkwijze en levensstijl het comfortabelst was?

Muriel gelooft evenmin als ik in het bestaan van een God of wat voor hogere macht ook, maar onze houding hiertegenover is radicaal verschillend. Haar conclusie is: niets heeft zin, het hele bestaan heeft geen zin. De enige logische consequentie die je hieruit zou moeten trekken is zelfmoord plegen. Mijn conclusie is meer van hedonistische aard. Oké, alles is toeval, niets heeft zin, maar laten we het dan tenminste een zin geven door ervan te genieten.

Het grote niets, waar ik het eerder over had, blijkt nu de hel te zijn. Dat heeft, lees ik, de anglicaanse kerk verklaard. De hel bestaat wel, zeggen ze, maar is niet, zoals men zich dat vroeger voorstelde, het vuur waarin men, af en toe door duiveltjes met grote vorken in het vlees geprikt, eeuwig brandt. De hel is eenvoudig het niet-zijn. Het grote niets dus. Wat uiteindelijk betekent dat de kerk, tenminste de anglicaanse, ons atheïsten toch nog gedeeltelijk gelijk geeft. Alleen voor de gelovigen is er wel iets. Wat, dat vermeldt het krantenartikel niet, maar als de ongelovigen worden gestraft met het niet-zijn, de hel dus, dan moet de hemel waarmee de gelovigen beloond worden, wel het zijn zijn, of met andere woorden een eeuwige voortzetting van het zijn. En als de kerk de oude voorstelling van het hellevuur verwerpt, dan zal die hemel met gouden troon en hemelse koren ook wel niet geldig meer zijn. Alleen een soort eeuwig *zijn* in hemelse gelukzaligheid. Ook geen prettig vooruitzicht, eeuwig geluk moet wel ontzettend vervelen. En als de hel het niets is, waarom zou iemand er dan nog bang voor zijn?

Vanmiddag mijn voorgeschreven uur gelopen in de absurd warme novemberzon, langs het kronkelige, fijnmazige netwerk van weggetjes dat de kleine groene vlakte aan de voet van de Heksenberg doorkruist, tussen onze berg en Lluchmayor in. Het is daar betrekkelijk vlak, en als het al ergens stijgt, dan gebeurt dat heel geleidelijk. Ik moet nu met alles rekening houden. Rondom ons dorp stijgt en daalt het veel te steil, dat zou te vermoeiend zijn. Sinds enkele dagen ben ik een oude man, denk ik een beetje verbitterd, en moet ik me ook gedragen als een oude man.

Het is doodstil. Af en toe een vogel, een hond die blaft, getsjirp van krekels, nog steeds, alsof het midden zomer is. Ver weg, op de berghelling, snel achter elkaar drie geweerschoten. Verder is er geen geluid. Verlatenheid. Hier en daar een weekendhuisje, de tweede huisjes van de kleine man, meestal niet meer dan een vierkant, witgekalkt blokje van twee piepkleine kamertjes en een keukentje, tv-antenne op het platte dak, niet veel groter dan een stacaravan, maar wel omringd door tuinen met veel groen en bloemen, één of twee palmen, reuzencactussen, een haag van bamboe

of cipressen. Vaak is er een minizwembadje bij en soms heeft de eigenaar een monumentale ingang van hoge, dikke zuilen opgericht en loopt er een lange, brede oprijlaan, die een klein kasteel of reuzenvilla waardig is, naar het miezerige bouwseltje toe. Vele zijn duidelijk clandestien gebouwd. Ze zijn half achter het groen verscholen en er loopt geen lichtleiding of telefoondraad heen. Hier en daar, op een wat groter terrein, zijn ook prestigieuzere villa's gebouwd met pergola's en terrassen, zwembad en tennisbaan, en achter het hoge hek meestal een woedend blaffende zwarte hond. Dan wordt het wat stiller en wilder, bosjes van steeneiken, af en toe een boerderij, een boomgaard met onafzienbare rijen amandelbomen, waarvan er enkele, tegen alle seizoenwetten in, al beginnen te bloeien, en ergens het verre, telkens weer aanzwellende en wegstervende geluid van een tractor, die langzaam, onzichtbaar achter de stofwolken die hij opwerpt, heen en weer rijdt over een akker van donkerrode aarde. Ik loop en loop, het voorgeschreven uur vol.

Een zwarte mier kruiste mijn pad.

De ruiten van mijn balkondeuren trillen van een oorverdovend lawaai. Graafmachines op rupsbanden rijden dreunend en grommend als tanks door de smalle, kwetsbare straat. In het straatje voor het huis van Bernat beukt een groot geel monster met één lange, chroomstalen tand het wegdek stuk. Arbeiders sjouwen af en aan met lange, roodbruine, grijze of blauwe buizen. Bulldozers scheppen de uitgegraven aarde en brokken asfalt in gereedstaande vrachtauto's.

De sinds jaren beloofde, maar al lang niet meer verwachte riole-ring en waterleiding worden aangelegd. Bernat staat niet, sceptisch grijnzend met zijn twee bruingerookte tandstompjes, in zijn deuropening toe te kijken. Hij is weer in het ziekenhuis opgenomen. Hij weet zelf niet wat iedereen al weet dat hij heeft, of misschien vermoedt hij het maar wil hij het niet weten, en niemand durft het hem te zeggen.

En ik, die nooit ziek werd, die dacht altijd maar door te kunnen blijven gaan met leven, werken, genieten zoals ik altijd geleefd,

gewerkt en genoten had, ik, die meende nog altijd veertig te zijn, voor altijd veertig te zullen blijven – ik werd plotseling met mijn neus op de werkelijkheid van mijn bijna zeventig jaren gedrukt.

Muriel is ongemerkt binnengekomen. Ze staat achter me en legt haar handen op mijn schouder.

‘Moet je niet wat rusten?’ vraagt ze.

Ik leg mijn hand op de hare, word me met een immens gevoel van geluk bewust van dat kleine, warme, levende ding onder mijn hand, op mijn schouder. Muriel is, geloof ik, nog erger geschrokken, nog banger geworden dan ik. Maar de liefde die ze vooral in de laatste maanden voor me is gaan voelen, is in deze dagen toege-nomen, nog sterker, nog allesomhullender geworden.

Diep in me, omsloten door vele, dikke pantserlagen, zit iets wat eruit wil. Ik weet niet wat het is, maar soms voel ik het bewegen.

De hemel is zwaar en donkergrijs. Er valt een lichte, bijna onmerk-bare motregen die nauwelijks het asfalt bevochtigt. Ik kijk uit over de groene, oranjebespikkelde tuin aan de overkant, de donkere bergwand, die half schuilgaat achter een nevel van blauwgrijze rook. Bij het huis van de Zweed zijn ze iets aan het verbranden, af en toe drijft een sliertje rook omlaag, mijn richting uit, en het zweeft langs mijn neusgaten verder de straat in.

Ik ruik de geur van smeulende bladeren en takken, voel de melancholie van vroeger weer opkomen, als altijd wanneer ik die prikkelende, blauwgrijze geur ruik, die me altijd weer terugvoert naar dat ene moment van rook en de verre, eenzame klank van een hoorn in de herfstige avondstille, dat moment dat steeds verder terugglijdt in het verleden, dertig, veertig, vijftig, zestig, bijna vijfenzestig jaar nu al, en toch steeds duidelijker, steeds helderder wordt, hoe langer hoe dichterbij lijkt te komen.

Het is elf uur in de morgen. Ik sta op het balkon zonder iets te doen en, erger nog, zonder dat dit nietsdoen me deert. Achter me wacht de chaos op mijn bureau. Als ik die maar eenmaal geordend heb, zal ik eindelijk weer met werken kunnen beginnen. Maar zelfs het doornemen van mijn post, het oppakken van een brief, lijkt me een inspanning te kosten die mijn krachten te boven gaat.

De rook trekt langzaam op, terwijl de zware, grijze wolkendenken geleidelijk lager zakt. De afgeplatte top van de berg is al verdwenen, omhuld door de grauwe, wollige massa waarin ook het huis van de Zweed begint weg te zinken. Het lijkt of de wereld om me heen steeds kleiner wordt, zoals ook mijn gezichtsveld, het beeld dat zich op mijn netvlies vormt, in het afgelopen jaar beperkter is geworden, zoals ook de tijd, de tijd die ik nog voor me heb, hoe langer hoe meer begrensd is. De zekerheid dat het geen decennia meer zullen zijn, maar jaren, een zeer beperkt aantal jaren. Maanden zelfs, misschien, of dagen.

De angst, na wat er in het begin van deze maand met me is gebeurd, is er nog steeds, is er eigenlijk voortdurend, ook al denk ik er niet aan, ook al houd ik me voor dat de kans, dat er opnieuw zoiets zal gebeuren, en dan erger misschien, miniem is. Het knaagt in het verborgene aan me, ook als ik me er niet van bewust ben. Ik ben bang, alleen al voor die angst, bang om bang te zijn, en soms vrees ik dat het nooit helemaal weg zal gaan, dat ik nooit meer zonder angst zal zijn.

Op weg naar huis zagen we vanmiddag de berg en het hoogst gelegen klooster hel verlicht worden door een lage, oranje zon, tegen een achtergrond van donkergrijze, bijna zwarte wolken. Het was onwezenlijk als een visioen, een bijna angstaanjagend droombeeld. Een paar honderd meter verder, om de bocht, doemde plotseling het dorp op met de kerk, in datzelfde heloranje avondlicht tegen de bergwand, die aan deze zijde donkergroen, bijna zwart is. Een vals, irreëel licht, als van een filmdecor in een studio dat plotseling wordt verlicht door schijnwerpers.

Vanmorgen een gesprek met mijn uitgever. In zijn kantoor is nauwelijks plaats. Hij kijkt een beetje wanhopig om zich heen naar de rommel, die zich overal gevestigd heeft. Geen stoel is onbezet, overal liggen boeken, mappen, paperassen, stapels drukproeven. 'Kom, we gaan ergens koffiedrinken. Ik kom over een halfuurtje terug,' roept hij naar zijn secretaresse, die onzichtbaar in het hokje ernaast zit.

In het café zit ik tegenover hem. Zijn baard is een beetje grijs geworden, grijs tussen het zwart, maar zijn kleine donkere oogjes glimmen nog even slim als vroeger. Hij zit heel breeduit en lijkt daardoor nog dikker dan hij in werkelijkheid al is.

‘Nee,’ zegt hij, ‘een presentatie van het boek lijkt me geen goed idee, daar komt geen hond naartoe. Een persconferentie moet het worden, of anders benaderen we iedere krant en ieder medium afzonderlijk.’

‘Een persconferentie lijkt me onzinnig,’ zeg ik. ‘Als het nu nog een heel nieuw boek was, maar het is alleen maar een wat meer uitgebreide herdruk met een aangepast voorwoord. En wanneer komt het nou eindelijk eens uit? Het had er twee maanden geleden al moeten zijn.’

Hij grijpt in een komisch, quasi-wanhopig gebaar met zijn handen naar zijn hoofd. ‘Je weet toch hoe dat hier gaat. De drukker, de binder, niemand houdt zich ooit aan zijn woord. Maar volgende maand is het er, gegarandeerd.’

Veertien jaar geleden was zijn baard nog helemaal zwart, zijn hoofd wat minder kaal, maar hij was al even dik. Veertien jaar geleden zou de eerste druk van het boek verschijnen, in het Catalaans. Gesprekken met overlevenden van de fascistische massamoorden op het eiland. Van een eiland kun je niet vluchten. Precies een week voordat het in de boekhandels zou komen, pleegde Tejero zijn militaire staatsgreep in het parlement, reden de tanks door de nachtelijke straten van Valencia, hield in Palma de vroegere politieke en nog steeds geheime politie verdachte figuren in de gaten om ze, als de staatsgreep gelukt was, onmiddellijk op te kunnen pakken. Veertien jaar geleden dook mijn uitgever onder, en ik voelde me zelf ook niet helemaal veilig. In diezelfde nacht baarde Asja op de zolderverdieping van hun huis in hurkhouding onze eerste kleinzoon, terwijl de toekomstige vader en ik beneden naar de opgewonden stem van de radio-omroeper luisterden en af en toe de trap op renden om te kijken hoe het ermee stond.

‘Weet je nog, die avond dat je onderdook?’ vraag ik vals.

Mijn uitgever grinnikt een beetje beschaamd, hoewel hij zich niet hoeft te schamen, want als het allemaal anders was gelopen, zou hij nu hier niet zitten. ‘Wat lang geleden alweer. De tijd vliegt.’

Achter hem staat de grootbeeldtelevisie van het café zonder geluid aan. Een blote-dijenrevue op de vroege morgen, af en toe een zangeres die geluidloos achter de microfoon staat te kronkelen.

‘Jammer eigenlijk,’ zeg ik, ‘jarenlang had je de stomme film, maar stomme televisie is er nooit geweest. Zou een mooie uitvinding zijn.’

‘Waarom schrijf je niet eens een mooie roman voor me?’ vraagt hij ineens. ‘Zou best succes hebben. Het leven van een vreemdeling die hier al vijfendertig jaar woont, alle radicale veranderingen die hij in die tijd heeft meegemaakt, en dat dan tot fictie verwerken. Vooruit, aan het werk.’

‘Geef eerst maar eens die stukjes van me uit. Eens kijken hoe dat loopt. Een roman zie ik nog niet zo zitten.’

‘Goed, goed. Maak maar een selectie en breng ze me, dan maken we er een mooie bundel van. Maar dat fotoboek van die oude cafés waar je het laatst over had, daar hoeft je toch niet mee naar mijn concurrent te gaan.’

‘Hij krijgt altijd veel subsidie voor zijn boeken, en zonder subsidie kun je zo iets niet maken.’

Hij streelt nadenkend zijn baard. ‘Ik kan ook wel subsidie krijgen. Als ik eerst een dummy maak. Daar durf ik wel een half miljoen in te steken, in zo’n dummy. Weet je, ik wil van die vervloekte opdrachten af, al die stomme boekjes en brochures, die kosten me alleen maar tijd en zenuwen, ik wil mooie dingen gaan uitgeven, alleen maar mooie dingen, net als Olañeta, mijn vriend en concurrent,’ eindigt hij dramatisch.

Hij is een kleine uitgever die grote dingen wil.

‘Ik meen me te herinneren dat je dat een aantal jaren geleden ook al zei,’ zeg ik sceptisch.

Hij kijkt me scherp maar niet onvriendelijk aan. Zijn kleine oogjes tintelen. ‘Jij hebt een veel te goed geheugen voor jouw leeftijd. Ja, ik weet het, ik zeg het al lang, het komt er alleen nooit van. Maar vandaag of morgen gebeurt het toch. Ik smijt al het overbodige personeel eruit en dan...’

Hij kijkt dromerig langs me heen naar buiten, ziet in gedachten de literaire juweeltjes en de kunstige fotoboeken al in de schappen liggen.

Van een eiland kun je niet vluchten, denk ik. Alleen de weinigen die er voorgoed van zijn weggegaan, hebben bereikt wat ze zich hadden voorgenomen.

Het is tien uur in de morgen. Ik heb alle lichten in mijn kamer aan om nog iets te kunnen zien. Er is niemand in het grote huis. Muriel is naar haar atelierhuisje gereden om te kijken of er, na de zware regens van vannacht, geen lekkage is geweest die haar aquarellen zou kunnen beschadigen. En ook, denk ik, om even alleen te zijn, hoewel ze, zegt ze, mij na wat er gebeurd is niet lang alleen durft te laten. Ze is nog erg bang. Banger dan ik, lijkt het wel. 'Uiteindelijk kun je nooit weten wat er gebeuren kan,' zei ze.

'Ach, zolang ik mijn medicijnen maar slik, kan er toch niets gebeuren?'

'In theorie niet, zei de dokter.'

De lucht boven de berg is inktzwart, de huizen in het straatje zijn niet okergeel meer, maar asgrauw. Bulldozers en graafmachines rijden af en aan de om geulen die gisteren zijn gegraven en weer zijn dichtgegooid en die de regens van vannacht opnieuw open hebben gespoeld, met aarde en stenen op te vullen. Het gebrul, gedreun, gedaver en gerommel houdt niet op. Af en toe gaat er een windvlaagje door het zware, nog altijd groene loof van de plataan en de acacia's. Takken en bladeren bewegen heftig, vallen dan weer stil. Het donkere groen van de berg is zwart geworden onder de nog zwartere hemel.

Een vrachtauto komt heel langzaam aanrijden. Op de laadbak staat een reusachtige houten cilinder met een dikke, blauwe slang die zich geleidelijk ontrolt en door arbeiders aan de kant van de weg wordt gelegd. Ik kijk gefascineerd toe, tot de telefoon gaat.

Het is Pilar.

'Zijn ze bij jullie in de straat ook weer zo hard aan het werk?' vraagt ze, en zonder mijn antwoord af te wachten: 'Ja, hier ook, in regen en wind, ze werken door, maar...' – schamper lachje – 'het dient allemaal nergens voor, want ze weten nog niet eens waar het water vandaan moet komen en ook niet waar het rioolwater heen moet. Ze werken zonder plan.'

'Het is niet waar,' zeg ik verbijsterd. 'Dat kan niet.'

‘Het is zo waar als ik hier sta. We zullen nog jarenlang met opgebroken straten en modder en stof blijven zitten zonder dat we... Weet je dan niet wat er gebeurd is? Vorige week kwamen hier ingenieurs van de gemeente met plannen voor de waterleiding om te informeren waar ze naar water konden boren, en voor die informatie gingen ze niet naar Pedro, die alles van bronnen en land met water weet, want met Pedro heeft de gemeente ruzie, daar willen ze niks mee te maken hebben, ik belde hem laatst op, ik zei...’

‘Ja, maar wat is er nou gebeurd?’

‘Ik zei... O ja, ze gingen niet naar Pedro, ze gingen naar gekke Xisco, en Xisco begon te trappelen van woede en heeft alle plannen verscheurd.’

‘Ze zullen er wel kopieën van hebben,’ zeg ik, maar ze ratelt alweer door en ik kijk naar buiten terwijl haar stem in mijn linker-oor verder schalt, en met het andere oor luister ik naar de regen die plotseling tegen de ruiten van de balkondeuren klettert. Ik kijk naar het compacte, donkergrijze gordijn dat langzaam voor de berg langsschuift, die alleen nog maar als een wazige donkere vlek zichtbaar is en geleidelijk helemaal verdwijnt. Het dreunen van het water en de bruine modder die door het straatje stromen, takken en stronken, stenen en kleine rotsblokken met zich meevorend, is zo oorverdovend dat ik, zelfs als ik het zou willen, Pilar niet meer zou kunnen verstaan.

‘Sí, Pilar, claro, Pilar,’ zeg ik, als ik er even tussen kan komen, ‘maar sorry, ik moet wat ramen dicht gaan doen.’ Ik hang snel op. Buiten gaat het geweld onafgebroken door. Af en toe flitst het en knettert er een donderslag. Muriel is mijn kamer binnengekomen en komt naast me staan voor het raam. Haar haren zijn kletsnat, haar gezicht glimt.

‘Hé, hoe kom jij ineens hier?’ vraag ik. ‘Ik dacht dat je naar je huisje was.’

‘Ik ben halverwege teruggekeerd. De weg was overstroomd, ik kon er niet door. Er stonden twee auto’s tot aan de ramen in het water. Je was aan de telefoon toen ik thuiskwam, wie was dat?’

‘Pilar.’

‘Wat had ze?’

‘Dat het, zelfs als alle buizen en aansluitingen zijn aangebracht, nog jaren zal duren voordat we water en riolering krijgen, als we het ooit krijgen. Ze weten nog niet eens welke bronnen ze gaan aanboren en waar het rioolwater heen moet.’

‘Dat verbaast me niets. Ik heb het altijd al gedacht.’

‘Jij denkt altijd het ergste.’

‘Maar ik krijg wel vaak gelijk.’

Een wonderlijke droom, die ik tegen de morgen had. In een tijdschrift las ik een reportage met veel foto's over een jongetje in de Sovjet-Unie dat vaak van school spijbelde om een jonge vrouw te kunnen zien, met wie hij beter kon opschieten dan met zijn ouders. Sissi noemde hij haar, en hij schreef boodschappen aan haar op de muren: ‘Sissi, vandaag spijbel ik van school, je kunt bij me komen.’ Op de foto's waren de boodschappen duidelijk te zien, in cyrillisch schrift. Er was ook iets met brieven. De brieven die de mensen in het dorp schreven, werden allemaal in een kartonnen doos gedaan en daarna door de politieke politie gecontroleerd. Ik dacht, terwijl ik dat las: er is dus toch nog censuur, ondanks Gorbatsjov. In de fotoreportage waren ook de huizen van het dorp te zien, lage, grauwe, een beetje trieste huizen aan een lange rechte straat.

Even later was ik zelf in dat dorp, zoals vaak gebeurt wanneer ik in dromen iets lees of een film zie. Ik zag de vrouw, Sissi, voor een hek staan. Aan de andere kant van het hek stond een man. Ze praatten met elkaar, fluisterend, en de oudere man probeerde tussen de spijlen van het hek door zijn handen om haar middel te leggen, maar zij zei angstig: ‘Raak me niet aan’, en keek achterom. Ik keek ook achterom en zag een steile, strenge vrouw, een soort kostschooljuffrouw, met een donkergroen uniformjasje aan, die in een deuropening naar haar stond te kijken. Ik begreep dat ze van de KGB was en haar in de gaten moest houden. Later herhaalde dezelfde scène zich nog eens, maar toen liep de vrouw in het groene uniformjasje beneden op een plein, tussen andere mensen. Er stonden barakken op het plein, als in een concentratiekamp.

DECEMBER

Het zwarte bos

Bernat is nu ook dood. De op één na laatste van het groepje oude mannen die altijd aan het eind van de middag onder de plataan voor Pepe's huis bijeenkwamen om de dingen van de dag te bespreken. Het was een van de dorpsverschijnselen die me opvielen als ik, in die eerste dagen dat we hier woonden, even opkeek van mijn werk en naar buiten staarde, dat kleine groepje oude mannen, druk pratend en gesticulerend, iedere middag, 's winters wat vroeger, 's zomers een paar uur later. Pepe was altijd de eerste, en soms, als de anderen wat lang wegbleven, haalde hij zijn stoeltje en een boek naar buiten en zat hij in de schaduw van de boom te lezen tot ze kwamen.

Tofol, de vader van Pedro, een ietwat stugge, sombere, altijd een beetje kwaad kijkende man met een helwitte haardos, loopt er soms nog heen, tegen het eind van de middag, langzaam schuifelend, aarzelend, eenzaam. Hij gaat naar de boom, blijft er een tijdje staan, kijkt om zich heen, keert dan weer naar zijn huis terug. Nu is hij er ook, zie ik, blijft wat langer staan dan anders, kijkt een beetje hulpeloos naar de deur van Bernats huis, hoewel hij al maanden geen woord meer met hem wisselde. De deur blijft gesloten.

In gedachten zie ik hem voor me, Bernat, met die altijd ietwat sceptische blik in zijn ogen, de eeuwige, half opgerookte sigaret in de mond met de twee bruine stompjes, de sigaret die uiteindelijk zijn dood zou worden.

'Ach, die doktoren, die zeggen maar wat, maar eigenlijk weten ze er niks van,' zei hij de laatste keer, een paar weken geleden, toen ik hem in zijn deuropening zag staan en naar hem toe ging om hem te begroeten. 'Ik voel me alweer stukken beter,' zei hij ook nog terwijl hij ondanks de protesten van zijn vrouw een nieuwe sigaret opstak.

Als ik de deur uit ga en naar de auto loop, wenkt de buurvrouw me, buurvrouw met de wratten. Ze staat klein, dik en gebogen in haar deur, wenkt me met heftige, dwingende gebaren en begint, zodra ik tegenover haar sta, geheimzinnig te fluisteren:

‘Nu is hij dood, Bernat, weet u wel, en van de doden niets dan goeds, hoor, maar hij was een neef van een oom van mijn man zaliger, en er waren nog zes neven, en toen die oom stierf, moest alles onder die neven verdeeld worden, maar Bernat hield alles voor zich alleen, mijn man en de andere neven kregen niks, helemaal niks. Die van het huis ernaast, waar nu die jonge mensen wonen, die was ook een neef, en die kreeg ook niks. Vraag het hem maar. En omdat Bernat van de guardia civil was, durfde niemand er iets tegen te doen. Ik wil maar zeggen, ja, ik weet het wel, het is nu al ruim veertig jaar geleden, en Margarita, mijn nicht, zei laatst: “Antonia, de vrouw van Bernat, wil met je praten”, maar ik zei: “Wat kan zij me nou nog te zeggen hebben?” Ik bedoel, het is dan wel ruim veertig jaar geleden en hij is nu dood en begraven, maar toch, zulke dingen vergeet je niet.’

Gisteren, toen hij begraven werd, bleef ze thuis en ze hield haar deur, die ze anders altijd op een kiertje heeft, bij wijze van laatste, postuum protest hermetisch gesloten. Gelukkig, idyllisch familieleven in dit kleine, stille dorp, waar eeuwenoude vetes niet met jachtgeweren worden uitgevochten, zoals vroeger op Sicilië, maar op discretere, subtielere wijze.

Ik ging een eindje rijden op mijn nieuwe fiets, de kant van Deyà op. Even voordat ik het dorp binnenreed zag ik een auto die vreemd aan het manoeuvreren was op de smalle, bochtige kustweg. Het was een ouderwetse, open wagen uit de jaren vijftig, die dwars op het wegdek stond en toen ineens achteruitreed, een huis binnen. O ja, natuurlijk, dacht ik, het is de auto van dat malle Engelse mens, ze heeft zeker net boodschappen gedaan en nu rijdt ze haar huis in. Ik fietste erlangs en keek naar opzij. Het was maar een klein huis en de auto was niet meer te zien. Hij moest nu dus binnen staan, misschien wel in de huiskamer, naast de tafel waar ze theedronken. Ik vroeg me af of dat niet hinderlijk was, zo’n groot, lomp ding in de huiskamer, en dan nog de stank van de

benzine en de olievlekken op het vloerkleed. Rare mensen toch, die Engelsen, dacht ik terwijl ik verder fietste.

Juist toen ik het dorpje Deyà binnenreed, begon mijn fiets te sputteren en de trappers gingen heel zwaar, ik kon ze haast niet meer bewegen. Ik begreep dat de benzine op was. Wat stom, dacht ik, helemaal vergeten te tanken voor ik wegreed. Ik stapte af en liep met de fiets aan de hand verder. Even later kwam ik bij een garage in de stad. Ik vroeg om benzine voor mijn fiets. 'Hebben we niet,' zei hij. 'Ach,' zei ik, 'deze fiets is nog gloednieuw. Ik heb hem in juni gekregen voor mijn verjaardag en ik heb hem bijna niet kunnen gebruiken omdat ik steeds ziek was. Kijk maar, ik heb er nog geen tienduizend kilometer mee gereden.'

Het volgende ogenblik lag ik in het ziekenhuis. Ik was net wakker geworden en voelde me al veel beter, maar in mijn slaap was er iets gebeurd en de dokter, die aan mijn bed stond, schudde bezorgd zijn hoofd.

'U had wel dood kunnen gaan,' zei hij. 'U had twaalf.'

'Maar twaalf is toch niet zoveel,' zei ik. 'Hoe hoog is het maximum dan?'

Hij antwoordde niet, maar gaf me een injectie in mijn arm, even boven de pols. Toen ging hij weg en er kwamen vier verpleegsters om mijn bed staan. Ze waren van middelbare leeftijd en hadden lange witte jassen aan die van voren een beetje openstonden, zodat ik de dijen kon zien en de bleke onderbuik met het donkere toefje.

Heel veel jaren geleden zag ik de film *Afscheid van de wapenen*. Eén scène ervan is me altijd bijgebleven als een beeld van onvergetelijke schoonheid. Het is de nachtelijke episode waarin een aanval van de Oostenrijkse troepen dreigt in de bergen van Tirol. Je ziet de reusachtige, zwarte silhouetten van de bergen, waarachter voortdurend flitsen van het Oostenrijkse artillerievuur en je hoort, ook nog ver maar langzaam, dreigend en onherroepelijk dichterbij komend, het rommelen en dreunen van de granaatinslagen. Die scène is voor mij onvergetelijk geworden door de nog verre, maar onontkoombare dreiging die ervan uitging. Die dreiging had een bepaalde, moeilijk te verklaren schoonheid, die verdween zodra de

granaten niet meer in de verte, maar in het dorp zelf insloegen en de dreiging werkelijkheid was geworden.

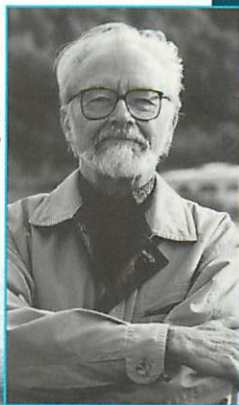
Het is net als met onweer. De merkwaaardige schoonheid van de zwarte en kopergele onweerswolken aan de horizon, van het onheilspellend weerlicht en het nog verre, donkere dreunen en rommelen van de donder, een schoonheid die ook weer verdwijnt zodra het onweer er eenmaal is en het kolossale geweld van de knetterende knallen en helle bliksemschichten losbarst boven de plaats waar je je bevindt. Dat heeft dan weer een andere soort schoonheid, maar het is niet de specifieke schoonheid van de dreiging.

Zo herinner ik me ook nog steeds met een vage nostalgie de langzaam heen en weer zwaaiende, helwitte banen van de zoeklichten in de avondhemel en de donkere, bezorgde stemmen van mijn vader en een paar andere heren die in de tuin van ons huis over de dreigende toestand van de wereld spraken.

Ik heb er vaak over nagedacht waarom ik dreiging zo mooi vind, kon er niet uit komen en begon het zo langzamerhand te zien als iets wat alleen bij mij voorkomt. Tot ik laatst in de culturele pagina's van *El País* een artikel zag met de titel 'De esthetiek van de dreiging', geschreven door ik weet niet meer welke hoogleraar. Ha, dacht ik, dat moet ik straks lezen, en ik legde het blad opzij omdat ik andere dingen te doen had. Toen ik er een paar dagen later naar zocht, was het verdwenen.

Ik kijk om me heen in mijn kamer, mijn opnieuw zelfgekozen omgeving. Hier wil ik nooit meer weg, zwoer ik bij mezelf toen we hier kwamen. 'Je krijgt me hier niet weg,' zei ik tegen Muriel, toen er voor het eerst sprake van was dat ze het huis liever wilde verkopen en iets anders zoeken, iets wat kleiner was en in een rustiger omgeving lag, waar geen bussen en vrachtauto's vlak langs de ramen denderden. 'Desnoods verkoop je het huis maar met mij erin,' voegde ik eraan toe. 'Dan moeten de kopers die oude man maar erbij nemen, die blijft gewoon hier in zijn kamer zitten werken.'

En zo denk ik er nog over. Dit is mijn kamer, mijn uitzicht. Niemand krijgt me hier weg. Maar plotseling, zonder enige aanleiding, zie ik journaalbeelden voor me, denk ik aan de tienduizen-

‘Het leven [...] bestaat eigenlijk hoofdzakelijk uit dingen die er nooit van komen,’ merkt de verteller in *Geen tijd om te sterven* op. Dat neemt niet weg dat deze Jean S. al sinds 1960 – lang voor de luxe overwinteraars – op het mediterrane Mallorca woont.

Intussen is hij er oud geworden, maar nog niet der dagen zat. Met vrouw en zoon verhuist hij naar een klein, idyllisch Mallorcaans bergdorp, waar alle zestig inwoners wel op de een of andere manier familie van elkaar zijn. Het zijn hartelijke mensen, maar ze laten niet toe dat de nieuwkomers doordringen tot de diepere mysteries van het dorpsleven.

De schrijver, een ietwat zorgelijke levensgenieter, ziet tot zijn schrik echter dagelijks drommen toeristen aan zijn raam voorbijtrekken. En er gebeuren andere dingen. Het water van de bron raakt verontreinigd, heftige dorpsconflicten barsten los en de schrijver zelf, die nooit iets mankeerde, wordt in één *annus horribilis* in vier verschillende ziekenhuizen opgenomen. Tussen die verblijven door schrijft hij onverstoord verder: over zichzelf, over de kleine dingen die in het dorp en de grote dingen die in de wereld gebeuren, over zijn (gereformeerde) jeugd. En over de dood. Vijf jaren in een minuscuul dorpje op de helling van een heilige berg vinden hun neerslag in een intiem werk, dat een mengeling is van dagboekachtige notities, herinneringen, beschouwingen en kernachtige observaties.

Jean Schalekamp (Rotterdam, 1926) is vertaler en schrijver van diverse romans, reis- en verhalenbundels. Vanaf 1960 woont en werkt hij op Mallorca. De Arbeiderspers publiceerde van hem eerder de herinneringen aan zijn Parijse jaren tussen 1949 en 1954 in *Dr. Freud heeft hier gewoond* (Privé-domein nr. 223).

Over *Dr. Freud heeft hier gewoond*:

* Zo rijgen deze smakelijk vertelde bedavonturen zich aaneen tot het levensverhaal van een charmeur en levensgenieter, die altijd graag in het zonnetje heeft gewandeld. – Gerrit Jan Zwier in *Leeuwarder Courant*

ISBN 90-295-3739-6

9 789029 537391